

Міністерство освіти та науки, молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Інститут філології
Кафедра світової літератури

А.М. Мартинець, І.В. Девдюк

**ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
XII СТОЛІТТЯ**

**Хрестоматія перекладів текстів
українською мовою**

Івано-Франківськ
Видавництво «Симфонія Форте»
2012

УДК 82(091):371.671
ББК 83. 3
М 29

Друкується за рішенням вченої ради Інституту філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 3 від 6 листопада 2012 р.)

Рецензенти:

В. Г. Матвійшин, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника

Б. С. Чуловський, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка

Мартинець А.М., Девдюк І.В.

М 29 Зарубіжна література XII століття. Хрестоматія перекладів текстів українською мовою / Автори-упорядники А.М. Мартинець, І.В. Девдюк. Видання 2-е, доповнене і змінене. – Івано-Франківськ: Симфонія Форте. – 288 с.

У виданні вміщено кращі переклади українською мовою текстів європейських письменників, що вивчаються згідно навчальної програми «Зарубіжна література XVII століття»

УДК 82(091):371.671
ББК 83. 3

©Мартинець А., 2012
©«Симфонія Форте»
оригінал-макет, 2012

ISBN 978-617-7009-31-2

АНГЛІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ДЖОН ДОНН

Пішов останній акт моєї драми.
З «Доброчесних сонетів»
LA CORONA (*вінок сонетів*)
Не величайся, смерте
Вона сконала. Все як є вмира,
До моєї володарки, що спати вкладається
Привид
Блоха

ДЖОН МІЛЬТОН

Як ніжно час, юнацьких мрій крадій,
З приводу недавньої різни в П'ємонті
Про свою сліпоту
Пам'яті Шекспіра. 1630 р.
Його ясновельможності генералові Кромвелю у травні 1652 р.
Самсон-борець
Утрачений рай (Уривок)

ФРАНЦУЗЬКА ЛІТЕРАТУРА

НІКОЛА БУАЛО-ДЕПРЕО

Мистецтво постичне

ЖАН де ЛАФОНТЕН

Звірі під час чуми
Коник і Мураха
Крук і Лис
Вовк і Пес
Теля, Коза й Вівця у спілці з Левом
Вовк і Лелека
Мул пишається своїм родоводом

ТЕОФІЛЬ ДЕ ВІО

Ода
Чотиривірш

ФРАНСУА де ЛАРОШФУКО

Афоризми

ЖАН РАСІН

Федра

П'ЄР КОРНЕЛЬ

Станси до маркізи
Сід

ЖАН БАТІСТ ПОКЛЕН (МОЛЬЄР)

Станси
Тартюф, або ж Облудник
Міщанин-шляхтич

ІСПАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ПЕДРО де ла БАРКА КАЛЬДЕРОН

Ті, що були веселістю й красою
Волосся пишне, що йому дала
Епіграма
Сонет
Війт заламейський
Життя – це сон

ЛУЇС ГОНГОРА-І-АРГОТЕ

Галерник
Поліфем і Галатея (уривок з поеми)
Сонет
Сонет

До троянди
ФРАНСІСКО де КЕВЕДЕ-і-ВІЛЬЄГАС
Римові, похованому в руїнах
Сонет (Минущість життя)
Сонет
На добродія, котрий одрізав носа коханцеві своєї дружини
Приклад того, як все довкола нагадує про смерть
Пан дукат
Як вислизаєш ти...

ЛОПЕ ФЕЛІКС де ВЕГА КАРПІО
Епіграма
О нуждо, мати непутяща, злісна
Юдита

НІМЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА

ГРІФІУС АНДРЕАС
Утіхи світу з горем нерозлучні
Сльози вітчизни року 1636
До безневинного страдника
Самотність
На завершення року 1648
На завершення року 1650
До портрета Міколая Коперника
Гробниця кесаря
До злоязикового
До нафарбованої
До Євгенії
До святого духу
Заключний сонет

МАРТІН ОПІЦ
Між бідувань, страхів, скорботи і осмути...
Часу не гаймо, любя.
Слово розради на лихоліття війни
Скарга

ПАУЛЬ ФЛЕМІНГ
Ода на новий 1633 рік

АБРАГАМ А САНТА КЛАРА
Опівнічні музики

АНГЕЛЮС СІЛЕЗІУС
Без мене, знаю, бог часинки не існує.

СИМОН ДАХ
Анхен із тарав

ПЕРЕКЛАДАЧІ

АНГЛІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ДЖОН ДОНН (1572 - 1631)

Народився Джон Донн 21 січня 1572 року в сім'ї заможного купця в Лондоні. Серед його родичів був Томас Мор.

Донн навчався в Оксфорді та Кембриджі. Закінчив школу юриспруденції у Лондоні.

В 1596-1597 роках подорожував європейськими країнами, брав участь у військових походах. Після повернення до Англії став секретарем у Томаса Еджертона – Лорда Хранителя печатки.

У 1615 р. Донн прийняв сан священника. А з 1621 р. стає настоятелем собору Св. Павла в Лондоні й займає цю посаду до кінця життя. У цей період він прославився як блискучий проповідник. Останню проповідь Донн проказав за декілька тижнів до смерті, пізніше вона була названою «Дуель зі Смертю».

У 1618 р. Донн отримує ступінь доктора богослов'я Кембриджського університету.

Творчий спадок Дж. Донна різнохарактерний. Він писав сонети, поеми, проповіді, трактати. У 1600 р. вийшла книга прози Донна «Парадокси та проблеми». У 1611 році Донн створює «Анатомію миру» а через рік «Розвиток душі».

У пізніший період своєї творчості Донн звертається до релігійних тем. Близько 1610 р. він створив цикл віршів під назвою «Священні сонети».

Окрім значної кількості проповідей, до прозових творів Донна належать також памфлети «Псевдомученик»(1610), «Ігнатій і його конклав» (1611) і трактат «Біатанатос» (бл. 1611).

Донн вважається засновником школи «метафізичної поезії» в англійській літературі.

Українською мовою окремі твори Донна переклали Д. Павличко, В. Коптілов, Л. ЧервATENKO. Переспів із Донна здійснив Б. Мозолевський

Помер Донн 31 березня 1631 р., похований у соборі Св. Павла.

*****

Пішов останній акт моєї драми.
Остання миля мандрівок моїх,
Все швидше рух до рубежів сумних,
До всім навстріч розчахнутої брами.
Ненагла смерть уже не за горами,
Вона мій дух звільнить з тенет лихих,
І я Того побачу в снах своїх,
Перед чиїми трепетав громами.
Коли мій дух нарешті в небо зрине,
А тіло упокоїться в землі,
Тоді мене усе лихе покине,
Те, що штовхало тут на вчинки злі.
Так осяйну здобувши чистоту,
Забуду я і світ, і марноту.

Пер. Віктор Коптілов

З «Доброчесних сонетів»

II

Хоч як назвусь, належу не собі:
Це ти мене створив, всесильний боже.
Занепаду чи схиблю, статись може,
Все кров твоя очистить у ганьбі.

Я тій слуга, що світить лиш тобі.
Слаба вівця твій дух мені pomoже.

Я образ твій, коли поводжусь гоже.
Твій храм. Твій син, несхитний в боротьбі.

Чом на мені явив диявол владу?
Моїм чуттям оволодів чому?
Як легко ти віддав мене йому!
Я в розпачі, на власні очі бачу,

Що любий бог любов'ю обмина.
Мене міцнить суворий сатана.

X

Мізерне смертне, хай тебе назвуть
Могутньою – не смій гонорувати.
Не зникли люди ті, що їх взяла ти.
І я переживу тебе, мабуть.

Мир, супокій – ось вияв твій і суть.
З твоєї праці маєм зиск багатий:
Найліпших з нас ти квапишся приборати,
Найшвидше горній дух вони спасуть.

Служниці влади, випадку, недолі –
З тобою вкупі злочин, мор, війна.
Проте приспить і маківка дрібна,
Як твій удар. Пишатися доволі.

На мить заснемо й, знехтувавши тлінь,
Прокинемось навіки. Смерте, згинь.

Пер. Леонід Череватенко

LA CORONA
(вінок сонетів)

1

ВІНОК

Прийми вінок молитв і щирих слів,
Що сплетений в полоні дивних мрій,
О, сутносте добра, владарю мрій,
Де змінне все – незмінний поміж днів!

Не суетою лаврових віків
Ти музі добрій в щирості воздай, -
Своїм вінком терновим зрадиш Рай,
Щоб вічності вінок мені зацвів.

Завершення – вінець! Вінчай цю вічну мить!
З кінцем почнеться спокій вже без меж.
В початку – теж кінець.
Душа зведеться все ж,
Як «будь уважний», голос просвітить:

«Зверни і серце й голос у вищу суть, –
Жадав спасіння? Що ж, спасенним будь!»

3

РІЗДВО

Безмірність в твоєму лоні, – возрадій!
Темницю він нарешті залишив
І до мети своєї – дива з див –
Слабким зробившись, в світ поринув свій.

Та на житло не справджено надій, –
Лежав у яслах в час, коли прийшли
Пророки, що світило віднайшли
І був безсилий Ірод в силі злій.

Дивися, душе, вір йому, бо він
Усюдисущий, чоловіком став
Й наскільки співчуттям себе пройняв,
Що ти йому як народжений син!

Цілуй його, в Єгипет щ ним рушай,
І з матір'ю, що злу покладе край.

5 РОЗП'ТТЯ

І він явив безмежність людських сил, –
Одних сповняла віра, інших – лють,
Любов, ненависть... Та усі ідуть
За ним юрбою. Плаче небосхил, –

Лють взяла верх. Мов подихом могил
На нього скоро зброю вознесуть,
Творцеві Долі Долю одберуть...
Та на фінал уже не брагне сил:

Так мало статись. Присуд прорекли
Немилосердний: Хрест, тяжкий, як гріх, –
Стерпіти муки, вмерти за усіх, –
Вознести і грішних вознести...

По смерті Сина зрине скорбна мить,
І крапля крові душу освітить.

6 ВОСКРЕСІННЯ

І крапля крові душу освіжить
І, може, (думка камінно-тверда
Й прив'язана до плоті) як вода
Розтопиться й крізь скверну закричить

І «смерть життю підвладна» – возвістить!
Вже смерть – не смерть. Не заподіє лих.
То тільки страх причина болів злих,
Бо в книгу доль я вписаний! Ба, цить!

Вже не розбудиш тіло. Довгий сон.
Воно спочине, аж проминуть дні
І стане мить осанни і в мені
Загине гріх і смерть покине трон, –

Обоє щезнуть. Я ж зведусь на світ:
«Останній, вічний день, привіт, привіт!»

7 ВОЗНЕСІННЯ

Останній, вічний день, привіт, привіт!
Радій, бо вслід за Сонцем сходить Син!
Було нещастя, сльози, мов полин, –
Змивай же з себе цю хулу боліт!

Розлука вічна! Стри з обличчя піт, -

Дивися! Світло дивне між небес,
Між чорних хмар. Там той, котрий воскрес!
Один іде, внизу лишився світ!

Могутній Боже! Он по глині йде
Агнець малий. І кров'ю кропить путь, –
Вогнем ясным, що в небо поведе,
Бо кров'ю першу вгамував ти лють.

Якщо ж мій дух сягнув твоїх світів, –
Прийми вінок молитв і щирих слів.

Пер. Сергій Галицький

Не величайся, смерте

Погірдною не будь, не величайся, смерте,
Могутня і жахна, та не всевладна ти;
Хто вмер – живе; й мене не можеш змогти,
Хоч гостриш ти на це своє бажання вперте.

Од відпочинку й сну, що суть твої брати,
Ми знаєм радощі, тобі приносим жертви;
Та душі родяться тоді, як треба вмерти,
Як треба від кісток на спочив одійти.

Чого пишася? Рабо владик і долі,
Ти там де хворощі, трутизна та війна;
Ще краще, ніж твоя правиця навісна,

Приспати може нас і мак в земній юдолі.
Ми прокидаємось навіки після сну,
Немає смерті, ти підеш сама в труну!

Дмитро Павличко

*****

Вона сконала. Все як є вмира,
Все в світі розпадається на первні,
На спільні з нами елементи, щоб
Хтось виник ще подібним і єдиним.
Тож плоть моя – сполуки безперервні,
Частки, що з них я витворивсь, мара,
В мені вони ростуть, гнітять, мов гроб,
Не живлять – огортають димом.
Жаги жарини, леготи зітхань,
Страху сльоза, щоденних смутків хлань,
Які мене складали, боронили,
Весь флер, буття, земному серцю милий,
Любов цією смертю ввергла в твань.
Мені ж, нікчемні, жити далі треба
І свій вогонь підносити до неба.
Охочі до чужого королі,
Привоюювавши зайвий шмат землі,
Свій скарб побільшать – і свої побільшать втрати.
Здивований, що можу розмовляти,
Скажу я: смерть – увесь набуток мій,
Що лиш зростає при користуванні.
Себе випереджає дух в жаданні.
За попередніми ядро спізніле мчить як стій

До моєї володарки, що спати вкладається

Мерщій, мадам, бо міць мене знула.
Не влечу й спочиваючи без діла.
Вояк, хоч не стикався з вояком,
Стояння дійняло його цілком.
Геть пояс. Він стягою неба сяє,
Та всевіт ще красні ший обвиває.
З корсажа гості повиймай шпильки,
Пасуться тут цікаві залюбки.
Шнурівку геть. Під зграйні передзвони
Промов до мене. Пізно, я ж не сонний.
Корсетній задрю сталці неспроста,
Вона тебе так щільно пригорта.
Ховала сукня фори пречудові,
Як п'ятьма буйні квіти на горбкові.
Скинь діадему дротяну, зате
Живу з'яви, що з полум'я росте.
Скинь черевички. Звільна, босоніжко,
Вступи в цей храм кохання – пишне ліжко.
У довгих шатах білих, наче сніг.
Ти справжній ангел з голови до ніг,
Що в Магометів рай впуска негайно
Злі духи теж у білім ходять? Глїнь-но
Дав чуба їм стовбурчити Господь,
Дозволь долоням поблукать без ладу
Над, попід проміж, спереду, позаду
Америко! Незнаний краю мій!
Державо, де правую я самий!
Копальне самоцвітів незліченних,
Відкривана хіба що для блаженних!
В цю глибку втрапити – себе звільнить.
Там, де рука, всього мене пустить
О нагото, призвіднице кохання!
Душа без тіла, тіло без убрання
Втіх зазнають. Втім сяяння перлин –
Блиск яблук Аталанти для мужчин
Дурних. Окраска бевзю сліпить очі,
А до краси він зовсім неохочий.
Жіночий потрактовую наряд
Невіглас як легких малюнків ряд
Жінки – чаклунські книги! З них цитати,
Молитву склавши, маємо читати.
Тож почнемо! Хай сумнів не скребе
Як повитусі, покажи себе
Зніми незаплямовану білизну
Не борони поринуті в голизу
Вчись: перший роздягаюсь наголо
Чи прагнеш, щоб на тобі щось було?

Пер. Леонід Череватенко

Привид

Як думаєш, що вільна бути можеш,
убійнице, від залицянь тепер,
бо від пихи твоєї я помер, –

я привидом прийду до твого ложа
і вздрю тебе при зброї без машкер.

Заблимає тоді товста свіча,
проникнешся, і твій юнак новий,
що спалахи бажання поміча,
враз станеш неживий,
у вдаваному сні навікача,
у дрожі, як осиковий листок,
ховатиме свого безсилля привід,
мертві ший аніж привид!

Що я скажу тоді – тепер мовчок.
Любов пішла і ти тепер повинна
йти на спокуту, бо твоя провина
не дасть, щоб ти залишилась невинна.

Пер Назарій Назаров

Блоха

Лишень поглянь: у цій блосі –
Твої мізерні од коші усі:
У кров мою змочивши зуби,
Твою вже п'є й єднає нас без шлюбу!
Не є, сказала б так і ти,
Це втратою дівочої цноти,
Та в тім зазнаймо насолоди:
Із двох одна кров плине, наче води, –
Далеко так наш запал не доходив!

Ти три душі помилуєш від згуби:
В істоті цій ми з'єднані у шлюбі!
Це ти і я, блоха ця нам –
І шлюбне ложе і вінчальний храм.
Попри батьківську вдачу псину,
Ми вдвох в живому домі із бурштину.
Тож не дозволяй, щоби твій гнів
На самогубство міритись посмів,
У вбивствах трьох дійшовши трьох гріхів.

Та пощо злюці боронить?
Невинна кров твій нігтик червонить!
Блохи цієї в чім вина –
Що краплю крові випила вона?
Убивство це – для тебе свято:
«А сил у нас і краплю не узято!», –
Якщо у цім ще й правда є,
То не надійсь на співчуття моє.
Невинна смерть блошина тебе вб'є!

Пер. Назарій Назаров

ДЖОН МІЛТОН (1608 - 1674)

Джон Мілтон народився в 1608 році в Лондоні, в сім'ї нотаріуса та композитора.

Здобув освіту у школі св. Паала. У 1625-му шістнадцятирічний Мілтон вступив до Крайсте-коледжу Кембриджського університету. В 1632 році Мілтон закінчив університет, де отримав ступінь бакалавра, а пізніше – магістра мистецтв.

Перші творчі проби Мілтона припадають на студентські роки. Навчаючись у Кембріджі Мілтон пише першу англійську поезію «На смерть чудового дитяти» (1628). Вірші «Святкова прогулянка» та «Ранок Різдва Христового» (1629) написані з використанням барокової образності чудовими стансами. У 1630 р. був написаний твір «Пристрась», а згодом пасторальні «Аркади», а через рік з'являються дві епітафії.

У ранніх творах «Життерадісний» та «Задумливий» 1631—1632 віддзеркалилось релігійне світобачення Мілтона. Перший драматичний твір «Комус» оспівував боротьбу моралі з спокусою.

У двадцять чотири роки він залишив Кембридж і виїхав до батьківського маєтку Гортон (графство Бакинґемшир), де провів шість років займаючись самоосвітою. У 1637 р. він створив елегію «Лісіди».

Спочатку мислив себе священиком, готувався до прийняття сану, писав вірші, переважно латинською та італійською мовами, на релігійні теми.

У 1638 – 1639 жив та мандрував Італією, а у 1640 р. повернувся на батьківщину, де зайнявся політичною діяльністю.

У 1649 р. в Англії прилюдно стратили Карла I, Мілтон виступив у пресі з памфлетом «Обов'язки государів та урядів». Виступ пролунав надзвичайно різко, й у березні 1649-го його призначили секретарем при Державній раді Кромвеля. З 1649 по 1652 р.р. працював у Державній раді, вів міжнародну кореспонденцію Олівера Кромвеля.

Оскільки страта Карла I викликала обурення в Європі потрібні були нові переконливі виправдання царевбивства. Мілтон пише три апології страти короля: «Захист англійського народу» (1651), «Повторний захист» (1654) і «Виправдання для себе» (1655).

У лютому 1652-го він майже повністю осліп, у травні померла дружина. У червні, не доживши до року, помер єдиний син Джон. У 1656-му Мілтон одружився з Катарін Вудкок, але на початку 1658-го вона також померла. Мілтон розчарується в рефолуції і на порозі Реставрація, він опублікував три зухвалі й дуже відверті памфлети на захист свободи.

Основні політичні праці автора: «Доктрина й інститут розлучення» (1643), «Про освіту» (1644), «Ареопагітика» (1644), «Обов'язки королів і суддів» (1649), «Іконоборець» (1649), «Обов'язки правителів та уряду» (1649), «Захист англійського народу» (1650, 1654), «Про християнське вчення» (1655 – 1660), «Швидкий і легкий шлях встановлення вільної республіки» (1660), «Історія Британії» (1670), «Коротка історія Московії» (1682).

Перші начерки поеми «Втрачений рай» датуються 1642 р. Поема була завершена у 1663 р. Питання про публікацію постало тільки у 1667 р. У 1671 р. була видана поема Мілтона «Повернений рай». У цьому ж році опублікована трагедія «Самсон-борець». За ними вийшла «Історія Британії» (1670).

Помер Мілтон у Лондоні 8 листопада 1674 року.

В Україні твори Мілтона вперше переклав П. Гулак-Артемівський «Украинском вестнике», 1817). Перший український переклад творів Мілтона належить І. Франкові: 1906 р. з його приміткою під заголовком «Із драми «Самсон-борець» була опублікована частина перекладу — монолог Самсона (журнал «Літературно-науковий вістник», кн. 7), 1913 р. у Львові вийшов повний переклад твору «Самсон-борець», здійснений І. Франком; він же супроводив видання статтею про автора. Твори Мілтона перекладали також В. Мисик, Д. Павличко, М. Пилинський, Яр Славутич та ін.

*****

Як ніжно час, юнацьких мрій крадій,
Взяв двадцять три найкращих роки

в мене!

А де твій цвіт? Вже дерево зелене,
Та на плоди не бачимо надій.

А може в зовнішності молодій
Єство вгадати важко достеменно,
А може, незнищенне і священне
Повинне ждати не весни, а дій?!

Та відаю – одержить моє тіло
Свій пай землі і все, що в ньому є,
Велике чи середнє звершу діло.

Що ж, хай цвіте покликання моє,
Хоч все незмінне, – що зросло

й що стліло, –

В очах того, хто завдання дає.

Пер. Дмитро Павличко

З приводу недавньої різні в П'ємонтіⁱ

О боже, за побитих відомсти –
Лежать вони попід альпійські скали;
Ми перед каменем іще вклякали,
Як твій завіт вони взялись нести.

О відомсти, бо, чей же, бачив ти,
Як із кошар твоїх овечок гнали,
Як матерів і немовлят скидали
В безодню кровожерливі кати.

З долин до неба зноситься стогнання,
А ріки з кров'ю линуць на поля
Італії, де терпить ще земля

... в П'ємонтіⁱⁱ – різню в П'ємонті (1655) вчинили війська герцога Савойського. Вони вирізали членів секти вальденців, які своїм релігійним ученням імпонували діячам англійської Реформації, ідеологом якої був Джон Мільтон.

Потрійного тиранаⁱⁱⁱ панування,
Де нова паства встане наче рать,
Блудницю вавилонську^{iv} покарать!

Пер. Дмитро Павличко

Про свою сліпоту

Як думаю, що виснажився світ
Очей моїх, і, входячи в тенети,
Марнується мій дар, хоч прагну доти
Трудиться, доки сил моїх і літ,

Щоб до Творця прийти на чесний звіт,
Питаюся: «Чи прагне бог роботи –
Забравши зір?» Щоб ремство се збороти,
Мені терпіння подає одвіт:

«Твоїх дарунків богові не треба,
Ані трудів, бо має він можуть,
В якій тримає землю й безмір неба;

Ті служать господу, що вкірно йдуть, –

Бо їм незнана ремствувань ганеба, –
В його ярмі, і ті, що стали й ждуть».

Пер. Дмитро Павличко

Пам'яті Шекспіра. 1630 р.

Пощо тобі, Шекспіре, те каміння,
Яке так тяжко цілі покоління
Збирають і громадають вище гір
На піраміду, що сягає зір?

О любий сину Вічності і Слави!
Тривкіший за корони і держави
Ти пам'ятник воздвиг в людських серцях.
Достойно він святий вкриває прах

Потрійний тирана^{III} – натяк на тіару папи римського, яка складалася з трьох корон.
Блудницю вавилонську^V – так називали католицьку церкву памфлетисти англійської Реформації.

1 – Джон Мільтон осліп в 1652 році.
Бо сторінки твоїх безцінних книг
Зрушають нас. Схиляючись до них
Таємний зміст ми чуємо у слові,
Завмерлі, мов фігури мармурові.

Пишнішої гробниці на землі
Нематимуть ніколи королі.

Пер. Микола Пилинський

Його ясновельможності генералові Кромвелю у травні 1652 р.

О Кромвелю, народу проводире!
Ти нас крізь злигодні війни провів,
Крізь хмари наклепів, що ворог звів,
І славний шлях проклав до Правди й Миру.
Ти долі вінценосної порфіру
Дарами Господу новими прикрасив.
І Дарвен кров'ю хвилі обagrив,
Співає Дунбарр гімн хвали і віри,
Вінчає лавром Ворстерс. Та настане
Пора нових змагань. Бо навкруги
Змовляються вже підлі вороги,
Щоб наші душі закувати в кайдани.
Утроба — то Святе Письмо для них.
Врятуй же нас від вовчих лап брудних!

Пер. Микола Пилинський

САМСОН-БОРЕЦЬ

ОСОБИ

С а м с о н.
М а н о а – його батько.
Д а л і л а – його жінка.
Г а р а ф а з Г а т а.
У р я д н и к.
П і с л а н е ц ь.

Хор данітів.

Сцена перед в'язницею в Газі.

Самсон

(входить із поводирем)

Ще трохи далі взич руки своєї
Незрячим крокам, ще крихітку далі!
На тій лавчині маю тінь і сонце,
Там я сідаю, як який випадок
Мене від рабської звільнить роботи,
Що зрештою день в день в робочім домі
Мене лоточить. Там я в ланцюгах
Ледве встигаю хлипнути повітря
Важкого, спертого, що в груди ллеться,
Немов гнилий напій. Та тут затеє
Знаходжу лік, сей свіжий подих неба,
Солодкий, чистий подих поранковий.
Тут дай мені віддихатися! Сьогодні
Сей люд святкує празник свого бога
Дагона, праця всяка спочиває.
Не радо дав мені сей відпочинок
Їх забобон; тому ж я скоро вільно,
Тікають геть від гомону людського
І в самоті спішу тут заховатися,
Щоб трохи відпочить – спочити тілом,
Бо для душі нема мені спокою.
Від дошкульних думок, що наче рій
Роздрознених шершнів, скоро тільки
Мене самого вбачать, натовпом
Густим на мене пруться і минулі
Часи мені виводять перед душу,
Чим я колись був і чим став сьогодні.
О, пощо вродження моє два рази
З небес благовістив той ангел, що
Нарешті на очах моєї неньки
Із віттаря, де жертва ще горіла,
Мов стовп огнистий полум'я, піднявся
І в гору линув? Пощо заповів він,
Що я діл славних доконати маю
І добродійств для роду Авраама?
І пощо той наказ і розпорядок
Плекать мене як вибранця Єгови,
Призначеного на велике діло,
Коли судилось так мені вмирати
Одуреним, в кайданах, світла сонця
Позбавленим, дивовищем та глумом
Людей ворожих? Богом дану силу
Терять у ланцюгах, в важкій роботі!
Преславну міць збувають на труд звірячий,
В понижені ще нижчим, як невільник!
Обіцяно було, що я Ізрайля
Мав ослобонити з ярма філістимлян...
О, запитай нині: де той сильний
Освободитель? В Газі ось сліпцем
З рабами жорна крутить, сам у путах
У філістимлянському ярмі! Та годі!
Не смій так скоро в сумнів подавати
Обіцянок небесних! А як все те горе
На мене впало лиш за власні хиби,

То на кого й жалітися мені,
Крім на себе самого, що не змігся
Те зберегти, в чім крився скарб великий
Тієї сили, що мені був даний
Під тайною великою. А я,
Слабий, безтямний, як се легко втратить,
Я мусив жінці тайну сю відкрити,
Її слізьми й благаннями розм'який!
О, слабодух я у міцному тілі!
Що варта сила, як із нею в парі
Не йде премудрості два рази стільки!
Важка, туманувата, незугарна,
У гордошах себе самої певна,
Та на найменшій перешкоді впасти
Готова, не до володіння здібна,
А лиш до служби, де одна премудрість
Всевладно порядкує Бог, що дав
Мені сю силу і хотів при тому
Вказать, який слабий се дар, вложив
Її мені в волосся. Та мовчу вже!
Не слід мені на прю ставати з вишнім
І суд його відсуджувать, бо, може,
Він мав мету, якої нам не збагнуть.
Досить, що сила – то моя загибель
І джерело всіх моїх мук, так лютих
І так важких, що щоб одну з них, кождо
Оплакати – життя людського мало.
Та над усі найтяжча ти мені,
Утрата світлості очей! Сліпий
Між ворогами – се сто раз тяжче,
Як пута, як тюрма, як жебрацький,
Як старість без підмоги! Світло, світло,
Те перше діло боже згасло в мене,
Всі радощі його мені пропали!
А се ж було б хоч крихітку вклекшило
Мій сум. А так я знижений ще нижче,
Як найпідліший твір не лиш з людей,
Але й з хробаччя; найпідліше ще
Стоїть понадо мною, бо хоч лазить,
Та бачить світ. А я в тьмі серед світла
День в день ошуки зазнаю й погорди,
І книп і кривд, у домі й на дворі,
Все мов той дурень, на людській нарузі,
А не на власній силі. Бачиться, живу
Лиш півжиттям, на правду ж більша часть
Моя померла. Питьма, питьма, питьма!
При блисках півдня тьма непроглядна,
Бездонна тьма без жодної надії
На те, щоб розвиднілася колись.
Ти, перший творе божий, блиску дня,
Велике слово: «Най стане світло!»
І стало світло скрізь! – О як же я
Так вийнятий від твого веління!
Для мене сонце чорне,
Мовчуще, як той місяць,
Що ніч лишив сліпою,
Сховавшись в яскиню.

Коли ж те світло так життю потрібне –
Воно саме життя! Коли се правда,
Що світло і в самій душі сіяє
І як воно пройма всі члени тіла, –
Чому ж той зір обмежено на око,
На ту маленьку, ніжну кульку, так
М'яку та легко загасимо? Чом
Він не розлитий по всіх частих тіла
Так, як чуття, щоб в кожній одробинці
Міг бути весь? Тоді не був би я
Тим вигнанцем із краю світла, що
Хоч мусить жить у світі, та жие
Півтруп'ячим життям! В могилі – ні,
Ще нужденніше, сам своя могила!
Ходячий гріб! Заритий, та не вільний
Тим правом смерті й погребу від муки,
Від горя й гіркості життя, і довшім,
Ще тяжче всім житейським горем битий,
Життям в неволі ворогів імстивих.

Х о р

(виступає)

Ось він! Ось він! Підходьмо стиха,
Не забіжім його знаєцька!
О, зміна понад всяке слово,мисль і віру!
Глянь, як лежить він тут без догляду й
турботи,
Схиливши втомлену голову,
Як той, що всяку попрощав надію,
Сам в себе стратив віру,
В рабській одежі, а препоганім шматті,
Такім зужитім і таким бруднім!
Чи ж дурить зір мене? Чи х може бути він
Той самий герой, прославлений широко,
Самсон непобідимий, той, якому,
Хоч без оружному, ніяка людська сила,
Ніякий найдикіший звір опертися не міг?
Той сам, що льва роздер
Так, як лев роздер козу;
Той, що на війська він фаланги
В спижевій зброї кидався один,
Без зброї, зброю роблячи собі для жарту,
Перед якою не стоявся
Ні сильний панцир з жареної сталі,
Ні дротяна сорочка, як алмаз тверда?
Найбезпечніший був, хто здалека стояв,
Коли невдержно він все наперед ступав,
Кепкуючи із пишної їх зброї,
Із знарядів потуги військової,
І юрбами на смерть їх гнав.
Відважний Аскалона син
Втік перед львиним нападом його,
І навіть старші воїни давали плечі
П'яті його, та шоломи свої пушисті.
Валяли в поросі та погибали
Від кепського оружжя, що йому
Якраз попало в руку, від осяччої шоки,
Від шаблі кістяної, від якої
Погибли тисячі філістимлян,
Цвіт Палестини під Рамат-Лехі,

Що славна а до нинішнього дня,
Тоді він з силою безмірною
Зірвав з землі і виніс на плечах
Міську браму Гази зі стовпами,
З тяжкими засувами аж на гору Геброн,
Місце пробутку велетнів старих.
На що ж найперше нарікати нам?
Чи на волю, чи на сліпоту,
Тюрму в тюрмі не просвітної тьми?
Ти сам – ах, найстрашніше се в'язниця! –
Став власною тюрмою, а душа твоя,
Яку видючі люди безпідставно
Оскаржують, ув'язнена безповоротно,
Живе в правдивій пітьмі твого тіла,
Денному світлу недоступна, в узах
Понурої, безпросвітної ночі,
Ах, світло внутрішнє не кидає
Ніякого видимого проміння.
О ти, безсилля нашого подобо,
Що був недавно ще без рівні на землі,
Ти найсильніший із усіх смертельних,
Що впав ось на найглибше дно недолі!
Бо не ой стоїть високо,
Хто від роду благородний,
Кого колесо фортуни
На високість піднесло;
Але ти стояв високо,
Бо твої чесноти й сила
Могли землю покорити,
Могли скрізь тобі створити
Славу і найвищу честь.

С а м с о н

Я чую звуки слів, але повітря
Розносить їх, і смисл їх спіїму.

Х о р

Промовив. Підійдім до нього ближче!
Ах, ти пресильний, що недавно ще
Був славою Ізраїлю, а тепер
Його став найважлишою журбою,
Ось ми, твої приятелі й знайомі,
Сусіди з Естаголю та Зараса
Долин плодючих тут приходимо
Відвідати тебе й оплакати
Або. Що може ліпше буде, дати тобі
Пораду й поміч, лік на твої рани.
Таж щире слово може влагодить
Біль хворої душі, немов бальзам
Вменшає рани біль.

С а м с о н

Приятелі!

Прихід ваш додає мені життя нового.
Тепер я знаю власним досвідом,
Не з наслуху лише. Який фальшивий гріш
Ті друзі – їх у нас бува найбільше, –
Які приходять юрбами в дні щастя,
А в горі криються так, що хоч як шукай,
Не знайдеш їх. Ах, гляньте, друзі милі,
Як різнорідне горе налягає
На мене! Те, що можна би вважать

Найгіршим, – сліпота, – тепер найменше
Мене турбує. Бо коли б я мав
Світло очей, то як же міг би я
Від сорому глядіти й голову
Піднести, я, що. мов моряк той глупий,
Розбити дав величне те судно,
Мені повірене самого неба волею?
За одно слово, за одну сльозину
Відкрив я, дурень, божий дар таємний
Фальшивій жінці. О, кажіть мені,
Приятелі, чи не окричало
Мене як дурня по всіх вулицях,
І чи не став я притчею в язиці?
І чи не кажуть, що зробилося мені
Все по заслuzі? Силу величезну
У мене бачено, та мудрості не много:
Ся сила, нерозмірна з розумом,
Була причиною мого впадку.

Х о р

Не нарікай на допуст божий!
Блудили навіть наймудріші часто,
Давали одурить себе жінкам;
Се й на будуще буде так, бо мудрість
Не встереже від того. От тому
Ти не понижуй сам себе занадто
В тім тягарі твого лихоліття.
Сказати по правді, від людей не раз
Чували ми здивування, чому ти
Філістимлянку вибрати у подружжя
Собі волів, ніж з власного народу
Якусь гарнішу або рівно гарну,
А щонайменш землячку й благородну?

С а м с о н

Одну побачив я у Тімнаті;
Вона подобалась мені та родичам
Моїм було немило, що дочку
Язичника хотів я взяти в подружжя.
Вони не знали, що до того я
Спонуканий був волею небес;
Я знав се з внутрішнього потягу,
Для того й прискорив одруження
Міркуючи сим розпочати також
Ізраїлю освободження, те діло,
Якого довершить я в собі чув клич божий.
Вона вдалась зрадливою. Найближча,
Яку я взяв за жінку, – о, щоб я
Не був сього зробив ніколи! – глупе
Та пізніше бажання, – походила
З долини Сорека, на ймя Даліла,
Преганая потвора, пасть на мене.
Я думав після першого подружжя,
Що й друге мені вільно для такої
Самої цілі, дибаючи все,
Гнобить гнобителів Ізраїлю.
Тому, що я терплю тепер, вона
Не винна; винен сам я, що словами
Зневолений (о слабкість!) жінці зрадив
Найбільшу часть моєї таємниці.
.....

М а н о а

(входить)

Брати, муж із покоління Дана,
Се ви, здається хоч на незвичайнім
Тім місці тут я зустрічаю вас,
Коли давніша почесть, як гадаю,
До вашого колись так славного
Приятеля, а мого сина, тут
Ув'язненого, ваші ноги молодії
Сюди аж привела, коли мої
Старечі ноги звільна йшли за вами, –
Скажіть мені, чи тут він і де він?

Х о р

Образ пониження, як уперед
Великості, поглянь, ось він лежить.

М а н о а

О нещаслива зміна! Се той муж,
Самсон непобідимий, славлений
Той пострах ворогів Ізраїлю,
Що з силою архангела ходив
Свобідно по їх вулицях
І з них ніхто не смів
До бою стати з ним.
Він сам один їх гордії війська,
В стрій бойовий поставлений, побивав,
Сам – ціле військо, а тепер
І не борець, щоб міг оборонитись
Від драба уоруженого, що до нього
На віддаль списа приступа!
О злудна певність на смертельну силу!
І що йому здавалось щастям, те
Не раз йому виходить на погибель.
Я в господа дітей благов, гадав,
Що брак дітей в подружжі – гріх тяжкий.
І сина я дістав, такого сина,
Що всі мене щасливим величали.
Та ось тепер хто хотів би бути його
Вітцем на моїм місці? Пощо бог
Сповнив мое благаання й наділив
Його такою силою страшною?
Чом божий дар для нас такий привабний,
Нас побуджа до молитов сердечних,
А вділений небесною рукою,
Приносить скрите жало скорпіона?
І чи на те зступав до мене ангел
Два рази, чи ж на те виховання
Його було святе, немов добірної
Ростини? Він освячений і славний
Серед ровесників, і чудо між людьми,
І ось в одній годині піддається
Покусі, нападкові ворогів.
Його спіймали, в'язуть, кплять із нього,
Він раб, до того ще й осліплений!
Його вкидають у тюрму, з рабами
До рабської роботи запрягають!
Ах, думаю, що той, якого бог
Для діл великих вибрав, хоч збудив
Із слабості, все ж не повинен би
Попасти у таке пониження

І зазанавають як раб таких знущань,
Вже хоч би задля честі діл давнішніх.

С а м с о н

О тату, не став приписів до бога!
Кожде з тих лих по справедливості
На мене впало, сам я їх стягнув
На себе, їх завід ця та причина.
Коли понижен я, бо ж низькою була
І глупота моя, що зрадила
Ту тайну божу, ввірену мені,
Яку під клятвою я мусив берегти.
А я відкрив її тій жінчині,
Хананеанці, ворогові мому.
І я се знав, і не було мені
В тім несподіванки, бо вже повчив
Мене давніший досвід. Бо вже перша,
Та, з Тімната, хіба ж зрадила мене?
Бо видерши в розпалі пестошів
Любовних в мене тайну, яку я
Їй визнав, швидко донесла її
Мужам, які на те підмовили її,
Моїм шпіонам і супірккам.
І чи я більше вірності мав ждати
Від тої другої, що в любовічів весни,
Серед обійм подружніх золотом
Підкуплена, яке, хоч лиш обіцяне,
Її враз блиском своїм засвітило
Її спонукало на мні сповнити зраду.
І ось благаннями облесними,
Зітханнями й докорами любовними
Вона три рази покушалася
Від мене виманить життя мого тайну.
Де в моїм тілі вміщена та сила
Страшна – отсе вона бажала знати.
Три рази я дурив, збивав
Її благання жартами, вбачав
Її безсоромність, гідкішу, як некрита
Ненависть, що мене змагалась ошукать
І зрадником зробить проти себе самого.
Але четвертий раз, коли вона
Всі хитрощі свої ураз зібрала,
Підлещуватись не переставала,
Усі жіночі способи, підмови,
Як день, так ніч на мене виливала,
А особливо, як я втомлений
Заснуть бажав, спокою не давала, –
Тоді я звіривсь їй і перед нею
Відкрив всю душу. Якби лиш зернятко
Рішучої в ній мужності було,
Я міг би був порвать її всі сіті.
Та я збабів, попав в її ярмо
Як жінки раб, не гідний назви мужа.
Сей рабський дух у мене заслужив
На рабську кару. Те пониження,
В яке я впав, ті лахи, та робота,
Усе те не так підле, як була
Моя давніша служба у жони,
Негідна і не мужня і ганебна,
Правдива нечесть, повная неволя.

Тодішня сліпота була ще гірша,
Як ся теперішня, бо бачити
Знеправлення мого не могла.

М о н о а

Не можу, сину, похвалить твої
Подружні вибори й ніколи не хвалив їх.
Та ти твердив усе, що божеське
Вітхення руко водило тебе,
Щоб нагоду знайти і нашим ворогам
Пошкодити. Я не годивсь на се.
Я певний був, що наші вороги
Гнеть нагоду знайдуть тебе самого
В неволю взять собі на втіху. Та
Знайшов для себе швидше нагоду
Піддатися покусі повабів
Жіночих і святу обітницю
Мовчання, що була наложена тобі,
Зламать. Таж міг ти мовчки свою тайну
Заховувати. Чуєш ти тепер,
Сам чуєш аж занадто добре
Всю тяготу твого проступка.
Сплатив ти досі прегірким терпінням
Свою вину тяжку платитимеш і далі.
Та гірше ще щось жде тебе Сьогодні
Обходять в Газі тут філістимляни
Народний празник і приносять жертви,
І пишні обходи, і голосну хвалу
Дагонові, своєму богу, що тебе,
Самсоне, зв'язаного і сліпого
Їм в руки дав і увільнив від того,
Що їх так часто побивав.
Дагона величатимуть сьогодні,
А бога, крім котрого жадних інших
Богів нема, зрівняють з божками;
Його ругатиме й хулитиме
Юрба ідолослужна при вині.
До того діло ти довів, Самсоне!
Се, думаю, з твоїх терпінь найтяжче,
Найтяжчий з докорів, які падуть
На тебе й на вітця твого дім.

С а м с о н

О тату, признаю і каюся,
Що я Дагонові зробив сю честь
І між язичниками так підніс
Його хвалу, а нечесть і наруги
Стягнув на бога нашого, відкрив
Уста ідолослужників, накинув
Ганьбу на дім Ізраїля, відняв йому
Всю віру в бога, а в слабих серцях
Збудив я сумніви, де й перед тим
Досить вже салонності було від бога
Раз по раз відпадать і ідолам служить.
Се справді найважливіше в мене горе,
Журба і сором і душі тривога,
Що сон від моїх відганя очей,
А супокій з думок. Лиш та одна
Надія потіша мене, що скоро
Скінчиться боротьба моя. Тут спір
Між богом і Дагоном. Побідивши

Мене, Дагон стає до бою збогом,
Себе на рівні ставить з божеством
І вище понад бога Авраама.
Він, думаю, не потерпить сього,
Так визваний не згаїть часу марно,
Підійметься й ім'я своє високе
Сам возвеличить. Впаде перед ним
Дагон і незабаром потерпить
Такий упадок, що померкне блиск
Його побід і гордощів на те,
Що він здобув на мні, й замішання внесе
У всіх, що досі вірують у нього.

М а н о а

Небезпідставна в тебе та надія,
І ті слова твої я за пророцтво
Беру, бо ж певний я також, що бог
У скорий час покаже оборону
Своєї слави й свого імені
Проти суперника фальшивого.
Не довго лишимося в сумніві,
Чи бог тут паном чи Дагон.
Та що з тобою станеться? Не слід
Нам забувати тебе тут і в тім
Нужденім, бридкім стані полишати.
Пішов би я до декількох старшин
Філістимлянських торгуватися х ними
За викуп твій, бо ж їм досить уже
Для найтяжчої помсти того, що тобі
В тих муках і в неволі завдали,
Гірших від смерті, що їй готують
Для тебе, хоч ніякої вже шкоди
Зробити їм не можеш вже тепер.

С а м с о н

Покинь сей намір, тату, й не трудися
Проханнями! Нехай я тут відбуду
Заслужену кару і спокутую,
Коли можливо, злочин свій, оту
Ганебну балакучість. Якби я
Був зрадив людську тайну, тайну друга,
То чи не був би чин такий ганебним,
Чи не стягнув би насміху й погорди
Усіх на мене, чи не вистарчив би
На те, щоб відцуралися мене
Всі друзі й оминали як пустого
Балакуна, в якого на чолі
Клеймо нерозуму? Та зрадив я
Встанову божу, виявив його
Святу тайну підло і безстыдно,
В зарозумілості й огиді – гріх, який би
Й язичника завів у саме пекло
На найстрашнішу муку.

М а н о а

О, сину, кайся за свою провину,
Та сам собі не додавай ще мук!
Покутуй гріх свій, але коли можеш
Уйти від кари, то вчини се, бо
Себе самого заховати треба.
Віддай доконання твоєї кари
На вищу волю! Нехай інші руки,

А не твої здійнуть пеню ту з тебе,
Бог може потерпить тобі ще довго,
Постить тобі твою провину, бо ж
Той швидше здобуває його ласку
(Адже ж дитяче смирне каяття
Йому все наймиліше!), хто благає
І береже своє життя, ніж тойкує
Хто надто строгий для себе самого,
Сам собі робить смерть, хто мети
Більше ніж треба і твої провини
Остріше судить, ніж сам бог. Тому
Не відкидай уперто способів,
Яких для твого увільнення
Ужиємо! Хто знає, чи сам бог
Не випередить нас і не поверне
Тебе до вітчизни й до свого
Святого храму, де ти міг би жертву
Йому принести й його дальший гнів
Від себе відвернути молитвами
Й новими шлюбами.

С а м с о н

Лиш прощення
Його благаю; по що мав би я ще
Життя просити? Коли силою
Пишався я перед усім народом,
Надій вели

Ких повен, молодечої
Відваги та думок високих, перед
Уродженням уже призначений
До діл великих, повен духа божого,
Одну велику пробу показавши
Справді геройських діл, я славний став
Більш, як син Анакові в повазі,
Не дбав на жадну небезпеку, наче
Півбог, ходив я по ворожій краю,
Всім диво, всім на пострах, і ніхто
Не смів до бою вийти проти мене.
І тут надутий гордощами впав я
У сіль очей хороших та зрадливих,
У поваби любові, і віддався
Приємностям розкішного життя,
Аж поки голову свою святу
Сил моїх запороку, я зложив
В розкішне лоно блудниці зрадливої.
Вона обстригла, наче барана,
Коштовні кучері мої і осмішила,
Обстриженого, обробованого
І зовсім без оружного мене
У руки ворогів передала.

.....

С а м с о н

О, чом же біль із тіла ранами
Й каліцтвом не кінчиться?
Чом незліченними доганами
У серці, груді й голові ятриться?
Чом стежку тайну мусить він знайти
Аж до душі глибин,
І найлютіші муки там внести,

І найчистіші часті в неї пожирать,
І хоч без видимих причин
В нутрі страшенні болі причиняють?
Моя жура в'ялить мене
Не тільки як уперте лихо;
Вона кипить, лютує, не спічне,
Як незлічима рана,
Коли гние й ятриться почне,
Мов чорна смерть погана.
Думки, мої мучительки,
Мов смертоносні колючки,
Впиваються у найніжніші,
Найслабші часті моєї душі,
Здіймають, розганяють там
Страшний підпал, якого
Не охолодить жадний лік холодний,
Не згоїть жадна масть цілюща
І не остудить Альп сніговий вал.
Мене покинув сон, що наводив
Смертельне отупіння,

.....
С а м с о н

О, чом же біль із тіла ранами
Й каліцтвом не кінчиться?
Чом незліченими доганами
У серці, груді й голові ятриться?
Чом стежку тайну мусить він знайти
Аж до душі глибин,
І найлютіші муки там внести,
І найчистіші часті в неї пожирать,
І хоч без видимих причин
В нутрі страшенні болі причиняють?
Моя жура в'ялить мене
Не тільки як уперте лихо;
Вона кипить, лютує, не спічне,
Як невлічима рана,
Коли гние й ятриться почне,
Мов чорна смерть погана.
Думки, мої мучительки,
Мов смертоносні колючки,
Впиваються у найніжніші,
Найслабші часті моєї душі,
Здіймають, розганяють там
Страшний підпал, якого
Не охолодить жаден лік холодний,
Не згоїть жадна масть цілюща
І не остудить Альп сніговий вал.
Мене покинув сон, що наводив
Смертельне отупіння,
Як одинокою мені відраду;
І відси слабість та й зомління,
І почуття зневіри, й шал тривоги,
Що вже забув про мене бог.
Колись я був улюблений йому,
Був радістю, був вибранцем його
Вже з матірнього лона
Через небесний заповіт,
Що двічі сходив на сей світ

І віщував про мене.
І чистий під його очима
Я виростав і сили набирався;
Він вів мене до діл могутніх,
Що силу смертного перевищали геть
І все зверталися проти невірних тих,
Відвічних наших ворогів.
Тепер він занедбав мене,
Немов ніколи і не знав мене,
І в руки моїх ворогів
Безпомічного передав мене
Жорстоких тих, що з наказу його
Я визивав до бою.
Очей позбавлений безповоротно,
Живий на те лиш, щоб жорстокості
Й наругам їх я був метою.
І не належу вже тепер до тих,
Що можуть мати ще надію.
Бо найлихіше з моїх лих
Те, що я й думати не смію
Про те, що втратив. Лиш одно мені
Лишається блаґать – о, коб моє блаґання
Сповнилося! – щоб я блаґав недовго,
Щоб визволила скоро смерть мене
Й скінчила горе те страшне.

Х о р

Багато приповідок мудреців
Записано в старих і нових письмах,
Що терпеливість величають, як
Правдиву силу. Вписано там також
Потіхи на всіляке горе,
На всякі зміни, що їм підляга
Слабе життя людськеє,
Проречисто й вимовно сказано
Там не одно на влагодження болю
Й тривоги, але нещасливому в його
Нещасті всі ті гарні слова
Мала підмога. Чує він у них
Лиш прикрість, гіркість, дисгармонію,
Докір собі, аж поки сам у собі
З небес дароване не віднайде
Потіхи джерело, покріплення таємне,
Що сили в нього відновляє,
Ослабленого духа підіймає.
О боже предків наших, що таке
Той чоловік, що так нерівномірно,
Чи, може, се назвати – суперечно? –
Ведеш його ти по короткій тій
Життя дорозі, а не рівномірно,
Як хори ангелів, або як ті німі,
Ті безрозумні, низькі сотворіння
Кермуєш ти? І не говорю тут
Про простих та звичайних тих людей,
Що йдуть байдужно шляхом життєвим.
Ростуть і мруть, як мухи дня літнього,
Лиш голови без імен, про які
Ніхто колись і словом не згадає.

Про тих говорю, що їх вибрав ти,
І дарами своєї ласки наділив
Багато, й на велике, славне діло
Призвав твому імені на славу,
Народам на добро. Чи ти змінєш
Свою прихильність і звертаєшся
До них ворожо, і коли вони
На висоті стоять, скидаєш їх униз,
Мов забуваючи про ту велику добрість,
Що ти їм оказав, і про великі ті
Заслуги, що вони тобі зробили?
І ти не тільки понижаєш їх,
Спихаючи в укритєє життя,
Де ще вони могли би жити спокійно, –
Ні, ти скидаєш їх далеко нижче,
Ніж був підняв, і плеш на них таке
Тяжке нещастя, що й звичайним людям
Було б не в моготу собі те пояснити:
Який же гріх страшний його сподівав?
Не раз ти полишаєш їх мечам
Поганців та неправедних, їх тіло
Псам або хижим птахам па поживу,
Або даєш їм нидіти в неволі,
Або їх ставиш перед судіїв
Неправедних, даєш їх на поталу
Клевет, погорди й непостійності
Невдячної юрби. А як усього того
Вони уйдуть, то гнеш убожеством
Та болістями їх додолу, старість
Каліцтвом навіждаєш. І коли
Такі терпіння між людьми й звичайні,
Тут безосновними вони здаються,
Бо зрештою являються звичайно
Лиш карою за проступки й розпусту.
Отим-то праведні й неправедні
Являються нещасними однако,
Бо їх однако жде лихий кінець.
Але не поступай же так із тим,
Що був колись герой твій многославний,
Твоєї сили образ і могутній
Слуга твій! Та чому ж я так благаю,
Як поступив ти з ним, або я знаю?
Поглянь на нього в тім його нещасті
І відверни, коли се в твоїй силі,
Його недолю на благий кінець!
Та що се? Чи земна, чи морська твар –
Жіночого, як видно, роду –
Така пристроєна й весела
Сим шляхом сунеться сюди?
Немов багатий корабель
Із Тарзу, що до островів
Явани або Гадії
У всій пишноті різнобарвних
Вітрил, з розвіяними хоругвами,
Що лопотять на всіх вітрах,
Пливе і запахи довкола сіє.
За нею йде ціла юрба служок,
Здається, се якась багата
Філістимлянка. А, зближається!
Тепер і видно вже напевно: се
Не інша, лиш жона твоя Даліла.

Самсон

Жона моя, що зрадила мене!
О, не пустить її сюди!

Хор

Та ось

Вона вже тут, стоїть і дивиться
На тебе певним оком, хоче, знать,
Промовити. Та ось склоняє голову,
Мов гарний цвіт під краплею роси,
Її ж слова, якими говорити
До тебе хтіла, бачиться в сльозах
Розтаяли, що крайчики її
Шовкового серпанку омочили.
Та ось таки збирається на слово.

Даліла

Непевними ногами і з ваганням
Сюди я приходжу, Самсоне, все
Твого невдоволення лякаючись,
Яке, без сумніву, я заслужила.
Та ось, коли мене очистити можуть
Ті сльози, хоч учинок мій явився
Далеко гіршим, ніж я сподівалась,
Моє покаяння не меншає,
Хоч прощення я ще зовсім не певна.
Але подружня любов, міцніша
Від страху й сумніву, веде мене сюди,
Я рада глянути ще раз
В лице твоє, дізнатися, як живеш
І чи не здужала би я чим-будь
Допомогти тобі та облегшити
Твій біль, розвеселити твого духа,
Та, хоч і пізно, винадгородить
Той нерозважний та нещасний чин,
Що я вчинила.

Самсон

Геть, гієно, геть!

Се все твої звичайні штуки, штуки
Кождої жінки так фальшивої,
Як ти: ламать присяги вірності,
Дурить, ошукувать, а потім удавать
Покаяння, просить і вданою
Покутою посподання здобуть,
Обіщувати чудеса відміни,
Не з жалю справжнього, а лиш тому,
Аби дійти, на скільки легковірний
І терпеливий може бути муж
І як із сили й слабості його
Ще скористать. А потім знов підуть
Нові гріхи, нові плачі й благання
О прощення, так, що той муж, хоч будь
Він наймудріший і найліпший, буде
Ще раз одурений, ще раз дуфаючи
У її добрість та розкаяння,
Не відіпхне її, і знов із нею
Він мусить дні погані проживати,
Мов з гадиною ідовитою
Сполучений, коли не здужає
Рішучим вчинком зразу знівечить
її, як я не міг тебе, усім століттям
На приклад.

Даліла

Та послухай ще мене,

Самсоне, не тому, немовби я
Вменшить хотіла й змить свою провину,
Але тому, що безсторонній осуд

Мойого вчинку, судячи його
Самого в собі, без обтяжень зайвих,
По справедливості самій можливо
Зменшить твою ненависть і знайде
У тебе нахил ще до прощення.
Коли поперед усього признаю,
Що справді сталося, що в мене слабкість
Була, то адже ж слабкість ся властива
Цілому родові жіночому:
Цікавість невдержима на всі тайни
І рівна слабкість виявляти їх.
Оба гріхи ті у жінок звичайні,
І чи ж не була слабкість з твого боку,
Що не оперся ти моїй цікавості
І не закрив від неї те, у чім лежала
Твоя безпека й сила? Сам же ти
Моїй цікавості вказав дорогу.
Я визнала все ворогам, бо й як же
Могла інакше поступить? А ти,
Ти не повинен був довірювать
Жіночій слабості. Ще поки я
Жорстока стала, був жорстокий ти
Проти себе самого. Так нехай же
Торгується тепер моя та слабкість
З твоєю, бо обі вони своє собі,
Обі однакові. Нехай твоя
Моїй пробачить, щоб і світ твою
Благороднішою признав і бачив,
Що ти в надмірній строгості від мене
Не вимагаєш сили більшої,
Як та, що ти в собі самім знайшов.
А чи ж любов, яку вважаєш ти
Ненавистю, чи ж заздрощі любовні,
Що в серці людському панують сильно
І в мойому не слабше панували,
Не були часткою вини моєї?
Я бачила у тебе примховатість
І часті зміни і боялася,
Що ти й мене покинеш, так, як ту
З Тімната, за якою зразу ти
Вбивався всіми силами. Отож
Бажаючи тебе назавсідги
До себе прив'язать, я крапощі
Дороги не знайшла, як вимогти
Від тебе тайну і до своїх рук
Дістати ключ твоєї сили та безпеки.
Спитаєш, чом я зрадила той ключ?
Ті, що мене намовили до сього,
Запевнили мене, що проти тебе
Не зроблять нічого, крім певної
В'язниці; для моєї цілі се
Було пригідне, бо я знала, що
Свобода пхне тебе на небезпеки,
А я у страху та турботах дома
Сидітиму у самотній постелі,
Сумуючи в твоїй відсутності.
Тут мала я втішатися тобою.

Невільником любви, не ворогів,
День в день і ніч у ніч. Увесь ти мій,
Не десь далеко в небезпеках, дома
Безпечний від супірників у моїй
Любві. Отсі причини винайшов
Закон любви, хоч як безумними
І глупими вони здаватись можуть.
Адже ж не раз любов в найліпшій мислі
Наробить лиха ще страшнішого,
Та все знаходить співчуття й прощення.
Не будь же й ти інакшим, як всі інші!
Не будь суворим, так, як сильним ти
Себе показуєш, незламним, наче сталь!
Коли ти силою перевищаш
Усіх людей, то не перевищай же
Іх також безсердечністю й завзяттям!
... ..

Самсон

Я добре знав, до чого доведуть
Всі ті круті підходи та штуки
Брехливої релігії й гладкої лєсті.
Та якби та любов твоя, яку ти
Аж до обридження мені все накидала,
Була правдива й щира, як повинна
Вона була б тебе навчити інших
Думок і довести до інших діл.
З усіх дочок мойого племені
И народу вибрав я тебе за жінку
З-посеред моїх ворогів. Тебе,
Як знаєш, полюбив я аж занадто,
Тобі довірив я свої всі тайни,
Не легкокомисно, а порушений
Твоїми просьбами, яким нічого я
Відмовити не міг. І ось тепер
Ти признаєш, що бачила в мні ворога.
Чого ж ти прийняла мене за мужа,
Хоч знала, що тоді і все я
Був явним ворогом твого народу?
Раз жінкою моєю ставши,
Повинна задля мене ти була
Покинуть друзів, вітчину й рідню,
Бо я не був підданий їх ані стояв
Під їх зашитою, а був сам собі пан,
А ти належала до мене, не до них.
Коли від тебе вітчина твоя
Чогось жадала, що життю мойому
Грозило, се було несправедливе,
Противне всім правам народів і законам
Природи. Ні, не вітчина твоя
Вчинила се, а грішний тлум мужчин,
Що ще грішнішими способами
Хотів утримати свою державу,
Безсоромно нарушуючи ціль,
Задля якої вітчина свята нам.
Сих не повинна ти була послухать.
Та пер тебе твій невгамовний запал,
І ти вчинила се, аби своїм
Богам подобатись. Та ті боги,
Що лиш небожеськими вчинками
Держать себе, вони самі перечать

Своєму божеству. Вони не можуть бути
Правдивими богами, і тим менше
Не мусить чоловік для їх вподоби жити,
їх слухати та їх боятися.
Усі ті докази твої – які ж слабкі!
Всі фарби неправдиві, і вони
Тобі ні на що не здадуться. Як же
Поганою і злою мусиш ти
Являтися сама собі у всій
Тій наготі своїх провин!

Д а л і л а

У спорі

З мужчиною не може жінчина
Ніколи виграти, хоч будь-що-будь.

С а м с о н

Хіба тому, що слів і віддиху
Йому не стане. Се свідчить за тим,
Як тяжко знівечив мене язик твій.

.....

Д а л і л а

То хоч позволь мені зблизитися
І доторкнутися руки твоєї.

С а м с о н

О, ні, не важся! Хай ні жаден спомин
Не будить мого гніву, щоб тебе
Я тут на штуки не роздер. Лиш здалека
Я можу ще простить тебе. Іди
І жалуй там облудності своєї
Та всього того доброго, що вийшло з неї,
Що захова між славними жінками
Й твоє ім'я та пам'ять зрадниць.
Твоє прискорене вдівство нехай
Красить те золото, яким свою
Ти зраду окупила! Прощай!

Д а л і л а

Як бачу, невмолимий ти зовсім,
Глухий на просьби, мов морська буря.
Та й буря ж бо еднається вкінці
Із морем так, як море з берегами.
Лиш твій гнів все лютує й не вгаває,
Мов вічна буря, що тиші ніколи не
зазнає.

Пощо ж мені унижувать себе?
Чи ж миру просячи, я не знайду
Нічого, крім гніву й ненависті,
І відійду, обтяжена прокляттям,
З клеймом ганьби на моїм імені?
Нехай і так! Покину турбуватися
Твоїм добром, щоб свого не втратити.
Хоч слава не дволична, все-таки
Вона хоч двоязичною буває
І про мій вчинок не однаку вість
Подасть потомності. На своїх крилах,
З яких одно, знай, чорне, друге біле,
Несе вона великі імена
З собою у безмежний лет часів.
Моє ім'я в будищині далекій

Хоч, може, в вас, у Дана та у Юди
І в племенах сумежних з вашими
З ганьбою тільки та з прокляттями
Спімнуть, і пляму подружньої зради
На нього кинуть, але в моїй вітчизні,
Яка для мене завше наймиліша,
В Екроні, Газі, Аздоді та Гаті
Мене числитимуть до найславніших
Жінок, співатимуть про мене в празники,
Чтитимуть за життя мене й по смерті,
За те, що поміч своїй вітчизні
Проти гордого ворога воліла
Я дати, аніж ховати подружню вірність.
Мій гріб щороку обсіпатимуть
Цвітами, і не меншу славу я
Здобуду, як Ягела ваша з гір
Ефраїма, що нечестивою опукою
У сні Сісеру вбила, у виски
Гвіздь йому вбивши. Не ненависне
Мені ім'я моє, але прилюдні
Подяки й почесні воно мені з'єднає
За ту любов до вітчизни, якої
Дала я доказ. Хто сього мені
Завидує або на се кривдує,
Того лишая власній я судьбі,
Моя ж мене ні разу не турбує.
(Відходить.)

.....

Г а р а ф а

(входить)

Не приходжу, Самсоне,

Щоб над твоєю плакати судьбою,
Як, може, сі ось тут, але бажаю,
Щоб те, що сталося, було не сталось,
Хоч і не в миролюбнім намірі.
Я з Гата і зовуть мене Гарафа.
Славетний рід мій, як Ог і Анак
Або як ті старинні Емім, що держали
Кіріятам. Ти тепер мене
Пізнаєш, коли сам ти знаний був.
Багато чув я про твою до віри неподібну
Могутність. І про діла твої,
Мені тому ненависні, що я
Ніколи не бував на місці боїв тих,
Де ми би зараз на отвертім полі
Чи на обмеженім просторі свої сили
Поміряли. Тепер сюди прийшов я
Побачить того, про якого гомін
Лунає скрізь, щоб кожний його сустав
Оглянути, чи його вигляд справді
Розширеним відповідає слухам.

С а м с о н

Щоб се пізнати, замало бачити,
А краще спробувати.

Г а р а ф а

Чи словом

Сим визиваєш вже мене? Я думав,

Що пута й жорнова тяжка робота
Тебе вже ослабили. О, коли б
Щаслива доля нас звела була
На полі, де осялячою щокою
Ти доказав чудес хоробрості!
Я був би іншим там оружжям вбив
Тебе і трупа твого покинув
Там, де лежав осел. Так був би я
Славу хоробрості старої відновив,
Прогнав жидівське плем'я з Палестини.
Так був би філістимлянин тебе,
Наймогутнішого з-поміж гебреїв,
Переборов. Сю славу, яку я
Здобув би був у боротьбі з тобою
На смерть, не на життя, я потеряв
Через осліплення твое.

Самсон

О, не хвалися
Тим, що хотів зробити ти! Ану, зроби!
Ти ж бачиш, що зробити се залежить
Лиш від твоєї волі.

Графа

Зо сліпим
Боротися – не личить се мені
Та й мусив би ти вмитися ще кілька
Разів, поки б я міг діткнутися тебе.
... ..

Урядник

(входить)

Гебреї, арештанта на ім'я
Самсона я шукаю тут.

Хор

Он він сидить!
Пізнати його ти можеш по кайданах.

Урядник

Самсоне, наша старшина веліла
Мені переказати тобі отес:
На честь Дагона празник нинішній
Справляється; тріумфи, жертви, гри
Та обходи се свято заповнять.
Їм відомо, що ти безмірно сильний,
Тому й жадають, щоб прилюдно нині
Своєї сили пробу показав ти,
Аби почитати се велике свято
І багатолюдний збір. То ж поспіши,
Ходи за мною! Я тобі доставлю
Покріплення й нову одежу, щоб
У всій приличності явився ти
Перед таким високим панством.

Самсон

Знаєш,
Що я гебрей, тому й перекажи їм,
Що мій закон мені забороняє
Брати уділ у їх празниках та святах,
Тому й не можу я тепер іти з тобою.

Урядник

Будь певний, що ся відповідь твоя

Не задовольнить їх.

Самсон

Скажи, хіба нема у
них
Борців, гімнастів, силачів, їздців,
Та бігунів, та візників усяких,
Танцюр, жартівників, масок, скоморохів,
Що, власне, вибрали мене, якого
Тягар отсих кайданів ослабив
І жорнова знесилила робота,
Щоб я сліпими рухами своїми
Їм розривку доставив і забаву?
А може, притчі лиш вони шукають
До закиду, що я їм непослушний,
Щоб мати привід ще до тяжчих мук?
Чи, може, з моєї недолі хочуть
Зробити жарт собі? Дорогою,
Якою ти прийшов сюди, вертай!
Я не прийду.

Урядник

Подумай сам про себе!
Ся відповідь буде для них образа.

Самсон

А, сам про себе? Адже ж се говорить
Моє сумління, внутрішній спокій.
Чи ж думають вони, що я вже так ослаб,
Що так упідлила мене неволя тіла,
Що вже й душа моя подається на такий
Безглуздий наказ, що я, їх невільник,
Повинен бути також блазнем їх
І жартуном, щоб у своєму горі,
В душевному терпінні різні штуки
Показувати і перед богом їх
Стелиться? Та се ж найпаскудніше
Поганьблення, яке хіба найгірша
Погорда видумати могла. Ні, не піду.

Урядник

Моє посольство вимагає поспіху,
Тому не отягайся! Чи се твій
Незламний намір?

Самсон

Так, візьми його
З тим поспіхом, який тобі потрібний.

Урядник

Боюся, щоб упертість та твоя
Тобі на зло не вийшла.
(Відходить.)

Самсон

Хіба за себе сам боїшся ти.

Хор

Міркуй, Самсоне, Що тепер се діло
Украй нап'ято і або встоїть,
Або порветься. Він пішов. Хто знає,
Як передасть він там твої слова,
Чи не долле оливи до огню?
Жди іншого тепер, острішого
Посольства й жорстокішого, ніж ти

Знести потрафиш.

Самсон

Чи ж повинен я
Знов змарнувати дар отсей святий,
Ту силу, що верта з моїм волоссям
Після великої вини моєї?
Чи ж маю сю нову ласку божу
Зневажити ще більшим прогріхом,
Кидаючи даремно святощі
Перед фальшивими богами? Я,
Я назорей, чи ж маю перед їх
Дагоном десь на несвятому місці
Свою показувати Силу, що тепер
Для них ніщо неварта, крім погорди
Та насміху? Чи ж міг би я вчинити
Щось паскудніше ще та нечистіше?

Хор

А все ж своєю силою ти служиш
Філістимлянам, слугам ідолів
Нечистим.

Самсон

Служу, але не для честі
Їх ідолів, а тільки чесною
Законною роботою, якою
На свій прожиток заробляю.
Служу, Бо я невільник.

Хор

Коли серце в тебе
Незгідне з тим, то не плямить тебе
Ніяка примусова робота.

Самсон

Де зверхня сила силує мене,
Там справді так. Але у храм Дагона
Хто зможе зтягти мене?
Князі Філістимлян розказують мені,
Та розказ їх – не примус. Коли я
Послухаю, вчиню се добровільно.
Для наказу людського я не хочу
Стягнуть на себе божую неласку;
А слухаючи в тім людей, я б бога
Впоследив і сповнив би гріх, якого
Ніякою покутою не змити.
Та ви не сумнівайтесь, що бог
Простить мені і вам, коли ми зараз
У ідольському храмі явимося
Для важної причини.

Хор

Як ти звідси
Відійдеш, ми не можем зрозуміти.

Самсон

Не тратьте віри, бо в своїй душі
Я почуваю відрух незвичайний,
Що на щось незвичайне мої
Думки звертає. Я тепер піду
За тим послом, та будьте певні, що
Нічого не зроблю такого, що б могло

Збезчестить наш закон або сплямити
Мій назорейський шлюб. Коли в моїй
Душі вчувається якийсь пророцький
голос,
То буде день сей пам'ятний у моїм
Житті через якесь велике діло,
А може, навіть се остатній день
Мого життя.

Хор

В сам час доходиш ти
До рішення такого, бо урядник
Вертає ось.

Урядник

(входить)

Самсоне, старші наші
Веліли вдруге так тобі сказати:
Ти раб і в'язень наш і при прилюднім
Млині слуга, то й як же ти посмів
Відмовити жаданню нашому
І не явиться там, де велено тобі?
Явися ж зараз без вагання, бо
Ми знайдем спосіб силою, в кайданах
Тебе спровадити, хоч би впирався ти
Міцніше від скали.

Самсон

Я міг би
Задовольнитись тим, що випробую
Терпливість їх і доведу до того,
Що многі з них погибель зла спіткає.
Та знаючи, що перевага їх
Велика, й не бажаючи, аби
Мене, як звіра дикого, тягли
По своїх вулицях, готов я зараз
Іти з тобою. Панському велінню
Послушний мусить бути підданий. А коли
Йде о життя, то хто ж не захотів би
Свою змінити волю? Адже змінні
Людські дороги! Та проте будь певний,
Що не послухаю панів своїх ні в чім,
Що нашим би противилось законам.

Урядник

Хвалю тебе за постанову сю.
Давай тепер здійму кайдани з тебе.
За сю податливість твою князі
Поглянуть ласкаво на тебе й, може,
навіть
Тебе з отсеї випустять неволі.

Самсон

Брати, прощайте! Не бажаю, щоб
Ви йшли за мною, щоб князі ворожі
Не гнівались, побачивши мене
Серед приятелів і земляків.
Та я й не знаю, чи мій вид тепер,
Вид ворога їх спільного, колись
Страшного, не пройме їх лютістю;
Адже ж пани, упившись вином,
Бувають найлютіші; також жрець

По доброму жранні вчува найбільший
Пал святості, коли побачить щось
Противне божеству його. Так само
Й народ у празники буває дикий,
Завзятий і непоміркований.
Та будь, що має бути, не ждїть від мене
Почуть нічого, що нарушило б
Честь нашу, що було б нечисте і негідне
Нашого бога, нашого закону,
Народу могого й мене самого.
Чи буде се остатня вість про мене,
Чи ні, сього не можу я сказати.
(Відходить із урядником.)

.....
П і с л а н е ц ь

(входить)

О, куди ж
Мені спішить і як втекти від того
Страшного виду та позорища,
Яке лише що бачив я й тепер
Ще бачу своїми очима?
Бо переслідує мене страшливий
Сей образ. Та, здається, провидіння,
Чи несвідоме чуття, чи розум
Стуманений і майже незапитаний
Привів мене сюди, де було треба.
Я й сам не знаю, як потрапив я
До тебе ось, Маноа благородний,
І до сих земляків, що ждали тут,
Як знав я, в недалекій віддалі
Від місця того постраху, що й нас
Усіх ударив важко.

М а н о а

Ревом

голосним
Дала про себе знати та подія,
І ще перед тобою голосами
Жалібними до нас добігла. Але
Що сталося там, сього ще ми не чули,
І передмови жадної не треба, –
Ти бачиш, як усі ми раді знати.

П і с л а н е ц ь

Так, знать себе дала подія та!
Та я ще мушу дух набрати в груди
І тямку віднайти, яку втеряв,
Бо добре знаю, що сказати маю.

М а н о а

Скажи кінець, обставини лиши!

П і с л а н е ц ь

Стоїть ще Газа, як стояла досі,
Та всі сини її погибли враз,
В одній хвилині вбиті й омертвлені.

М а н о а

Се сумно, та ти знаєш, що гебреям
Не жаль, коли вороже місто трафить
Нещастя.

П і с л а н е ц ь

О, не тіштеся ним ви,
Бо вам воно ще більший жаль учинить.

М а н о а

Скажи, через кого?

П і с л а н е ц ь

Через Самсона.

М а н о а

Се вменшує мою журбу і поверта
Її у радість майже.

П і с л а н е ц ь

О Маноа!

Я здержуюся ще, щоб не сказати
Того, що й на кінці ще передчасне,
Аби лихая вість не вдарила
У твій старечий слух занадто нагло
І не вразила дух занадто сильно.

М а н о а

А, проволока – гірша муки. Говори!

П і с л а н е ц ь

Почуй же, що найгірше, коротко:
Самсон погиб.

М а н о а

Найгірше справді се,

Бо знищена уся моя надія,
Та смерть, що робить всіх свобідними
Вповні й за нього окуп заплатила.
Який веселий був сьогодні я,
Яку я радість почував в надії
Побачити його свобідним! Ах,
Надія та прийшла, знать, передчасно
На світ, як перший цвіт весною, що
Зими холодної ще подих чує.
Та поки жалошам своїм
Попушу я вудила, ти скажи,
Як він умер? Бо смерть була корона
Або закала людського життя.
Чи всі вони погибли через нього?
А від кого ж погиб і він, скажи!
Чия покрита славою рука
Самсонові смертельну рану нанесла?

П і с л а н е ц ь

Ні, він погиб, та з ворогів ніхто
Зранить його не міг.

М а н о а

Чи ослабило

Його мордованія, чи від чого знеміг?

П і с л а н е ц ь

Від власних своїх рук

М а н о а

А, самовбійство?

Що ж довело його між ворогами
Аж до зневірення в себе самого?

П і с л а н е ц ь

Була се невідхильная нагода
Себе й усіх їх знищити нараз:
Дім, у яким усі вони були,
Щоб бачити його, він завалив
На голови їх і на свою власну.

М а н о а

О сину мій, ти понад всяку міру
Невблаганний проти себе самого,
Яку ж страшну дорогу вибрав ти
Для помсти! Знаємо вже більш ніж треба,
Та що се все не має зв'язку ще,
То оповідж, коли се можеш, що
Було напочатку, а що вкінці,
Якнайточніше.

П і с л а н е ц ь

Різнії діла
Спровадили мене уранці-рано
До сього міста, і при сході сонця,
Вступаючи у браму, чув я труби,
Що по всіх вулицях і площах міста
Великий празник всім заповідали.
Немного діл своїх полагодити
Я вспів іще, і вже зо всіх сторін
Почув я, що Самсона сього дня
Спровадять, щоб перед усім народом,
Серед забав і радості, дав доказ
Могутньої своєї сили. Жаль
Мені було, що муж сей у неволі,
Та я хотів забавам приглядатися.
Будинок був просторий надзвичайно
Амфітеатр, що над собою мав
Склепіння височенне, лиш на двох
Стовпах оперте, й сиджень дуже много.
Тут уся знать, по ступням старшинства
Розсаджена, могла на гри глядіти,
Стін не було, і незліченна сила
Народу на лавках та ступеницях
Під голим небом поміщалася.
Між ними й я стояв іздалека,
Й ніхто на мене не звертав уваги.
Із сонцем разом поступало свято;
Жертовна служба наповнила всіх
Серця утіхою та задоволенням
І звеселила всіх вином, коли
Розпочались забави. Тут же зараз
Приведено й Самсона, вбраного
В невідільницьку препишну уніформу.
Поперед нього йшли свистільники
Та цимбалісти, а з обох боків
Його оружна стерегла сторожа,
А перед ним і поза ним багато
Йшло лучників та кінних в тяжкій зброї,
Та піших з пращами та списоносців.
Побачивши його, увесь народ
Підняв великий оклик радості,
Голосючи подяку й славу богу,
Що ворога їх найстрашнішого
Рабом зробив. Терпливо та спокійно,
Без боязні ішов Самсон в тім супроводі
Аж до естради. Які птуки там
Йому загадано, які без помочі
Очей зробити міг, – чи підіймати

Тяжкій тягарі, чи кидати,
Носити, чи ламати – все те він
Робив з неімовірною та подиву
Гідною силою, так, що ніхто з них
Не хтів до супірництва стати з ним.
Нарешті в часі павзи завели
Його під згадані вже два стовпи.
Він попросив провідника свого
(Се чув я від таких, що були близько
нього),
Щоб задля втоми надзвичайної
Позволив він йому опертися
На хвилю о ті два стовпи могутні,
Що підпирали величезне склепіння.
Сей, не підозріваючи нічого,
Завів його між тії два стовпи
Обнявши їх обома раменами,
Самсон стояв довгенький час, схиливши
Вниз голову і в одну точку вперши
Свій зір, як той, що молиться або
Важкеє щось обдумує душею.
Нарешті, голову підносячи,
Він скрикнув голосно: «Панове, досі
Робив я все, що ви повелівали,
Розумно слухаючи вас і вам
Утіху й подив доставляючи.
Тепер хочу для власної утіхи
Дать вам один ще доказ мої сили,
Найбільший, що наповнить подивом
Всіх тих, що будуть бачити його».
Сказавши се й напруживши страшнії
Рук своїх м'язи, він, мов сила бурі
Або шалена повінь, від якої
Трясуться гори, силою страшною
Оба стовпи двигнув один к одному,
А потім один від одного, і потряс
Так, що вони звалилися і впали.
А з ними разом грохнуло й склепіння
З громовим лускотом на голови
Всіх тих, що там сиділи, всіх панів,
Вельможних пань, старшин і воевод,
Жерців і вибору та цвіту шляхти,
І то не лиш з сього одного міста,
Ні, з всіх філістимлянських міст довкола,
Що тут зібралися на сее свято.
Самсон посеред них один звалив
На власну голову сю неминучу
Загибель; лиш народ, що знадвору
Стояв, порозбігався.

Х о р

О, дорого окуплена, преславна
Ся помста! Хоч живий, та смертю
Своєю ти сповнив велике діло,
Призначене тобі для Ізраїлю.
І там лежиш зо славою посеред
Убитих, сам себе убивши волею
Не власною, а лиш потребою

Жорстокої конечності, що в смерті
Тебе з побитими злучила ворогами,
Далеко численнішими від тих, яких
Побив ти за життя.

.....

М а н о а

Ходіть, ходіть! Не час тепер на плач,
Та й нічого нам плакати і ридати.
Самсон остав Самсоном, яким був,
І як герой могутній закінчив
Життя своє геройським поступком,
Помстившись на своїх ворогах.
На довгії літа лишив він їм
Смуток і плач, потомкам Кафтора,
Всім дільницям філістимлянської
Землі, а славу й освободження
Ізраїлю, коли він лиш посміє
Тепер шасливу нагоду як слід
Для себе визискати. Собі ж самому
І домові вітця свого придбав
Він вічну славу і все те, що можна
Вважати найліпшим, найпожаданішим,
Придбав для бога, при його всесильній
Підмозі, на яку не сподівались ми,
А без якої се велике діло,
Мабуть, не було би доконане.
Нема нам тут причини плакати,
Ані смутитися, ні в груди битися,
Бо ані слабості йому ніхто
Тут не закине, ні погорди й стиду
На нього і на нас не кине;
Все добре й гарно тут пішло,
Щоб при такій геройській смерті
Нас заспокоїти могло.
Ходім і пошукаймо його тіла,
Де там воно лежить ворожою
Покрите кров'ю; вмиємо його потім
Водою від густої крові й натremo
Пахучим зіллям. Я тим часом спішно
Порозсилаю до всіх моїх друзів
Та свояків. Ся Газа вже тепер
Не так могуча, щоб пас в тім спинити.
Ми візьмемо його із сього міста
І з почесцю та тихою повагою
Проведемо в поході похороннім
До батьківського дому. Там йому
Збудую пам'ятник і обсаджу
Довкола дерева тінисті;
Вічнозелені лаври, розложисті
Пальми, обвішаю їх усіма
його трофеями, величними
Діл його свідками, обставлю плитами
І написами, у яких діла його
Віршованою мовою звучною
Передані будуть потомності.
Там молодіж до бойових пригод
Охоча буде мати збірне місце

І пам'яттю його ме зігрівати
У своїх грудях мужество й охоту
До славних діл. Ізраїльські ж дівчата
В святі празничні дні ходитимуть
До того гробу з цвітами й ронити
Дівочі сльози за нещасну долю,
Що досягла його в житті подружнім
І принесла йому неволю й сліпоту.

Х о р

Отес й найкраще! Хоч ми і не раз
Вчуваєм сумніви, що незглибима
Премудрість божа з чоловіком робить;
Кінець усе до ліпшого доводить.
Здається іноді, що відвертає бог
Лице своє, та несподівано
Він знов привернеться. Так і тепер
Для свого вірного героя він
Величнее свідоцтво дав. Якою
Жалобою покрилася вся Газа
І всі ті, що є перемінному
Велінню божому противиться хотіли!
Та своїм слугам дав новий він зиск
В старім, святім їх переконанні,
Що після сеї славної події
На мирний, краший час світають їм надії.

Переклад Івана Франко

Утрачений рай

(Уривок)

Ще Вельзевул замовкнути не встиг.
Як Сатана до берега вже рушив,
Закинувши на спину круглий щит,
Масивний, величезний, і в ефірі
Оброблений належно; щит важкий
На плечах висів, наче місяць в повні,
Чий диск крізь скло оптичне розглядав
Тосканський вчений з висоти Ф'езоли
Або з Вальдарно, щоб знайти на ньому
Країн незнаних гори чи долини.
Йшов Сатана, спираючись на спис,
Проти якого і сосна найвища,
В норвезьких скелях зрубана на щоглу
Для корабля, здавалася щіпком, —
Так він підтримував ходу непевну,
Коли ступав серед вогнених брил
(Раніш під ним була блакить небесна!),
А навкруги — усе папіло жаром.
Та він терпів, аж не ступив на берег
Палаючого моря; і скликати
Почав свої розбиті легіони —
Всіх грішних ангелів, що там лежали,
Немов зів'яле листя восени,
Яке під захистом гаїв етрурських
Джерела засипає в Валломброзі;
Або немов та осока в воді,
Коли Червоне море Оріон
Вітрами лютими на берег кинув
І воїнів мемфіських Бузуріса
Всіх потопив, як жителів Гессема
Вони гонили віроломно; ті ж
Дивилися з безпечних берегів
На плаваючі трупи і колеса
Розбитих колісниць; отак, встеливши

Усе навкруг, відринуті лежали,
Там, де спіткала їх мінлива доля.
Та ось уже на все вогненне пекло
Гукає Сатана: «О можновладці,
Князі і воїни! Ви — цвіт небес,
Тепер утрачених! Невже безсмертні
Так скам'яніти можуть у відчаї?
Чи, певне, після многотрудних битв
Чомусь ви саме це обрали місце,
Щоб поновити виснажені сили,
Поснувши тут, як в па долі небеснім?
Чи ви клялись в приниженні своєму
Вклонитись Переможцю? Ось він зрить
Потоплених ним ангелів колишніх
Серед уламків зброї та знамен,
Аж поки з брами райської вгорі
Його летюча варта нас помітить,
І, скориставшись з рабської покори,
Затопче нас, спустившись, чи громами
До дна цієї прірви прикує.
Тож прокидайтесь і мерщій повстаньте,
Чи падшими лишайтесь навік!»

Пер. Микола Пилинський

ФРАНЦУЗЬКА ЛІТЕРАТУРА

НІКОЛЯ БУАЛО-ДЕПРЕО

(1636 – 1711)

Ніколя Буало-Депрео (фр. Nicolas Boileau-Despréaux) – поет, критик, теоретик класицизму.

Народився 1 листопада 1636 року в Парижі і був п'ятнадцятою дитиною в сім'ї судейського клерка. Рано втратив матір. З 1643 по 1652 роки навчався в коледжах Аркур та Бове, де отримав блискучу освіту. Прийняв сан, та кар'єра священнослужителя його не приваблювала. Захоплюється правом. Отримавши спадок, Буало присвячує себе літературній діяльності.

Творча діяльність розпочалася з прямого наслідування Горація та Ювенала і отримали форму «Сатири»(1660-1668).

Кращими сатирами автора визнано восьму («Sur l'homme») та дев'яту («A son esprit»). Трохи згодом Буало публікує віршовані «Послання»(1669-1695).

Найвидатнішим твором Ніколя Буало стала поема-трактат «Поетичне мистецтво»(1674), яка складається з чотирьох пісень. Твір являє собою підсумок естетики класицизму. Буало переконаний, що в поезії, як і в усьому іншому треба керуватися виключно розумом, який поглинає відчуття. Форма та зміст поезії повинні бути чіткі і зрозумілі. Викладатися поезія повинна високою мовою. Раціоналізм, орієнтація на античність – основні, на думку Буало, риси класичної форми.

У 1677 році разом з Ж. Расіном Буало отримує посаду історіографа при дворі Людовіка XIV, а через сім років стає членом Французької Академії.

На схилі літ Буало втрутився у складну суперечку про перевагу і важливість древніх та новітніх авторів, започатковану виступом Шарля Перро й виступив на захист древніх класиків.

Помер у Парижі 13 березня 1711 року.

У 1716 році виходить повне видання творів Н. Буало, доповнене коментарями К.Броссета.

МИСТЕЦТВО ПОЕТИЧНЕ

Пісня перша

Дійти поезії парнаських верховин
Безумно мріє той, хто зроду їй не син;
Коли натхнення він од неба в дар не
має,—
Пегаса впертого повік не осідлає;
Вузького розуму судивсь йому полон,
І марних слів його не чує Аполлон.
О ви, що рветесь наосліп і без тям
На шлях поезії, устелений тернами,
Нерозмірковано не квапться вбачать
Прикмету генія в охоті римувать
І, щоб омани вас пусті не спокусили,
Свій хист вимірюйте і вивіряйте сили.
Природа, не скупа на вдачі та уми,
Таланти поділять умів між людьми.
Одним — кохання пал оспівувати милий,
А другим — епіграм гострити влучні
стріли.
Про славні подвиги Малерб¹ нам розповів,
Ракан² змальовує гаї та пастушків.
Та інколи поет, пишаючись собою,
Іде засліплено дорогою чужою.
Так той, хто віршами всі стіни в кабаре

Колись убруднював, зійшовшись з Фаре³,
В поемі подає, собі ж таки на шкоду,
Утечу славную гебрійського народу,
Коли ж єгипетську вода поймає рать,—
Сам автор змушений із нею потопать.
Сюжет високий ви обрали чи жартливий
—
Уму коритися повинні завжди співи,
Бо римі з розумом не слід ворогувать.
Вона — невільниця і мусить послух мать.
Коли навчились ми її шукати спритно,
То йде вона до нас і легко, й непомітно,
Їй не тяжке тоді ярмо думок ясных,
Вона збагачує, а не спрощає їх.
Та лихо, як рукам віддать її недбалим,
Од глузду бо тоді вона втікає чвалом.
Любіть же розум ви! Нехай він тільки сам
Принадність і красу утворює пісням.
Чимало є таких шаленців поміж нами,
Що в творах ясності цураються і тям⁴;
Було б їм соромно — в рядках своїх
тяжких

Те саме висловить, що й інший хтось би міг.
То марні крайнощі. Італії лишити
Повинні ми всі ці фальшиві самоцвіти.
Здоровий розум нам хай сяє, як мета —
Та путь веде туди слизька і непроста.
Хто збочить — може той звернути до
загину:
Незрідка має ум дорогу лиш єдину.
Надміру іноді захопиться поет
І хоче вичерпав увесь до дна сюжет.
Стрічає замок він — малює до останку
Увесь фасад його і лінії круж ганку,
І коридорами без ладу водить нас,
І додивлятися до всіх велить терас.
Рахує сволоки, обчислює овали,
«Оце фестони вам, а це ось — астрагали»⁵.
Сторінок двадцять я ладен перегорнуть,
Щоб вільно у саду нарешті відіхнути.
Такого прикладу, панове, стережіться
І не заглиблюйтесь ви надто у дрібниці;
Де зайве, там нема правдивого смаку,
Там розум запада лише в нуду тяжку.
Коли не знаєш меж, не пнися між поети.
Буває — від гріха ви часом не втечете:
Хотів підсилити — брутальності надав;
Прикоротить хотів — і ясність утерав;
Боїться той оздоб — і музу роздягає,
А той з низин летить у небеса безкраї.
Той тільки матиме читальників любов,
Хто розмаїтості у висловах дійшов,
Бо надто рівний стиль, скупий і
монотонний,
Не втіху нам дає, а тільки настрої сонний,
І тяжко стомлює такий письменник нас,
Що на один лише тягти уміє глас.
Щасливий той співець, на кольори
багатий,

Що вміє ніжний лад з поважним
чергувати.
І небу любий він, і милий читачам,
І ліку сам Барбен⁶ не знає покупцям.
Просторе чи вузьке собі взяли ви
поле,
Але шляхетності не зраджуйте ніколи.
Був час, коли бурлеск, базарний стиль
низький,
Усім подобався, бо був для всіх новий,
У дотехах брудних вигострювали слово
І від перекупок для музи брали мову.
На різні витівки письменник був ладен,
І Аполлонові дав одяг Табарен⁷.
Пішла хвороба ця в провінції пізніше;
Хай нісенітниця, аж уші в'януть, пише
Який-небудь отам нездара д'Асусі⁸, —
А й князь, і міщанин — милуються усі.

Нарешті при дворі належно засудили
Ті вигадки бридкі, блазенство те немиле,
Наївний з вуличним розмежували тон,
І лиш провінції ще до смаку Тіфон⁹.
Нехай цей стиль повік вам творів не каляє,
Маро¹⁰ хай за взірєць поет правдивий має,
А тривіальністю хай тішиться Pont Neuf¹¹.
Та бути нам зразком не може і Бребеф¹²,
Що вимальовує, як по Фарсальським бої,
«Вмирущі з мертвими лежали там
горою¹³».
Простоти й міри ви учітеся всякчас,
До марних і пустих не вдаючись окрас.
Давайте нам лиш те, що може бути миле;
В кадансі вірному усі напружте сили
І навпіл там рядки цезурою діліть,
Де й зміст наказує читцеві відпочити.
Пильнуйте голосних, щоб бистрою
ходою
Не зустрічалися вони одна з одною.
Музичних досить є у нашій мові слів,
Не псуйте ж звуками брутальними рядків.
Хоч би й шляхетні ви й розумні склали
вірші,
Та ухо вражене їх матиме за гірші.
Як тільки виникав французький
Гелікон,
Була у віршників лиш примха за закон.
Самою римою вони усе скрашали,
Цезуру нею й ритм безладно заміняли.
Війон¹⁴, родившись у той дитячий вік,
Несе в поезію належну міру й лік,
А далі вже й Маро дзвінкі дає балади,
І красний тріолет, і в римах маскарadi,
Рефренами рондо з-під рук його цвітуть —
І постає нова для піснетворців путь.
Ронсар¹⁵ по нім бере зовсім не ту методу
І запроваджує на мішанину моду;
Златинська, згрецька він по-нашому співа,
—
І слава дні його надмірна повива.
Та інший час настав, і педантичні вправи
Упасти змушені із п'єдесталу слави,
Ронсара знижено, — а з тих причин ото
Скромніший робиться Депорт¹⁶, як і
Берто¹⁷.
Аж ось прийшов Малерб — і вперше
появ
ив нам
Правдивий чистий вірш у чергуванні
рівнім,
Міць у порядку слів належним показав
І музи приписи обов'язкові дав.
Тож мова, мудрою очищена рукою,
Вже не разила нас безладністю гидкою,
Строфу свою поет за певним ладом вів
І забігать з рядка у другий вже не смів.

Усі Малербовим скорилися законам, —
І брати за вірець пораждено його нам.
Ставайте ж на його пошани гідний шлях,
Чистоти й ясності пильнуйте у словах.
Як не відразу вас я можу зрозуміти, —
Не хоче ум себе у здогадах томити,
Від марнословства він тіка тоді мершій
І віри не дає поезії такій.

Бувають автори, що їхні думи тьмяні
В густому плавають імлистому тумані,
Аж сонцем розуму його не розігнать.
Ви вчіться мислити, тоді уже пишуть.
Що справу ми собі здаємо виразніше,
То й наше твориво складається ясніше.
Рука не зрадить нас, як певна голова,
І легко ми тоді знаходимо слова.

Закони язика ви майте за священні,
Хоч би в найвищому писалосся натхненні.
І мелодійністю не знайти мене,
Як бачу слово я невірне чи чудне,
Не подарую-бо нікому варваризму
Ані бундючного у віршах солецизму¹⁸.
Поет, як мови він опанувань не зміг,
Повік зостанеться у віршниках лихих.

Працюйте повагом, хоч пишете й з
наказу,
Не чваньтесь віршами, що вилились
одразу:

Рядки, написані квапливо, сяк і так,
Не розум виявлять, а радше глузду брак.
Миліший нам струмок, що ясно й тихо
плине

Серед зеленої квітчастої долини
За води збурені, що в далечинь несуть
І мул, і камінці, і чорну каламуть.
Спішіть поволі ви; не здавшись зарання,
Вертайте знов і знов до вашого писання;
Шліфуйте, щоб іще не раз пошліфувать,
Не бійтесь креслити, а інколи й додати.

Дарма, що в творові, де хиба хибу
тисне,
Стрілою декуди щаслива думка блисне, —
Ні! Треба все в йому поставити на місця
І витримати тон з початку до кінця.
Хай пензля тонкого умілого картини,
Митцем керовані, сполучаться в єдине;
Хай, слів промовистих шукаючи, поет
Далеким одбігом не затира сюжет.

Суда громадського ви боїтеся, може?
Суворий власний суд найкраще вам
поможе:

Темнота раз у раз ладна себе хвалить.
З-між друзів щирих ви порадника візьміть,
Щоб він критикував по правді всі писання
І гудив помилки одверто й без вагання:
Належать гордощів усіх тоді зректись.
Але ж облесника, поете, бережись:

У вічі хвалить він, а висміяти радий.
Нам треба не хвали, а доброї поради.

Облесник захватом вам уші
прокричить.
З екстази він ладен умліти кожную мить.
Чудове все йому; невдалих слів немає;
Він скаче з радості, він од жалю ридає,
Він славословити і милуваться звик, —
Лиш правди чесної не зна його язик.

А мудрий приятель, суворий на
вимоги
Не дасть вам збитися з належної дороги:
Він хиби жадної не подарує вам,
Він визначить місця заблуканим словам,
Він зганьбить виплески фальшивої
емфази¹⁹,
Він обміркує зміст, розгляне пильно
фрази:

Отут належало б ясніше здати річ;
Отут подвійний сенс; тут вислови, як ніч.

—
Так вірний каже друг, несхибний і
правдивий.

Т а де з ким з авторів змагання
неможливе:

Бувають іноді між нас такі співці,
Що опинаються на кожному слівці.
Ви кажете йому: ось тривіальне слово.
А він: даруйте це, зверніть на інше мову!
Ви далі: холодом в рядку одгонить цім,
Я б викинув його. — Окраса він усім!
— Оце тяжкий зворот. — Всі в захваті од
нього!

Ви не доб'єтесь від автора такого
Найменших поправок: у всьому певен він
І жадних не найде для осуду причин.
Послухати ж його — він критику шанує
І вільну руку їй на поправки дарує.
Та красні ці слова для того лиш бринять,
Що хоче він своє писання прочитать.
Од вас же він піде, пишаючись собою,
І десь прихильника натрапить між юрбою.
Багато маємо поетів ми дурних,
Дурні хвалителі є в кожного із них;
Найдемо це добро і в селах, і в столиці,
При пишних герцогах, у принцовій
світлиці,
Ба навіть при дворі, де найніжніший смак,
Нам хвалять іноді нездарних тих писак.
Скінчу сатирою: дурного всюди мова
Найде дурнішого для себе славослова.

Пісня друга

Пастушка, як злетить на землю свято
красне,
Рубінів не кладе собі на чоло ясне,
Не сяє в волоті, в алмазах дорогих,

А в'є простий вінок із квітів польових.
Так і ідилія, щоб нас причарувати,
Красою скромною повинна нам сіяти.
Простота — ось її найприродніший стрій,
І гук бундючних слів не подобав їй.
Хай ніжністю вона вколисує нам душі,
Та громом не разить жадні спокою уші.

Коли ідилії береться віршомаз,
Він часом і гобой, і флейту кине враз,
Оддасться поривам нестримним і шаленим
І голосом сурми внаєцька душі рве нам.
Пан, ужахнувшись, ховається в комині
І німфи у глибінь пірнають чимскоріш.

Знов інший, на низьке понадившиися
слово,
Селянську пастушкам в уста вкладає мову.
Краси позбавлені, вульгарну взявши путь,
Тяжкі рядки його не плинуть, а повзуть:
Сказали б ви — Ронсар, сопілку взявши в
руки,

Безтямно добува готичні з неї звуки
І мінить, злагоди ламаючи закон,
Лісідаса в П'єро, а Філіс в Туанон²⁰.

Між двох цих небезпек вузька тропа,
поети!

У Теокріта²¹ ви й Вергілія²² внайдете
Пісні, що грації продиктували їм,—
Ідїть же щоразу за взором їх ясним.
Читайте вдень і вніч писання їхні доти,
Аж благородної не навчитесь простоти,
Де Флори²³ цвіт ясний, Помони²⁴ і садів,
На флейті молодих змагання пастушків,
Що гра любовна їх серед лугів з'єднала,
Де квітом став Нарціс і Дафна лавром
стала²⁵, —

І зрозумієте, як відгомін лісів
У гідний консула завести можна спів.
Така в ідилії краса таїться й сила.

Сумна е л е г і я , що коси розпустила,
В жалобнім одязі, склонившись на труну,
У вищу, хоч, проте, помірну, б'є струну.
Вона закоханих вповіда страждання,
Погрози, ревності, надії, поривання,—
Та поетичного тут мало хисту нам:
Справдешнім треба тут горіти почуттям.

Ненавиджу співців, котрі холодній
музі
Горіти, знай, велять у неправдивій тузі,
Вдають закоханих нещиро й мимохіть
І хочуть римами кохання замінити.
Усі в них пориви — слова порожні й
марні.

Свій бран благословлять вони лише
зугарні,
Страждання славити, вінки сплітати їм,—
І завжди з розумом розходитись ясним.
Колись Тібуллові²⁶ по-іншому співати

Велів пустун Амур²⁷, любові бог
крилатий,
І, до Овідія²⁸ злітавши з височин,
Науки милої учив інакше він.
Само в елегії лиш серце хай панує.

Такою ж силою, та й блиском ще
чарує,
Нас о д а, до небес ширяючи крильми,
З богами стаючи до мови, не з людьми.
Атлетам підійма бар'єр вона в Елладі,
Борця уславлює найкращого в громаді,
Ахіллу²⁹ мужньому вінок лавровий в'є
І Шельду під ярмо Людовіку дає³⁰.
Неначе та бджола невтомна й працювита,
На житних берегах вона співає квіти:
Малює бенкети, веселощі віта,
Іріді³¹ красної змальовує уста,
«Що ухиляються од смілого цілунку,
Щоб випити, проте, того п'яного
трунку³²».

Так ода міниться, бурхлива і гучна,
І пишним неладом скрашається вона.

Чужі поети їй, чий розум
флегматичний
В ній запроваджує порядок дидактичний,
Що, славні подвиги віщаючи для нас,
Бояться сплутати подій чергу і час.
Сюжету скрізь вони додержуються свято:
Не можна взяти Доль, як Ліль³³ іще не
взято,
Як вірш їх, точності набравши в Мезере³⁴,
У бої впертому не повалив Куртре!
Дарами Аполлон окривдив їх скупими.

До речі,— на біду зохоченим до
рими,—
Примхливий бог отой, навчаючи співців,
С о н е т суворими законами обвів.
У двох катренах там одна пасує міра,
І рими дві лише давати має ліра,
А далі — шість рядків, щоб вивершить
сонет,
Розкласти в дві строфи повинен вміє
поет.

Сваволі жадної не можна тут дозволить:
Сонета той не дасть, хто в розмірі
сваволить,
Бліді до виразних приточує слова
І двічі вислову одногок вжива.
Красу високу ми у формі цій найдемо:
Сонет довершений варт цілої поеми.
Та шкода й говорить про марних тих
писак,
Що впоратись із ним не вміють аніяк.
Навряд, чи у Гомбо, Мальвіля і Менара³⁵
Їх серед тисячі найдеться добрих пара.
А решта — віршики такі, як у Пельтье³⁶,
І на вагу Серсі³⁷ їх людям продав.

Не легко строгої додержувати форми:
Там не дотягнеш ти, там вискочиш із
норми.
От з е п і г р а м о ю морока менша нам:
Незрідка в дотепі вся сила епіграм.
Цих гострих слів раніш не знали в нашім

краї, —
Аж ось Італія нам блиск їх позичає,
І ласа до всього незвичного юрба
Фальшиві ті мерщій алмази загриба.
Зрадівши з успіху, вони набрали сили
І цілий наш Парнас, як повідь, затопили:
Спочатку мадригал співучий їм уліг,
А там уже й сонет устояти не міг,
В трагедію вони не знати як попали
Та й елегічний лад розбили й зіпсували.
Герой на сцені вже словами мусив грати,
Не міг закоханий без жартів і зітхати,
І стали пастушки, зрушаючи серця нам,
Вірніші дотепам, аніж своїм коханим.
У слові кожному подвійний зміст постав.
У прозі звичай цей так само успіх мав,
На прикладах язик гострили адвокати,
Ба й проповідники їх стали уживати.

Аж розум очі нам ображений розкрив
І жарти у письмі поважнім засудив,
Од них позбавивши елегію та драму
І залишивши їм саму-но епіграму,
Де б слова влучного одточена стріла
Не тільки ловкістю, а й думкою цвіла.
Отак минуло те захоплення широке;
Однак при дворі zostались линвоскоки³⁸,
Химерні блазники, смішні белькотуни:
Слів тривіальну гру обстоюють вони.
Як муза іноді всміхається лукаво,
Пошуткувати їм дамо ми повне право;
І з натяку тоді скористати не гріх,
Аби лиш вас самих не підняли на сміх,
І щоб не вийшов жарт вульгарний та без
тями
Замість зграбної й ясної епіграми.
У кожній формі є своя краса і зміст:
В р о н д о наївністю блищати має хист,
В б а л а д і, де поет за давнім ладом
стежить,
Незрідка цілий чар від рим дзвінків
залежить,
Шляхетний у своїй простоті м а д р и г а л
Нам серця ніжного являє ніжний пал.

Не задля слів лихих — щоб виявитись
широ,
Обрала істина за зброю злу сатиру.
Люцілій³⁹ перший нам зразки її подав.
Він римлян огріхи в свічаді показав,
На дук повстаючи ім'ям чеснот високих
І кпивши з ледарів, загрузлих у пороках.

До глузу приєднав Горацій⁴⁰ чистий
сміх,
І жаден вітрогон втекти його не міг,
І ймення дурневе в рядках його лунало,
Аби лиш розміру у вірші не ламало.

Вмів Персій⁴¹, хоч не раз тяжкий для
читачів,

Думок багато даять, сказавши мало слів.

Учився Ювенал⁴² у риторів крикливих
І часом крайнощів доходив в інвективах.
Страшною правдою пече нам серце він,
А й непереїдених сягав верховин:
Прийшов з Капреї⁴³ лист — і розбива
сатира

Сеяна статую, олживого кумира;
Ганебно стеляться сенатори до ніг
Тирану гордому, що зневажає їх,
Чи оку видиться огидлива картина —
З брудним воротарем в обіймах
Мессаліна⁴⁴, —

Усюди полум'ям горить його язик.

Реньє⁴⁵, цих мудреців кебетний
ученик,

Один з-посеред нас їм у сліди ступав
Та давній стиль новим одніням
прикрашав.

Біда лише, що він із віршів не прогнав
Тих місць відгомону, де часто сам бував,
І вислови його, різкі й не раз цинічні,
Сором'язним ушам немилі і незвичні.

Одвертість давньому латинцеві
пробач,

Але французький звик до чемності читач
І непристойного не подарує слова,
Як на йому нема належного покрову.
Чистоту я люблю в сатирі голосній,
А безсоромності не подарую в ній.

Любивши дотепи лукаві й легкокрилі,
Сатиру переніс француз у в о д е в і л і⁴⁶.
Нескромна приспівка, та мила і проста,
Дедалі ширшав і з уст Іде в уста.

Французьких вольнощів дитя ясно й
лукаве,
Родився водевіль для сміху й для забави.
Той тільки гострої догани буде варт,
Хто з ім'я божого блюзнірський робить
жарт.

Удавшись в атеїзм, не будеш у пошані
І дні свої скінчиш на Гревському
майдані⁴⁷.

Без хисту й пісеньки не втнете до ладу.
Та часом, од вина сп'янівши на біду,
У дикім пориві складає той куплети,
Хто пнеться, як Ліньєр⁴⁸, даремно між
поети.

Нехай далось вам зліпити кілька рим, —
Не вірте гордошам дочасним і сліпим.

Так автор співанки з легким немудрим змістом,
Сп'янілий з успіху, зове себе артистом,
Сонет віршуючи, він ночі не доспить,
Імпровізації складає кожну мить;
І диво, як такий писака випадковий,
До друку даючи свій мотлох паперовий,
Портрета там чомусь не прикладе свого,
Де лаврами Нантей⁴⁹ увінчує його.

Пісня третя

І змії, і гидкі потворні дивогляди,
В мистецтві явлені, очам дають розраду.
Стають приємними всі явища страшні,
Як пензель їх тонкий віддасть на полотні.
Отож трагедія нам чари навіває,
Як на кону Едіп⁵⁰ скривавлений ридає,
І мук Орестових видовище всякчас
Солодкі виклика і чисті сльози в нас.

О ви, що маєте нестримний пал до сцени,
Що слави прагнете і лаврів Мельпомени,
—

Чи вам хотілось би увесь Париж зібрати
І урочистими словами зчарувати,
Щоб в твору вашого всі люди дивувались
І ним за двадцять літ ще більше
милувались?

Хай пристрасть у йому гаряча та жива
Серця розбуджує, пече і порива!
А як солодкого ним жаху не створили
Чи ніжного жалю в серцях не розбудили,
То хоч по-вченому і мудро склався він,
Лиш забуття йому судилось і загин.
Холодних міркувань кладіть туди багато,
Але глядач за них не буде вам плескати,
Гучну риторичку візьме на глум і сміх
Або дріматиме під гомін слів гучних.
Серця зворушувать — найвища таємниця,
Якої автори усі повинні вчитися.

З початку самого повинен нам поет
Той позначити шлях, яким піде сюжет.
Смішний актор мені, що висловить не
вміє,
Як розгортатися, зростати буде дія,
Інтригу плуває, натомлюючи нас,
І в марних збоченнях даремно тратить час.
Волю, щоб зразу він сказав одверто й
ясно:

«Я — цар Агамемнон⁵¹» чи «Я — Орест
нешасний»,

Ніж різні чудеса нам має появлять,
Що ум дрима від них, а вуха лиш болять.
Сюжет з'ясовуйте раніше якомога
І місця певного додержуйте строго.

За Піренеями такий собі піт
Втискав в день один десятки довгих літ⁵².

Спочатку хлопчиком малює він героя,
А далі з довгою виводить бородою.
Ми інші приписи від розуму візьмім:
Одну подію в час єдиний розгорнім,
Єдине місце їй за тло ясне узявши:
Така трагедія сподобається завше.

Скрізь імовірності дотримуйте. Бува,
Чудною видається і правда нам жива.
Безглузді ж вигадки нас тішити не
можуть,

Бо ні ума вони, ні серця не тривожать.
Є речі, що ховать від поглядів людських
Належить, даючи лиш в розповіді їх;
Хоч відчуття тоді сягне й не так глибоко
—

Та хай сприймає слух, чого не стерпить
око.

Пильнуймо, щоб росла дедалі таїна
І щоб розвіялась у певний час вона.
Людського розуму нічим бо так не вразим,
Як дії хід складний йому розкривши
разом;

Повстане істина зненацька перед ним
І обрисів нових речам надасть усім.

Колись трагедія, і дика й недоладна,
—

То був звичайний хор. Напої виноградні
Усі, танцюючи и співаючи, пили
І Діонісові⁵³ складали похвали.
Співцеві, що найбільш подобався народу,
На ігрищах таких був цап за нагороду.
Сяк-так поодягав комедників Теспіс
І вперше звичай цей до міста переніс;
Він возом виїздив великим на майдани
І людкові являв видовище незнане.

Есхіл змінив і лад, і зміст вистав
таких,

Осіб докинувши до хору дійових;
За нього вже поміст на площі височіє
І в масках грають там належних лицедії.
Софокл дійшов тоді натхнення верховин:
Поваги й злагоди надав усьому він,
Примусив хор увесь у дії участь брати
І строфи обточив, до нього кострубаті.
Таку трагедію він пишну грекам дав,
Що відтворити Рим її вже не здолав.

У давній Франції театр був у зневазі:
Гріх наші прадіди в цій бачили розвазі.
Однак юрба прочан в Париж колись
прийшла

І по-простацькому вдавати узяла
І бога, і святих, і ангелів, і діву,
Народ збираючи на тее дивне диво.
Наука променем заглянула своїм
В ті нісенітниці — і край поклала їм.
Геть непокликані апостоли зникають, —
Натомість Гектори й Ахілли воскресають,

А тільки маски вже не надіва актор,
І скрипка заступа музику давню й хор.
Небавом ніжний пал всесильного кохання
Панує на кону так само, як в романі;
Бо хто б скоріше шлях до серць людських
найшов,

Ніж той, що пристрасну змалює любов?
Та дбайте, ідучи дорогою такою,
Щоб не скидалися на пастушків герої;
Ахілл не так любив, як Тірсіс⁵⁴ — і повір:
Не схожий аж ніяк на Артамена Кір.
Кохання, що живе з сумлінням у незгоді,
Хоч можна зрозуміть, а виславляти годі.

Характери не слід нам із романів
братъ,
Та вади деякі герой повинен матъ:
Ахілл нам любий тим, що, як огонь,
гарячий
І ревно від образ, мов та дитина, плаче.
Якби не знав герой ні огріхів, ні хиб,
Ми натуральності в портреті не найшли б.

Малюйте постаті несхибною рукою:
Агамемнон нехай вражає нас пихою,
Еней побожністю сіяє над усіх.
Надайте певних рис ви кожному із їх.
Вивчайте звичаї, краї й часи терпляче:
Не раз од клімату залежить людська вдача.
Отож із К л е л і і⁵⁵ взірця ми не берім,
Що в ній на Францію похожий давній Рим,
Бо смішно бачити, як відкрива запона
Нам Б р у т а⁵⁶-джигуна й зальотника К а т
с н а⁵⁷.

Поблажливо роман читається легкий:
Там досить плетива химерного подій,
Від нього-бо читач розваги лиш бажає.
Але трагедія міцні закони має,
Кориться розуму й пристойності вона.

Як автор малюють героя почина, —
Нехай герой собі у всьому вірний буде
І з кону тим зійде, ким вийшов перед
люди.
Не раз письменника ми можемо зустріть,
Що скрізь лише себе виводить мимохить:
В гасконця вирина Гасконь, для нього
люба;
Тих слів, що й Кальпренед, вживає завжди
Юба⁵⁸.
В природі ти зразок і приклад би найшов:
В ній скільки пристрастей окремих,
стільки

й мов.

Пихою гнів себе високий виявляє,
А сум — покірності у висловах шукає.
Гекуба⁵⁹, як огонь всю Трою охопив,
Нехай не розсипа високомовних слів
І не розкаже, що в Понту⁶⁰ води сині

«Сім гілок Танаїс вливає на чужині⁶¹».
Ні! Декламацію таку порожню тим,
Хто в ній кохається, назавжди залишім.
Журба і тихий плач пасують до
страждання,
Ридайте ж ви самі, щоб викликать
ридання,
І не до діла там проречисті слова,
Де серце крається і з болю умліва.
В театрі критиків суворих є доволі,
І важко вславитись тепер на цьому полі.
Не зразу осягнеш тут перемоги ти,
Бо завжди висвистать готові є роти.
Всім вільно автора картать і дорікати,
Аби лиш за квитка належну дав заплату, —
І вигинається на тисячу ладів,
Хто хоче вдовольнить суворих глядачів.
Високе й ніжне він повинен малювати,
Шляхетність, глибочинь, поважність
виявляти,
Буть несподіваним, вражати нам серця,
Усіх захоплювать дивами без кінця
І дати твір такий, щоб легко всі
сприймали,
Та, раз побачивши, повік не забували.

Ще більше величі є п і ч н и й має
стрій,
З байок уроджений, з фантазії та мрій.
Там чарувати нас є способів без краю, —
Усе там плоть і кров, і ум, і душу має.
Там божествам дано з усіх чеснот рости:
Мінерві з мудрощів, Венері — з краси,
Там грім не з випарів походить, не із тучі,
А Зевс ним потряса в руці своїй могутій.
Не буря опада безшасних моряків —
Вергає то вали страшний Нептунів гнів.
Луна — не відляски, не відгуки у лісі, —
Сумної німфи плач по красному Нарцісі.
З тих пишних вимислів поет бере своє,
Єднає, скрашує, у плетеницю в'є,
Величним образами дає в уяві жити
І свіжі щоразу подибує там квіти.
Як борвою несе Енея кораблі
До африканської далекої землі, —
Тут мало бачити пригоду нещасливу,
А божеського слід дошукуватись гніву:
Злоба Юнонина, хоч давня, а жива
Троянцям ту біду і лихо навіва;
Еол, під ласку їй бажаючи підпасти,
Всі вітри шле на їх і чинить їм напасті;
А бог морів, Нептун, підноситься з води
І хвилі втишує, й рятує від біди,
Єдиним вигуком приборкавши стихії.
Оце чарує нас, оце серця нам гріє!
А без таких окрас і заходу шкода,
Без них поезія і мертва, і бліда,
І ритор — не поет — стає нам перед очі,

Що нісенітниця неспішливо белькоче.
Тож хиблять автори, які за днів нових,
Оздоб цураються і вигадок отих,
Хотівши, щоб богів античних заступили
Господь з пророками та всі небесні сили.
До пекла читача вони щораз ведуть,
Люцифер, Вельзевул у віршах їх живуть,
—

А всі ці образи, коли до того мова,
Навряд чи похвала релігія Христова:
Адже Святе Письмо у приписах своїх
Лише навчає нас покутувати гріх,
Стражданням очищать забруднене
сумління,—

А різні тут байки і зайві, і злочинні,
Саму бо істину звертають на ману.
Та й що тут малювать? Хіба що сатану,
Що взявся нашому чинити зло герою
І з господом самим стає не раз до бою.
Он Тассо⁶² — скажуть нам — тут успіху
дійшов.

Що ж, не судитиму, але додам ізнов:
Хоч як його хвалить; а й він не міг би
навіть
Своєю книгою Італію прославить,
Якби герой його, з молитвою в очах,
Одно диявола на правий кликав шлях,
Якби не дав поет Рено нам та Аргана,
Якби там не Танкред і не його кохана.
Запевне, аж ніяк оцим я не сказав,
Щоб до поган поет безумно приставав,
Як християнського обрав собі сюжета.
Але ж як ви мирські картини нам даєте,
То нащо із води тритонів виганять,
Від Парки ножиці, від Пана⁶³ флейту
брат? Навіщо боронить понурому Харону⁶⁴
Царів і пастухів возити в тьму бездонну?
Марнота марна це, і смішно лиш було б
Давати читачам поеми без оздоб!

Ще, може, скажуть нам, узявшись
того

сліду,

Пов'язки й терезів позбавити Теміду⁶⁵,
У Марса⁶⁶ відберуть його несхибний лук
І вирвуть Часові годинника із рук!
Тоді самі слова за божество нам стануть,
А алегорії в поезії зов'януть.
Ні! Ми не квапмося за прикладом таким
І марні острахи від себе геть женім.
Нехай бог істини, коли ми християни,
За бога вигадок у віршах не повстане.

У мітах є для нас принада не одна:
Сказав би — для поем створились імена
Ореста, Гектора, Паріса, Одіссея,
Гелени красної та мудрого Енея⁶⁷.
Тож вартий не хвали — огуди той талант,

Котрому заступив усіх їх Гільдебранд⁶⁸.
Буває: лиш ім'я ми варварське найдемо,
І варварською вся здається нам поема.

Як читача свого не хочете томить,
А все цікавити,— героя оберіть
Собі величного, щоб славних діл доходив,
Щоб навіть хибами будив у серці подив,
Щоб з наймужнішими ставав на мужній
герць.
Людодів, Цезар вам хай буде за взірць,
Але ж не Полінік з його лукавим братом⁶⁹:
Де ллється кров лише — для читача
нудьга там

Не накопичуйте без ладу різних дій:
Сам тільки Ахіллес та гнів його страшний
Гомерів архітвір виповнює до краю.
Бува, що з надміру убозтво впливає.

Скупий і жвавий стиль на розповідь
беріть
Та в описах зате пишноту розгорніть,
У найяснішу їх гармонію уклавши
І всього ничого цураючися завше.
Хай той безумець вам не буде за зразок⁷⁰,
У кого, — як іде з гебреями пророк,
З неволі вирвавшись, через Червоне море
І розступилися обабіч хвилі-гори, —
У вікнах згряя риб здивована стоїть,
А хлопчєня мале «за матір'ю біжить
І руку з камінцем до неї простягає».
Навала тих дрібниць поезію вбиває.

Про міру дбайте скрізь і не глушіте
нас,
Коли ще тільки-но засідланий Пегас,
Багатомовною заявою такою:
«Про найславнішого співатиму героя,
Що над усіх прожив величніш і ясніш!»
А то гора якраз маленьку вродить миш.

Миліший нам поет, нема чого й
казати,
Що на гармонію та на красу багатий⁷¹,
Початок негучний кладе своїм пісням:
«Про мужа-воїна я заспіваю вам,
Що до Авзонії у мандрах запливав
І перший на поля Лавінії ступає»,
Тут муза не склада обітниць голосних,
А більше нам дає, ніж хто чекати б міг,
У дальших розділах: побачиш незабаром
Латинян майбуття, відкрите дивним
чаром,
І попідземних рік німий та чорний жах,
І тіні царственні в Плутонієвих полях⁷².

Я раджу постатей виводити багато
І грою різних фарб увагу чарувати,
І жарти інколи з поважністю мішать:
Одним лиш пафосом ви можете приспять,
А не розважити. Миліший Аріосто⁷³,
Котрий сміховину розповідає просто,

Ніж хмарні автори, які беруть за зло,
Коли їм грації розгладжують чоло.

Природи син, Гомер, щоб нас
приворожити,
Зняв пояса колись тонкого з Афродіти⁷⁴.

Скарби незлічені вміщає книга та,
Де в золото усе він дивно оберта,
Чого лиш мудрою торкається рукою,
Різноманітністю нас тішачи ясною.
Все тепле, все живе в рядках його
дзвінких;
Він не кохається у викрутах чудних,
А й методичного порядку не плекає:
У нього сам сюжет із себе випливає.
Події зростають без довгих готувань,
І кожний вірш, і звук належну має грань.
Навчайтеся ж його любить і цінувати:
Там пожиточного ви знайдете багато.

Поєми красної, що плине, як ріка,
Одною примхою не випише рука:
Потрібен час і труд; величної будови
Не створить первоук, шкода тієї й мови.
Буває іноді — без досвіду поет,
Натхненням зрушений в полуменистий
лет,
Займеться мріями про славу поетичну;
Обіруч він сурму хапає героїчну, —
І муза, в хаосі згубивши певний шлях,
У випадкових лиш підноситься стрибках,
А полум'я його без книжки, без освіти
Дедалі пригаса, бо ні з чого горіти.
Та дарма читачі, на присуди швидкі,
Надії втішити хочать йому палкі:
Блідому хистові своєму фіміями
Він сам палитиме без міри і без тями.
Куди Вергілію! — він скаже. — Що Гомер!
Правдивий геній — він! І хай собі тепер
Не визнає його юрба сліпа і дика,
Та слава в майбутті пов'є його велика.
Тим часом, на тріумф чекаючи ясний,
В книгарні жмут писань валяється
товстий,
І марні дні його вкривають Шаром пилу,
І точать гробаки папір його жовтілий.
Таких поетів ми в спокої залишім
І далі на шляху збираймося своїм.

Вінчались лаврами видовища трагічні,
А з того виресли й комедії античні.
Насмішкуватий грек ув ігрищах смішних
Людей на кпини брав, отруту лив на всіх.
За здобич витівкам блазенським там узято
І честь, і ум, і все, що треба шанувати.
Там той поет хвали добився в глядачів⁷⁵,
Що на позорище високий дух повів:
Сократа черні дав у «Хмарах» на поталу
—
І чернь із мудреця шалено реготала.

Зухвальство отаке росло без перепон,
Але нарешті край поклав йому закон.
Поетам велено обачніше писати
І знаних всім людей на глум не
виставляти.

Зникає з кону геть ненависть і злоба,
І вже не злоститься, лиш тішиться юрба.
В невинних дотепях без жовчі та отрути
Зумів тоді Менандр⁷⁶ хвали собі здобути.
Глядач, одбившись в цім дзеркалі новім,
Сміявся, — а себе не пізнавав у нім.
Скупого бачивши, скупий за боки брався,
Не знаючи, що сам тут за вірець
придався,

А фертик і хвастун, бувало, не впізна
Портрета власного в портреті хвастуна.
Коли комедії ви хочете служити,
Природу лиш саму за вчительку візьміте.
Хто вміє глибоко в серця людські сягати
І таємниці там заховані читати,
Хто знає й джигуна, і скарну, й
марнотратця,

Од кого дивакам, ревнивцям не сховаться
—

Той у комедії змалює легко їх
І разом виведе на сцену, як живих.
Малюйте образи ясні усюди й прості,
Хай жваві кольори панують на помості.
У різних відтінках природа нам жива
Людські характери і вдачі розкрива;
Багато змісту є у жесті, у дрібниці, —
Але не легко нам до того додивиться.
Час відмінє все — і норови змінє:
Що любе молодим, те для старих бриднє;
У юнака киплять і міняться бажання,
І він порокові дається без вагання;
Непоміркований у пристрастях буйних,
Порад не любить він і сердиться за них.
Хто ж у літа ввійде — ума той набереється:
Коло людей значних та коло дужих
треться;

З лихою долею стає він до борні
І ловить завтрашнє в сьогоднішньому дні.
Старі, окупуючи, багатство все збивають;
Хоча самі з того користі не зазнають;
Не поспішаючи, вперед вони ідуть
І хвалять давній час, а нинішній кленуть.
Усе здається їм і прикре, і немиле,
Чому віддатися уже не мають сили.
Тож дбайте, щоб у вас актор не говорив,
Старого граючи, словами юнаків,
Вивчайте пильно двір і спізнавайте місто:
Тут є усі зразки для автора й артиста.
Якби Мольєр отут взірці для себе брав,
То, може б, вищої він слави доказав:
В мішку, де зважився Скапена він сховати,

Вже «Мізантропа» нам творця не
упізнати⁷⁷.
Дарма в комедії виображали б ми
Обличчя, скроплені гарячими слізьми, —
Але не слід у ній, хоч часом так і пишуть,
Пласкими шутками простолюд марно
тішить.
Хай будуть жарти всі шляхетні і тонкі.
Інтриги хитрої розплутуйте клубки,
Щоб дія, розуму піддавшись покірно,
Не припинялася і розгорталась вірно.
Де треба — стиль простий належно
піднесіть,
Цікавте публіку, дотепністю смішіть,
І, тонкі пристрасті узявшись виявляти,
Одною ниткою умійте все зв'язати.
Поради іншої тут авторам нема:
В природи вчіться, питайтеся в ума.

Теренцій змалював, як батько докоряє
Своєму синові за те, що він кохає,
Як син, прослухавши суворі ті слова,
В обіймах милої їх зараз забува.
Не думайте лише, що просто це портрети:
Ні, ви саме життя у сценах тих знайдете.

Люблю я авторів, що, тішачи людей,
Своєї гідності не втрачують ніде,
І розумові скрізь і завжди улягають.
А тим, що все слівця двозначні
розсипають,
Що безсоромністю безстидний будять
сміх,
Є рада: Міст Новий — найкращий кін для
них.
Там їхні витівки простолюд привітає,
І брудним жартам їх плескатимуть локаї.

Пісня четверта

В ясній Флоренції колись то лікар жив,
Убивця вславлений, брехун із брехунів;
Багато людям він чинив і горя, й знути;
Там син благав отця померлого вернути,
Там брат за братиком отруєним ридав:
Усіх він ліками на той світ заганяв.
Хто нежить захопив — він звертав на
легені
І скажениною оголошав мігрени.
Всіма знелюблений, покинув місто він.
Із друзів лиш абат зоставсь йому один,
Що й запросив його до себе в дім чудовий
—

Абат той над усе любив стрункі будови.
Тут лікар, мов би він родився будувать,
Як той Мансар⁷⁸, почав усе критикувать:
Оцей, мовляв, фасад в салоні заширокий,
Цей темний, так і так поставте передпокій,
А в сходах лінія годилась би така.

Господар по свого тоді будівника,
Той вислухав усе і всі прийняв поради.
Що ж лікар? З успіху в новому ділі радий,
Убійчого свого відрікся ремесла —
І між людьми тому зложилася хвала,
Хто, Галієнову⁷⁹ лишивши путь непевну,
Архітектурної узявся штуки ревно.
Із цього прикладу наука добра всім:
Вже краще будь собі каменярем
простим,—
Як доля іншої не прирекла кебети,—
Ніж марно пнутися поміж лихі поети.
У ділі кожному, хоч би й не з перших ти,
Здолаєш людської шаноби засягти,—
Лиш в небезпечному письменстві й
віршуванні
Між «злим» і «так собі» немає зовсім
грані.
Хто каже: зимний твір, той каже: що за
нуді
Пеншена з Буайє рівняє людський суд,
І не читаємо Рампаля й Менардьєра
Так само, як Суе, Корбена й ля Морльєра.
На блазня дивлячись, нас опаде хоч сміх,
А віршик без життя лише приспить усіх.
Химерний Бержерак нам більше тішить
розум,
Аніж скучний Мотен, що все пойма
морозом.
Не оп'яняйтеся з облесної хвали,
Що вам у захисті крикливому сплели,
Де всі ладні горлать: чудово! знаменито!
Могли, читаючи, ви уші обманити,
Та в світлі повному, серед ясного дня
Від ока не втече безглуздість і бридня.
Кінчають деякі письменники трагічно:
Гомбо⁸⁰ прославлений лежить в книгарнях
вічно.

Всіх пильно слухайте, хто раду
подає:
І вітрогон, бува, в пригоді нам стає.
Як часом віршики вам Аполлон надише,
—
Читати не біжіть між люди їх скоріше.
Остерігайтеся, щоб схожими не быть
На того, хто, коли напише що-небудь,
Читає зараз же і в сінях, і в хоробах
Або й на вулиці спиняє незнайомих.
Та що! Сховайтеся од нього в божий храм,
—
Декламуватиме запально він і там!
Іще нагадую: на присуди зважайте,
І в згоді з розумом писання поправляйте,
Але на дурневі не годьтеся слова.
Невіглас цілий твір осуджує, бува,
Смаку не маючи та беручи за гірші,
Найкраще складені, шляхетно-смілі вірші.

Шкода й перечити оцінникам таким:
З них кожен, стоячи уперто на своїм,
Хоч і маленький ум, і око має кволе,
Упевнений, що хиб не промине ніколи.
Прийнявши вказівки од нього ви страшні,
Замість берега, опинитесь на дні.

Судді звіряйтеся поважному й
тонкому,
В науці сильному і розумом ясному,
Чий строгий олівець одкреслив вам умить
Місця, що їх би ви веліли потаїть.
Лиш він розвіє вам усі смішні вагання
І сміло виправить несміливе писання,
Він дасть вам приклади, як помахом
одним
Потужний ум зліта у твориві своїм
І, давніх приписів рвучи тісні мережі,
Мистецтву відданий, мистецтва ширить
межі.
Та рідко вам суддя зустрінеться такий,
Той римувать митець, а в присудах
дурний,
Той віршами припав до серця городянам,
А переплутув Вергілія з Луканом⁸¹.

На певну, автори, я вас виводжу путь.
Ви слави хочете повсюдної здобуть?
Тож музі вашій слід і тішити, й навчати,
З приємним щоразу й корисне сполучати.
Читач розсудливий не любить слів
дзвінких,
Як пожиточного не міститься у них.

Ви в творах стаєте на очі всенародні,
Являйте ж почуття самі лиш благородні.
Тих небезпечних я співців не визнаю,
Що честь, віршуючи, утратили свою,
Чесноту зрадили і на папері білім
Порок малюють нам привабливим і
милим.
Та не належу я й до авторів нудних,
Що скрізь женуть любов із утворів своїх,
Оздобі ніжної позбавляючи сцену,
За грішних беручи Родріго та Хімену⁸².
І нечестивий пал в уборі з чистих слів
У нас не викличе ганебних почуттів.
Коли Дідону⁸³ я в сльозах прекрасну бачу,
—

Я гріх її суджу, та разом з нею плачу.
Цнотливі автори нам серця не пеують,
Вінця лаврового розпусті не плетуть
І до злочинної не надяють нас любові.
Тож майте над усе чистоту ви, панове,
Бо й найсильнішому уму не пощастить
Знак серця ницого у віршах потаїть.

Найпаче ж заздрості цурайтеся
низької,
Щораз підбитої вульгарною злобою,

Уму високому вона повік чужа
І точить лиш нездар, немов залізо — ржа.
Блискучі успіхи печуть її й тривожать,
Супроти сильного всякчас вона ворожить.
Нездатна дорости до велетнів міцних,
Вона принизити до себе хоче їх.
Ми хитрощів таких ганебних уникаймо.
І слави в підступах безславних не
шукаймо.

Мети єдиної із віршів не робіть
І друзям інколи годину присвятіть:
Хай повелосся вам зложити твір чудовий,
А вчіться й жити ви, й ставати до розмови.

За заповідь собі візьміте славу лиш,
Нехай не зваблює мерзенний вас бариш.
Щоправда, ні ганьби, ні злочину немає,
Як працею поет своєю заробляє,
Та давній ворог я хваленим тим співцям,
Що, ситі славою, у віршах бачать крам,
Грошовий тільки зиск у поетичнім дарі —
І вроздріб музою торгують на базарі.
Допоки ум людський, не знавши жадних
слів,

Для наших пращурів законів не створив,
Жили вони в лісах, за здобиччю ганялись
І мало чим тоді од звіра відрізнялись.
Не право — сила їм вершила всі діла,
І кара, як тепер, по злочині не йшла.
Лиш мови людської музика легкокрила
Суворі звичаї чудовно пом'якшила,
В громади злагідні з'єднала дикунів,
Твердині вивела круг міст і городів,
Грізними карами вжахнула непокуру
І право немощним створила на підпору.
Це все з поезії, запевнюють, пішло.
Відсіль і красне те подання розцвіло,
Що нібито Орфей⁸⁴ здвигав піснями скелі
І тигрів зборкував, набіглих із пустелі,
Що змусив Амфійон⁸⁵, музика чарівний,
Каміння рушитись і стати в вал міцний.
Усі такі дива з гармонії вродились.
Тоді й оракули у віршах об'явились,
І жрець, напоений божистим почуттям,
Гучними віршами стрясав високий храм.
Небавом, про діла співавши вікопомні,
Гомер скликав людей на подвиги
невтомні,

А там і Гесіод⁸⁶ досвідчений учив,
Як жниво раннє нам з ледачих брати нив.
Так тисячі писань, віршованих уміло,
Земному родові являли мудру силу
І, ставши з давньою темнотою на герць,
Ушима сприйняті, доходили до серць.
Отож у Греції, на дяку музам красним,
Вселюдно курено їм фіміамам ясним,
Мистецтво їхнє культ священний оточив,
І сотні їм на честь повстало вівтарів.

Аж бідність, ведучи й підлоту за собою,
Парнас позбавила шляхетності такої.
Поживи прагнення, як пошесть,
розійшлось,
І слово писане олжею пойнялось,
І книги виникли без хисту та без тям,
І слуги Фебові зробились крамарями.
Не піддавайтесь ж захланним
почуттям!
Як тільки золото блискуче сниться вам, —
Пермеса⁸⁷ світлого минайте світлі межі:
Багатство не росте на тому узбережжі.
Поет — як і герой, і їм один закон:
Їх тільки лаврами вінчає Аполлон.
Ви скажете на це: і муза гордовита
Самою славою не може бути сита,
А бідний, голодом намучений, піїт,
Як жалібно щодня мурчить його живіт,
На Геліконову б вершину не зіп'явся:
Горацій не натще з менадами стрічався,
Не мусив, як Кольте⁸⁸, він з остраху
тремтїть,
Чи зможе віршами на їжу заробить.

Я не перечу вам, — та рідко в нашім
часі

Така біда тяжка буває на Парнасі,
Хай не лякає нас убожества ярмо,
Бо під зорею ми ясною живемо,
І мудрий наш король того пильнує дбало,
Щоб лихо слуг його уклінних не спіткало.
О музи! Це ім'я — дорожче над усе.
Нехай же знов воно Корнеля піднесе
На рівну «Сідові» прекрасному вершину,
Натхнення хай воно потужне дасть Расіну,
Щоб зору нашому дива він появив;
Хай Бансерад⁸⁹ його вкляде у любий спів
—
І на устах красунь той спів лунає всюди,
Розвагу несучи і радощі між люди;
Еклогу хай Сегре⁹⁰ прикрасить цим ім'ям,
Хай славному дзвенять і стріли епіграм.

А де ж найти творця нової Енеїди?
Над Рейном буде хто супутником
Алкіду⁹¹?
Хто в лірнім рокоті гучні його діла
Прославить, щоб луна всю землю
потрясла,
І про Батавію⁹² нам слово дивне мовить,
Як з остраху вона собі наслала повідь?
Хто сонце Мастріхта⁹³ ясне змалює нам
І військо, що лягло в страшному бої там?
Тим часом поки нам ці спогади зринають,
Героя Альпи вже новим вінцем вінчають,
Сален і Доль чоло приклонюють йому,
І пада Безансон⁹⁴ у полум'ї й диму.
Де ж велетні, котрі, у спілку ставши
грізну,
Стримали б цей потік і силу цю залізну?
Чи, може, відступом одвернуть карний
грім,
Раді, що повелось втекти ганебно їм?
О, скільки він твердинь і міст розбив
унівець!
Якої слави він засяг собі, щасливець!
Злітайте ж, о співці, на щонайвищий
шпиль.

Не досить буде тут звичайних вам зусиль.
А я, годованець колючої сатири,
Сурму не зважуся додати ще до ліри,—
Лише побачите, що я на полі цім
Допомагатиму порадами усім;
Додам до вашого натхнення і до праці
Науки, що її навчав мене Горацій;
Я покріплятиму уми вам і серця
І лаври покажу далекого вінця.
Пробачте ж, як, таким керований
бажанням,
Я приглядатимусь уважно всім писанням,
Од злота щирого фальшиве відділю
І витівки нездар огуджу без жалю.
Без мене іноді вам тяжко простувати,
Хоч краще я судить умію, ніж писати.

Пер. Максима Рильський

Примітка

¹ М а л е р б Франсуа (1555—1628) — французький поет, попередник Буало в намаганні реґламентувати класичну поезію, автор од, стансів та релігійних віршів.

¹ Р а к а н Оноре (1589—1670) — французький поет, відомий своїми пасторальними поезіями.

¹ Так той, хто віршами всі стіни в кабаре колись убруднював, зійшовшиися з Фаре... — Йдеться, очевидно, про Сент-Амана (1594—1671), автора бурлескних творів та його приятеля поета Фаре (1596—1646).

¹ Чимало є таких шаленців поміж нами, що в творах ясності цураються і тям... — Випад проти так званих мариністів, поетів витончено-претенціозного напрямку.

¹ ...Оце фестони вам, а це ось — астрагали. — Цитата з поеми Жоржа Скюдери (1601—1667) «Аларіх».

¹ Б а р б е н — відомий на той час видавець і книгар.

¹ Табарен — італійський актор, виконавець грубих фарсів.

¹ Д'Асусі Шарль (1604—1679) — французький письменник, автор бурлескних поезій і травестій.

¹ ...І лиш провінції ще до смаку Тіфо н. — Йдеться про поему Поля Скаррона (1610—1660) «Тіфон, або Гігантоманія», написану в 1644 р.

¹ Маро Клеман (1496—1544) — французький поет доби Відродження.

¹ Ront Neuf (Новий міст, *франц.*) — місце продажу в тогочасному Парижі різних аптечних товарів; для їх рекламування часто запрошувалися актори фарсу.

¹ Бребеф Жорж (1618—1661) — маловідомий французький поет.

¹ ...«Вмируші з мертвими лежали там горою». — Цитата з поеми римського поета Марка Аннея Лукапа (39—65) «Фарсалія» в перекладі Бребефа.

¹ Вій он Франсуа (1431—1489) — один з відомих французьких поетів пізнього середньовіччя.

¹ Ронсар П'єр (1524—1585) — видатний поет французького Відродження; в своїй творчості звертався до джерел античного мистецтва.

¹ Депорт Філіп (1546—1606) — французький поет, учень Ронсара.

¹ Берто Жан (1552—1611) — французький поет, учень Ронсара.

¹ Солецизм — синтаксична помилка.

¹ Емфаза — пишномовний зворот.

¹ Лісідаса в П'єро, а Філіс в Туанон — тобто заміна традиційних грецьких імен на французькі народні.

¹ Тео к р і т (Фео к р і т) — грецький поет III ст. до н. е., який уславився своїми ідиліями.

¹ В е р г і л і й Марон Публій (70—19 до н. е.) — римський поет, який наслідував Тео к р і та в жанрі ідилії.

¹ Ф л о р а — за античною міфологією, богиня квітів і садів.

¹ П о м о н а — за античною міфологією, богиня овочів.

¹ ...Д е к ві то м став Нарцис і Дафна лавром с т а - л а... — Міфологічні образи з твору відомого римського поета Публія Овідія Назона (43 до н. е.— 17 н. е.) «Метаморфози».

¹ Т і б у л л Проперцій (54—19 до н. е.) — автор елегій в античній літературі.

¹ А м у р — ??????????????

¹ О в і д і й — ??????????????????

¹ А х і л л — герой античної міфології і багатьох художніх творів у світовій літературі.

¹ ...І Шельду під ярмо Людовіку да е.— Натяк на перемоги Людовіка XIV на річці Шельді під час війни Франції з Іспанією 1667—1668 рр.

¹ Г р і д а — ім'я коханої жінки, що є символом покори і відданості.

¹ ...«Що ухиляються од смілого цілунку, щоб випити, проте, того п'яного трунку». — Цитата з твору видатного римського поета Квінта Горація Флакка (65— 8 до н. е.) — Ода II, стих 12.

¹ Л і л ь, Куртре, Доль — бельгійські міста, відібрані військами Людовіка XIV 1667 и 1668 рр. в Іспанії, якій належала теперішня Бельгія.

¹ М е з е р е (1610—1683) — французький історик.

¹ Г о м б о, Мальвіль, Менар — французькі поети першої половини XVIII ст.

¹ Пельтьє Жан (1517 – 582) — французький поет.

¹ Сорсі — паризький книгар.

¹ Лин воск оки — в оригіналі *turlupins*, тобто в стилі Тюрлю-пена, одного з відомих фарсових акторів, який виступав з рекламою аптечних товарів.

¹ Люцілій (149—103 до н. е.) — відомий римський поет.

¹ Гораций (64—8 до н. е.) — відомий римський поет.

¹ Персій (34—62) — відомий римський поет.

¹ Ювенал (42—125) — відомий римський поет.

¹ Капрея (Капрі) — острів в Неаполітанській затоці, де жив римський імператор Тіберій (14—37), що звелів задушити свого міністра Сеяна.

¹ Мессаліна (I ст. н. е.) — дружина римського імператора Тіберія (14—37), відома своєю розбещеністю.

¹ Реньє Матюрен (1573—1613) — французький поет-сатирик.

¹ Водевілі — за часів Буало сатиричні пісеньки. Пізніше вони вставляються в комедії і дають назву цьому жанру.

¹ ...І дні свої скінчиш на Гревському майда-ні.— Майдан в Парижі, де страчували злочинців, запідозрених у «ересі».

¹ Лін'єр (1628—1704) — французький поет-сатирик.

¹ Нантей (1630—1678) — відомий гравер.

¹ Едіп, Орест — герої грецьких міфів, що стали основою грецьких трагедій.

¹ Агамемнон — міфологічна постать, герой «Іліади» Гомера і багатьох античних трагедій.

¹ За Піренеями такий собі піт втискає в день один десятки довгих літ.— Випад проти уславленого іспанського драматурга Лопе де Вега (1562—1635), який не дотримувався класицистичних вимог єдності місця і часу.

¹ Діоніс — грецький бог вина й веселощів. Під час свят на його честь виникли різні форми античної трагедії, стислу історію яких від Тіспіса (IV ст. до н. е.) до Софокла (бл. 495—406 до н. е.) далі й подає Буало.

¹ Тірсіс — традиційний персонаж ідилій. «Артамен, або Великий Кір» — відомий у XVII ст. роман Мадлен де Скюдєрі (1607— 1701), де історичний цар Кір під прибраним ім'ям Артамена виступає не стільки як персонаж героїчний, скільки як ідеал куртуазного закоханого.

¹ «Клелія» — куртуазний роман Мадлен де Скюдєрі.

¹ Брут (85—42 до н. е.) — політичний діяч, борець за республіку в Римі.

¹ Катон (85—47 до н. е.) — римський політичний діяч, республіканець.

¹ Юба — герой куртуазного роману ля Кальпренєда (1614— 1663) «Клеопатра».

¹ Гекуба — дружина троянського царя Пріама, на очах у якої переможці Трої вбили майже всіх її дітей.

¹ Понт Евксінський — грецька назва Чорного моря.

¹ Сім гілок Танаїс вливає на чужині — слова з трагедії римського філософа і письменника Сенеки Луція Аннея (14 до н. е.—65). Танаїс — грецька назва ріки Дону.

¹ Тасо Торквато (1544—1595) — видатний італійський письменник, автор поеми «Звільнений Єрусалим».

¹ Пан — за грецькою міфологією, бог лісів; зображується з флейтою.

¹ Х а р о н — за античною міфологією, перевізник померлих через підземну річку Стікс.

¹ Т е м і д а (Феміда) — за античною міфологією, богиня справедливості; зображується з терезами в руках і зав'язаними очима.

¹ Марс — бог війни, що зображується з луком.

¹ ...Ореста, Гектора, Паріса, Одіссея, Гелени красної та мудрого Енея. — Герої античної міфології і античних творів.

¹ Гільдебранд — герой поеми «Карл Мартель, або Вигнання з Франції сарацинів» Карели де Сент-Гарда (? — бл. 1684 р.).

¹ ...Полінік з його лукавим брато м... — Полінік і Етеокл — сини фіванського царя Едіпа, що загинули у війні, в якій виступали один проти одного.

¹ Хай той безумець вам не буде на зразок... — Мається на увазі французький поет Сент-Аман. Далі йде цитата з його драми «Мойсей врятований».

¹ Миліший нам ноєт, нема чого й казати, що на гармонію та на красу багатий... — Йдеться про видатного римського поета Вергілія; далі подаються перші рядки з його поеми «Енеїда».

¹ ...І тіні царственні в Плутонівих поля х. — У шостій пісні «Енеїди» Вергілія розповідається про подорож Енея до підземного царства, де панує Плутон.

¹ Аріосто Лудовіко (1474—1533) — італійський поет, автор поеми «Несамовитий Роланд».

¹ ...З няв пояса колись тонкого з Афродіт и. — Йдеться про епізод з «Іліади» Гомера, де розповідається, як па прохання Гери Афродіта віддає їй свій пояс, що збуджує кохання до того, хто той пояс носить.

¹ Там той поет хвали добився в глядачі в... — Славний давньогрецький комедіограф Арістофан (V ст. до н. е.) висміяв філософа Сократа у своїй комедії «Хмари».

¹ Менандр (342—292 до н. е.) — давньогрецький комедіограф.

¹ В мішку, де зважився Скапена він сховати, вже «Мізантропа» нам творця не упізнат и. — Йдеться про комедію Мольєра «Витівки Скапена», де є багато чисто фарсових моментів, і про значно більш глибокого та філософічного «Мізантропа».

¹ М а н с а р (1656—1708) — головний архітектор Людовіка XIV. Його нововведенням в архітектурі була мансарда.

¹ Г а л і е н — мається на увазі Гален (131—201), славний грецький лікар.

¹ Пеншен, Буайє, Рампаль, Менардьер, Сує, К о р -бен, ля Морльєр, Бержерак, Мотен, Гомбо — французькі поети, сучасники Буало.

¹ ...А переплутує Вергілія з Лукано м.— Натяк на поверхову критику, яка на один щабель ставить і Луканову «Фар-салію», і високохудожню Вергілієву «Енеїду».

¹ ...З агрішних беручи Родріго та Хімен у. — Йдеться про героїв трагедії видатного французького драматурга П'єра Корнеля «Сід».

¹ Д і д о н а — цариця Карфагена, героїня з поеми Вергілія «Енеїда».

¹ О р ф е й — за грецькою міфологією, музикант, гра якого рухала скелі і приборкувала диких тварин.

¹ Амфіон – за грецькою міфологією, фіванський цар, який звуками своєї ліри примушував каміння самому складатися в мур.

¹ Гесіод – грецький ПОРТ VIII—VII ст. до н. е., який натхненно оспівував сільську працю.

¹ Пермес — назва струмка, що брав початок на горі Гелікон.

¹ Кольте — маловідомий французький поет, сучасник Буало.

¹ Бансерад Ісаак (1612—1691) — французький поет, автор популярних свого часу рондо й сонетів.

¹ Сегре Жан Реньйо (1624—1701) — французький поет, автор еклог.

¹ Алкід — Геракл.

¹ Батавія — давня назва столиці Індонезії Джакарти.

¹ Мастріхт — місто в Голландії, яке під час війни 1676 р. між Францією і Іспанією було захоплене військами Людовіка XIV.

¹ Сален, Доль, Безансон — міста в провінції Фрайш-Конте, які Людовік XIV приєднав до Франції.

ЖАН де ЛАФОНТЕН

(1621 – 1695)

Народився в сім'ї, що належала до давнього роду в маленькому містечку Шато-Тьеррі провінції Шамань. Батько був чиновником, перебував на посаді доглядача вод і лісів.

Початкову освіту Жан де Лафонтен здобув у сільській школі. Навчався в паризькій семінарії «Оратуар». У дев'ятнадцятирічному віці готувався до прийняття духовного стану, однак перспектива церковнослужителя його не приваблює. Більше часу Лафонтен приділяв читанню романів. Зрештою, майбутній письменник відмовився від

духовної кар'єри, вивчав античну культуру, знайомився з провідними філософськими та політичними теоріями своєї епохи.

Писати почав доволі пізно, у 33-річному віці. Перші твори, були значною мірою наслідувальними.

Творчість Лафонтена багатогранна: вірші, алегорична поема, драматична еклога, героїчна ідилія, казка, новела, галантний роман, байка.

Віршовані новели. під загальною назвою «Віршовані казки та новели» (1665–1685). У віршованих «Казках» Лафонтен продовжує традиції літератури Відродження, котра зверталася до земних радощів, до чуттєвого кохання, до культу людського розуму.

Новий творчий підйом автора проглядається в поемі «Філімон і Бавкіда» (1685).

Особливою заслугою Лафонтена в європейській літературі є розробка жанру віршованої байки. Перші шість книг байок побачили світ 1668 року під назвою «Байки Езопа, завіршовані Лафонтеном». Остання, дванадцята, книга була надрукована 1694 р. Всі книги байок поєднані цілісним художнім задумом: висміяти вади сучасного суспільства, представити читачеві різні його верстви у сатиричному зображенні.

Байки Лафонтена надзвичайно різноманітні за тематикою. Вони порушують філософські проблеми («Жолудь і Гарбуз», «Звір на Місяці», «Павич, який скаржиться Юноні»), проблеми моралі, політичного життя сучасного авторові суспільства («Моровиця серед звірів», «Щур і Слон»), висміюють людські слабкості та вади («Кіт і Старий Щур», «Нічого зайвого», «Дуб і Очерет»).

Новаторство Лафонтена у розробці жанру байки полягає в її демократизації. Лафонтен вводить у байку нового героя – людину з народу.

Переклади і переспіви творів Лафонтена, здійснював, зокрема Іван Котляревський (вони втрачені). Окремі вірші та байки Лафонтена переклали Я. Вільшенко, М. Терещенко, М. Годованець, Іван Світличний, Всеволод Ткаченко.

Звірі під час чуми

Нечувана біда страхи наслала люті,
Щоб смертю покарать гріхи земні.
І непростенні, і страшні,
Чумам напалася за вчинки незабуті.
Супроти звірів почала війну,
Зганяла в пекло всяку звірину.
Зник апетит, немає в звірів сну:
Сумирні горлиці гризуть одна одну,
Де й ділася любов, і дружба, і довіра
Лев звірів посликав
І їм таке сказав:
– Прийшла біда на звіра,
Настав наш смертний час.
Знайти, хто винен, –
І вмерти той повинен,
Покрити смертю гріх,
І друзів тим урятувать усіх.
Про себе розповім я правду, любі друзі:
Ох, досить натворив гріхів –
Чимало баранів роздер у лузі,
Загриз невинних пастухів,
Як скажете, за ці провини
Готов лягти до домовини.
Хай кожний з вас, у кого совість є,
Тяжкий свій гріх прилюдно визнає!
Володарю! – Лисиця низько гнеться. –
Про що там мова йдеться?
Для баранів гладких і мовчазних,
Та кара – ласка з неба:х

А пастухів дурних
Карати завжди треба.
Скажу: то щастя є –
Нести тобі до ніг життя своє...
Всі слухачі ту мову привітали
І дружно заплодували.
Не сміли в Тигра гріх знайти:
Ведмедя вирішили обійти;
Псів-сторожів на раді
Не осудив ніхто в громаді –
За службу їм і слава, і хвала...
От черга підійшла і до Осла.
Покірно визнає Осел провину.
– Колись в лиху годину
Брів луками ченця,
Вхопив жмуток сінця
Чорт, мабуть, спокусив!
Осел пробачення просив.
Та вчений Вовк промовою палкою
Довів: скарать Осла покарою тяжкою.
– Тепер відомо, звідки зло
До нас прийшло,
Чому вмирають чесні друзі:
Травицю жер Осел в ченцевім лузі! –
Осел був усіма
Обвинувачений
Безжально страчений.
Безсилий ти – тобі жалю нема!
Пер. Микола Годованець

Коник і Мураха

Влітку Коник не вгавав,
Ціле літо проспівав;
Аж зима, вітри суворі;
Глянув: порожньо в коморі –
Ані крихти, ні шматка,
Комара чи черв'яка.
Довелося бідоласі
Поклонитися Мурасі:
Так і так, мовляв, мені б
Кілька зерняток на хліб
Під новий врожай позичить,

А до серпня, як і личить,
Борг з процентами тобі,
Поверну я, далєбі.
Та Мураха – не лихварка:
– Невелике в тому зло.
Що х робив ти, поки жарко,
Поки сонячно було?
– День і ніч я для будь-кого
Безперестану співав.
– Ти співав? Чудово! Може б
Ти тепер потанцював?

Пер. Іван Світличний

Крук і Лис

Пан Крук у дзьобі сир затис
І високо на дереві вмотився.
Почувши запах, хитрий Лис
До Крука підлестився:
«О пане Крук! Ви красень – диво з див!
Так щедро вродою вас бог нагородив!
Коли ж ви ще й до співу вдатні
Так само, як ошатні,
Ви – просто фенікс наш!» І Крук

Зрадив, роззявив дзьоб, готовий
Демонструвати спів чудовий.
І здобич випала... облеснику до ніг.
І каже Лис:»Даю вам раду щирю:
Облесники живуть, бо залюбки
Годують їх наївні простаки.
Урок мій вартий цього сиру».
І Крук, хоча й запізно, слово дав
Ніколи не ловити гав.

Пер. Іван Світличний

Вовк і Пес

Собаки стерегли овець на совість:
У Вовка – тільки шкіра і кістки,
Зустрівся Пес йому – годований, гладкий.
Красивий – шерсть вилискує на ньому.
Звичайно, Вовк, голодний кровожер,
На шмаття б того Пса роздер,
Та, маючи перед собою
Сильнішого суперника для бою, –
Заважив він, – невивідний момент,
І лагідно почав розмову:
Зробивши комплімент,
Він похвалив завидну посову
Огрядність: от де сила та краса!
І чує він таку пораду Пса:

– Вам також можна жити, як собакам:
Кидайте тільки ліс,
Бо там вам, злидням, гультіпакам,
Збіговиську сіром й гульвіс,
Голодним доведеться помирати.
Ані харчів, ні певності катма.
Все треба брати
Не силою, так крадькома.
Як хочете ви ліпшу долю мати,
Ідіть до нас:
– А що б же я робив у вас?
– Вважай, нічого. Гавкнеш, в разі злодій
Чи старець забреде, – та й годі.

Пер. Іван Світличний

Теля, Коза й Вівця у спілці з Левом

Коза, її сестра Вівця й Коза
Із Левом, паном гордовитим,
Уклали спілку: будемо мовляв,
Прибутки й збитки порівну ділити.
І от піймали Оленя – Коза
Зібрала спільників. Найпершим ділом,
На кігтях полічивши. Лев сказав:
– На четверо поділим, –
І Оленя одразу зірвав.

Собі, як цар, найпершу взяв частину
І пояснив: – Вона моя по чину.
Я – Лев, і проти царських прав
Ніхто не заперечить.
Моя і друга – тут я найсильніший.
Із третьою я впораюся теж,
Як найхоробріший.
Четверта... За найменший порух
Я винного зітру на порох.

Пер. Іван Світличний

Вовк і Лелека

Вовки з природи прожри – знає всяк.
Один із них накинувся на свіже
М'ясе, а потім думав, дуба вріже:
Застряв маслак
У хижій Вовковій горлянці.
На щастя Вовкове, що й крикнути не міг.
Неподалік Лелека біг,
І Вовк на мигах пояснив Лелеці.
Той допомогу хворому подав,
І Вовк від смерті врятувався.

Лелека плату зажадав.
«Що плати, – Сірий
здивувався. –
Ви смієтесь? Хіба того, що
ви
В моєму горлі побували
І не позбулись голови,
Вам мало?
Глядіть, ніколи, ескулапе,
Не попадайте в вовчі лапи».

Пер. Іван Світличний

Мул пишається своїм родоводом

Попівський Мул де слід й не слід
Хвалив свій знатний родовід:
У нього мати – видатна кобила,
І те, і те вона зробила,
І тим прославилася, й тим.
Ну, а від предківської слави,

Мовляв, і в нього є підстави
В історію ввійти.
Не для таких, мовляв, робота чорна.
Коли ж його недоля занесла
На млин крутити жорна
Згадав він батька – простого осла.

Пер. Іван Світличний

ТЕОФІЛЬ ДЕ ВІО
(1590-1626)

Теофіл де Віо – поет, прозаїк, драматург, був центральною вільнодумною фігурою літературного руху того часу.

Він походив із сім'ї дрібних провінційних дворян-гугенотів. Рано покинув сім'ю і з студентських років занурився в життя богеми. Спочатку, назвавшись драматургом, співпрацює з бродячою трупю. Згодом починає писати поезію. Розквіт творчості письменника припадає на 20-ті роки XVII століття.

На відміну від своїх ренесансних попередників Теофіл налаштований песимістично. На його думку доля людини – страждання.

Суспільні погляди автора пронизані духом незалежності, протестом проти насилля над людиною, королівського двору, гонити за багатством. Людина за переконанням Теофіля приречена на страждання. Взірцем людських стосунків автор називає дружбу, та у житті йому самому так і не вдалося це довести.

Естетичні погляди поет задекларував у вірші «Елегія однієї дами», та у вступі незакінченого твору автобіографічного характеру «Фрагменти комічної повісті» (1623). Найголовнішими лозунгами автора є заперечення наслідування древніх, вимога, згідно котрої література повинна бути сучасною і за формою і за змістом і повна свобода автора. Найкращим збірником автора визнано «Сатиричний Парнас», який за життя автора кілька разів перевидавався.

На відміну від ранніх проб, у 20-ті роки поезія Теофіля наповнюється філософським і публіцистичним змістом («Елегія однієї дами», «Прхання, звернене до поетів-сучасників»).

У 1621 році Теофіл пише трагедію «Парам і Тисба», яка стає гімном молодості і викликом забобонам минулого. Проти автора ополчилася церква. Єзуїти звинувачують поета в аморальності та безбожжі, за що його ув'язнюють. Два роки ув'язнення підкошують здоров'я Теофіля. Сухоти, через рік, який він проведе у вигнанні, стануть причиною смерті поета, так і не дозволивши йому повномірно розкрити свій поетичний талант.

Ода

Чорніє тінь, мов профіль бісів;
Передо мною кряче крук;
Нікого бродять лиш навкруг
Дві ласочки та двійко лисів;
Мій кінь ступає навманя;
Мій служник падає з коня;
Дух явлений – моя ослона;
Я чую громовиці зла;
Я добре бачу центр землі;
Мене жахає клич Харона.

Бугай дереться на дзвіницю;
Струмок до витока пішов;
Зі скелі б'є фонтаном кров;
Поймає аспид ведмедицю;
На вежі замку пастарій
Шуліку роздирає змії;
Вогонь палає в тощі льоду;
Зчорніло сонце; з місця, де,
Як видно, місяць упаде,
Столітній дуб ступав – і ходу.

Пер. Михайло Москаленко

Чотиривірш

Нагий почав я путь земну,
чи довго житиму не знаю;
як ляжу голий у труну –
не виграю і не програю.

Пер. Михайло Москаленко

Франсуа де Ларошфуко

(1613-168)

Франсуа́ VI де Ларошфуко́ (фр. François VI, duc de La Rochefoucauld) – письменник і філософ-мораліст.

Народився 15 вересня 1613 у Парижі. За традицією, до смерті батька він носив титул принца де Марсиака. Дитинство майбутнього письменника пройшло у провінції Ангума, у замкові Вертей, де проживали його одинадцять молодших братів та сестер.

Захоплювався воєнними вправами та мисливством на зміну яким скоро прийшли філософія та історія, читання класичної літератури. Згодом, за відгуками сучасників, він стане одним із найосвіченіших людей Парижу.

За правління Франциска I, він отримав графський титул, тоді як король Людовік XIII нагородив його титулом герцога і пера. Ці вищі титули зробили його постійним членом Королівської ради й Парламенту і повновладним господарем у своїх володіннях з правом судочинства.

Виступи проти кардинала Рішельє роблять Ларошфуко опальним при дворі. Після розкриття змови Високомірних він воює під прапором принца Конді.

Ларошфуко займав блискуче місце у суспільстві і прожив повне пригод життя, що справило серйозний вплив на його творчість.

У літературі ім'я Ларошфуко прославили «Максими», які вийшло анонімно у 1665 році і являли собою збірник афоризмів, що склав кодекс життєвої філософії. Загальний тон його афоризмів доволі їдкий. У них представлено людські вади, портрети честолюбців та егоїстів з кіл вищого ешелону французького дворянства.

Літературне значення «Максимів» дуже велике. Ларошфуко випустив п'ять видань «Максимів» (1665, 1666, 1671, 1675, 1678 р.р.), піддаючи їх серйозній і напруженій роботі.

Заслужують уваги у творчому доробку письменника і «Мемуари» (перше видання у 1662 році). У них Ларошфуко детально описує політичні та воєнні події часу Фронди.

Помер Ларошфуко вночі на 17 березня 1680 р. у своєму особняку на вулиці Сени.

ФРАНСУА де ЛАРОШФУКО
(1613 -1680)

АФОРИЗМИ

Самолюбство улесніше за всякого улесника.

Пристрасті – це єдині промовці, здатні завжди переконати. Вони породжені мистецтвом природи, закони якої непорушні. Тим-то людина простодушніша, але перейнята пристрастю, швидше переконає, аніж людина красномовна, але холодна.

Наше самолюбство швидше стерпить осуд наших поглядів, аніж осуд наших смаків.

Спільними зусиллями можна легко зарадити лихові ближнього.

Філософія долає знегоди минулого і злигодні майбутнього, але саму її долають злигодні теперішнього.

У щасті важче лишатися добродесним, аніж у біді.

Ані на сонце, ані на смерть несила дивитися прямо.

Ми ладні похвалитися хоч би й найзлочиннішими пристрастями, але ніхто не наважиться визнати в собі почуття – рису боязку і підлу.

Корисливість розмовляє всіма мовами і грає всі ролі – навіть роль безкорисливості.

Наші примхи набагато химерніші за примхи долі.

Справжнє кохання – одне, підробок під нього – тисячі.

Щире кохання наче привид: про нього всі говорять, але мало хто його бачив.

Замирення з ворогом – це тільки доказ поганих позицій, утоми від боротьби й остраху перед можливою поразкою.

На свою пам'ять усі нарікають, але ніхто не нарікає на свій розум. Слава не підносить, а тільки принижує того, хто її не гідний. Ніщо не роздають так щедро, як поради.

Ошукати себе і не зауважити цього так само легко, як важко ошукати інших, щоб вони цього не зауважили.

Найлегше ввести в оману того, хто вважає себе хитрішим за інших.

Люди не так смішні тим, чим вони є, як тим, на що вони претендують.

Лестощі – це фальшива монета, що не виходить з обігу через наше марнославство.

Не штука мати талант: треба ще прикласти його до діла. Скнарість ще далі від ощадливості, ніж марнотратство. Зло має своїх героїв так само, як і добро.

Коли пороки покидають нас, ми силкуємось себе переконати, що це ми їх покидаємо.

Той, хто гадає, ніби може обійтися без інших, – дуже помиляється; але той, хто гадає, ніби світ не може обійтися без нього, – помиляється ще більше.

Глупства властиві нам ціле життя. Мудрість полягає в тому, щоб узгоджувати їх з віком і становищем.

Хто не робив у житті дурниць, – не такий розумний, як сам собі здається.

Деякі люди мов пісеньки: швидко виходять з моди.

Лицемірство – це знак поваги пороків до чеснот.

Похвали за доброту вартий лиш той, то має досить сили, щоб часом бути і злим. Бо інакше доброта – просто ледарство або легкодухість.

Поважність – це тілесна личина, винайдена, щоб приховати духовні вади.

Розумова обмеженість породжує впертість, і ми відкидаємо все, що виходить за наше розуміння.
Вдавана простота – це витончене лицемірство.

Ми завжди любимо тих, хто нами захоплюється, але не завжди тих, ким ми захоплюємось.

Зневаги боїться лише той, хто зневаги вартий.

Смішне ганьбить більше, ніж ганьба.

Заздрість непримиренніша за ненависть.

Поки люблять – прощають.

Ніщо так не заважає бути природним, як намагання здаватися природним.

Легше пізнати людей взагалі, аніж людину зокрема.

Злочин куди легше знаходить собі оборонця, аніж невинність.

Наші заздрощі завжди триваліші за щастя тих, кому ми заздriamo.

Жодна уява не спроможна винайти стільки суперечливих почуттів, які звичайно співіснують в одному людському серці.

Від кохання до честолюбства легко перейти, але куди важче — повернутись назад до кохання.

Ми боїмося всього на світі, як смертні, але прагнемо всього на світі, як безсмертні.

Той, кому ніхто не подобається, нещасніший за того, хто нікому не подобається.

Пер. Ростислава Доценко

ЖАН РАСІН (1639 - 1699)

Жан Расін народився 21 грудня 1639 року в місті Ла-Ферте-Мілон, графство Валуа, у родині чиновника податкової служби. Батьки рано померли, вихованням дітей в сім'ї займалася бабуся.

1649 року вступив до школи в Бове при монастирі Пор-Рояль, де суворе релігійне виховання і класичну освіту. Три роки, що Расін провів там, мали значний вплив на розвиток його літературного дарування.

Після навчання у паризькому Коллеж д'Аркур Расін знайомиться з Лафонтеном, Мольєром, Буало і пише оду «Німфа Сени» (1660), а також дві п'єси, що дотепер не збереглися.

Перші п'єси, що дійшли до нас, «Фіваїда, або Брати-вороги» та «Александр Великий» були написані за порадою Мольєра.

Трагедії «Позивачі», «Британік», «Береніка» викликали після постановки різні відгуки від помірною успіху до немалих суперечок.

Другий етап творчості Расіна охоплює 1667 – 1677 рр. Він розпочинається трагедією «Андромаха» (1668), яка стала поворотним пунктом в історії французької класицистської трагедії.

За «Беренікою» були «Баязет» (1672), «Мітридат» (1673), «Іфігенія» (1674).

Другий період творчості Расіна завершується трагедією «Федра» (1677). На думку багатьох літературознавців вона, є вершиною драматургії Расіна.

Після 1677 року Расін обіймає посаду королівського історіографа разом із Н. Буало. У цей період драматургом були створені лише п'єси «Есфір» та «Аталія».

Жан Расін помер 21 квітня 1699 року. Його поховано на паризькому цвинтарі біля Церкви Сент-Етьєн-дю-Монт.

ФЕДРА Трагедія на 5 актів ДІЙОВІ ОСОБИ

Тесеї — син Егеїв, цар Атенський.

Федра — жінка Тесеєва, Міноса і Пасіфаї дочка.

Іполит — син Тесея та Антіопи, цариці амазонок.

Арісія — принцеса царської атенської крові.

Енона — мамка і вірниця Федри.

Терамен — вихователь Іполитів.

Ісмєна — вірниця Арісії.

Панопа — жінка із почту Федриноного.

Сторожа.

Діється в Трезені, пелопоннеському місті.

АКТ ПЕРШИЙ СЦЕНА I

Іполит, Терамен.

Іполит

Вагань немає більш: я їду, Терамене,

Із супокійної, із тихої Трезени.

У здогадах страшних я мучуся щомить,

І соромно мені безчинно тут сидіть.

Шість місяців уже отця мого немає,

І де він, що йому — ніхто, ніхто не знав,

Ніхто не відає, чи мертвий, чи живий.

Терамен

Де ж ти шукатимеш? У стороні якій?

Уже, володарю, твоїй покірний волі,

Я скрізь шукав його — на морі й суходолі,

Людей розпитував з далеких берегів.

Де плине Ахерон у селища мерців,

В Еліді побував, не поминув Тенару,

Одвідав море те, де смерть прийшла Ікару...
Ніде нема його! В яких же ще краях
Верстати хочеш ти шукань даремний шлях?
А може, сам Тесеї, отець твій велможний,
Зумисне од людей свій слід ховає кожний,
Бо десь у сховищі далекому найшов
Обійми пристрасні — і ніжну п'є любов,
Палкою вдачею уславлений своєю...

І пол и т

Ні, Терамене, ні. Не двадцять літ Тесею,
Забув він юності гріховні почуття
І пристрасні б не міг віддатись без пуття.
Те все минулося — і Федра не боїться,
Що інша полонить Тесея чарівниця.
Нарешті — чи дійду, чи не дійду мети,
Та з міста цього я жадаю утекти.

Т е р а м е н

О! Чи давно ж еси зненавидів те місто,
Де любо проплило твоє дитинство чисте?
Та ж ти любив його самотній супокій
Над красний блиск Атен, над пишний двір

царський!

Яка жене тебе журба чи небезпека?

І пол и т

Дитинних днів пора — яка вона далека!
Дочка Міносова в цю землю прибула —
І враз весна моя зів'яла, одцвіла.

Т е р а м е н

Я розумію це, мій володарю щедрий.
Нещастя все твоє і лихо все — від Федри.
Іще за перших днів, як прибула вона,
Добилась від царя ця мачуха страшна,
Щоб вигнано тебе. Але тепер, здається,
Ця лють уже пройшла і, певне, не вернеться.
Та й небезпек яких боятися тобі
Од умирущої, що смерті жде в журбі?
Цариця від усіх таїть свою недугу,
Але в тяжку вдалась, у незміренну тугу,—
Чи ж їй недобре щось на тебе замишлять?

І пол и т

Ні гніву не боюсь, ані її проклять,
Для втечі інша є, захищена причина:
Дитя ворожого Тесеєві коліна,
Арісія мене примушує втекти.

Т е р а м е н

Як! Гнів, царевичу, на неї маєш ти
За те, що діяли брати її жорстокі?
Невинне це дитя тобі збиває спокій?
Її ненавидиш?

І пол и т

Ненавижу? О ні!

Від того б не втікав.

Т е р а м е н

Тоді дозволяю мені

Тебе спитатися, суворий Іполите,
Кохання вороже завзято-гордовитий:
Невже ти силі тій без боротьби улїг,
З якою батько твій боротися не міг?
Невже душі твоїй ненависна богиня

Тесея виправдать заповзялася нині,
Твоїх незайманих торкнувшись грудей?
Невже подібний став до інших ти людей?
Скажи: кохаєш ти?

І пол и т

О, що ти, Терамене!

З дитячих днів моїх ти завжди біля мене,
Ти знаєш: чистий я тепер, як і колись,—
Чи ж міг би я себе ганебно так зректись?
Я, амазонки син, від неї в спадок маю
Суворий дух, яким не раз тебе вражаю,—
І не на те ж дійшов тепер я зрілих літ,
Щоб казано: такий, як інші, Іполит.
Навчитель давній мій, оповідав мені ти
Про подвиги отця, усьому знані світу,—
І пильно слухав я про славні ті діла,
І радість у душі буяла і цвіла,
Як ти змальовував Геракла гідні вчинки,
Страшні з потворами страшними поєдинки,
Розбійників, яких він побивав, мов грім,
І відбивалися у погляді моїм
Прокруст, і Керкіон, і велет з Епідавра,
І Кріт, де поборов мій батько Мінотавра...
Коли ж доходив ти у повісті своїй
Любові зрадної, всякчас мені чужій,
Коли розказував ти, добрий Терамене,
Про Перібеїн плач і вкрадення Гелени,
Про всіх покинутих, окривджених навік,
Що їхнім іменам утратився вже й лік,
Про Аріаднині зітхання у пустелі,
Що наслухали їх лише холодні скелі,
Про Федру, що її він хитро полонив,—
Вдавався в смуток я і все тебе просив
Урвати повісті задовгої тканину.
О! Славних тих пригод безславну половину
У пам'яті своїй я б так охоче стер!
Невже ж ти думаєш, що міг би я тепер,—
Я, що з потворами не мірявся страшними
І не прославився ділами голосними,
В яких виправдання Тесеї собі знайшов,—
На грішну зважитись до дівчини любов?
Хай навіть прирекли боги таке безслав'я,—
Невже б Арісію без сорому обрав я?
Невже забув би я серед палких бажань,
Що розділяє нас неперехідна грань?
Мій батько наказав законом непохитним,
Щоб віку дожила життям вона бездітним,
Щоб з нею водночас умер і їхній рід,
Бо корінь де лихий, лихий там буде й плід.
Опіку матиме він до кінця над нею,
І не світити їй лампади Гіменею.
Чи ж можу батькові наперекір піти
І шалу грішному ганебно улягти?
Нехай би пристрастю душа моя палала...

Т е р а м е н

Шкода, царевичу. Коли пора настала,
Людського розуму не слухають боги.
Твій батько мимохідь додав тобі жаги,
Бо забороною й ненавистю своєю

Він тільки збільшив чар і потяг твій до неї.
Та й чисті любовці — нащо боятись їх?
Чом не зазнать тобі дозволених утіх?
Хто опече тебе гірким за це докором?
В сліди Гераклові хіба ступати сором?
Кого не зборкала Венера із людей?
Та й нащо приклади, як зчарував Тесей
Своєю вродою і Антіопу чисту,
Що, як і ти, кляла весь вік любов огнисту!
Не тратьмо більше слів. Усе скажи мені.
Уже по-іншому твої минають дні.
Вже рідше в далечінь, неначе хижа птиця,
Летить твоя легка крилата колісниця,
Вже рідше дикого стрункого скакуна
Уміло зборкує рука твоя міцна
І наші вигуки по лісі не лунають.
Огні заховані в очах твоїх палають,
І як ховатимеш іще ти довше їх,
То мук судилося зазнать тобі тяжких.
Скажи: Арісії відоме це кохання?

І п о л и т

Я їду відсіля, от річ моя остання.

Т е р а м е н

Чи волиш з Федрою побачитися ти?

І п о л и т

Так — і про це її негайно сповісти.
Це обов'язок мій, міцніший від закону...
Та що стривожило оту її Енону?

СЦЕНА II

Іполит, Енона, Терамен.

Е н о н а

Біда, царевичу! Страшна, страшна пора!
Боюся вимовить: цариця умира.
Даремно я її мов ока доглядаю —
Життя її смутне зближається до краю.
На ложі тихому спокою їй нема,
Бо серце туга рве незглибна, хоч німа...
Вона покинула ясні свої палати
І йде сюди... Усіх я мушу попрохати
Нещасну страдницю на самоті лишить.

І п о л и т

Іду: нехай мій вид їй ока не смутить.

СЦЕНА III

Федра, Енона.

Ф е д р а

Спинися, постривай, моя Еноно мила!
Я натомилася, в грудях погасла сила;
Мене засліплює блискуче сяйво дня,
Тремтіння у ногах мою ходу спиня.
О горе!

Е н о н а

Пожальтеся, боги, на ці гіркі страждання!

Ф е д р а

Як душить, тисне як мене оце убрання!
Цю пишну зачіску, що для чола тяжка,
Чия сплела мені набридлива рука?
Усе гнітить мене, призводить до скорботи!

Е н о н а

Царице! Пригадай, чи одягать давно ти
В одіння святкове себе веліла — нам
І, хоч огорнена зловісним почуттям,
Бадьорість і снагу колишню пригадала
І світло сонячне побачити бажала.
Тепер своїх бажань ладна зректися ти,
Од сонця красного жадаеш утекти.

Ф е д р а

О горде світище, що батьком називати
З пихою правою моя навикла мати,—
Якої ж ти сім'ї нещасної отець!
Тепер, коли прийшов життя мого кінець,—
Чи не з моїх тривог ти так запаленіло?
Востанне бачу я тебе, ясне світило!

Е н о н а

Невже ж ти чорних дум своїх ще не зрелась
І лаштуватися ізнов заповзялась
У мене на очах до смертної дороги?

Ф е д р а

Чом я не в затінку намету лісового?
Чому крізь куряву не стежити мені
За колісницею, що лине вдалині?

Е н о н а

Про що, царице, ти...

Ф е д р а

Ох, що я, що сказала!

Куди я мислями, безумна, заблукала!
Безсмертні узяли навіки в мене ум,
І червонію я од божевільних дум.
Ганьба розкрилася моя перед тобою —
І зір мій мимохіть туманиться сльозою.

Е н о н а

Нехай судилося, царице, червоніть,—
Ще гірше мучиться, хто мучиться й мовчить.
Глуха до наших слів, лиха за піклування,
Невже життя скінчить ти хочеш без вагання?
Якої пристрасті отруєне жало
Зеушило днів твоїх прекрасне джерело?
Вже тричі темрява оповивала небо
І тричі впливав блискучий повіз Феба,
А ти ні спочиву не мала, ані сна,
Зрікалась їжі ти, понура і сумна!
Яка мета тебе принаджує лукаво?
Хто дати міг тобі на самогубство право?
Своїми вчинками образиш ти богів
І мужа, що життя з тобою розділив.
А діти! Здумай лиш, чи може добра мати
Ярму ганебному дітей своїх віддати!
Згадай: як дням твоїм кінець прийде страшний,
Для твого ворога займеться день новий,
Що амазончине його зростило лоно,—
Для Іполита!

Ф е д р а

О!

Е н о н а

Збагнула ти?

Ф е д р а

Еноно!

Чиє ім'я твої промовили уста?

Енона

Люблю я гордий гнів, що в тебе вироста,
Коли почуєш ти це слово зловороже.
Живи ж — нехай любов і честь тобі поможе.
Живи, щоб скіф'янки суворий син не міг
Під ноги підтоптати дрібних дітей твоїх,
Що в жилах їм тече найкраща кров Еллади
І кров ясних богів! Але моєї ради,
Царице, слухайся: на праву ставши путь,
Подбай, щоб сили знов пригаслі повернуть,
Щоб світоч днів твоїх, що тьмою оповився,
Знов ясно запалав і пишно засвітився!

Федра

І так задовго вже, злочинний, він світив!

Енона

Що за одчай тебе, царице, охопив?
У чім ти каєшся? Від чого терпиш муки:
Від крові й злочинів у тебе ж чисті руки!

Федра

Хвалити небеса, рукам не знаний гріх, —
Коли б же й серцеві подібним бути до них!

Енона

Які ж лихі думки у тебе зароїлись
І жахом у грудях нечуваним одбились?

Федра

Доволі! Краще смерть зустріну я страшну,
Аніж свою тобі відкрию таїну!

Енона

Що ж, хай і так. Умри в нелюдському мовчанні, —
Та іншої руки шукай на час останній,
Щоб очі стомлені навек тобі закрить.
Моя душа раніш до мертвих полетить!
Туди веде доріг незлічено багато, —
Здолає розпач мій найближчу з них обрати.
Як? Хочеш правду ти сховати від мене, зла?
У кого ж на руках зросла ти й розцвіла?
Хіба ж не я свій рід для тебе занедбала?
І цієї вірності тобі, жорстока, мало?

Федра

Признання хочеш ти могою осягти?
Вжахнешся, як дійдеш жаданої мети!

Енона

Царице! Чим же більш мене вжахнеш тепер ти,
Як над твоїм чолом я чую повів смерті?

Федра

Коли свій гріх тяжкий я виллю у слова,
Умру грішнішою, аніж була жива!

Енона

Я до колін твоїх тремтячих припадаю...
Во ім'я сліз, що я за тебе проливаю,
Розвій ті сумніви, що ум мені гнітять.

Федра

Ти просиш!

Енона

Говори.

Федра

О небо, як почать

І висловів яких добрати для признання?

Е н о н а

Мені образливі усі твої вагання.

Ф е д р а

О, як карає нас Венерина рука!
О, доле матері ганебна і гірка!

Е н о н а

Так. їй любов дала напитися отрути,
Але давно пора усім про те забути.

Ф е д р а

Чи ж Аріаднине урвалося життя
Не там, де кинуто мене без вороття?
Хіба сестру мою убило не кохання?

Е н о н а

Нащо ці спомини? Навіщо ці страждання?

Ф е д р а

Венері хочеться, щоб я в роду моїм
Ще гірше мучилась, ніж довелося їм.

Е н о н а

Ти покохала?

Ф е д р а

Так — і в цім моє прокляття.

Е н о н а

Кого ж?

Ф е д р а

Я вся дрижу — не можу проказать я...
Люблю я... Ні... Мій гріх — за всі страшніший він.
Люблю...

Е н о н а

Скажи ж кого...

Ф е д р а

Ох... амазонки син,

Що ворогом лихим я досі називала...

Е н о н а

Як? Іполит?

Ф е д р а

Ти, ти ім'я його сказала!

Е н о н а

О праві небеса! Холоде в жилах кров!
На нещасливий рід нещастя впало знов!
О розпач! О ганьба! О береги прокляті,
Де з гніву божого судилось нам пристати!

Ф е д р а

Уже не день, не два, як ця біда зайшла.
Коли з Тесеєм шлюб я чесний узяла, —
І щастя, бачилось, і спокій був у мене.
Та зруйнували все, розбили все Атени,
Явивши ворога прекрасного мені.
На нього дивлячись, палала я в огні —
І враз од холоду чудного ціпеніла,
Мінилась на лиці, біліла й червоніла.
Збагнула я тоді, як закипає кров,
Коли богиня в ній посіяла любов
Своїми мстивими безжальними руками.
Я храм поставила, палила фіміями,
Хотіла жертвами власкавити її
І думи втишити збентежені свої.
Та ліків на землі немає на кохання!
Венері слала я палкі свої благання —
А Іполит, як бог, стояв мені в очах.

Із ним стрічаючись при самих вівтарях,
Такому божеству офіри я складала,
Що на ім'я названь нізащо б не здолала.
Втекла б, сховалася,— але на горі й стид
Подобу синову являє батьків вид!
Недобру мачуху взяла я удавати,
Щоб ворога свого коханого прогнати,
З душею власною на горду стала прю!
Спокою день і ніч не даючи царю,
Я Іполитові вигнання готувала,
Я сина з отчих рук жорстоко виривала!
Ту волю вволено. І легше знов мені
Здалося дихати, і дні, як перш, ясні
При світлім огнищі родиннім покотились,
Хоч муки у грудях заховані таїлись.
Дарма! Воскреснути їм слухний час настав!
Коли в Трезену муж мене з собою взяв,
Вигнанця там лице зустріла я кохане,
І незагоєні мої відкрились рани.
Це вже не вогник був таємний у грудях, —
Я впала здобиччю в Венериних руках.
Одчаєм схоплена і жахом оповита,
Хотіла злочин свій навек я потаїти
І чесне ім'я до смерті зберегти.
Мольбою і слізьми страшне признання ти
У мене вирвала. Сказала все тобі я
І в тім не каюся. Життя вже ледве тліє,
І не хотіла б я твоїх докорів чуть,
В останню і страшну готуючися путь.

.....

АКТ ДРУГИЙ
СЦЕНА 1

Арісія, Ісмена.

Арісія

Як! Іполит мене побачити схотів
І попрощатися? Чи хто не одурив,
Ісмено, вісткою тебе чудною цею?

Ісмена

Ти відаєш: настав земний кінець Тесею —
І всі серця тепер до тебе прилетять,
Що гніву царського зазнала та проклять.
Прийшов великий час тріумфу й перемоги,
Елладу нині всю ти підіб'єш під ноги!

Арісія

Чи тому ж вірити? Я не раба тепер,
Я стала вільною — і ворог мій умер?

Ісмена

Так! Цар Тесей зійшов у попідземні житла,
Щоб знов душа твоя надіями розквітла.

Арісія

А де ж кінець собі злобитель мій найшов?

Ісмена

Не переслухати про це людських розмов!
Ті кажуть, ніби він з коханкою новою
Загинув, хвилию поглинутий морською,
А ті запевнюють, що він та Пірітой,
По всьому світові прославлений герой,
Зійти наважились в похмурі царство тіней,

Де в берегах німих Коціт німотно плине,—
І вже не може він вернутись до життя,
Бо з царства мертвого немає вороття.

Арісія

Хто б земнородний міг лише по власній волі
Сам опинитися у тім страшнім падолі?
І що могло туди Тесея притягти?

Ісмена

Проте ж у смерть його не віриш тільки ти!
Знай: без володаря zostалися Атени
І Іполита зве царем своїм Трезена.
А Федра... За дитя своє вона тремтить
І друзів радиться, що нині їй чинить.

Арісія

Зла досі не чинив Тесеїв син для мене,—
Але чи зглянеться сьогодні він, Ісмено,
На ту, кого весь вік ненавидів Тесей?

Ісмена

Я певна.

Арісія

Пригадай, що він з усіх людей

Найбільший ворог нам, жіночій половині,—
Чому ж до мене жаль його порушить нині?
Холодний розумом і серцем, як граніт,
Минає завжди нас і всюди Іполит.

Ісмена

Багато чула я про ту сувору вдачу,
Та доказів тому і досі ще не бачу;
Не раз я стежила, як амазончин син
З тобою розмовляв. Чи ж гордим словом він,
Чи гордим поглядом ту славу нам доводив?
Ні! Засоромлених він і очей не зводив,
Та з-під опущених йому світився вій
Німої пристрасті такий огонь палкий,
Що з погляду могла ти легко зрозуміти
Любов, яку в речах хотів він потаїти.

Арісія

Ісмено дорога, чи правда це, чи ні,
Та мило слухати твої слова мені!
Невже ж ти думаєш, товаришко єдина,
Що долі забавка, Паллантова дитина,
Для сліз уроджена, для мук і для проклять,
Кохання красного могла б іще зазнать?
Одна в усім роду, до чвар щоденних звикла,
Я смерті в них, проте, кривавої уникла;
За віку юного я втратила братів:
Усіх по одному жорстокий меч скопив,
Всі впали од руки потужного Тесея,
Лишилась тільки я з потомків Ерехтея.
Усім наказано тоді мене жалить,
Щоб словом не могла я гнівним оживить
Братів, похованих для помсти і відплати,
Щоб я на царський рід не зважилась повстати.
Презирством повнилась тоді душа моя,
Але — хоча царя ненавиділа я,
Хоч кайдани свої щоденно проклинала —
Подяка іноді у мене заступала
Злобу, яку Тесей в душі моїй будив.
Царевич же мене одразу полонив

Не тільки вродою, що рівної не має,
Не тільки поглядом, що наче сонце сяє, —
Дарами, до яких байдужий Іполит, —
А й тим, що вразити й увесь би мало світ:
Узявши по отцю одваги й сили спадок,
Гріхів од грішного не перейняв нащадок,
В шляхетній гордості відрікшися утіх,
Що інші віддають усе життя для них.
Хай Федра хвалиться Тесеєвим коханням,
Але ж яка ціна хоч би й палким зітханням
Того, хто тисячам жінок їх дарував
І всім однаково обійми розкривав?
Ні! Серце зборкати, що пестоців не знало
І волі нічийї іще не улягало,
Збудити в мужньому, у гордому любов,
Хто досі стежною відлюдною ішов, —
Ось мрія, що мене приваблює і надить!
Як думку Іполит свою сувору зрадить,
Як серце ніжності відкриє він палкій, —
Тоді, тоді тріумф настане мій ясний...
Та що я! Порив це безумний і шалений!
Мене не любить він, байдужий він до мене,
І, може, гордощі, що я хвалила їх,
Сприняться до сліз і до зітхань моїх.
Коли б він покохав... О! Казку цю чудову
Я тільки...

І с м е н а

З ним самим докінчуйте розмову.

СЦЕНА II

Іполит, Арісія, Ісмена.

І п о л и т

Царівно, перед тим, як звідси від'їздить,
Тобі поважну вість я маю ознаямить.
Тесей, мій батько, вмер. Мої передчування
Казали, що його це подорож остання.
Хто б інший не пускав хороброго до нас,
Крім смерті, що прийшла у визначений час?
Хто подвиги чинив з Алкідом богорівним,
Лиш пам'ять у серцях і шану залишив нам,
Злій Парці відданий з призволення богів,
Царівно! Маючи на нього здавна гнів,
Його ти величі не можеш не признати.
Одним я тішуся: у день тяжкої втрати
Тебе звільняю з пут, що ти у них зросла.
З Трезени, що мене сьогодні нарекла
Царем, бо я на те дідичне право маю,
В далеку подорож негайно вирушаю,
Тебе свободною лишаючи, як я...
О ні! Вільнішою!

А р і с і я

Мене така твоя

Зичливість радує, але вона надмірна:
Знов мушу бути я тим кайданам покїрна,
Що нині ти прийшов мене звільнити з них.

І п о л и т

Ти знаєш, хто на трон в Атенах сісти б міг,
Хто має важити на цей дарунок щедрий?
Лиш я, Тесеїв син, лиш син його від Федри —

І ти...

Арісія

Царевичу! Чи вірити ушам!

Іполит

Спадковості закон я добре знаю й сам
І відаю: як син чужинки, не грекині,
Народу грецькому ненависний я нині, —
Тож берла отчого повинен би зректись.
Проте якби мені доводити взялись,
Що тільки братові в Атенах царювати, —
Я право і своє аумів би показати.
Як ти ж перетяла, царівно, путь мою, —
Без боротьби тобі я берло віддаю.
Від пращурів твоїх діставшися Егею,
Воно дало йому всю владу над землею,
Де стільки доброго мій прадід учинив.
Забули всі тоді Паллантових синів!
Тепер на тебе ждуть атенські пишні мури.
Нехай забудеться навіки час похмурий
І там, де лялася сім'ї твоєї кров,
Народна опов'є чоло тобі любов!
В Трезені я царем. Для Федриного сина
Лишився пишний Кріт, родючих нив країна.
Ти — згоду в Аттіку схвильовану внеси.
Усі для тебе я з'єднаю голоси.

Арісія

Вражає це мене, як серед ночі сонце,
І вже я думаю: чи не облудний сон це?
Чи можу вірити? В якого божества
Узяв ти думку цю і дивні ці слова?
Будь славен між людьми! Нехай в усіх народів
Ім'я твоє ясне незглибний будить подив!
Для мене зрікся ти, царенку, власних прав!
Чому ж до цього дня мене ти зневажав?
Як від ненависті ти перейшов своєї
До добрих почуттів?

Іполит

Ненавидів тебе я?

О! Досить казано про гордощі мої,
Але ж не з вовчої походжу я сім'ї!
Який суворий дух, яку злобу неситу
Твій тихий любий вид не міг би пом'якшити?
Хто чарам би твоїм противитися міг?

Арісія

Що кажеш ти?

Іполит

Давно, давно я постеріг,

Що перед пристрастю мій ум не мав сили.
Коли такі слова вже з уст моїх злетіли,
Я далі поведу. Розкрию серце я,
Скажу про той огонь, що в нім душа моя.
Поглянь: нещасний принц стоїть перед тобою,
Що гордістю хотів пишатись нелюдською.
Проти кохання я злостиво повставав
І кайдани його з презирством одкидав,
Дивився з берега, як інші гинуть люди,
Та думав, що м е н і повік того не буде...
Тепер законові, що весь поймає світ,
І непокірливий скорився Іполит!

Хвилина лиш одна — і владі тій підпав я,
Що досі мав собі за горе і безслав'я.
Півроку мучуся у боротьбі тяжкій,
Не хочу бачити, а бачу образ твій,
З тобою стрінуся — від тебе утікаю,
Коли ж нема тебе — слідів твоїх шукаю.
Чи заховаюся у лісі, в гущині, —
Усе, усе тебе нагадує мені:
І сяйво сонячне, і місячне проміння;
Скрізь бачу мимохить я дороге видіння,
Себе самого я тепер не пізнаю,
Неначе підмінив натуру хто мою.
Не хочу бачити ані меча, ні лука,
Не до душі мені Нептунова наука,
Забули коні вже владичний голос мій, —
І в тузі по лісах блукаю сам не свій.
Боюсь, що оповість про дике це кохання
В тобі ніякове збудило почування,
Бо мови ніжної не знає мій язик,
І до солодких пут, царівно, я не звик.
Але прийми мій дар; нехай перед тобою
Чужинець мовою освідчився чужою,
Хай пристрасті в слова не вмів я перелить, —
Лиш ти її в мені здолала запалить!

.....

СЦЕНА V

Федра, Іполит, Енона.

Федра

Він наближається. У серці кров горить.
Усе забула я, що мала говорить.

Енона

Згадай про сина. Ти — одна надія в нього.

Федра

Ти маєш виїхати, царевичу, в дорогу.
Дозволь же до твоїх скорботних дум тяжких
Моїх додати сліз гарячих і гірких.
Мій син, що без отця зостався сиротою, —
Я знаю — скоро вже розлучиться й зо мною.
Чигає на дитя багато ворогів,
Один лиш ти б його пригрів і захистив.
Та б'ється у грудях лихе передчування,
Що будеш ти глухий до ревного благання:
На матір правий гнів у серці ти поклав —
Боюсь, щоб він тепер на сина не упав.

Іполит

Ганебних почуттів не знаю я, царице.

Федра

Мене ненавидиш, — хоч боляче мені це,
А я не скаржуся: сама я винна в тім!
Шкода лиш — не читав у серці ти моїм!
За ворога мене вважаєш і тепер ти.
Так, добивалася і потай, і одверто
Твого вигнання я, чинила завжди зло,
Хотіла, щоб між нас границею лягло
Неперехідною широке грізне море.
Своїм підлеглим я дала закон суворий, —
Ніколи імені твого не називать.

Проте — хоч лихом ми за лихо віддавать,
За кривди помстою призвичені платити —
Знай: нещаснішої немає жінки в світі
І менше вартої ненависті, як я.

І п о л и т

Де має пасербів і мачуху сім'я,
Там приязні дарма ми будемо шукати.
За рідними дітьми вбиваючися, мати
Недобре дивиться і заздро на чужих.
Ще, може б, утисків зазнав я й не таких,
Коли б не ти була Тесеева дружина.

Ф е д р а

О небо! Не в тому тяжка моя провина,
І інший біль мене тривожить і гнітить!

І п о л и т

Царице! Нащо так вбиватися й тужить?
Ще ж, може, радість нам ясні пошлють богове
І муж твій вернеться щасливий і здоровий!
Ласкавця має він великого. Нептун.

Ф е д р а

З довічних берегів немає повороту.
Як він ступив туди, не викличеш його ти,
Суворий-бо для всіх панує там закон.
Своєї здобичі не пустить Ахерон,
Глухий до наших мук, до стогону і плачу.
Тесей умер... Ні, ні! Його в тобі я бачу!
На тебе подивлюсь — і мужа впізнаю...
Пробач, царевичу... Я таїну свою,
Безумна, зрадила... Я того не хотіла.

І п о л и т

Твоє чуття мені, царице, зрозуміле.
В житлі підземному навіки зник Тесей,
Та й досі вид його не йде з твоїх очей.
Ти вірна мужеві і по його сконанні.

Ф е д р а

Так, правда. Я горю в нестримному коханні,
Але Тесея вже люблю я не таким,
Як він умер: не тим зальотником легким,
Що тисячам жінок готовий був служити!
Передо мною муж шляхетний, гордовитий.
Суворість, може, він надмірну виявля,
Та цвіту кращого не бачила земля.
До бога юного подібний він красою —
До тебе, що стоїш тепер передо мною.
Так, мав колись Тесей і голос твій, і стан,
І очі, що серця захоплювали в бран.
Рум'янець на щоках горів йому так само,
Коли на Криті він з'явився перед нами,
За муку й радощі Міноса дочкам став.
А де ж тоді був ти? Чому тебе не взяв
Тесей на подвиги? Замолодий, не міг ти
З ним море кораблем крилатим перебігти.
Тоді б потвору ту, що весь жахала Крит,
Рукою твердою убив би Іполит!
Та нитка чарівна із рук сестри моєї,
Що позначала шлях і вивела Тесея,
Тобі б, як ніжний дар, дарована була —
І не злякався б ти таємного житла,
Пройшовши хідники упевнено і владно.

Ні, ні! То я б тебе вела, не Аріадна,
У мене б у грудях цвіла любов палка.
Ти йшов би в лабіринт без нитки, без клубка,
Моєю ведений гарячою рукою.
Я страху марного не знала б із тобою,
Безумно зважившись на щастя чи загин.

І пол и т

О праведні боги! Та я ж Тесеїв син,
А ти — забулася? Тесеєва жона ти!

Ф е д р а

Ні! Мушу я про це довіку пам'ятати,
І дарма думаєш, царевичу, що я
Вже честь утратила.

І пол и т

Пробач! Вина моя

Велика змушує мене почервоніти.
Як міг признання я невинне осудити
І в слові чистому дочуть ганебний гріх!
Втечу, сховаюся від поглядів твоїх,
Від сорому свого!

Ф е д р а

О, добре ти, жорстокий,

Все зрозумів! Чуття заховане, глибоке,
У незатемнених відкрила я словах.
Так — Федра з полум'ям Шаленим у грудях,
Любов'ю спалена, стоїть перед тобою.
Та знай: не радістю, а мукою тяжкою
Від хвили першої був пал гріховний мій.
Отрутих у душі не гріючи надій,
Собі не мала я, не знала оправдання.
Від неба наслане страшне моє кохання,
І жертва божої нечуваної мсти —
Собою гордую ще більше я, ніж ти.
Боги в тім свідками — то ж їхня гнівна сила
Це полум'я в мені, безсилій, запалила.
Згадай: од тебе я втікала як могла,
Я незаслужене вигнання прирекла,
Ненависть у тобі будила невтомлено,
Щоб подолать любов безумну і шалену.
Чого ж добилася? Намарне все пішло!
Лиш у твоїй душі я викресала зло,
А не могла в своїй перебороті кохання —
І чарів ще нових дало тобі страждання.
Я сохла, мучилась! Палала я в огні...
Коли б ти в вічі міг заглянути мені,
Та всьому, що кажу, дійняв би зразу віри...
Стривай! Ти думаєш, що це визнання щире
Із серця вирвалось мені не мимохить?
За сина я тебе сьогодні йшла просить,
Ненависть і злобу від нього відхилити...
Шкода тих намірів! З тобою говорити
Про тебе тільки я на стид собі змогла.
Скарай же грішницю! Ти бачиш — я прийшла
Безчестям значена, таврована ганьбою!
Рукою мужньою скарай мене, герою!
Пометись! Почвари хай не бачить більше світ,
Що мужем і й — Тесеї, а любий — Іполит!
Нехай до цього дня земля її носила, —
Тепер, коли вона усе тобі відкрила,

Од помсти правої не заховатись їй!
Ось груди! Вразь у них мечем своїм мерщій!
Удар готова я заслужений прийняти!
Коли ж не хочеш сам мене ти покарати,
Щоб не зазнала я солодких, щасних мук
Від тебе, від твоїх безмірно любих рук,
Коли не хочеш їх моєю багрянити
Брудною кровію, — подай меча мені ти,
І зможу я сама...

Е н о н а

О небо! Постривай...

Сюди ідуть... Біжи, царице, утікай
Од свідків, од ганьби, од лютого безчестя.

.....

АКТ ТРЕТІЙ

СЦЕНА І

Федра, Енона.

Федра

Хай заберуть відсіль клейноди і дари ці.
У вічі людям я соромлюся дивиться,
І не спокусиш ти мене уже нічим!
Признанням я себе збезчестила страшним,
Сказала ті слова у пориві буйному,
Що чути б їх не слід ніколи і нікому.
А він, о небеса! Він довго уникав
Зо мною зустрічі — і з сорому палав,
Почувши відповідь гріховної любові,
Він утекти хотів, жорстокий, від розмови!
Навіщо згубного меча стримала ти?
Хіба ж він хоч поблід, як мала я дійти
Кінця жахливого? Ні! Вічною ганьбою,
Лише торкнувшись, йому я вкрила зброю,
І вирвать він її у мене не хотів,
Бо руки б тим собі безгрішні забруднив!

Е в о н а

Царице! Завдаєш лише жалю собі ти
І збільшуєш огонь, що треба б потушити.
Згадай: Міноса ти славетного дочка,
І небо дар тобі високий приріка,
З якого зачерпнеш ти втіхи й супокою, —
Візьми ж царське стерно могутньою рукою!

Федра

Чи ж можу владу я державну утримать,
Як почуттям своїм не можу володать,
Як у тяжкім ярмі я задихаюсь... гину?..

Е н о н а

Так утечи відсіль.

Федра

О, ні! Його не кину!

Е н о н а

Недавно ж ти його вигнання добивалась!

Федра

Але тепер йому, безумна, я призналась
У грішній пристрасті... Межу я перейшла
І перед ним себе безчестям повила!
Коли життя мого вичерпувалась сила,
Сама ти мовою облесною збудила
Той пал, що отруїв мої останні дні...

Надію ти дала, облуднице, мені!

Енона

Чи винна я, чи ні, — те знає праве небо,
Та все чинила я, владичице, для тебе.
Тепер же, як зізнань пережилася мить,
Чи можеш ти йому образу ту простить?
О, як зневажливо кривив свої уста він,
Немовби над богів високоможних славен, —
Гидкий, ненависний у гордощах своїх...
Чому не мала ти тоді очей моїх!

Федра

Ще може гордощів, Еноно, він зректися:
Адже він виростав, як дикий звір, у лісі,
Законам цілий вік суворим підлягав
І мови ніжної не чув іще й не знав.
Що як уста йому склепило здивування —
І звідси виникло образливе мовчання?

Енона

У нього ж варварки тече по жилах кров!

Федра

Дарма. Відома їй, протє, була любов.

Енона

Злобу на всіх жінок плекає він велику!

Федра

Суперниць я затє не знатиму довіку.
Та й що поради ці, як розум мій мовчить,
Як мусиш палові моєму ти служити?
Коли коханню він не хоче улягати,
Чимсь іншим треба нам його причарувати.
Жадобу влади він ховає у грудях:
По нетерпливих це я бачила очах,
Коли він до Атен поквапно лаштувався
І парус на воді од вітру надимався.
Піди ж — і золотом клейнодів дорогих
Надію розбуди у грудях молодих;
Нехай надіне він священну цю корону:
Стерно державне я віддам йому, Еноно, —
І, може, перейме від нього Федрин син
Науку царювать, коли заступить він,
Суворий Іполит, свого отця-героя.
Не зможу так, як ти, переконать його я,
Мене б і слухати він, певне, не схотів, —
Ти, ти зчаруй його потоком красних слів,
Проси, моли, благай, скажи, що я конаю,
Пошану вияви безмежну і безкраю,
Всіх сил у доказах спокусних доклади.
На тебе звірилась у всьому я... Іди!

.....

СЦЕНА III

Федра, Енона.

Енона

Забудь, владичице, його ти,

Колишні поверни душі своїй чесноти:
Неправду казано, що цар Тесей умер;
В Трезену він прибув; збігається тепер
Народ утішений володаря стрічати,
Вість облетіла всіх, неначе птах крилатий,
І чула радісних я покликів луну.

Федра

О! Нащо ж грішну я відкрила таїну,
Навіщо повила ім'я своє ганьбою?
Тесеї живе, живе! — і стринеться зо мною!

Енона

Царице...

Федра

Сталося, і це вина твоя:
У муках совісті хотіла вмерти я,
Та намір ти мені перетяла, облесна!..
Умерла б чесною, тепер умру — безчесна!

Енона

Умреш?

Федра

О, як мені на цей глядіти світ!
Сюди мій муж прийде і з мужем — Іполит,
Що буде стежити зневажними очима
За поглядом моїм, за рухами моїми,
Коли стрічатиму, злочинниця-жона,
Тесея, перед ким вина моя страшна.
Скажи: чи схоче він, до батька шанобливий,
Оповісти йому про пал мій нечестивий?
Чи схоче од царя він зраду потаїть?
Але однаково: душа моя горить
І мука каяття у грудях нездужалих...
О, не належу я до тих жінок зухвалих,
Що вміють злочину лукавого печать,
Не червоніючи, в душі своїй ховать.
Ні! Непрощеної свідомо я провини!
Мені вчувається, що ці німотні стіни
На мене викажуть, коли прийде Тесеї,
Що прочитає все він із моїх очей.
Ні! Тільки смерть мене від розпачу врятує!
Я смерті не боюсь. Так, без вагань скінчу я
Повиті мукою, ганьбою вкриті дні...
Але ж яке ім'я лишиться по мені!
З яким зостануться нещасні діти спадком!
Хоч кров Зевесова додасть моїм нащадкам
Одваги пишної, — та гірко буде їм
Почути оповість, що тягарем важким,
Важкою правдою наляже на серця їм
І душі соромом окутає безкраїм!

Енона

Ти слушно мовила: дітей нещасних жаль,
І розумію я твій страх, твою печаль.
Навіщо хочеш ти, знеможена у тузі,
Віддати їх такій нечуваній нарузі?
Нащо озброїлась на себе ти сама?
Невже рятунку тут ніякого нема?
Всі скажуть: грішною без сумніву була ти,
Як перед мужевим не сміла оком стати,
Людський покинула у безнадії світ, —
І з того втішиться жорстокий Іполит,
Для винування найшовши доказ певний.
А я... Що ж я тоді? Лиш плакатиму ревне,
Скрізь чуючи луну його погідних слів...
А! Краще б грім мене небесний спопелив!
Скажи ж, скажи мені, царице, без вагання
Чи не погасло ще в душі твоїй кохання?

Чи любиш гордого ти й досі юнака?

Федра

Потвора люта він!

Енона

Чому ж твоя рука

Сама для кривдника готує перемогу?

Обвинувачення ти поверни на його,

Скажи, що вдався він у непростенний гріх

Таж проти все: і меч в руках твоїх,

І давній твій одчай, і нинішній неспокій,

І те, що до царя вверталась ти в глибокій

Мольбі, щоб він прогнав царевича з очей, —

І віру дасть тобі, а не йому Тесей.

Федра

На неповинного вини не можу скласти!

Енона

Тебе жадаючи окрити від напасті,

Таку пораду я наважилася дати, —

А в серці біль такий, що краще б смерть

прийнять!

Проте життя твоє я врятувати мушу,

Хоч злочин і тяжкий візьму собі на душу:

На пасерба твого складу усю вину.

Почувши з уст моїх жахливу новину,

Тесей царевича засудить на вигнання —

І кара ця легка, повір, межа остання,

її, й розгнівавшись, не переступить він:

То ж серце батьківське! То ж рідний, рідний син!

Навіщо ж кров свою бажаєш ти пролити

І соромом себе несвітським оповити?

Ні! Ні! Свою ти честь повинна зберегти

І все на світі їй у жертву принести!

Та тихше... Цар іде.

Федра

З ним Іполит, Еноно!

Од погляду його немає оборони,

Немає захисту... Що хочеш, те й чини...

.....

СЦЕНА V

Тесей, Іполит, Терамен.

Тесей

Чом дивно так мене зустріла тут цариця?

Іполит

У Федриних руках, мій батьку, таємниця,

Якої зрадити не можу я повік.

Молю одного лиш: я слухатися звик,

Але дозволь мені лишити край заклятий,

Де мушу я твою дружину зустрічати.

Тесей

Мене покинути ти хочеш, сину мій?

Іполит

Я не шукав її. Всевладний голос твій,

Як довелось тобі з сім'єю розлучитись,

В Трезені жить велів Арісії й цариці,

А дбати про обох доручено мені.

Навіщо ж маю тут свої юнацькі дні,

Коли вернувся ти, безчинно марнувати?

Доволі по лісах за звіром уганяти!

Для вищих подвигів наспіла, отче, мить,

І кров'ю іншою я прагну омочить
Свої загострені, свої крилаті стріли!
Ти ще молодший був, коли уже гриміли
Діла гучні твої — і не один тиран
Тобі до ніг упав, знеможений від ран,
І під мечем твоїм конали злі потвори.
Одважно впливав ти в невідоме море —
І сам Геракл тобі великий доручив
Його прославлених довершення трудів.
Усюди голос твій могутній розтинався!
А я... я й з матір'ю ще в славі не зрівнявся:
Дозволь же рушити мені в одважну путь,
І як почвари десь на цій землі живуть,
Що врятувалися від тебе, о герою, —
Покласти шкури їх колись перед тобою.
Та навіть хай мені приречено загин —
Шляхетно я умру як гідний батька син...

Т е с е й

Яка не знана тут, ворожа дів сила?
Чому з моїх очей сім'я втікає мила?
Я небажаний гість!.. Боятися всі, тремтять!..
Нащо ж було мене з темниці визволять,
О небо праведне? Мій вірний друг єдиний
В царя Епірського украсти мав дружину,
Любов'ю зможений. Я допомогти хотів,
Та мстивий бог за те нам очі затемнив
І взяв лихий тиран осліплених без бою,
Почварам кинув він огидним Пірітоя,
Що на поживу їм людську дається кров,
І там кінець земний мій друг собі знайшов.
А я, закинутий в страшній печері темній,
Де близько селища проходять попідземні,
Безсило рахував жахливі ночі й дні, —
Та небо допомгло втекти відтіль мені.
Тоді над ворогом помстився я суворим,
Його закинувши самого злим потворам,
І з радістю поплив до милих берегів,
Щоб з тими стрітисся, кого я так любив,
Зазнати радості, яка лиш на землі є, —
Але не здійснились мої солодкі мрії.
Куди погляну я — скрізь бачу сум і жах,
І всім я, мов чужий, і світиться в очах
У сина, у жони зловісна таємниця,
І краще б знов мені вернутися в темницю.
Цариця скаржилась на кривду тут якусь...
Чом не помстився ти? Та ні! Я сам помщусь!
Невже злочинцеві, що допустився зради,
Хтось міг притулок дати на берегах Еллади?
Мовчиш ти, сину мій? Чи може й ти вступив
До спілки заздрої лукавих ворогів,
Що дише чорною зненавистю на мене?
Про все дізнаюся я, — і злочин непростенний
Покари лютої, клянуся, не мине!

.....

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ
СЦЕНА І
Тесей, Енона.
Т е с е й

Який несвітський жах! Зухвалець гордовитий
Хотів наругою отця свого вкрити!
О доле! За що так мене караєш ти?
Що маю діяти? Сховатися? Втекти?
Так ось де за добро відплата справедлива:
Окрасти той мене намірився зрадливо,
Кого я викохав, — і на гвалтовний чин
У дикім безумі поклав надію він,
Щоб свій гріховний пал ганебно вдовольнити.
Мій меч! Мій славний меч! Кому ти мав служити?
В руці лукавого мерзотника ти був,
Що й крові голосу священного не чув!
А Федра виказати на нього не хотіла!

Енона

Тебе, нещасного, вона лише жаліла.
У серце вражена його гріхом страшним,
Уже прощалася з життям вона земним,
І невблаганна б смерть ті очі погасила,
Де непорочності ясна зоря зоріла.
Я, царю, тільки я правицю одвела,
Що в тебе вирвати любов твою могла,
Я вберегла тобі укохану дружину —
І правду всю тепер за неї, неповинну,
Сказала. У руках ти певний маєш слід.

Тесеї

Лукавий! Як же він змішався і поблід,
Зо мною стрівшися! Я хтів обняти сина —
А він... а він стояв холодний, мов крижина.
Скажи ж тепер мені: чи пал безумний цей
В Атенах ще відкривсь для Федриних очей?

Енона

Ні, царю. Бачив ти, в якій вона тривозі?
З його освідчення і гнів її, і сльози.

Тесеї

То дикій пристрасті колискою була
Трезена?

Енона

Я тобі всю правду повіла.
Та Федру кинула я під гірку хвилину...
Даруй же, пане мій, до неї я полину.

СЦЕНА II

Тесеї, Іполит.

Тесеї

Я бачу зрадника... О праві небеса!
Якої мужності високої краса,
Яка привабливість величної постави
Тому дарована, хто грішний і лукавий,
У кого чорної злочинності печать
Повинна б на чолі усім на страх лежать!

Іполит

Скажи, велителю, яка незнана сила
Тебе отрутою гіркою напоїла?
Що за думки тебе стривожили сумні?

Тесеї

Як смів на очі ти з'явитися мені,
Бридкий недолюдку? Огидна зла почвара,
Яку з небес ясних минала досі кара,
Останній лиходій із лиходіїв тих,

Що землю батьківську очистив я від них,
Звір, що збезчестити хотів отцеве ложе.
Стояти сміє тут і говорити може!
Чому світ за очі не утікаєш ти
Від гніву правого, від праведної мсти?
З-перед очей моїх біжи мерщій, проклятий,
Як хочеш ти життя мерзенне врятувати,
Бо перейде межу мій невтоленний гнів —
І син, якого я на лихо породив,
Сконає, отчою покараний рукою,
І вчинком я страшним знеславлю славу зброю.
Втікай же, поки я меча свого не зняв,
Котрим таких, як ти, мерзотників карав, —
І хай сліди твої, тавровані ганьбою,
Навіки заростуть високою травою!
Хай сонце, що з небес нам світить голубих,
Ніколи в цім краю не бачить рис твоїх!
Нептуне! Я колись кривавих лиходіїв
У тебе на морях понищив і розвіяв;
За це обітницю ясну мені ти дав:
Те перше виконать, про що я б попрохав.
Тож як у брані я страшнім поневірявся,
Безсмертний! я, проте, до тебе не ввертався,
Бо руку, що мені ладен-єсь простягти,
Хотів для тяжчої пригоди зберегти.
Тепер той час настав. Даю тобі на кару
Землі пепависну, богам чужу почвару!
Хай злочин обілле злочинця чорна кров!
Своєю лютістю ти виявиш любов
І гнівом дар мені пошлеш, Нептуне, щедрий!

І п о л и т

Злочинець, зрадник я? І чув ти це від Федри?
О небо! Із грудей безумний рветься крик,
Та з муки, з розпачу німіє мій язик!

Т е с е й

А, знаю! Ти б хотів, щоб Федра потаїла
Образу, що її неначе грім прибила!
Гидкий гвалтовнику! Нащо ж ти залишив
Меча в її руках? Усе він розповів!
Було б уже тоді, щоб злочин довершити,
Навік німотою уста її skleпити
І нитку днів її урвати без жалю!

І п о л и т

О царю! вислухай. Прошу тебе, молю!
Всю правду виявить тепер перед тобою
Я міг би, скривджений обмовою брідкою,
Та надто дороге мені твоє ім'я...
Лише про себе річ повести хочу я.
Ти знаєш: хто в гріхи великі вдатись має,
Той завжди з огріхів маленьких починає,
Хто має божеський закон переступить,
Той приписи земні порушує щомить,
Бо, як приречено від мудрої природи,
Ведуть до злочину помилок довгі сходи.
Ніколи ще ясних невиннощів чоло
Не повивалося одразу в темне зло.
Згадай же: виріс я у правді і в законі
На Антіопинім шляхетнім чистім лоні;
Мене виховував, як знаєш ти, Пітей, —

Мудрець, уславлений широко від людей.
Не хочу я себе, мій батьку, вихваляти,
Та як судилося щось добре перейняти
Мені в навчителя, — це острах перед тим
Гріхом, що ніби я себе споганив ним!
Ніколи Іполит — Елладі всій відомо —
Ні дикій пристрасті, ні палові брудному,
Ані спокусливій не улягав красі.
Я чистий, мов кришталь. Це досі знали всі, —
Чому ж ти віру ймеш лихим обмовам нині?

Т е с е й

Якраз про злочин твій свідкує ця гординя!
Тому й байдужий був ти до жінок усіх,
Що Федру полюбив єдину з-поміж їх,
І, повен грішного, палючого бажання,
Навіки стратив дар невинного кохання.

І п о л и т

Ні, царю! Нащо б я це довше мав таїть?
Невинна та любов і в цих грудях горить!
Кохая справді я: кохая беззаконно,
Зламавши мимохіть отцеву заборону.
Так! Серце ранила Венерина стріла:
Дочка Паллантова мене перемогла,
Жадобу радощів незнаних розбудила
І голос батьківський у серці заглушила.

Т е с е й

Її кохаєш ти? А, хитрощі смішні!
Ти хочеш, у такій признатися вині,
Вину ганебнішу із себе змити, клятий!

І п о л и т

Ішов тобі про це я, царю, розказати,
Та віри вже не ймеш мені ти, як колись...
Мій батьку! Всім ладен тобі я присягтись:
Хай небо і земля, нехай усі стихії...

Т е с е й

А! Присягаються охоче лиходії!
Ні, годі! Як брехні низької взявся ти, —
Цим пожаданої не досягнеш мети!

І п о л и т

Брехливий я чи ні — високе небо знає,
Та справедливості до мене більше має
І Федра, що її...

Т е с е й

Замовкни, навісний!

Замовкни, бо в грудях огонь горить такий,
Що далі я його не зможу вже стримати!

І п о л и т

Я все сказав, що міг. Куди ж мене заслати
Ти хочеш, вдавшись у невтоленний гнів?

Т е с е й

Коли Гераклових ти досягнеш стовпів,
То й цього мало ще!

І п о л и т

Чи є ж на світі друзі,

Щоб пожаліть мене у розпачі і в тузі?

Т е с е й

Як друзів хочеться співчутливих знайти, —
Пораджу я: шукай поміж таких, як ти:
Між тих, хто залюбки ганьбою вкрити може,

Повити зрадою отцеве чесне ложе,
Між кровозмішників, між нелюдів лихих...
Вони хвалу тобі складуть за чорний гріх!

І п о л и т

Про кровозмішництво ти говорив, про зраду...
Але питаюся, хоч сам тому не радий:
Хто мати Федрина? Яка тече в ній кров?
І більше кожен би пороків там знайшов,
Ніж...

Т е с е й

А, підступнику! Мовчи, насамовитий,
І геть іди з очей! Чи хочеш ти дожити,
Щоб батько твій, що гнів так довго гамував,
Тебе з неславою, усім на глум прогнав?

СЦЕНА ІІІ

Т е с е й (сам)

Нешасний! Смерть тебе усюди виглядає!
Нептун, що па воді самих богів жахає,
Повстане месником жорстоким за отця,
І від страшного ти не утечеш кінця!
А я ж тебе любив, мій сину, Іполите,
І в серці жалощів не можу задушити,
Хоч найсвятіший ти закон переступив,
Хоч заслуговуєш на божий грім і гнів.
За що караюся, о небо? Де провиня?
Невже такого міг я породити сина?

.....

СЦЕНА V

Ф е д р а (сама)

Даремне я свій пал угамувати хочу:
Він знов прокинувся в сердечній глибині.
Ох, що за новину сказав Тесеє мені!
Ця вість — як наглий грім з небесного склепіння!
Уже, знеможена під тягарем сумління,
Царенка врятувать я зважилась була, —
І може б, відповідь сумна моя дійшла
До винувачений у всім себе самої,
До правди, о боги, ганебної й страшної!
Що ж чую? Любить той, хто відкида любов!
Мене відкинувши, Арісію знайшов!
А я ж бо думала, що цей юнак суворий,
Якого я собі побачила на горе,
Понятий кригою, твердий, немов граніт, —
Що все ненавидить жіноцтво Іполит!
Проте найшлась така, що гордого скорила,
Граніт порушила і кригу розтопила, —
Одної лиш мене не хоче він і знать...
А я... а я його хотіла захищати!

СЦЕНА VI

Ф е д р а, Е н о н а.

Ф е д р а

Еноно, знаєш ти, яку я від Тесеє
Почула новину?

Е н о н а

Велителько, тебе я
Шукала тремтячи... У пориві своїм

Себе збезчестити могла ти перед ним!

Федра

Суперниця стоїть у мене на дорозі

Енона

Що?

Федра

Той, хто не зважав на муки і на сльози,
Мій ворог, лютий тигр, що я в його очах
Читала тільки гнів собі на муку й жах, —
Він серце, ніжною наповнене тривоги,
Поклав з покорою Арісії під ноги.

Енона

Арісії?

Федра

О мук бездонне джерело!
Страждала й досі я, — та все те, що було,
Докори совісті, палка жага любові,
Образа гордої зневажної відмови,
Усе, чому кінець, як добре знаєш ти,
В дочасній смерті я ладна була знайти, —
Яке воно дрібне супроти цієї кари!
Де, де знайшли вони таємні згубні чари,
Щоб почуття свої від мене потаїть?
Де зустрічалися? Невже ж була хоч мить,
Щоб я не стежила за юнаком ревниво?..
А ти, ти знала все! Чому ж мені, зрадлива,
Ти досі не зняла полуди на очах?
Так! Вільні, радісні, в завітчаних гаях
Вони стрічалися, сплітали ніжно руки,
В невинній пристрасті не відаючи муки,
І, наче той кришталь, були для них ясні
Життя солодкого благословенні дні!
А я, гидкий послід людського роду всього,
Від світу крилася, від сонця золотого,
У смерті бачила один рятунок свій,
Про неї мріяла, молилась тільки їй!
У власній жовчі я собі поживу мала,
Горючими її сльозами запивала
Та не могла, проте, себе втопити в них,
Порвать ланцюг тяжкий проклятих днів моїх!
Ні! Спокій мусила на людях удавати
І полум'я в душі од всіх очей ховати!..

Енона

Вони закохані, царице... Що ж по тім?
Вгадай, що вже тепер не зустрічатись їм!

Федра

Коханню їхньому повік не буде впину...
Ох, страшно здумати! Та ж, може, в цю хвилину...
Мене, ошукану, беруть вони на сміх,
Клянуться, що ніхто на цьому світі їх,
У пару з'єднаних, не може розлучити!
О, ревності мої нечувані збагни ти
І зрозумій одно: Арісію згубить
Нам треба. Треба гнів заснулий розбудить
В душі Тесеевій, щоб він скарав жорстоко
Змію, що знадила царевичеве око
І злочини братів злочинних перейшла,
Та що я, що кажу! До чого я дійшла?
Безумство! Пристрасті огонь несамовитий!

Для перебійниці хотіла я просити
У мужа власного покари! О боги!
Я розум стратила з шаленої жаги!
Нечуваним гріхом я серце отруїла,
І з ним боротися тепер уже несила!
Кривлею чистою я збагрянить ладна
Ці руки вбійницькі, сама собі страшна!
Проте живу! Живу — і сонце бачать очі,
Що згаснуть мусили б у чорній пільмі ночі!
Де заховатися? Походжу від богів,
І скрізь мене найде їх справедливий гнів.
В самому Тартарі, глибоко під землею,
Мій батько з урною фатальною своєю
Нехибний творить суд і всі земні діла
Суворо зважує: так доля прирекла.
О, як здригнеться тіль отця мого, Еноно,
Коли зустріне він порушницю закону,
Що неперейдена тяжить на ній вина, —
І в ній дочку свою, дочку свою пізна!..
Мій батьку! Знаю я, що на страшну покару
Засудиш ти мене! Від гнівного удару,
Від мук нечуваних мені не утекти!
Поріддю власному за ката станеш ти!
Та знай, що мстивий бог, який жалю не знає,
Наслав цей згубний шал, страждання це безкрає,
Що хоч мій скорбний дух тяжкі гріхи гнітять,
їх вицвіту мені довіку не зірвать!
Збагни, що в розпачі, в пекельній безнадії
Скінчити змушена свої нещасні дні я!

Е н о н а

Царице, прожени печаль з очей своїх!
У гріх запала ти, та це — прощений гріх!
Ти любиш. Сил нема опертися коханню, —
Покинь же з долею всевладною змагання!
Пощо вдаватися в такий незмірний страх?
Панують пристрасті у всіх людських серцях,
Найкращих з-поміж нас вони перемагають!
Та що! Самі боги їм часом улягають,
Переступаючи у поривах палких
Закони, складені однаково для всіх!

Ф е д р а

О, як сказати це насмілилась мені ти!
Останні дні мої ти хочеш отруїти!
Хотіла я втекти від чорного гріха —
Вернула ти мене, порадице лиха!
Ти, ти в душі моїй сумління погасила,
Безчесним наклепом Тесея обманила,
Через твої слова невинний Іполит
Покине рідний край, а може — може, й світ!
Потворо! Геть іди, ненависна, проклята!
Тебе не хочу я ні слухати, ні знати!
Хай з неба ясного тебе скарав грім,
Нехай навчаються на прикладі твоїм
Усі облесники, що гидко потурають
Царям, коли вони закон і честь ламають,
Лукаві слуги всі, що кадять фіміам
Пороку відданим, заблуканим серцям,
Ганьби невітської торують їм дорогу
І в муках їх ведуть до вічного порогу!

Енона (сама)

О небо! Дбала я про неї ночі й дні,
Усе їй віддала, — і ось яка мені
За те судилася заплата й нагорода!
Нічого на землі тепер мені не шкода!

АКТ П'ЯТИЙ

СЦЕНА I

Іполит, Арісія, Іомена.

Арісія

Невже і в лютий час неправного вигнання
Не хочеш про своє ти дбати оправдання?
Жорстокий! Байдуже до сліз моїх тобі!
Що ж... Кинь Арісію у тузі та в журбі,
Чини, як сам еси задумав, Іполите.
Проте життя своє ти мусиш захистити,
Обвинувачення од себе відхилить
І очі батькові засліплені відкрить.
Скажи про все йому, повідай таємницю —
І хай скарає гнів злочинницю-царицю,
Що пляму на твоє накинула ім'я.

Іполит

Я в батьком говорив. Але чи міг би я
Його збентежити ганебою страшною,
Що ложе славному осквернює герою?
Ні, ні! Лише тобі я тайну об'явив.
її ніхто не зна, крім тебе та богів.
Тебе кохаючи, я зважився сказати
Про те, чого і сам волів би я не знати, —
І хоч слова тебе жахливі ті печуть,
Сховай глибоко їх, Арісіє! Забудь!
Хай з уст, для чистої народжених любові,
Ніколи не злетить необережне слово;
Хай небожителі безсмертні судять нас, —
І вірю, вірю я: настане правди час,
Мана розвіється, як лиховісні хмари,
І Федра не втече од лютої покари.
Послухай же мене, скорися і мовчи.
Замислив інше я, Арісіє. Втечи
З ярма ганебного, порви залізні пута,
В які від юних літ жорстоко ти закута,
Покинь країну цю, затоплену в гріхах,
Зо мною розділи мій небезпечний шлях.
Для цього є тепер тобі найбільша змога,
Бо тут замішання панує і тривога,
А варта вся — моя. Гучне я гасло дам —
І встануть вояки на допомогу нам
З Аргосу вірного і з приязної Спарти.
Одхилиш від чола ганебний той удар ти,
Що Федра хоче ним злочинства довершить.
До неба правого наш голос долетить,
І вирвем ми з руки, що весь би світ зажерла,
Нам дані від богів спадкові наші берла.
Так! Слушний час настав! Ми дійдемо мети.
Мовчиш? Вагаєшся? Я весь горю — а ти
Холодна наче лід. Чи, може, ти зв'язати
Боїшся юний вік з нещасним, що проклятий
Від батька рідного?

Арісія

Боятися? О ні!

З коханим не страшно ніщо, ніщо мені.
Ділила радо б я з тобою дні вигнання,
У муках би найшла солодке раювання,
Та шлюбний заповіт іще нас не єдна,
Ти ще не муж мені, тобі я не жона.
Я знаю, що втекти від лютого тирана
Не сором; що мені найменшої догани
За це не склалося б ніколи від людей:
Жорстоко уярмив життя моє Тесеї...
Але кохаєш ти — і честь моя для тебе...

Іполит

Вона для мене все, це бачить праве небо,
І можемо відсіль тоді лиш ми втекти,
Як руку подаси мені подружню ти.
Над нами вже ніхто тепер не має влади,
Ми в серця власного питаємо поради, —
І шлюб відбудеться без квітів, без огнів.
Є за Трезеною, серед святих гробів,
Де пращури мої лежать холодним прахом,
Храм сили дивної: з непереможним страхом
Кривоприсяжники обходять віддалік
Будівлю ту, бо хто неправду там прорік,
Той мертвий падає на мармурових сходах:
Так небожителів його карає подих.
Там присягаємось ми, безгрішні у серцях,
З'єднати дві тропи в єдиний дружній шлях.
За свідка буде нам безсмертний, що для нього
Руками смертними воздвиглись ті чертоги.
В мольбах прикличемо високих ми богів,
Як шлюбу чесного ясних опікунів,
Діані вклонимось, Юноні світлочолій —
І в руки їм дамо життя своє і долю.

Арісія

Цар наближається. Тікай, тікай мерщій, —
А я, щоб виконать певніше задум твій,
Ще залишуся тут. Пришли когось до мене,
Щоб з ним я вимкнула пізніше із Трезени.

.....

СЦЕНА III

Тесеї, Арісії.

Тесеї

Які стривожили тебе так сильно речі?
Про що тут розмовляв з тобою Іполит?

Арісія

Віддав, прощаючись, останній він привіт.

Тесеї

Одна лиш ти його приборкати зуміла
І в серці дикому кохання пробудила.

Арісія

Так, царю, правди я від тебе не втаю:
Не раз полегшував долю він мою
І словом приязним розвіював страждання.

Тесеї

А! Клявся він тобі у вічному коханні!
Та знай, що зрадою себе він оганьбив,
Бо присягу таку вже інший говорив.

Арісія

Він, царю?

Тесеї

Вірності його навчити маєш —
Але багато сліз і горя з ним зазнаєш.

Арісія

О, хто це вигдав і звідки це пішло?
Як можна так чорнить ясне його чоло?
Хіба не знаєш ти свого, царю, сина?
Де незаслужений образі цій причина?
Чи хмара, що тобі на серце налягла,
Його, невинного, виною повила?
О, язикам лихим віддав ти на поталу
Того, чиї уста неправди ще не знали.
Не вір обмовникам! Зречися слів своїх,
Бо небожителі, що з височин ясних
Благословення нам і горе посилають,
Грізною карою переступ твій скарають.

Тесеї

Лихого наміру тобі не потаїть,
Та ти ошукана, любов тебе сліпить,
А я даю тверду нехибним свідкам віру,
У кого на очах сльозу добачив щиру.

Арісія

О царю, стережись! У подвигах гучних
Кривавих ти почвар багато переміг,
Але одна живе і всіх під себе клонить...
Та син твій говорить про це мені боронить.
Шанує він тебе — і я шаную з ним,
Тож речі я свої урву на слові цім.
Свою обітницю не зможу я зламати, —
Втечу, щоб істини страшної не сказати.

.....

СЦЕНА VI

Тесеї, Терамен.

Тесеї

Що з сином із моїм зробилось, Терамене?
Його я доручив тобі з дитинних літ...
Чому ж ти сльози ллєш? Дай швидше відповідь:
Де син мій?

Терамен

Спізнена і ніжність, і тривога!
Вже сина на землі не бачити твогого.

Тесеї

О небо!

Терамен

Бачив я, як наглу смерть прийняв
Юнак, що кращого ніколи світ не знав, —
І невиннішого, наважуся додати.

Тесеї

Як! Синові тоді судилося сконати,
Коли отець йому мав руку простягати!
Гроза небесної на нас упала мсти!
Скажи: який же грім забрав його у мене?

Терамен

Я розповім усе. Ми вийшли із Трезени.
На колісниці — він, мовчущий та сумний,
А вколо — гурт вояк, так само мовчазний.
Мікенської ми всі держалися дороги.
Не по-колишньому звисали віжки в нього,

І коні, що колись, могуті та баскі,
Боялись голосу І слухали руки
Свого господаря, — понуро так ступали,
Немов думки його смутні й таємні знали.
Зненацька з хвиль морських почувся крик чудний,
Що ранку ясного лагідний супокій
Порушив і схитнув тривогою тяжкого,
І другий відповів із-під землі луною.
Від невимовних тих і диких голосів
Серця нам стислися І жах нас охопив.
реть найжачилась на конях полохливих.
Гора якась росла серед валів шумливих,
Кипіла, пінилась, — і раптом, ніби з дна,
Потвора відтіля з'явилася страшна,
Лускою жовтою, як панциром, укрита.
Мов гад, звиваючись, ревла вона сердито,
І роги грізні їй здіймались над чолом.
Усе від остраху здригалося кругом, —
І небо, і земля, і море повноводе,
Дракона бачивши, страховище природи.
Одваги марної ніхто з живих не мав,
До храму ближнього усякий утікав,
Щоб сховище найти від смерті навісної.
Один лиш Іполит — не дарма син героя —
Спиняє огирів, летючу зброю стис —
І, розмахнувшись, метнув свій вірний спис,
Що вгруз драконові в боку його широкім.
Од болю ревучи, одним почвара скоком
Плигнула, румакам скотилася до ніг
І пашеку свою роззявила на них;
Кривлею чорною вона їх обливає
І димом та вогнем пекучим повиває.
Як вихор, з копита рванулись румаки,
Уже ні голосу не чувши, ні руки,
Що й Іполитова їх не стримала сила.
Густою піною скривавились удила,
А коні мчать і мчать. Хтось навіть постеріг,
Що невідомий бог колов у боки їх
Вістрям одточеним тонкого підганяла.
На скелі страхом їх нечуваним погнало,
Що геть від берега далеко потяглись.
Враз, не додержавши, там затріщала вісь —
І полomalася. Даремно Іполиту
Хотілося стримать бігу несамовиту:
Розбився віз його, і сам юнак упав,
У віжки вплутавшись... Навік цей спомин став
Мені за джерело невтішної печалі!..
А коні, царю мій, а коні бігли далі,
І того по землі, по каменю тягли,
Хто вигодував їх... Колись вони були
Слухняні, — а тепер господареві крики
Лиш збільшували страх неподоланно дикий.
Об камінь б'ється він, кров ллеться багряна,
Од зойків наших скрізь розходить луна,
Аж коні там ходу скажену припинили,
Де з давна-давнього підносяться могили,
Що в них поховано могутий царський рід.
Підбігли ми. Нам кров показувала слід,
По скелях тонкими розлившися струмками.

З чолом, пораним колючими тернами,
Понівечений геть, царевич наш лежав!
Правицю він мені скалічену подав —
Розплющив очі — знов безсило закриває —
І тихим голосом до мене промовляє:
«Від помсти божої нікому не втекти.
Вмираю без вини. Мій друг незрадний ти, —
Прошу ж тебе: візьми під захист і опіку
Сумну Арісію. Коли свою велику
Помилку батько мій спізнав і збагне,
Як зрозумів він, що карою мене
Карав неправою через недобрі люди, —
Нехай із бранкою тоді ласкавий буде.
Хай дасть їй...» Тут йому урвалися слова,
І втратила життя шляхетна голова.
Вже б і отець того не упізнав героя,
Що мстивий бог убив жорстокою рукою!

Т е с е й

Надів страчена! Коханий сину мій!
Безсмертні прирекли, щоб у журбі тяжкій
І вічним каятті дожив я вік немилый!

Т е р а м е н

На це видовище Арісія наспіла.
Од гніву царського нещасна утекла,
А думка на душі вже зважена була —
Перед безсмертними з коханим одружитись.
Підбігла — дивиться — о, краще б не дивитись!
Страшний, скривавлений серед трави лежить
Той, хто любив її, кого весь вік любить
І все життя кому віддать вона хотіла!
Впізнати не можучи спотвореного тіла
І віри не ймучи, до нього припада
На ім'я зве його, і кличе, і рида.
Даремно! Підвела тоді тремтячі руки
І небожителям, німої повна муки,
Примерклим поглядом безмовний шле докір...
Поблідла — хилиться — холодний гасне вір —
І падає вона серед трави, зомліла.
Імена скрикнула: «Прокинься, сестро, мила», —
І рятувати життя нещасній узялась.
Мені ж тепер одна повинність осталась:
Слова померлого отцю переказати...
Та ворог он його зближається заклятий...

СЦЕНА VII

Тесей, Федра, Терамен, Паіона, сторожа військова.

Т е с е й

Радієш! Тішишся! А син мій, син умер!
О! Є чого мені боятися тепер,
Є чим тривожитись! Моя дитина мертва:
Втішайся: це твоя, царице, впала жертва!
З вини чи без вини прийшов йому загин, —
Я згоден вірити, що був злочинець він,
Бо це сказала ти. Скорботою підтятий,
Я правди марної зрікаюся шукати:
Вона його мені уже не воскресить,
Лише поглибить біль, що у душі горить.
Піду світ за очі. Тяжка мені країна,
Де тень скривавлена мого блукає сина.

Одчаєм гонений від рідних берегів,
Од світу цілого умкнути б я хотів.
За кривду все живе мене картає й судить,
Звук імені мого ще глибший розпач будить:
Бо не сховається, хто славен між людей...
Богів прихильністю вдарований, Тесеї
Ненавидить її: в ній смерть і жах таїться...
Безсмертним більше я не буду вже молитися.
Довіку того їм, жорстоким, не сплатить,
Що в мене узяли!

Федра

Тесею! Час відкрити,

Що досі у душі таїла я злочинно:
Твій син ні в чім не мав найменшої провини.

Тесеї

О горе! Це ж твоїх послухав я намов!
Чи оправдання б хто тепер тобі найшов?..

Федра

Дослухай — довго вже мені не говорити...
На непорочного твогого Іполита
Безстидно глянути наскільки я колись.
Чуття нестримані, ганебні зайнялись,
Що посилає їх за кару божа сила.
Енона гріх тяжкий ще тяжчим довершила.
Вона боялася, щоб не вгадав твій син
Моєї пристрасті — вжахнувся б гірко він —
І, бачивши мене знесилена, без тям,
Обнесла хитрими й лукавими словами
Того, хто гідний був лиш слави і хвали.
Морські тепер її безодні прийняли:
Туди втекла вона од гніву господині.
І я б могла уже лежати мертва нині, —
Меч вірний би поміг мені життя кінчить.
Та правду мусила тобі я ознаям
І з чесного ім'я тавро ганебне зняти.
Волю довшу я і тяжчу смерть прийняти
І каяття гірке допити геть до дна.
Надходить час. Тече у жилах трутизна —
Медея привезла колись її в Атени...
Береться кригою безсиле серце в мене,
І зір туманиться, і ледве бачу я
Тебе, кого навек образила моя
Провина. Смерть іде і сяйво дню вертав.
Його я тьмарила.

Панопі

Життя їй одлітав...

Умерла.

Тесеї

О, коли б умерла, як вона,
Ганьби незглибної жахлива таїна!
Ходім... я знаю все, хоч і запізно знати...
Ходімо сліз гірких і ревних домішати
До крові, що її мій бідний син пролив...
А щоб ізмилося тяжке тавро гріхів,
Щоб заспокоїлась душа його стражденна —
Нехай забудеться незгода староденна,
І та, що він любив коханням молодим,
Дочкою милою ввійде до мене в дім.

П'єр Корнель (1606 – 1684)

Народився в 1606 році в Руані, в сім'ї адвоката. Навчався в езуїцькому коледжі, по закінченні якого працював адвокатом при Руанському парламенті. Згодом отримав місце прокурора однак така кар'єра його не цікавила.

У 1635 р. став членом Французької академії. Через сім років переїхав до Парижу.

Последние годы жизни Корнель провёл очень уединённо и был в крайне стеснённых обстоятельствах. Только благодаря хлопотам его друга [Буало](#), Корнелю была назначена маленькая [пенсия](#).

Літературна діяльність Корнеля розпочинається з галантних віршів та комедій, після яких була написана трагедія «Меліта» (1629). Першою п'єсою Конеля вважається комедія «Меліта». Після «Меліти» був ряд інших творів, якими автор створив собі ім'я та здобув прихильність кардинала Рішельє.

З 1635 року Корнель починає писати трагедії, які є наслідуванням Сенеці. Наприкінці 1636 року з'являється твір Корнеля, який одразу був визнаний шедевром, але з появою якого у автора виникає багато неприємностей. Це – «Сід».

Після 40-х років Корнель пише цикл «римських трагедій», серед яких «Горацій» (1640), «Цінна, або Милосердя Августа» (1640), «Смерть Помпея» (1643).

З числа пізніх творів Корнеля найвідомішою є трагедія «Нікомед» (1651). Помер П'єр Корнель у 1684 році в Парижі у цілковитій тишині.

Станси до маркізи

Ознаки старості нужденні
Уже з'явилися в очах...
Не кращі будете за мене
Колись і ви в моїх літах!

Чаруєте ви вельми нині,
Хоча це все пусте для вас.
Та все мине, і в самотині
Ясний згадаєте ви час.

Всьому найкращому у світі
Готує час кінець один.
Стоять троянди в пишнім цвіті.
Та їх чекає теж загин!

Ніколи не забудуть очі,
Як ви з'явилися мені, –
За вами буду серед ночі
Віками плакати в тишині.

Той самий вічний рух планети
Керує бігом наших днів.
Я жив колись, як ви живете,
Вам ще цвісти, а я одцвів...

Весь час серед юрби людської,
В якій я залишу свій слід,
Ви сяять будете красою,
Як я тверджу вже кілька літ.

Та в серці в мене стільки чарів
Від втішних згадок життьових,
Що й досі час їх не затьмарив
Руїнами чуттів старих.

Я сивиною весь укритий,
Красуне чарівна моя...
Красу ви будете цінити,
Коли змарнієте, як я!

Пер. Микола Терещенко

СІД

ДІЙОВІ ОСОБИ

Дон Фернандо – перший король у Кастилії.

Донна Уррака – інфанта кастильська.

Дон Дівго – батько дон Родріго.

Дон Гомес – граф де Гормас, Хіменін батько.

Хімена – дочка дон Гомесова.

Дон Родріго – коханий Хіменін.

Дон Санчо – закоханий у Хімену.

Дон Аріас – кастильський дворянин

Дон Алонсо – кастильський дворянин ^г

Леонора – вихователька інфанти.

Ельвіра – вихователька Хімени.

Паж інфантин.

Діється в Севільї.

АКТ ПЕРШИЙ

СЦЕНА I

Хімена, Ельвіра.

Хімена

Направду батько мій так говорив, Ельвіро?

Чи все сказала ти мені поважно й щиро?

Ельвіра

Сама у захваті від графових я слів:

Таку Родрігові шанобу він явив,

Що може в парі стать до вашої любові.

На шлюб дозволити, повірте, він готовий!

Хімена

О, ще раз це скажи! Я хочу знати все!

Бажаю звірити, чи справді принесе

Майбутній день мені те щастя пожадане!

Не знає впину той, хто до розмови стане

Про мрії любосні і здійснення тих мрій!

Не скажеш більше ти, ніж пал говорить мій.

Що він повів тобі? Які ознаки кажуть,

Що не на Санчо він, а на Родріго важить?

Чи не відкрила ти йому без сороба,

Кого я вибрала між ними між двома?

Ельвіра

Ні: я запевнила, що з ними обома ви

Зовсім однакові, і кожен має право

Ждать і щасливого й сумного рішення, –

А ви звіряєтесь на розказ від отця.

Він вельми втішився від послуху такого –

Це на обличчі враз я прочитала в нього. |

Коли ж бажаєте, я знов переповім

Слова, що кинув він за хвилину перед цим:

«Так – з нею під вінець обидва гідні стати,

Шляхетні лицарі, хоробрі та завзяті,

Ще молоді вони, – а світиться в очах

Чеснота пращурів, уславлена в віках.

А надто я злюбив Родріго. В кожній рисі

Ознаки мужності у нього розлилися,

І стільки рід його героїв славних мав,

Що серед лаврів він родився і зростав.

Старий отець його життя прожив велике,

Не знавши подвигам ні міри, ані ліку;

Ті зморшки, що тепер у нього на чолі,

Нам свідчать, чим він був для рідної землі.

У сина ж батькову я вдачу відчуваю –

І зятя кращого для себе не бажаю».

На раду кваплячись, він більше не хотів

Ні часу гаяти, ні марнувати слів, –

Та досить і того: без довгого вагання

Далось графові гіднішого обрання.

Сьогодні маємо почути новину –

Кому віддасть король пошану голосну,

За вихователя наставивши до сина.

Та певні всі, що граф – щаслива та людина:

Він над усіх узяв і має досягти

Без перебічників високої мети.

Родріго від отця дістав нехибне слово,
Що нині стане той із графом до розмови
І справу поведе одверто й навпростець.
Ну, от і маєте! Хіба ж сумний кінець?

Хімена

А серце все-таки стискається від болю,
Якусь віщуючи біду мені й недолю.
Одна хвилинка нам зламати може путь
І щастя радісне в нещастя обернуть!

Ельвіра

Пощо тривожитись примарами пустими!

Хімена

Що має статися — хай станеться! Ходімо.

СЦЕНА II

Інфанта, Леонора, паж.

Інфанта *(до пажа)*

Хімену йди поклич. Спізнилася вона,
Залінувалася – і з того я сумна. *Паж виходить.*

Леонора

Одно цікавить вас і порива питання –
Як розвивається і йде у них кохання.

Інфанта

Нема що дивувать: адже любові лук,
Що серце зранив їй, з моїх узято рук;
Родріго милий став і любий для Хімени,
Сам покохав її – усе це через мене.
Так спрямувавши їх на щастя вірну путь,
Я хочу бачити, – коли ж вони прийдуть?

Леонора

Тим часом із журби, з глибокої печалі
Ви, пані, в'янете і сохнете дедалі;
Невже ж ті почуття, що їм готують рай,
Для серця вашого тяжкий несуть одчай?
Чому, цікавлячись так пильно їх коханням,
Самі таємним ви палаєте стражданням?
Та надто сміливо взялася я питать...

Інфанта

Найтяжчі почуття, що мусимо ховать!
То знай же, знай, яке мене спіткало горе,
І мужності моїй дивуйся, Леоноро!
Любов, страшний тиран, не відає жалю:
Родріго зрікшися, Родріго я люблю.

Леонора

Його ви любите...

Інфанта

Послухай, як у мене,

Почувши це ім'я, забилося шалено
Те серце, що його він, гордий, переміг!

Леонора

Принцесо! Не візьміть за зло порад моїх
І на докори ці не гнівайтесь правдиві.
Згадайте, хто есте! Як зважитись могли ви
Забуть високий сан і рід високий свій!
Та що б сказав король! Кастілії усій
Якого б завдали тяжкого ви удару!

Інфанта

Ні! краще я прийму щонайстрашнішу кару,
Аніж неславою ім'я своє пов'ю!

На мову я гірку відповіла б твою,
Що мужні вчинки лиш та подвиги високі
У серці гордому тривожать гордий спокій –
І оправдань найшла б, якби шукала їх,
Багато в прикладах і споминах людських.
Але покликання своє я пам'ятаю
І – хоч нечуваним душа огнем палає –
Ще більшим полум'ям у ній сіяє честь.
Єдино гідний шлях для королівни єсть –
Лиш вінценосцеві свою подати руку.
Тому, щоб побороть пекучу й ніжну муку,
Я те, чого сама узяти не могла,
Той скарб заказаний Хімені віддала,
Огонь збудила в них, щоб потушити власний.
Тож не дивуй тепер, не докоряй нещасній,
Що шлюбу їхнього нетерпеливо жде!
В йому душа моя рятунок свій найде:
Кохання згасне там, де одцвіла надія,
Огонь без палива померкне і дотліє!
Хай буде боляче – зате кінець один:
Коли дружиною назве Хімену він –
Для сподівань моїх то буде час загину,
Зате врятується мій ум під ту хвилину.
Тим часом мучуся і сохну від жалю:
Родріго вільний ще – і я його люблю;
Бажаю втратити – і втратити боюся, –
І звідси та журба, що день і ніч журюся.
За тим зітхаю я, що кинула сама,
І сум пече мене, і розпач обійма.
Немов душа мені розбилася надвоє:
В ній розум світиться високою метою,
А серце – пристрастю шаленою кипить.
Той пожаданий шлюб і тішить, і гнітить,
І радощі несе, що краще б їх не знати...
В любові й гордості є чарів так багато,
Що чи піде, чи ні Родріго під вінець,
А тільки смерть мені жаданий дасть кінець.

.....

СЦЕНА III

Граф, дон Дієго

Граф

Король вас милістю одзначає своєю
І те дарує вам, що мав би я дістать:
Ви принца будете кастільського навчать
За вихователя його особи ставши.

Дон Дієго

Не диво! Наш король сьогодні, як і завше,
Належне сплачує підданцям, що колись
Своїми вчинками для трону придались.

Граф

Високо королі поставлені над нами,
Та помилятися судилось їм так само.
Заслуги вміючи колишні пам'ятать,
Вони сьогоднішніх ладні не помічать.

Дон Дієго

Облишмо речі ці, як вас воно дратує.
Чи гідному король належну честь дарує,
Чи з ласки надає мені високий сан –
Коритись мусимо: він володар і пан.

Своє призначення я гордо буду нести,
Але й у вас тепер прошу ясної честі:
Дочку ви маєте – її Родріго мій
Кохає, все життя ладен віддати їй;
Дозвольте ж під вінець їм пожаданий стати
І дві фамілії достойні поєднати.

.....
Г р а ф
Те, що дістали ви, – узятє з рук моїх!
Д о н Д і є г о
Мені дано лише, чого не варті другі.
Г р а ф
Дається завжди тим, хто більші мав заслуги.
Д о н Д і є г о
Недобрий знак, як помічають їх!
Г р а ф
Свого добилися ви в лестошах низьких!
Д о н Д і є г о
Єдина путь моя – то подвиги високі!
Г р а ф
Король ізглянувсь на древні ваші роки!
Д о н Д і є г о
Ні – славу відзначив і мужність він мою.
Г р а ф
Нікому першості я в славі не даю!
Д о н Д і є г о
Хто честі не досяг, той честі не достойний!
Г р а ф
Я недостойний?
Д о н Д і є г о
Ви!
Г р а ф (*дає йому поличника*)
Ось нагорода гойна
Нахабі сивому! Носи її, старий!
Д о н Д і є г о (*вихопивши шпагу*)
Кінчай же! Без вагань ти першого убий,
Хто в роді славному зажив ганьби страшної!
Г р а ф
Тобі, безсилому, змагатися зо мною?

.....
СЦЕНА V
Д о н Д і є г о, д о н Р о д р і г о
Д о н Д і є г о
Ти маєш сміливість, Родріго?
Д о н Р о д р і г о
Довести
Я б міг це шпагою, якби питав не ти.
Д о н Д і є г о
Як радісно мені під хвилю нещасливу
В твоєму погляді побачить іскри гніву!
Це, сину, батьківська в тобі озвалась кров,
Це в юності твоїй – я віродивсь знов!
Иди ж, дитя, і змиє ганьбу мою велику!
Иди й помстись
Д о н Р о д р і г о
За що?
Д о н Д і є г о
За кривду, що одвіку
Наш рід не знав! Мене ударено в лице!

Нахаба смерть прийняв давно б уже за це,
Якби не зрадила мене стареча сила.
Цю шпагу, що не рік, не два мені служила,
Тобі даю до рук: іди і відплати.
З бундючним ворогом зійтись маєш ти
І сміливість явить у лютому двобої.
Убий – або умри. Та славою гучною
Твого суперника осяяє ім'я.
У полі чистому, Родріго, бачив я
Його в скривавлених, укритих пилом шатах,
Коли в покоси клав він ворогів завзятих.

Д о н Р о д р і г о

Скажи ж, як зветься він...

Д о н Д і є г о

Не тільки це ватаг,
Не тільки войовник, уславлений в боях, –
Отець Хімени це...

Д о н Р о д р і г о

Що?

Д о н Д і є г о

Так, – я розумію

І добре знаю все. Та хто тавра не змие
З ясного імені – тому не варто й жить.
Ще гірше, сину мій, образа та болить,
Яка нам від руки прийшлася дорогої.
Ти чув мої слова – ми скривджені обоє –
Іди ж і відплати за себе й за отця.
Мені лиш плакати, Родріго, без кінця,
Тобі – за месника судилося устати.
Іди, біжи, лети, – скарати чи сконати!

СЦЕНА VI

Д о н Р о д р і г о

На смерть поранений стрілою, що як грім
У серце влучила і все життя розбила,
Бездольним месником за справедливе діло,
У жертву випадкам принесений грізним,
Незрадного меча не в силі я підняти,—
Стою й не рушусь мов заклятий.
Щасливий видився кінець,
Сіяла радість перед мене —
І от образу мій отець

Дістав із рук отця Хімени.

Які чуття страшні в душі моїй киплять!
Кохання там і честь у битві затялися.
За батька відплатить — коханої зректись!
Любові звіритись — повинність ізломать!
Прийшло до вибору — або безчестя чорне,
Або страждання необорне.
Що маю, боже, я вчинить?
Яка дорога перед мене?
Образу лютою простить
Чи покарати — отця Хімени!
Веління гордості і пристрасті полон,
Кохана, батько, честь, єдині чисті мрії...
Життя однаково навіки спопеліє,
Чи серце я стопчу, чи батьківський закон.
Душі одважної порадице в двобої,
Ти невблаганна, вірна зброє!

Віщуючи покару й гнів,
Навіщо ти в руці у мене?
Щоб долю я свою розбив?
Щоб я убив отця Хімени?
Умерти, зникнути! Живого не мине
Із рук обранниці трутизна безнадії:
Як не помщуся я — зневагою окриє,
Помщуся — чорною клятьбою проклене.
І хоч презирство я, хоч гнів її побачу —
Навіки наречену втрачу!
Шкода рятунку вже й шукать
І ліків не найти для мене...
Коли сконати — то сконать,
Але не скривдивши Хімени!
Та вмерти, батьківський зламавши заповіт!
Щоб у літописі іспанським записали
Мене між зрадників, що честь і рід топтали!
Ім'я знеславили на цілий славне світ!
Коханню слугувать – безумне то бажання,
Коли прийшов кінець кохання!
Так геть спокусу навісну!
Злі думи, прич ідіть від мене!
На бій піду і честь верну,
Як не вернути вже Хімени!
Мій розум був пригас, та він ясніє знов.
Не мила, ні! Отець закон мені найвищий.
Упасти – то впаду на чеснім бойовищі.
І чисту кров проллю, а не зрадливу кров!
Як обов'язок міг забудь я на хвилину?
Вперед – до помсти чи загину!
Чи міг быть інший рішенець?
Чи інша путь була у мене?
Образу мій старий отець
Прийняв із рук отця Хімени!

АКТ ДРУГИЙ

.....

СЦЕНА П

Граф, Дон Родріго

Дон Родріго

Прошу уваги я.

Граф

Я слухаю.

Дон Родріго

Чи знаєш

Ти Дона Дієго?

Граф

Так.

Дон Родріго

Чи славу пам'ятаєш,

Якою він навік ім'я своє повив?

Чи тямиш, що усіх цей муж перевершив?

Граф

Ну, може й так.

Дон Родріго

Огонь у погляді мойому –

То спадок батьківський.

Граф

Гаразд – і що ж потоку

Дон Родріго

Ходімо – знатимеш.

Граф

Зухвалець молодий!

Дон Родріго

Вгамуйся! Хто в душі захове своїй
Чуття шляхетності і честі дух високий,
Той не зважатиме, чи повні має роки, –
І стане сміливо між сміливі бійці.

Граф

Ти ж зброї ж не тримав іще в своїй руці –
І хочеш мірятись, безумче, із мною?

Дон Родріго

Таких, як я, за мить в руках держати зброю
Навчають гордощі і справедливий гнів.

Граф

Ти знаєш, хто я?

Дон Родріго

Так. Хтось інший би тремтів,

Самого імені злякавшись твого.
Укрита лаврами життя твого дорога
Мене, одважного, рокує на загин.
Та я устав тепер як месник і як син,
І хай всі дні твої тріумфами повиті –
Неподоланного не може бути в світі.

Граф

Хоробрість, що бринить у мужніх цих речах,
Іще раніше я в твоїх ловив очах.
Я бачив, як ростеш ти лицарем завзятим
І наректи тебе хотів коханим зятем.
Родріго! Тішусь я, що силу ти знайшов
Ім'ям повинності перемогти любов,
Що величчю душі ти подолав кохання,
Що справді гідний ти мого пошанування.
Дочку збиравшись віддати до тебе в дім,
Не помилився я у виборі своїм.
Тепер, милуючись на сміливість безкраю,
До віку юного великий жаль я маю.
Спинися ж! Не ступай на цю фатальну путь:
Замало честі я у тому б міг здобути,
Якби зборов тебе в нерівному двобої.
Там тільки славою вінчаються герої,
Де небезпека їм перетинає шлях.
А знавши наперед, що ти в моїх руках,
Я каяття собі на цілий вік придбаю.

Дон Родріго

Ціною честі я життя омита маю?

Хто сміє це казати?

Граф

Іди відсіль.

Дон Родріго

Ходім.

Доволі тих розмов.

Граф

Чи ти в житті своїм

Уже зневірився?

Дон Родріго

Чи ти боїшся смерті?

Граф

Так! Правда! Синові годиться краще вмерти,
Ніж батькову ганьбу ганебно пережить.

.....

СЦЕНА VII

Дон Фернандо, дон Санчо, дон Аріас, дон Алонсо.

Дон Алонсо

Королю, граф помер.
Родріго за отця віддав йому заплату.

Дон Фернандо

Я це передбачав, хотів його стримати
І той смертельний раз від графа одвернуть...

Дон Алонсо

Хімена йде сюди, щоб з ваших уст почуť
Ясний і правий суд, упавши на коліна.

Дон Фернандо

Їй співчуваю я, але тяжка провина
Була на графові, що тільки кров'ю змить.
Проте душа мені за вояком болить,
Який одважно так служив моєму трону,
Отчизні стаючи не раз на оборону.
Тому, хоч я й поклав на нього правий гнів, –
Печалюся за тим, хто в славі вік прожив.

СЦЕНА VIII

Дон Фернандо, дон Дієго, Хімена, дон Санчо, дон Аріас, дон Алонсо.

Хімена

Суда правдивого благаю я.

Дон Дієго

Королю,
Благаю вислухать.

Хімена

Знеможена від болю,
В мольбі клонюся я...

Дон Дієго

Я падаю до ніг.

Хімена

Королю! Розсудіть!

Дон Дієго

До оправдань моїх
Слух безсторонній свій, королю, приклоніть!

Хімена

Свавольця, що насмів отця мого убити!
Скарайте!

Дон Дієго

За свого отця він відплатив!

Хімена

Хто проливає кров – на кару заслужив!

Дон Дієго

Не прирікають мук за помсту нелукаву!

Дон Фернандо

Устаньте й говоріть! Обом даю вам право
Усе по колії розповісти мені.

Я в серця вашого читаю глибині,
Хімено, бо ж і сам ділю печаль із вами.

(До дон Дієго)

Вам слово другому. Тяжкими почуттями
Вона стурбована – віддайте ж шану їй.

Хімена

Рукою вражою убитий батько мій.
Сама я бачила, як з серця витікала
Та кров, що стіни вам не раз обороняла,
Та кров, що перемог шукала вам гучних,
Та кров, що і тоді, як мій отець затих,
На кривду скаржилась, бо не за вас пролиться
Судді небесного судила їй десниця!
Од недосвідчених вона продлялась рук:
Убив могутнього Родріго первоук,
У війська вашого забрав міцну підпору
На радість ворогам, Кастілії на горе.
Біжу я, злякана, де точиться двобій, –
Прибігла – батько мій, королю, неживий!
Даруйте, що з журби я навіть голос трачу:
Все зрозуміле вам з моїх зітхань і плачу.

Дон Фернандо

Розважна, доню, будь і знай: тобі тепер
Я батька заступлю.

Хімена

А він умер! Умер!

І кров із ран його, що по піску стікала,
Суворий заповіт для мене написала, –
То ж батькові тепер ви чуєте слова!
Є безсторонній суд і правда є жива,
До нашій мудрості кориться все, королю!
Молю нас покарати за злочин, за сваволю
Зухвальця, що закон під ноги підтоптав,
Що по великого безумний меч підняв
І нині радісно святкує перемогу.
Відплати я шукать прийшла у вас за того,
Хто незрадливо вам усе життя служив.
Не тільки прагну свій я вдовольнити гнів,
Але й за вашу власть і вашу славу дбаю.
Слуги найкращого у вас тепер немає –
Ви кровію за кров, королю, відплатіть,
Отчизні й тронові на жертву принесіть
Шаленця, що завдав тяжкого їм удару!

Дон Фернандо

Тепер, Дієго, ви.

Дон Дієго

Прийняти легко кару,

Та гірко в старості безсилій доживать.
Я, що не раз, не два, гонив ворожу рать,
Я, що улюбленцем був слави й перемоги,
До дня ганебного дотерпівся такого,
Коли ображено старечу сивизну –
І за образу ту не відплатив страшно!
Чого за давніх літ ані Гренада ціла,
Ні Арагонія, ні вся ворожа сила,
Ані заздросників юрба підступно зла
Зо мною учинить не сміла й не могла,
Тепер те вроблене одною лиш рукою!
Граф, невтоленною охоплений пихою,
З моїх старечих літ сьогодні насміяв!
Коли б же сина я одважного не мав, –
З волосся, що війні, в походах побіліло,
З руки, що військо в бій за вашу честь водило,
Тавра пекучого ніхто б уже не змив!

А славний син мене сьогодні заступив –
Син, гідний і отця, і вас, ясний королю!
Мою лиш вислухав він послухняно волю,
Із графом стявшися в завзятому бою.
Тому себе лише на суд вам віддаю.
Як заслуговує правдива помста кари,
Як винен скривджений, що не простив удару
І смертю за ганьбу смертельну заплатив, –
Хай тільки на мені зупиниться ваш гнів!
За руку голова, королю, відбуває!
Родріго – то рука, котра вини не знає,
А я – то голова, і вирок лиш мені
Сказать ви маєте. Чи винен я, чи ні,
А смерті не боюсь! Хай голова безсила
Впаде,— аби рука отчизні послужила!
Коли Хімену смерть моя задовольнить,
Ви страту без вагань для мене приречіть:
Образу сплачено, тавро ганебне змито,
І вже однаково – чи жити, чи не жити.

Дон Фернандо

Цю справу легкою ніхто б не міг назвать.
На раді маємо її ми розв'язать.
Дон Санчо, проведіть Хімену ви додому,
А ви зостаньтеся, Дієго, у мойому
Палаці. Сторожем я ставлю вашу честь.
Родріго де? Найти! Ще суд і правда єсть,
І маю це усім я нині показати!

Хімена

Убивці – тільки смерть, за кров – лиш кров
заплата!

Дон Фернандо

Спокійна будь, дитя, не муч себе.

Хімена

Тяжкий

Для мене розпач цей – ще тяжчий супокій.

АКТ ТРЕТІЙ

СЦЕНА І

Дон Родріго, Ельвіра.

Ельвіра

Родріго, схаменись! Куди ти, необачний?

Дон Родріго

Мій сум веде мене і долі вирок плачний!

Ельвіра

Як! Ти насмілився у той ступити дім,
Що горем виповняв і розпачем тяжким?
Чи й тіні графовій спокою не даси ти?
Таж ти убив його!

Дон Родріго

Я мусив те вчинити:

Його вбиваючи, безчестя я убив.

Ельвіра

Та в світі ні один убивця ще не смів
У домі вбитого собі шукати схову!

Дон Родріго

Судді правдивого я маю чути слово,
Тож не спиняй мене і не дивуйся ти:
Так – я посіяв смерть і хочу смерть найти.
Любов мені суддя; любов моя – Хімена,

Їй став я ворогом — і в тім загин для мене;
Ладен прийняти я як найдорожчий дар
І вирок в уст її, і з рук її удар.

Ельвіра

Втікай! Втікай мерщій в годину нещасливу
Від перших поривів її страшного гніву!
Вона охоплена нестримним почуттям —
Шукай же захисту! Не важ своїм життям!

Дон Родріго

Ні, ні! Я віддаю в її кохані руки
Життя, роковане на кару і на муки, —
І щастя матиму без краю і без дна,
Як прийде смерть мою прискорити вона.

Ельвіра

Слізьми вмивається Хімена у палаці —
І, щоб не дати їй ніде самій зостатися,
Із нею в дім її розважники придуть.
Що ж буде, як тебе, Родріго, тут найдуть?
Чи хочеш, щоб вона, лихим піднята горем,
Ще окрилася й недобрим поговором?..
Вона іде сюди... Щоб честь її зберегти,
Молю, благаю я — хоч заховайся ти!
Він ховається.

СЦЕНА II

Дон Санчо, Хімена, Ельвіра.

Дон Санчо

Так, панно, — правий гнів, якого не стримати,
Жадає правої, кривавої заплати, —
І не наслідуюсь я утишувати цей гнів
Нудною зливою безсилим, марним слів.
Але як можу вам до послуг знадобитися —
Меча покарного візьме моя правиця,
І огняна мені наказує любов,
Щоб я помститися за люблену пішов.

Хімена

Нещасна я!

Дон Санчо

Молю — послухайте мене ви.

Хімена

Я кривду віддала судити королеві.

Дон Санчо

Відомо вам: наш суд повільно так іде,
Аж часом злочину й злочинця не найде, —
І марних плетється сліз без міри та без краю.
То швидше ж я мечем нехибним покараю
Того, хто зняв меч на вашого отця!

Хімена

Ні! Королевого чекаймо рішення —
І тільки як мине без кари лютий вчинок,
Дозволю вийти вам на правий поєдинок —
Коли не стратите до мене ви жалю.

Дон Санчо

Я щастя більшого у неба не молю.

(Виходить.)

СЦЕНА IV

Дон Родріго, Хімена, Ельвіра.

Дон Родріго

Навіщо довго вам по ту ходити кару:
Скосить життя моє в єдиного удару!

Хімена

Ельвіро! Що це, сон? Та як ступити зміг
Родріго, кривдник мій, до мене на поріг?

Дон Родріго

О, не вагайтеся – і випийте до дна ви
Відплати чесною солодкий плин кривавий!

Хімена

Ой леле!

Дон Родріго

Та дозволь...

Хімена

Це смерть моя...

Дон Родріго

Одно лиш,

Одно слівце скажу, як ти мені дозволиш,
– І відповідь мені хай шпага дасть оця.

Хімена

Як! Шпага, вмочена у кров мого отця?

Дон Родріго

Хімено!

Хімена

Заховай цю зброю нещасливу

З-перед очей моїх.

Дон Родріго

Ні – набирайтесь гніву,

На неї дивлячись.

Хімена

Моя ж бо кров на ній!

Дон Родріго

Свою щоб змити кров, забагряни в моїй!

Хімена

Жорстокий! Батька ти убивши злим булатом,
Дочку прийшов убить видовищем проклятим!

Не муч очей моїх і зброю заховай,

Бо спалить, спопелить тяжкий мене одчай.

Дон Родріго

Роблю, як ти велиш, – та не зречусь бажання

З твоїх дістати рук покару і сконання.

Не думай, щоб себе за чесний вчинок свій

Безумно я картав у пристрасті сліпій.

Рука твого отця, од люті знавісніла,

Старечу сивизну мойому оганьбила;

Образу ту могла єдина змити кров;

Я сип, я молодий, я винного знайшов,

Я покарав його, за батька і за себе –

І знов би так зробив, коли б зробити треба.

То правда – образ твій в сердечній глибині

Ставав наперекір отцеві і мені.

Яка могутня ти, що за таку образу

Я зброю месницьку не міг підняти зразу!

Любові й гордості ішла війна тяжка,

І в ділі правому не зводилась рука.

Я сам себе впевняв, що надто я квапливий,

Що надто запальний у нестриманнім гніві, –

І може б, я улїг красі твоїх приваб,

Та здумав: ти того любити не могла б,

Хто задля пристрасті лихїй зневазі дався,

Чиєї честі борг несплачений зостався.
Збагнув я, що коли піддамся в тім бою,
То тільки вибір твій неславою пов'ю.
У цей ступивши двір твого просити суду,
Я це казатиму, допоки дихать буду;
Завдаючи тобі безмежного жалю,
Зостався гідний я тієї, що люблю.
Так, я з повинністю рахунки звів до краю,
Одно лише тепер тобі сплатити маю;
За сум твій, за сльозу єдиную твою
Життя тобі і кров, Хімено, віддаю.
Я знаю, батько твій, з вини моєї мертвий,
Тобі ввижаючись, цієї прагне жертви.
Пролий же кров мою за ту, що я пролив,
Для справи славної узявши меч отців!

Х і м е н а

Родріго! Врог твій, я не складу догани
За вчинок, що в людей і заслужує пошани;
Не винувачу я, а тільки сльози ллю
Від нестерпучого, пекучого жалю.
Я зі тю: кривдою зневажений тяжкою,
Не може чесний муж не взяти чесну зброю,
І хвален ти, що став із кривдником на грець.
Але ж ти дав мені науку і вірець,
І знаю й я тепер свій обов'язок добре.
За батькове ім'я ти виступив хоробро, –
І голос совісті мені тепер велить
Так само сміливо за батька відплатить.
Ох, нащо ж, нащо ти у тім зіткнувся бої?
Чому не інший хто? Я плакала б з тобою,
Я думала б: ще є на світі цім рука,
Що з ніжністю мою вгріває і стиска,
І легше дихати, і легше сльози лити,
Коли коханий їх приходять осушити.
Але ти вбив його – і вмерти маєш сам;
Так честь розбурханим звеліла почуттям;
Я добиватимусь, доб'юсь твого загину,
Хоч знаю: і сама умру я в ту хвилину.
Не думай, щоб, на чин ізважившись такий,
Я піддалась жалю у пристрасті сліпій.
Збороти честь мою – була б то марна праця:
З тобою мушу я шляхетністю зрівняться.
Мене ти гідний – так; на цю ступивши путь,
Я гідною тебе, Родріго, хочу бути.

Д о н Р о д р і г о

Не зволікай же там, де йдеться до відплати.
Я голову свою прийшов тобі віддати, –
І солодко мені з твоїх коханих рук
Прийняти ждану смерть по днів смертних мук.
Лиш ти суддя мені. Так честь тобі звеліла –
І так душа моя жадає наболіла.
Умру щасливий я, коли скараєш – ти.

Х і м е н а

Родріго! Мушу я змагатися до мсти –
Але чому мене узяв еси за ката?
Твоєї смерті я повинна вимагати,
А ти своє життя повинен захищати.
Я переслідую, та не мені – карати!

Д о н Р о д р і г о

Твою збороти честь – була б то марна праця.
Зо мною мусиш ти в шляхетності зрівнятися.
До інших дати рук меча і карний гнів, –
Це значило б своїх зректись, Хімено, слів.
За кривду власною я відплатив рукою, –
Тож поквитуйся й ти сама тепер зо мною.

Хімена

Жорстокий! У бою не мав підмоги ти, –
Чому ж мені тепер бажаєш допомогти?
За прикладом твоїм іти я не боюся
І славі пі па крок тобі не поступлюся.
Мій батько, честь моя, наказують мені
При йняти з рук твоїх дари такі сумні.

Дон Родріго

Неублаганна честь! Та чим же я, скажи ти,
На ласку міг би цю останню заслужити?
Чи нашу ти любов, чи батька пригадай
І з помсти чи з жалю скарай мене, скарай!
Бо ж краще, як мене розлучиш ти з землею,
Аніж лишиш на ній а ненавистю своєю!

Хімена

Ох!.. Ненавидіти...

Дон Родріго

Це обов'язок твій.

Хімена

Над силу він мені!

Дон Родріго

А поговор людський,

А злі пересуди! Що як загал дознає,
Що давнє почуття в душі твоїй палає!
Ні! Досить роздуму і годі тих розмов!
Окрий ім'я снов, мою пролитий кров!

Хімена

Моєму імені ще вища слава буде,
Як і ненавидник почує через люди,
Що досі ти живий, що я тебе люблю –
І добиваюся покари без жалю.
Іди ж, іди відсіль, – я знемогла з одчаю,
Що наймилішому загину я шукаю...
Іди, ховаючись у темряві нічній,
Щоб зір тебе не міг постерегти нічий,
Бо тільки я й боюсь лихого поговору,
Як стріне хто тебе біля мого двору
І догадається, що входив ти у дім.

Дон Родріго

О, вмерти б!

Хімена

Ні, іди!

Дон Родріго

Скажи ж мені, яким

Надумала шляхом ти простувати далі?

Хімена

Хай серце крається з кохання і печалі, –
Я все робитиму для кари і для мсти...
Проте... хотіла б я... нічого не змогти.

Дон Родріго

О чарівна любов!

Хімена

О серце наболіле!

Дон Родріго
Жорстоку спадщину батьки нам залишили!

Хімена
Родріго, здумай лиш...

Дон Родріго
Хімено, пригадай...

Хімена
Жаданій радості такий нежданий край!..

Дон Родріго
Вже пристань виділась – і от раптова буря.
Розбила човен наш об береги похмури!

Хімена
Година смертних мук!

Дон Родріго
Година мук тяжких!

Хімена
Іди ж. Не слухаю я більше слів твоїх.

Дон Родріго
Прощай! Носитиму життя своє змертвіле,
Аж поки ти йому не вириєш могили!

Хімена
Та вір: коли прийде твоєї смерті мить,
То з подихом твоїм мій подих одлетить!
Прощай же... Стережись, Родріго, злого ока.

Ельвіра
Ох, пані, що за день, що за біда жорстока!

Хімена
Дай плакати молі, іди під мене пріч...
Нехай мене пов'є німотна, чорна піч.
.....

СЦЕНА VI

Дон Дієго, дон Родріго

Дон Дієго
Нарешті, сину мій, тебе я знову бачу.

Дон Родріго
Ох, батьку...

Дон Дієго
Ні зітхань не треба, ані плачу,
Як радість у душі і слава та хвала...
Хоробрість батькова до тебе перейшла,
І горді пращури, войовники й герої,
Встають у темряві, воскреснувши з тобою,
Од них у спадщину дістав ти мужню кров,
В однім ударі ти усе моє знайшов;
Ти, молодий, догнав мене, старого віком,
Одважно встоявши в цім іспиті великім.
Є в мене любий син! Підпора в мене єсть!
Торкнися ж сивизни, якій вернув ти честь,
І поцілуй лице, сльозами втіхи змите,
До решти-бо його очистив від ганьби ти.

Дон Родріго
Од вас уроджений і зрощений від вас,
Що інше міг би я під цей зробити час?
Мій розум тішиться, душа моя радіє,
Що батька рідного я виправдав надії.
Не будьте ж заздрісні, що, все віддавши вам,
Я трохи й над своїм замислився життям.
Хай вільно розпач мій на самоті голосить!

Мене ви хвалите, – та досить того, досить!
Не каюсь я. Вчинив, що мусив учинить, –
Та щастя втрачене, життя мені верніть!
За вас я став на прю, – але ж у тім змаганні,
Убивши ворога, убив я і кохання.
Усе скінчилося... Не треба більше слів...
Панотче!.. Всі борги я нині вам сплатив!

Дон Дієго

Будь гордий, сину мій, під хвилю цю жадану.
Я дав тобі життя, мені вернув ти шану.
А що для мене честь дорожча, як життя,
Ти більш, ніж винен був, оддав, моє дитя.
Тож годі потурать тій пристрасті неситій:
Честь є лише одна, жінок – багато в світі,
І не любов, а честь горує над життям.

Дон Родріго

Ох, батьку!

Дон Дієго

Знати це повинен ти і сам.

Дон Родріго

Від честі власної я кари жду на себе, –
А батько мій мене схиляє до ганьби.
Адже однаково: не встояти в бою –
Чи зрадою любов забруднити свою.
Хто вірно покохав, той вірним бути хоче, –
Тож не учіть мене лукавості, панотче.
Хімену втратив я, Хімени не вернуть, –
До смерті всі шляхи мене тепер ведуть!

Дон Дієго

Смерть – не втече вона. Але твоя правиця
Для краю рідного, мій сину, пригодиться.
По річці підшити до час ворожа рать,
Щоб місто нищити, країну плюндрувать;
Так – маври близько тут; вночі, підступно й тихо,
Вони нам принесуть грабіж, огонь і лихо;
Сьогодні, як моя до помсти пішла кров,
П'ятсот прихильників одважних я найшов,
Що, по вагаючись, усі ладні відразу
У бої чесному ізміть мою образу.
Ти їх попередив; та згодяться вони
Віддати сили всі для славної війни.
Веди ж їх, сину мій; ти станеш їм на чолі –
І слави засягнеш на бойовому полі;
Як не судилося ж тобі перемогти, –
Проте великої ти досягнеш мети:
Умреш за короля, заслужиш вічну шану.
Та краще – принеси звитягу нам жадану,
Не тільки ворога – побий і ворогів;
Тоді і в короля навіки згасне гнів,
І від Хімени та заслужиш опрощення, –
А може, і любов відродиш у Хімени.
Та годі! Не слова потрібні, а діла!
Родріго! Сину мій! Лети, немов стріла!
Хай знає наш король, що графа замінила
Родріго юного непереможна сила.

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

СЦЕНА I

Хімена, Ельвіра.

Хі м е н а

Чи правда ж бо тому? Чи певна ти, Ельвіро?

Е л ь в і р а

Коли б почули ви, як одностайно й щиро
Усі хвалу тому складають до небес,
Хто в віці юному таких осяг чудес!
Зустрілись маври з ним для власної потали,
Ще швидше-бо вони, аніж прийшли – втікали,
І війську нашому трофей зоставсь гучний:
Два бранці – два царі за тригодинний бій!
Довідці сміливість тверда була, мов криця.

Хі м е н а

І те зробила все Родрігова правиця?

Е л ь в і р а

На полі славному зустрівши тих царів,
Він подолав їх сам і сам їх полонив.

Хі м е н а

Від кого ж дивні ці почула ти новини?

Е л ь в і р а

В народі з уст в уста ім'я Родріго лине,
І всі ним тішаться, і хвалять без кінця
Як визволителя, як з неба посланця.

Хі м е н а

Що ж каже сам король про славну оборону?

Е л ь в і р а

Родріго підійти не сміє ще до трону,
Але Дієго вже привів у ланцюгах
Тих маврів, що несли наругу нам і жах,
І молить: хай владар свій гнів утішить грізний,
Прийняти зволивши спасителя отчизни.

Хі м е н а

Він не поранений?

Е л ь в і р а

Не чула я об тім.

Та як же зблідли ви!

Хі м е н а

Удар, неначе грім,

Прокинься, спалахни, душе моя заснула!
Хай я люблю його – я кривди не забула!
Він славен, хвален він – а честь моя мовчить?
Чи ж смію я її забути хоч на мить?
О серце, занімій! Осяг він перемоги,
Він подолав царів – та вбив отця могого.
Жалобу ній мене примусив одягти –
От перший крок його до славної мети.
Нехай дають йому гучне ім'я героя,
Злочинцем і зову, і зватиму його я.
О, шати скорбнії, оздоби жалібні,
Що дня зловісного судилося мені,
Як він уперше зняв меча на подолання, –
Допоможіть мені перемогти кохання!
Коли я прирасті не зможу заглушити, –
Про обов'язок мій безмовно закричіть
І кару принесіть уславленій правиці!

Е л ь в і р а

Инфанта йде сюди... На бога, схаменіться!

СЦЕНА II

Инфанта, Хімена, Леонора, Ельвіра.

І н ф а н т а

Прийшла я не твоєю утишувати печаль,
Прийшла до сліз твоїх і свій додати жаль.

Х і м е н а

Що смутитись вам? Велике нині свято!
Вам треба тішитись і небо прославляти,
Принцесо, плакати ніхто не має прав:
Родріго лютого напасника прогнав
І землю визволив од горя, од загину...
Я, тільки я в тому для сліз найшла причину.
Він чесно послужив отчизні й королю –
І лиш мені завдав ще глибшого жалю.

І н ф а н т а

Хімено, слави він тепер засяг гучної!

Х і м е н а

Ах, чула – і з хвали набридлої людської
Лиш гадка виникла в душі моїй сумна:
На полі ратному відкрилась путь ясна
Для того, хто згубив любов свою навіки.

І н ф а н т а

Чому ж набридлими зовеш вихвальні крики?
Таж Марса юного обрала ти колись,
І лаври, що йому круг чола заплелись, –
Твойого вибору ухвала і признання.

Х і м е н а

Що лаврів більшає, то глибшає страждання
І серце крається ще болючіш тому,
Хто, скарб утративши, ціни дознав йому.
Ох, муко нелюдська в душі, що полюбила!
Як слава зростає – росте й любові сила.
Та обов'язок свій поставлю над усім –
І на коханого смертельний скличу грім.

І н ф а н т а

Ще вчора мала ти за це велику шану;
Всі, бачивши твою чесноту нездоланну,
Хвалили й славили, хоч туга брала всіх,
Що мусила еси зазнати мук тяжких...
А нині... Дружню ти чи хочеш мати пораду?

Х і м е н а

Вас не послухати вважала б я за зраду.

І н ф а н т а

Усе змінилося по вчинку голоснім.
Родріго – наш герой, підпора нам усім,
Народу влюбленець, одна надія в скрутах,
Кастілії краса і пострах маврів лютих.
Він давні їх борги примусив заплатити,
І отчий дух и йому відроджений горить.
Сказавши коротко: шукать його загину, –
То краю рідному готовити руїну.
Про мсту волаючи, чи ж маєш право ти
За батька – кров і смерть усій землі нести?
Він винен, – чим же ми перед тобою винні?
Защо ти нас усіх скарати хочеш нині?
Річ про одруження пройшла на вік-віків:
Він ворог став тобі, твого він батька вбив,
Нема пробачення таким тяжким провинам...
Так одбери ж любов – життя його лиши нам.

Х і м е н а

Ах, цієї добрості по осягти мені!

Мій справжній гнів межі не знає, ні!
Хай будо цей герой найвеличнішим рівен,
Хай любий королю, хай милий і мені він, –
Я лаври, що йому судилося дістать,
Під кипарисами повинна поховать.

І н ф а н т а

Той годен похвали, хто за отця відплати
Від найлюбішого наваживсь вимагати,
Та буде між людьми той славен над усе,
Хто для отчизни рід у жертву принесе.
Повір мені, повір – для нього кари досить,
Що вічну рану вій од тебе в серці носить.
Згадай лиш, чим йому завдячує земля!
Чого ж просить мені тепер у короля?

Х і м е н а

Що вирече король – те у монаршій волі,
Я ж не мовчатиму.

І н ф а н т а

Сказала я доволі, –
Подумай же, розваж, Хімено, все тепер.

Х і м е н а

Я знаю тільки те, що батько мій умер.

СЦЕНА ІІІ

Дон Фернандо, дон Дієго, дон Аріас, дон Родріго, дон Санчо.

Д о н Ф е р н а н д о

Достойний паросте уславленого роду,
Що вірно слугував і тронові, й народу,
Потомку пращурів, що ти їм дорівняв,
Коли Кастилії на оборону став, –
Безсилий гідно я тебе нагородити:
Я менше дам тобі, ніж дав тепер мені ти.
Із краю отчого лиху прогнавши рать,
Не давши ворогу мій скіпетр захитать,
Орду напасників розбивши беззаконну
Раніш, ніж я війська послав на оборону,
Такими вчинками ти того заслужив,
Що перевищує і вдячність королів.
Та чув я: бранці ті, царі великородні,
Іменням Сід тебе звеличили сьогодні.
По-мавританському Сід значить володар,
Прийми ж це назвище як найгойніший дар!
Віднині Сідом будь, в усіх краях відомим,
Гренаді пострахом і для Толедо громом,
Підданцям же моїм хай слово це всякчас
Про те нагадує, що ти вчинив для нас.

Д о н Р о д р і г о

Велика надто честь, королю велемошний,
За послугу дрібну, яку зробив би кожний,
І червонію я, почувши з уст ясних
Високі похвали, що я не годен їх.
І плоть моя, і кров – це я нехибно знаю –
Належать не мені, а батьківському краю,
І в жертву їх віддять за честь його, за трон,
Це для підданого повинність і закон.

Д о н Ф е р н а н д о

Повинність! Хто ж із тих, що маю під рукою,
В її виконанні зрівняється з тобою?
Лише хоробрості, яка границь не зна,

Відкрита подвигів таких височина.
Прийми ж хвали мої – і розкажи, герою,
Усі подробиці страшного того бою.

Д о н Р о д р і г о

Владарю, чулисьте напевне, що тоді,
Як супротивитись належало біді, –
В отця мого зійшлись поплічники і друзі –
І мій збудили дух, що занепав у тузі.
Даруйте ж, що на чин я зважився такий,
Не мавши дозволу. Надходив час лихий,
Загін був зібраний, готовий був до бою, –
А я – я, мусивши накласти головою,
Коли б па очі вам під ту з'явився мить,
За вас її волів, королю, положить.

Д о н Ф е р н а н д о

За дивну сміливість, за гідний слави вчинок
Тобі прощаю я безумний поєдинок –
І слів Хімениних я слухатиму, лиш
Її жаліючи. Кажі ж тепер скоріш –
Що долі?

Д о н Р о д р і г о

Військом тим згодився я доводить, –
І от одвагою вперед воно виходить.
П'ять сотень вийшло нас, а в порті це число,
Усе збільшуючись, в три тисячі зросло:
Ватагу бачивши озброєну й готову,
Ті, хто злякався був, набрались духу знову.
Для двох третин я дав сховатися наказ
По судних, що були у пристані якраз, –
А решта, кількістю зростаючи щохвилі,
Жадна у славному себе явити ділі,
Під доводом моїм на землю залягла
І притаїлася. Так ніч нам перейшла.
Сторожі я звелів сховатися так само –
Все задля хитрощів. Признаюсь перед вами,
Що влади певної на те не мавши сам,
Накази вашим я покріплював ім'ям.
Бліді світилися в блідому небі зорі, –
І тридцять кораблів у млистому просторі
Ми враз побачили. Шумуючи, приплив
Несе до пристані і море, й ворогів, –
Та не стає ніхто чужинцям на заваді.
Вони розглянулись, вони веселі й раді:
Ніде ні воїнів, ні вартових нема,
Безлюддя мертве скрізь і тиша скрізь німа.
Причалили – зійшли – і рушили по здобич,
Не чуючи, що ми позалягали обіч, –
І враз ми вдарили, і крики голосні
Луною грізною одбилися вдалині:
То наші з кораблів на них відповідали.
Надбігли і тамті – і маври задрижали,
Безладно збилися, не стаючи до лав:
Такий безумний жах знічев'я їх опав.
Пограбувати йшли – а довелося битись!
Ми ж не даємо їм дихнути й роздивитись,
Січемо, тнемо їх, річками ллемо кров.
Та от поволі страх минувся й перейшов:
Опам'ятавшись, стають вони до шику
І силу знов свою відроджують велику,

Щоб як не жданої доскочити мети,
Та хоч у чесному змаганні полягти.
Міцною рушили на нас вони стіною –
І не один боєць наклав тут головою,
І зчервонілися і річка, й суходіл,
І смерть буяла скрізь. О, скільки славних діл,
Високих подвигів заховано у млі тій,
Де воїн з воїном стиналися, неситі,
Де кожен сам собі єдиний свідок був,
А долі вироку ніхто ще не збагнув!
Я бігав, я літав між нашими" бійцями,
До зваги кличучи, вертаючи до тям,
Та поки ніч свого не доплила кінця –
Я й сам таємного не відав рішення.
Лиш ранок нам приніс видиму перемогу,
Смертельну в ворогах посіявши тривогу, –
А тут до нас іще один загін прийшов,
І страх загибелі їх смілість поборов.
Вони до кораблів – рубають там кодоли –
Безладно кидають страшне криваве поле
І – з диким розпачем у криках голосних –
Втікають, про царів не дбаючи своїх:
Так честь забулася в побої тім жахливім...
Відплив односить їх, занесених припливом, –
А їхні два царі із горсткою смільчаків
Ще б'ються, тиснені від наших вояків,
І продають життя високою ціною.
Даремне я вмовляв покласти марну зброю, –
Затяті в відповідь мечі стискали, знай.
Аж як побачили, що всім надіям край,
Що їхні всі лягли, що їх зосталось двоє,
Дались до рук мені – і по шумливім бої
Німотна тиша скрізь навколо залягла.
Я ж, довершаючи, що доля прирекла,
Вам одіслав царів, узятих у неволю...

.....

СЦЕНА V

*Дон Фернандо, дон Дієго, дон Аріас, дон Санчо, дон Алонсо,
Хімена*

Дон Фернандо

Збулися ваші мрії;

Хоч з перемоги вся Кастилія радіє,

Та переможця вже не бачити тепер:

Від ран знесилений, Родріго нині вмер.

Хваліть же небеса, котрі за вас помстились.

(До дони Дівго.)

Погляньте, як лице у неї відмінилось.

Дон Дієго

Зомліла! Зрадила себе в єдину мить!

Від ока вашого вона вже не втаїть,

Яка нечувана пече їй серце мука

І як болить її з укоханим розлука!

Хімена

Родріго вмер? Умер?

Дон Фернандо

Ні, доню, ні – живий

І пал заховує до тебе вірно свій!

Утиш печаль свою, що вплива з кохання.

Хімена

Буває й з радощів надмірних зомління.
Як несподівано прийде жаданий час,
Останні падають, королю, сили в нас.

Дон Фернандо

Ти хочеш, щоб очам ми не доймали віри?
Всі ж бачили твій жаль і вболівання щире.

Хімена

Гаразд, признаюся: на цім, королю, край,
Якого досягти безумний міг одчай!
Так, справді з розпачу тяжкого я зомліла,
Що смерть перетяла моему гніву крила.
Якби за долю й честь отчизни він поліг,
Я мусила б зректись усіх надій своїх,
І красний той загин мені б подвоїв муку...
Ні! Прагну я, щоб кат ізвів на нього руку.
Щоб не в лавровому впокоївся вінку, –
На пласі смерть прийняв ганебну і тяжку.
Я смерті за отця, не за отчизну волю.
Хай прах, нехай ім'я розвіється по полю!
Хто ж кубок слави спив, наповнений ущерть
Безсмертям повива того шляхетна смерть.
Що ж? Тішусь я з його ясної перемоги:
Препишну жертву він складе мені під ноги
Як рідної землі підпора і краса,
Чий голос пролунав під самі небеса,
А чоло світиться у гордому промінні –
І жертва буде ця святої гідна тіні.
Ох! Та куди ж мене надія занесла!
Тепер не можу я вже й того, що могла.
Навіщо сльози ці? Нащо я трачу мову?
Тепер для нього скрізь безпечне місце схову,
По краю вашого найдальші береги.
І я подолана, не тільки вороги!
Втопивши правий суд у їхній чорній крові,
Засяг у тому він собі трофеї нові, –
І ми між двох царів на тріумфальний шлях
За колісницею стаємо в ланцюгах.

Дон Фернандо

Занадто ти вдалась у гнів, мое дитятко!
Хто судить, хай збере всі докази спочатку.
Твій батько вбитий, так, – але й призвіддя він:
Та й інших досить є для милості причин.
У серця власного поради запитайся:
Та ж володіє там Родріго лиш, признайся, –
І десь, у схованій душевній глибині,
За милого свого ти дякуєш мені.

Хімена

Мій милий! Лиходій, що вбив отця мойого!
Той, хто довів мене до розпачу тяжкого!
До чого тут слова, до чого сльози й гнів,
Які не слухають гірких моїх жалів!
Королю! Де плачі нічого вже не важать,
Дідизни звичаї до борні взятись кажуть.
Мечем іскривджена, я й звірюся мечу
І ворогові ним лихому відплачу.
Хто голову його подасть мені відтяти,
За нагороду я повинна тому стати.
З-між ваших лицарів той буде муж мені,
Хто чесно подола Родріго у борні.

Прошу це ознайомить, королю милостивий.

Дон Фернандо

Хай ніби суд отак вершиться справедливий,
Та звичай цей не раз і тих нам убива,
Ким наша держава і славна, і жива.
Буває, що в такім зітнувшись двобої,
Не винний наклада, а правий головою.
Занадто краєві Родріго дорогий,
Щоб жеребок йому подати цей страшний, –
І хоч велике він тобі сподівав горе,
Та з маврами поплив і злочин той у море.

Дон Дієго

Королю! Та невже зламати ви ладні
Той звичай, що родивсь у давній давнині?
Що скаже ваш народ? Що скажуть вороги нам.
Як над підданцем ви зласкавитесь єдиним,
Дозволивши йому на поле не ступить,
До смерті красної шукати честь велить!
Незаплямоване ім'я б його зчорніло!
Ні! Хай за вчинок свій відповідає сміло!
З одважним графом він одважно став на бій, –
Хай обов'язок же і далі чинить свій.

Дон Фернандо

Вам того хочеться? Ну, що ж – я дозволяю.
Та тільки лицарів найдеться тих без краю,
Що схочуть славного для слави подолать
І любий дар собі у нагороду взять.
Тож, хоч згодився я уволить вашу волю,
Єдиний тільки бій, з одним бійцем дозволю.
Даю до вибору тобі, Хімено, всіх, –
На поле виступить один лише з-між них.

Дон Дієго

Усім одкрийте ви, владарю можний, поле, –
Ніхто не зважиться на нього стать ніколи.
По тих ділах, які явив Родріго нам,
Хто схоче важити і славою, й життям?
Кого Родрігова правиця не злякає?
Хто сміливість таку або ж зухвальство має?

Дон Санчо

Ось я – зухвалець той чи сміливець. Велить,
Королю, бойове нам поприще відкрить.
(До Хімени.)

Дозвольте цим мені явить своє кохання.
Свою обітницю припам'ятайте, пані.

Дон Фернандо

Хімено! Згодна ти з ним стати під вінець?

Хімена

Додержу слова я.

Дон Фернандо

Узавтра рішенець.

Дон Дієго

Королю! В спішні цій по треба зволікання.
Хто мужній – завжди той готовий до змагання.

Дон Фернандо

По битві — знову в вій?

Дон Дієго

Він одпочинок мав,

Коли про битву ту для вас оповідав.

Дон Фернандо

Нехай годину ще чи дві, проте, одише.
А щоб ізничити нам звичай цей скоріше,
Щоб бачили усі, що ми з гірким жалем
Його виконувать свій дозвіл подаєм, –
Ні я, ані мій двір не будем при двобої.
(До дона Аріаса.)

Під нашою кохай він станеться рукою.
У всьому ладу ви належного глядіть,
А переможника до мене приведіть.
Чи той із них, чи той прийде тоді до мене –
І руку й серця він прекрасної Хімени
Прийме під хвилю ту із королівських рук.

Хімена

Ви хочете нових мені завдати мук?

Дон Фернандо

Ти скаржишся, проте щось інше серце каже.
Нехай же доля їм змагання те розв'яже,
І хто щасливої з них осягне мети —
Тому однаково жоною будеш ти.

АКТ П'ЯТИЙ

СЦЕНА I

Дон Родріго, Хімена

Хімена

Родріго, ти – і вдень? Що здумав ти, шалений?
Згадай про честь мою і йди мерщій від мене!

Дон Родріго

На смерть рокований, таємно я прийшов
Незрадну вам свою засвідчити любов.
Не смію вмерти я, Хімено, без прощання –
І свій уклін низький приношу вам востанне.

Хімена

Умерти, кажеш ти?

Дон Родріго

Так, близько жданий час,
Де вже не чути докорів я од вас.

Хімена

Умерти? Чи ж такий уже дон Санчо грізний,
Щоб серце і твоє стривожити залізне?
Де сили ти втерав? Де сил набрався він?
Ще не бившиися, ти бачиш свій загин!
Хто маврів, хто отця мого не злякався,
З дон Санчо стрівшиися, у безнадію вдався!
А де ж одвага та уславлена твоя?

Дон Родріго

Не на двобій іду – іду на страту я.
Любов велить мені життя не захищати,
Коли ви смертної жадаєте заплати.
Зберіг я сміливість, – та силу трачу там,
Де треба берегти, що ненависне вам.
Вже й цієї ночі б я з землею попрощався,
Коли б не за народ і короля змагався.
Я був би зрадником, якби в такім бою
Правицю опустив незранену свою,
І хоч життя мені і гірко, й тяжко нести, –
Продати я б не міг його ціною честі.
Тепер, як річ іде лиш об мені одним,
Я перед вироком склоняюся тяжким;
Ви руку іншого підносите на мене, –

Шкода! Не гідний я покари з рук Хімени!
Та як же можу я ті рази відбивать,
Де чути голос ваш і волю вашу знать?
Таж б'ється він за вас – і радий та щасливий
Я буду, що в йому ваш дух зустріну мстивий
І, не змагаючись, відкрию груди ці
Рукою вашою керованій руці.

Х і м е н а

Коли повинності неподоланна сила,
Що мститися мені жорстоко присудила,
Тобі наказує піддатися в борні
Тому, хто меч і кров присвячує мені,
Згадай, засліплений, що в хвилину ту криваву,
Життя утративши, утратиш ти і славу,
І хоч живий верстав ти тріумфальну путь, –
Тебе убитого подоланим назвуть.
Дорожча честь тобі від мене: задля неї
Ти руки збагрянив отця мого кривлею,
Відрікся сміло ти, щоб догодити їй,
Од мене – од своїх щонайсолодших мрій.
Яка ж це дивина зчинилася з тобою,
Що хочеш датися противцеві без бою?
Чом дух лицарський твій ганебно так упав?
До чого він тобі раніше слугував?
Чи тільки був тоді ти гордий та великий,
Коли мені життя розбити мав навіки?
Чи легко так мого ти перемиг отця,
Щоб стерпіти побій од іншого бійця?
Я мушу мститися – ти мусиш боронити
Ім'я своє і честь, хоч би й не хтівши жити!

Д о н Р о д р і г о

Подужав графа я, я маврів перемиг, –
До слави доказів чи треба ще яких?
Що можу виграти я в поединку цьому?
Кому ж із нашого лицарства невідомо,
Що сміливість моя не знає перепон,
А честь – єдиний скарб, єдиний мій закон?
Ні, ні, хай сам себе на жертву я призначу,
Та слави у бою безславному не втрачу,
Ніхто не зважиться подоланим назвать
Того, хто сам себе дозволив подолать.
Всі скажуть: «Він любив Хімену нещасливу
І жити не хотів, її зазнавши гніву;
Жорстокій долі він без роздуму уліг
І милій склав себе офірою до ніг:
Вона-бо голову його хотіла мати –
Він тільки виконав її бажання свято.
Для честі занедбав він щастя і любов,
А для коханої пролив останню кров.
Дорожча-бо, хоч мрій душа і не згубила,
За милу честь йому, за існування – мила».
І ви побачите, Хімено: смерть моя
Новою славою пов'є мені ім'я
І честь мені зросте, коли вже буду мертвий,
Що вищої ніхто б не міг зложити жертви.

Х і м е н а

Коли й життя, і честь – принади замалі,
Коли ніщо тебе не вабить на землі, –
Родріго! Пригадай, що любий був мені ти,

Візьми меча свого, – Хімену захистити
Од Санчо-нелюба, од пут отих гірких,
Що привела б мене обітниця до них.
Доволі слів! Іди на бій, а не на згубу,
Щоб не побачив світ лихого того шлюбу,
І пам'ятай, що хто поборе в цім бою, –
Той руку матиме у дар собі мою...
Іди ж... Від сорому обличчя паленіє.

Дон Родріго (сам)

О, з усіма тепер змагався б на землі я!
Наварці, маври, гей! Кастильці запальні!
Усе, що смілого є в нас і в чужині, –
З'єднайтеся, в одну на мене станьте лаву, –
Я провідну зорю найшов свою яскраву,
Надія у грудях прокинулась моїх, –
І для одважного замало вас усіх.

.....

СЦЕНА V

Дон Санчо, Хімена, Ельвіра.

Дон Санчо

До ваших, пані, ніг я цю приношу шпагу...

Хімена

Родріго кров на ній, – і ти ще мав одвагу,
Лукавий зраднику, на очі стать мені,
Мій найдорожчий скарб віддаючи труні!
О, гаді, не німуй, одкрийсь, моя любове!
Один лише удар підступний, випадковий
І волю дав устам, і честь мені вернув,
І душу розпачем несвітським огорнув!

Дон Санчо

Стривайте, я...

Хімена

Мовчи, згубителю проклятий
Мого коханого! Я знаю: подолати
Не міг ти славного у чесному бою, –
Ні! Руку зрадою затаврував свою!
На нагороду ждеш? Шкода і говорити!
За мене мстишся, розбив життя мені ти!

Дон Санчо

Ви й слухати мене не хочете... Ваш гнів...

Хімена

Я мала б слухати, як ти з брехливих слів
Хвалу б собі спілітав – і тишився без краю
З могого злочину, з безмірного одчаю?

СЦЕНА VI

**Дон Фернандо, дон Дієго, дон Аріас, дон Санчо, дон Алонсо, Хімена,
Ельвіра**

Хімена

Королю, годі вже таїтися мені
З тим, що читали ви в сердешній глибині.
Його любила я, це правда, – та для честі
На жертву зважилась коханого принести.
Ви бачили, як я глушила почуття,
Щоб відомститися за батькове життя!
Родріго нині вмер – то без вагань я можу
На спізнену любов змінити лють ворожу,
І помста, що мені повинністю була,
Коханням у душі розбитій проросла.

Дон Санчо смертного завдав мені удару, –
І серця жде мого як нагороди й дару.
Королю! Серце ж є і в королів людське!
Молю, приречення скасуйте ви тяжке!
Він хоче за двобій високої заплати –
Ладна я все йому, лиш не себе віддати,
В монастирі свого чекатиму кінця
І плакатиму там за милого й отця.

Дон Дієго

Кохає, – і чуття нарешті появила,
В яким нема гріха.

Дон Фернандо

Хімено, ти змилила:
Живе Родріго твій; об чесній боротьбі
Олживе Санчо дав справоздання тобі.

Дон Санчо

В раптовім гніві цім не винен я, королю:
Я йшов, суперника виконуючи волю,
Сказати, що коли мене він перемиг,
Зненацька вибивши цю шпагу з рук моїх,
То мовив: «Краще вже хай буде невідомість,
Та на Хімену кров не упаде натомість.
На очі королю я зараз маю стать, –
Ти ж поспіши, щоб їй всю правду розказать
І в імені моім свою віддати зброю».
І от Хімену я призвів до неспокою
Цією шпагою: побачила мене –
І пойняло її обурення страшне,
Що плине з джерела надмірної любові,
Аж я промовити не годен був ні слова,
Що ж! Хай подоланий, я щастя маю в тім,
Що, хоч кінець прийшов сподіванкам моїм,
Хоч мрію згублено без вороття останню,
Я шлях уторував прекрасному коханню.

Дон Фернандо

З ясного сорому не червоній, дитя,
Тіє крий шляхетного свого почуття:
Ти тіні батьковій свій борг сплатила гойно,
І слава змов твоя вернулася достойно.
Родріго тим уже спокутував свій гріх,
Що стільки небезпек зазнав од рук твоїх,
Ти бачиш, що само так присудило небо;
Про батька думала подумай же й про себе,
Веління виконай покірливо моє,
Що мужа любого і жданого дає.

СЦЕНА VII

Дон Фернандо, дон Дієго, дон Аріас, дон Родріго дон Алонсо, дон Санчо, Інфанта, Хімена, Леонора, Ельвіра

Інфанта

Облиш печаль свою і не тужи, Хімено,
І нареченого прийми, як дар, від мене.

Дон Родріго

Королю, гніву ви на мене не кладіть,
Що я з побожністю клонюсь Хімені в ноги.
Я не скористую ні з права перемоги,
Ні з волі короля, о панно! Я свою
Приніс вам голову. Покірно віддаю
її на правий суд. Коли вам того мало,

Що досі я вчинив, – молю, щоб ви сказали,
Чим можу я тяжкий спокутувати гріх!
Чи поєдинків ви жадаєте нових,
Чи прагнете, щоб я перевершив героїв,
Щоб серце ваше тим стражденне заспокоїв,
Чого іще ніхто не бачив на землі, –
Скажіть же – я помчусь на вітровім крилі
Шукати подвигів, світи перевертати,
Ще слави більшої до слави додавати.
Коли ж вас тільки смерть моя задовольнить,
Коли так ваша честь і гордість вам велить, –
Убийте винного ви власною рукою.
Той, хто подоланий не був у жаднім бої,
Єдиній вам життя ладен своє віддати.
Ніхто б мене не міг на світі покарати,
Крім неоружної, коханої навіки!
Та тільки як умру і тим свій гріх великий
Візьму в могилу я, – мене ви не кленіть
І часом по мені, убитому, зітхніть:
«Він не загинув би, коли б не знав кохання».

Х і м е н а

Родріго, встань. Мої ви знаєте страждання,
Королю. Слів своїх не можу я зректись,
Але й ненависті не маю, як колись.
Коли король велить – ми слухати повинні.
Та як на вирок ваш схиляюся я нині,
То чи ж дозволите, королю, під вінець
Вести мене тому, від кого вмер отець?
Чи справедливості не буде на заваді
Цей шлюб нечуваний? Як ви, королю, раді
Для трону вашого Родріго зберегти,
То чи ж дозволите у дім його ввійти
Хімені? Чи дасте мене йому в дарунок?
Я ж вічно питиму, як смертодайний трунок,
Свідомість, що отця мого він убив
І кровію мені за це не заплатив!

Д о н Ф е р н а н д о

Час відмінняє все. Що гніває нас нині,
Те взавтра можемо простити ми людині.
Родріго мужністю навік тебе здобув,
Та ворогом тобі я б непростеним був,
Якби прискорював, що з часом має статись,
І силував тебе з ним зараз обвінчатись.
Ні – рік тобі даю, щоб сльози осушить.
Родріго! Знов прийшла для тебе славна мить!
Прийми ж із рук моїх моєї ласки вияв.
Як маврів у краю ти нашому розвіяв –
Війська мої веди на їхні береги
І плем'я їх рубай вороже до ноги.
Ти Сідом звешся в них, – тепер подбай же, сину,
Щоб стати королем на їхню всю країну.
Та серед подвигів про неї пам'ятай,
Любов Хіменину і шану здобувай.

Д о н Р о д р і г о

Щоб чесно заслужить Хіменине кохання
І ваше вволити, королю мій, бажання,
Яких би подвигів я довершить не міг!
Огрітий променем таких надій святих,
Я найстрашнішого не побоюсь походу!

Дон Фернандо

Иди ж! Хімену ти дістанеш в нагороду,
Як стріне славою тебе моя земля.
Вповай лише на час і вір у короля,
Що слова не зламав ніколи ще свого.
Иди! Ясна тобі хай стелеться дорога.

Переклад Максима Рильського

МОЛЬЄР (Жан Батист Поклен) (1622 – 1673)

Жан Батист Поклен походив із старовинної буржуазної сім'ї шпалерників-драпірувальників.

Мольєр виховувався в єзуїтській школі, де ґрунтовно вивчив латину. Після закінчення школи (1639) Мольєр витримав в Орлеані іспит на звання ліценціата. Юридична кар'єра його не цікавить. Він стає актором

У 1643 Мольєр очолив «Блискучий театр». Саме тут він прийняв свій псевдонім «Мольєр». Коли труп розпалася, Мольєр шукає щастя в провінції, приєднавшись до бродячих комедіантів.

Пише комедії з яких збереглися тільки п'єски «Ревнощі Барбульє» і «Літаючий лікар». Репутація Мольєра зросла після написання фарсів «Очманілий» (1655) та «Любовна досада» (1656) написаних у формі італійської комедії.

У 1658 році труп Мольєра дебютувала в Луврському палаці в присутності Людовіка XIV. Фарс «Закоханий лікар» мав величезний успіх.

З моменту утвердження Мольєра в Парижі починається період його гарячкової драматургічної роботи, напруженість якої не слабшала до самої його смерті. За 15 років (1658-1673) Мольєр створив всі свої кращі п'єси.

Паризький період діяльності Мольєра відкривається одноактною комедією «Смішні манірніці» (1659). Після неї появилася комедія «Сганарель, або Уявний рогоносець» (1660), «Школа чоловіків» (1661), «Школа дружин» (1662), «Версальський експромт» (1663).

У 1661 році з'являється перша комедія-балет «Нестерпні». Цей жанр розвинувся утвори «Одруженні з примусу», «Принцеса Елідська» (1664).

Перший, фарсово-побутовий тип, представлений п'єсами «Любов-цілителька» (1665), «Сіцилія, або Любов-живописець» (1666), «Пан де Пурсоньяк» (1669), «Міщанин-шляхтич» (1670/11), «Графиня д'Ескарбаньяс» (1673/1), «Уявний хворий» (1673).

З 1664 – 1669 рр. працює над «Тартюфом». Якщо в «Тартюфі» Мольєр нападав на релігію і церкву, то в «Дон Жуані, або Кам'яному гості» (1665) він направив вістря своєї сатири в саме серце феодального дворянства.

У 70-ті роки Мольєром написані такі шедеври розважальної комедії-інтриги, як «Пан де Пурсоньяк» і «Витівки Скапена» (1671).

Проблему сім'ї і шлюбу Мольєр комедії «Вчені жінки» та «Манірніці». Питання про розпад міщанської сім'ї поставлене в останній комедії Мольєра «Уявний хворий» (1673).

Українською мовою твори Мольєра переклали В. Самійленко, І. Стешенко, М. Рильський, М. Кресан-Тобілевич та інші.

Хотів би я, щоб вас гірке зітхання,
Прогнавши сон, примусило
платить...
Спите ви довго так, моє кохання, –
А не любить – чи це не те, що й
спать?

Не бійтесь ви: не так уже й погано
Любить в житті, це краще із недуг,
І, люблячи, ми в кожній серця рані

Станси

Знаходим засіб бадьорити дух.

Любов – хвороба, як її таїти;
Признайтесь в ній – і легше буде

жить.
Не треба тайн, любов не хоче
снити,

Не бійтесь ви божка цього й на
мить!

Де легше ви зустрінете
страждання?
І чи в житті ярмо ще легше є?
Лякає вас любові панування,
А любе вам лиш владарство своє!

Але зятяте, Амаранто мила,
З любов'ю сперечатися дарма!
Кохайте ж ви, поки кохати сила,
Бо час іде і вороття нема!

Переклад Миколи Терещенка

ТАРТЮФ, АБО Ж ОБЛУДНИК

Комедія на п'ять дій

ДІЙОВІ ОСОБИ

Пані Парнель – Оргонова мати.

Оргон.

Ельміра – його жінка.

Даміс – його син.

Мар'яна – дочка Оргона.

Валер – закоханий у Мар'яну.

Клеант – Ельмірин брат.

Тартюф – фальшивий святенник.

Доріна – служниця Мар'яни.

Пан Лояль – судовий пристав.

Поліцай.

Фліпота – челядка пані Парнель.

Діється в Парижі, в Оргоновім домі.

ДІЯ ПЕРША

Ява 1

Пані Парнель, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Даміс, Доріна, Фліпота.

Пані Парнель

Ходімо, Фліпото; йди ж! Не хочу тут баритись.

Ельміра

Так прудко ви йдете, що нам не поспішитись.

Пані Парнель

Ви далі вже не йдіть, невісточко моя,

Бо церемоній цих зовсім не хоч я.

Ельміра

Звичайність так велить, а ще ж ви наша мати.

Але скажіть: чого вам хутко так тікати?

Пані Парнель

Бо надивилася на цей розгардіяш.

Щоб догодить мені – є клопіт, та не ваш;

Тому від вас я йду, свого спокою ради,

Бо тут сміється всяк із кожної поради,

Мені ваги нема, та й не мовчить ніхто.

Та це ж не інше що, як двір царя Пето.

Доріна

Коли...

Пані Парнель

Голубочко! Ти дуже язиката.

Сваволі й смілості в тобі якраз до ката.

Ти думаєш, що всім язик потрібний твій.

Даміс

Але...

Пані Парнель

А ти зовсім, мій синочку, дурний, –

Я це кажу тобі, як баба до онука,
Що з тебе виросте ледащо й ледарюка,
Твоєму батькові казала я давно,
І виріс ти йому на горенько одно.

Мар'яна

Мені...

Пані Парнель

А ви, його сестричка, – ви плохенькі,
Мов тиха вода, такі собі тихенькі,
Але в такій воді якраз сидять чорти,
І ваших норівів не можу я знести.

Ельміра

Та ви-бо...

Пані Парнель

Вибачай, невісточко кохана,
А ти поводишся таки зовсім погано.
Тепер для їх обох ти матір'ю єси.
Марнуєш гроші так, що це мене вражає,
Вбираєшся, немов княгиня та. Хто дбає,
Аби одне своє подружжя чарувать,
Прикрас таких повік не стане начіпать.

Клеонт

Ось слухайте...

Пані Парнель

А ви, невістчин любий брате, –

Я рада вас любить, кохати, шанувати,
Але якби це я Оргоном тут була,
То стежечка до нас для вас би заросла.
Ви всіх навчаєте, як треба жити... Пане!
Адже ж хто має честь, той слухать вас не стане.
Це, може, прикро вам? Це вас не потіша?
Що ж, правду я люблю: така моя душа.

Даміс

От любий ваш Тартюф без хиби та без вади...

Пані Парнель

Його послухатись усякий був би радий.
Мене не гніває, що кожний дурень звик
Про нього розпускать нікчемний свій язик.

Даміс

Чи стану я терпіть, щоб шельма ця побожна
Забрала всіх до рук, що й писнути не можна!
Що, як цей любий пан ухвали нам не дасть.
То вже й побавитись не вільно? От напасть!

Доріна

Як слухати його, та ще й поінняти віри,
Щоб ми не діяли, ми чисті бузувіри,
Бо гострий критик цей огудить нас усіх.

Пані Парнель

І все, що гудить він, – то є правдивий гріх,
За ним ви зможете до раю доступить.
Чи син мій вас не вчив, як слід його любити?

Даміс

Ні, сила батькова не здужає того,
Щоб я хоч трошечки любити міг його.
Я зрадив би себе, якби дививсь інакше,
Якби його діла мене вражали м'якше.
Пройдисвіт цей давно обурює мене,
І я таки зроблю з цим паном щось страшне.

Доріна

Авжеж, хіба не глум, не сором на всі люди,
Що ми в руках усі в нікчемної прибуду?
Той ланець, що до нас без підшов прибрів,
А вся одежина на ньому п'ять шагів,
Тепер, як паном став, усе те забуває,
Орудує всіма, всім рота забиває!

Пані Парнель

Ой, не бреши! Тоді найкращий був би лад,
Якби всі слухались його святих порад.

Доріна

Це ваша вигадка вигадка його в святі запише,
А він – облуда весь і нею тільки дише.

Пані Парнель

Ото язик!

Доріна

Такі – його слуга й він сам, –
Що їм без розписки нічого я не дам.

Пані Парнель

Не знаю, що в душі в слуги Лорена,
Але заприсягтись готова я за пана.
А ви його всі тому повстаєте,
Що правди з уст його ніяк не знесете,
Бо гнівають його гріхи й думки лукаві,
А божий інтерес у нього в кожній справі.

Доріна

Так. А чому ж його злоба несита їсть,
Як завіта до нас хоч який-небудь гість?
Чи небо гнівають почесні ті візити,
Що він про них кричить немов несамовитий?
А знаєте, чого він на гостей повстав?

(Показуючи на Ельміру.)

Бо нашу пані він до них приревнував.

Пані Парнель

Мовчи, та з язика не вергай, мов з лопати,
Бо всяк, не тільки він, вам став би дорікати,
Бо весь гармидер цей, що в домі тут щодня
Карет перед двором невпинна гуркотня,
І гук від тиску слуг, що панство понаводить, –
В сусідстві поговор та всякі брехні плодить.
Нехай у зборах тих іще гріха нема,
Але вже слава йде, а це хіба дарма?

Клеант

Невже ви плетунам закрити хотіли б рота?
Але на світі жить яка була б охота,
Якби не сміли ми приймати любих нами.
Аби не дати що сплітати брехунам?
Нехай би й так: ніхто до нас і ми нікуди,
Але невже тоді мовчали б злії люди?
Немає способу від брехень утекти,
То не вважаймо ж ми на ті дурні роти.
Живім по-людському, нехай собі сороки
Скрекочуть, як хотять, і лають на всі боки.

Доріна

Чи це ж не Дафночка й не Дафнин чоловік,
Що тріпають об нас злостивий свій язик?
Ті, що в житті самі зблудилися з дороги,
Найперше від усіх підіймуть вас на роги.

Так і вишукують задля брехні чогось,
І вже брехня, як їм почути довелось
Про приязнь вашу з ким, бо зараз перекрутять,
І славу рознесуть, і інших збаламутять,
І фарби наведуть вони на вас такі,
Що й власні вчинки їх здадуться менш гидкі;
Бо як, мовляв, між нас ніде святих немає,
То й власний їхній бруд ніхто не покарає.
Вони б накинули неславу на весь край, –
Щоб якомога менш припало на їх пай.

Пані Парнель

Твоє балакання пропало некорисно.
Тут про Оранту всім, здається добре звісно –
Побожна то душа, – а от вона, гляди,
Не хвалить натовпу, що йде щодня сюди.

Доріна

Це правда, приклад цей згадати вам годиться,
Бо пані ця живе, неначебто черниця,
Але ж того вона тепер така свята,
Що вже минулися давно її літа.
Колись молодшою була вона вродлива,
То й до закоханих не так була спесива;
Тепер зістарілась, її вже світ не зна,
То й світ через оте не хоче знать вона
Ховаючи себе під мудрістю святою,
Бо не здолає вже принаджувать красою.
Такий уже звичай у всіх зів'ялих краль,
Їх молодіж уся покинула, на жаль,
І, щоб розважитись і трохи вдовольнитись,
Нема їм способу, як тільки присвятитись.
І от живуть вони, немов черниці ті,
Та судять кожного, бо, бач, самі святі,
І ганять не тому, що правди путь їм мила,
Але що заздрість їм усі думки обсіла.
Не вибачать вони нікому тих потіх,
Що, як минув їх час, тепера не для них.

Пані Парнель

(до Ельміри)

Тобі, невісточко, така балаканина
Видимо до смаку, а я мовчать повинна,
Бо наймичка твоя з плесканням не вгава;
Але тепер і я скажу хоч слова два.
У найщасливішу свого життя годину
Мій син прийняв собі таку святу людину,
Що сам Господь послав, вас убачивши в гріхах,
Щоб розум ваш слабкий направити на шлях.
Так слухайте ж його, як вам спасіння любе:
Він гудить тільки те, що вас веде до згуби.
Всі ваші бесіди, гостини і танки –
То все лукавого мерзенні вигадки.
Про Бога там ніхто не згадує в розмові,
Балачки ж, пустощі й пісні напоготові,
Там судять ближнього, беруть його на сміх
І брехні всякїї вигадують про всіх.
Якби розумному між вами опиниться
То в нього голова від крику розболиться.
Сто брехень заразом, хто на яку напав...
Там лікар був один, ще й гарно так сказав:

Це вавилонський стовп і язиків змішання
Бо стовпились усі задля пащекування.
За вигадку таку йому-таки прийшлося...
(Показуючи на Клеанта.)

А цей панок уже регочеться чогось!
Найдіть собі дурних та й будете сміятись.
(до Ельміри)

А ти... Але прощай! Не хочу вже змагатись,
Обрид мені сей двір і кодло ваше все.
Тепер мене сюди не швидко занесе.
(Ударивши по щоці Фліпотку)

А ти загавилась і спиш уже, псяюхо!
А, тряся!.. Як візьму оце тебе за вухо!
Иди за мною! Ну!..

Ява 2
Клеант, Доріна
Клеант

А я вже не піду.
Боюся, щоб ізнов не вскочити в біду.
Ну, добра жіночка!

Доріна
А шкода, що не чує

Вона, як ваша мосць отут її шанує;
Була б подяка вам і, мабуть, не мала.
Вона б вам добрості ще краще довела.

Клеант

Без жодної вини чогось на всіх напалась.
Чи то вона в свого Тартюфа закохалась?

Доріна

Вона то ще не так; а от погляньте ви,
Чим син її зробивсь: той збувся голови.
Колись розумний був, як слухав нашу раду,
І навіть на війні не залишався позаду;
Але тепер увесь свій розум загубив,
Відколи дуже так Тартюфа полюбив.
Рідненьким братом став Тартюфа називати,
Йому дорожчий він, ніж діти, жінка, мати,
Бо то довірений усіх його думок
І в ділі кожному єдиний ватажок.
А як почне його до серденька тулити!
Здається, дівчину не можна більш любити!
В обід його щодня на покут садовить
І тішиться як той за чотирьох трощить;
Йому найкращії шматочки відкладає;
Тартюф ікне, а він його поздоровляє.
Тартюф для нього все: порадник, голова;
Він згадує весь день усі його слова;
Що б не зробив Тартюф, то буде все чудово,
Оракулом стає його найменше слово.
А той найшов дурних і вжене ловить гав
І штучним виглядом Оргона підібгав.
У нього грошики видурює лукаво
І глузувати з нас добув нехибне право.
Та що! Його слуга, облесливе хлопча,
І той мішається до нас і нас навча.
Там як почне до нас казання говорити
Та розкидати нам стьожки, рум'яна, квіти!
Оце якось порвав нам хусточку на шматки,

Що замішалася в його «Святі квітки»,
Говорячи, що ми без сорому змішали
З святою книгою чортячі причадали.
.....

ДІЯ ДРУГА

Ява 1

Оргон, Мар'яна
Оргон

Ма'ряно!

Мар'яна

Татку!

Оргон

Я сказати хочу вам

Щось нишком.

(Зазирає до кабінету.)

Мар'яна

Ви чого шукаєте?

Оргон

Чи там

Хто не сховався, дивлюсь, чи хто не підслухає,

Бо хатка ця якраз підслухача сховає.

Ну, добре, ми самі. Ма'ряно, повсякчас

Я розум лагідний спостерігав у вас,

І повсякчас до вас зменшав кохання.

Мар'яна

Я дуже дякую за ваші почування.

Оргон

Це добре, донечко, а щоб їх заробить,

Повинні ви мене у всьому вдовольнить.

Мар'яна

Я тільки й думаю про це щодня й щоночі.

Оргон

Авжеж. Ну, а який Тартюф, на ваші очі?

Мар'яна

Кому? Мені?

Оргон

А так. Подумайте про те.

Мар'яна

Про нього, тату, я скажу, що зволите.

Ява 2

Оргон, Мар'яна, Доріна

Доріна виходить тихенько й стає позад Оргона: її не видно

Оргон

Це чемна відповідь. Скажіть же ви про нього,

Що гідності в йому є стільки, як ні в кого;

Що він до мислі вам, що любо вам самій,

Як раджу я, піти до шлюбу з ним мерщій.

Га?

Мар'яна

Га?

Оргон

Що?

Мар'яна

Що таке?

Оргон

Як?

Мар'яна

Я не розібрала.

Оргон

Що? Як?

Мар'яна

Про кого це щоб я таке сказала?
Хто полюбивсь мені і з ким мені самій
Так дуже хочеться до шлюбу йти мерщій?

Оргон

З Тартюфом.

Мар'яна

Та того не станеться довіку.
Хіба сказала б я таку брехню велику?

Оргон

Це буде правдою, бо мій такий наказ.
Як я сказав, то так і станеться якраз.

Мар'яна

Невже ви хочете?...

Оргон

Вас хочу одружити,
Щоб у свою сім'ю Тартюфа прилучити.
Я так постановив, і він судився вам.
Бажання ваші я...
(Побачивши Доріну.)

Що робите ви там?

Цікавість, мабуть вас, підбурює чимало,
Що аж на підслухи прибігти вам припало.

Доріна

Не знаю, звідкіля взялася чутка та,
Чи хто доміркувався, чи так дурню спліта,
Але вже чула я про шлюб той через люди,
І я таки кажу: брехня, того не буде.

Оргон

Це неймовірним вам здається?

Доріна

Навіть так,

Що віри не пойму я й вам самим ніяк.

Оргон

Я знаю способа, щоб віри поїняли ви.

Доріна

Еге, балакайте! Ви дуже жартівливі.

Оргон

Чи правду я кажу, покаже річ саме.

Доріна

Вигадауйте!

Оргон

Але ж тут вигадок нема.

Доріна

Не вірите, панночко: жартують ваші тато;
Не бійтесь...

Оргон

Я кажу...

Доріна

Впевняєте завзято,

Тахто ж повірить вам?

Оргон

Мій гнів вам доведе...

Доріна

Ну, вірю я, так це ж для вас на гірше йде:
Чи то ж з поважною людиною такою,
Як ви, з широкою на тварі бородою,
Такий зчиниться глум? Та де ж ваш розум?

Оргон

Цить!

Щось вільно розмовлять тобі притьмом кортить...
Я не люблю цього, прошу вас уважати.

Доріна

Хіба ж, не сердячись, не можна розмовляти?
Це вам на глум прийшла нікчемниця така,
Бо ваша панночка здалась не для святка.
Він має думати над іншими речами;
Та й що вам за користь, що станете сватами!
Навіщо вам, як ви з таким добром,
Брать голого?

Оргон

Мовчіть; хоч бідний він цілком,
Але за це він варт ще більшої пошани,
Бо, певно, вбогість та є вбогість без догани.
Понад величними вона його знесе
За те, що занедбав добро земнеє все,
За те, що не злюбив усе дрібне, дочасне
І покохав одно, що ввіки не загасне;
Я ж поможу йому, коли його прийму,
Вернути все добро, що припада йому:
Це добрий шмат землі, краса, оздоба краю,
Але я й так його шляхетним уважаю.
Так це він каже сам, і ця його пиха
Не дуже до лица людині без гріха,
Бо хто себе віддав на те, щоб свято жити,
Той не дзвонитиме про рід свій знаменитий.
Правдиве зниження побожного життя
З гордотою ніяк не зв'яжеш до пуття.
Але розмова ця вам робить недогоду,
То розберімо його, а не його породу.
Невже такому от видочку оддасте?
Й не пожалкуєте ані разу про те?
Невже не бачите того, що не годиться,
На чому шлюб такий запевно окошиться?
Бо ті, що силоміць дівчину віддають,
Справляють честь її на небезпечну путь,
А вірність у жінок залежить більш від того,
Чи їх за доброго дадуть, чи за лихого.
Коли в чоловіків на лобі є ріжки,
То винні в тім вони, а зовсім не жінки.
А бути вірною – то річ трудна й велика,
Як маєш бозна-що на місці чоловіка.
І хто зав'язує дочці з нелюбим світ,
За помилки її той Богу дасть одвіт,
То небезпечна річ, про це ви погадайте.

Оргон

Я сам не вмію жить, так ви мене навчайте.

Доріна

Не зле було б, якби ви слухали мене.

Оргон

Не слухаймо її, то, дочко, все дурне.
Що треба вам, про те мені найкраще знати.

Хоч обіцяв я вас Валерові оддати,
Але почув тепер, що він до карт меткий
І в справах віри щось занадто вже легкий,
Бо в церкві я його якось іще не бачив.

Доріна

Ви хочете, щоб він там раз у раз маячив,
Як ті, що йдуть туди на дивування всім?

Оргон

Я не питаю вас, що бачите ви в тім.

(До дочки.)

Нарешті, другий той у добрій з неба згоді,
І скарбу кращого над цей шукати годі.
Цей шлюб вам станеться вінцем бажань усіх;
Він буде створений із любовців і втіх;
Любов незрадну побачить ваша хата,
Ви жити будете, мов тії голуб'ята,
Без сварок, без гризні, в спокої кожний час;
Ви зробите його чим хочете для вас.

Доріна

Вона його нічим, як тільки дурнем, зробить.

Оргон

Що за язик!

Доріна

Кажу, що він того заробить,
Бо вплив його такий, що виб'є всяку честь,
Яка у панночки тепер у серці єсть.

Оргон

Ой, не мішайтеся, замкніть лиш краще рота;
Стромляти всюди ніс велика в вас охота.

Доріна

Усе, що я кажу, на ваш верну я бік.

Оргон

Дарма працюєте, то й прикусіть язик.

Доріна

Як хто вас полюбив...

Оргон

Не хочу я кохання.

Доріна

Я вас люблю, дарма, що в вас нема бажання.

Оргон

Ох!

Доріна

Ваша честь мені на серці, то й ніяк
Не хочу я, щоб вас висміював усяк.

Оргон

Ви не замовкнете?

Доріна

Велить мені сумління
Не дати вам скоїти такого одруження.

Оргон

Замовкни, гадино! Твій безсоромний вид!..

Доріна

Ах, ви побожний пан, кричати вам не слід.

Оргон

Бо кров мою мутить балакання шалене.
Мовчи, кажу тобі, не говори до мене.

Доріна

Мовчу, хоч думаю те саме... Ну, нехай.

Оргон

Ти можеш думать, що хочеш, тільки дбай,
Щоб нишком думати.

(До дочки.)

Ну, годі вже, в татуся

Все обмірковане як треба.

Доріна

(набік)

Я скажуся,

Що мушу я мовчати!

Оргон

Не фертик він, це так,

Але такий...

Доріна

(набік)

Еге, і пика – мов личак.

Оргон

Що прихилить тебе, якби не мали сили
Чесноти інші всі...

Доріна

От цяцю наділили!

Оргон повертається до неї, склавши руки на груди, і слухає.

Якби це я була... Ну, так ніхто мене
Безкарно силоміць на шлюб не пожене,
Бо показала б я хоч зараз після шлюбу,
Що жінка має чим віддячити нелюбу.

Оргон

(До Доріни)

Так тут зовсім нема ваги моїм словам?

Доріна

Чого ви? Я ж хіба кажу що-небудь вам?

Оргон

А що ж ти робиш тут?

Доріна

З собою розмовляю.

Оргон

(набік)

Гаразд, повчу її, бо в'їдлива без краю.
Я дам ляща, то враз заціпить рота їй.

*(Став у таку позу, ніби хоч вдарити Доріну, повертається до неї з кожним словом,
що говорить до дочки. Доріна стоїть мочки.)*

Ви, дочко, мусите схвалити замір мій...

І вірте, чоловік... що вмів я вам обрати...

(До Доріни.)

А що, мовчиш?

Доріна

Бо вже не маю що казати.

Оргон

Хоч слово ще скажи.

Доріна

Охоти вже немає.

Оргон

Бо я б тебе піймав.

Доріна

Чи я ж дурна сама?

Оргон

Вам, дочко, слід мені слухняністю платити.

Мого обранця ви повинні полюбити.

Доріна

А я сміялась би, та ще й під ніс йому.

(Утікає.)

Оргон

(хоче дати їй ляпаса, але не влучає)

Ви, дочки, маєте не дівку, а чуму,

Із нею від гріха втекти немає змоги.

Тепер мої думки геть збилися з дороги,

Бо голова в вогні від тих дурних розмов.

Піду хоч проходжусь та втихомирю кров.

.....

ДІЯ ТРЕТЯ

Ява 1

Даміс, Доріна.

Даміс

Нехай мене поб'є на цьому місті грім

Хай лають і кленуть мене на світі всім,

Якщо з поваги я чи з остраху до влади

На цього злодія не дам собі поради!

Доріна

Будь ласка, втіштеся й не гнівайтесь притьмом.

Ваш батько поки що говорить язиком;

Не все те робиться, що раді ми сказати.

До діла від думок далеко ще чвалати.

Даміс

Тартюфа викрити я хочу на брехні...

Коли б на самоті зустрівся він мені!

Доріна

Помалу з ним, та ще не будьте з батьком жваві?

Хай ваша мачуха орудує в цій справі,

Бо на Тартюфів ум вона вже має вплив.

Щоб не порадила вона, він все б зробив.

Здається, що вона його приворожила.

Дай, Боже, щоб се так! Була б то річ до діла.

Для ваших справ вона розмови з ним шука,

Щоб знати про той шлюб, що вас тепер ляка.

Про почуття його дізнатись і сказати,

Яке розладдя в нас із того може стати,

Як не відкинеться від сватання свого.

Тепер він молиться, казав слуга його,

Але сюди прийти він має за хвилину!

Так ви вже йдіть собі, а я його зустріну.

Даміс

Я тут зостануся, як будуть розмовлять.

Доріна

Їм треба бути самим.

Даміс

То можу ж я й мовчати.

Доріна

Жартуєте? Ні, ви палкі занадто в гніві...

Всю справу зіпсують такі, як ви, дражливі.

Ідіть.

Даміс

Я нищечком послухаю розмов.

Доріна

Який-бо ви! Та йдіть, бо він уже прийшов.

Даміс ховається в кабінет, що в глибині сцени

Ява 2

Тартюф, Доріна.

Тартюф

(побачивши Доріну, голосно говорить до свого лакея, що лишився за лаштунками)

Лоране! Бережіть мою волосяницю
І покаянный бич... Моліться, хай десницю
Господь зведе на вас, а я вже мушу йти
До в'язнів – лепту їм убогу принести.

Доріна

(набік)

У лицемірстві він не знайде, певне краю.

Тартюф

Чого вам?

Доріна

Хочу я...

Тартюф

(виймає з кишені хусточку)

О боже мій! Благаю,
Візьміть цю хусточку, та вже тоді й кажіть.

Доріна

Що? Як?

Тартюф

Візьміть її на груди обіпніть.

Ви так одягнені, що це вражає душу,
Думки ж нечисті я від себе гнати мушу.

Доріна

Еге, як бачу я слабенька в вас душа.
Жіноче тіло вас так легко спокуша.
Який це в вас горить вогонь несамовитий?
А от мене зовсім не легко спокусити.
Хоч голі б ви були від п'ят до голови,
Мене б ні трішечки не спокусили ви.

Тартюф

В розмовах трохи більш собі шукайте впину,
А як не хочете, то я вас тут покину.

Доріна

Ні, я сама піду і вам я спокій дам;
Я тільки пару слів сказати маю вам,
Що пані от сюди з своєї прийде хати
У вас короткої розмови попрохати.

Тартюф

Ох, згоджуюсь.

Доріна

(набік)

Чи бач увесь аж заяснів!

Так от що: здогад мій, як бачу, не змілів.

Тартюф

Чи хутко прийде?

Доріна

От неначе вже й надходить,
Так, це вона; піду ж щоб вам не перешкоджать.

.....

Ява 5

Оргон, Ельміра, Даміс, Тартюф.

Даміс

Ви саме в час прийшли, щоб тут від нас почуть

Цікаву річ, яка здивує вас, мабуть.
Ви за свою любов діждалися заплати;
Цей пан уміє вас за ласку шанувати,
І в щирості своїй за все добро, що мав,
Сплямити вашу честь добродій забажав.
Сам піймав його на цьому місці, тату,
Він пані визнавав любов свою прокляту.
Її душа м'яка і вдача мовчазна,
І скрити це від вас наважилась вона;
Але, по-моєму, це просто необачність,
І не сказати вам – було б до вас невдячність.

Ельміра

Про річ таку дрібну звичайно всі мовчать
І чоловікові спокою не мутять.
Від чого наша честь іще не може впасти,
Як боронитися ми вмієм од напасті.
А ви, Дамісе, теж промовчати б могли,
Якби мені ваги хоч трохи надали.

Ява 6

Оргон, Даміс, Тартюф.

Оргон

Невже це правда все, що чув я? О мій боже!

Тартюф

Так, милий брате, я створіння зле, негоже,
Такого грішника ще в світі не було,
Мізерне серце гидотною пройшло;
Я все своє життя проводив у болоті,
Кохався над усе в злочинстві та мерзоті,
І бачу я, що Бог, усіх моїх гріхів
Не стерпівши, мене скарати захотів.
Хай надають мені ще більш гріхів і бруду, –
Я боронитися не зважусь і не буду;
А ви тому всьому, що кажуть віри йміть
І в гніві вашому злочинця проженіть!
І скільки б сорому від вас мені не впало,
Скажу я, що його мені ще буде мало.

Оргон

(до сина)

Ах ти, розбійнику! Чи в тебе сором єсть
Такій святій душі оббріхувати честь!

Даміс

Невже ви здаєтесь на хитру цю дитину
І віри не ймете?..

Оргон

Замовкни, вражий сину!

Тартюф

Нехай говорить він, не бороніть йому,
І щоб він не сказав, ви віри йміть тому.
Навіщо ви мене так судите прихильно?
Про чесноту мою не певним бути вільно.
Чи ви звіряєтесь на те, чим я здаюсь?
Від того кращим я ні трохи не здаюсь.
Моє обличчя вас негоже ошукало,
А справжнього добра в мені занадто мало.
Мов добрий чоловік, сподобавсь я усім.
Але, по щирості, нікчемний я зовсім.

(До Даміса)

Так, синочку, скажіть, що зовсім я пропащий
Що зрадник, злодій я, розбійник непуцящий;
Знайдіть мені ще більш образливе ім'я,
Не сперечатимусь, бо винен тільки я.
І я навколішках ганьбу приймати буду,
Як кару за гріхи від праведного суду.

Оргон

(До Тартюфа)

Доволі, братику.

(До сина).

Ледащо!

Даміс

Як! Невже вас серце поруша?

Оргон

Цить, бидло!.. Встаньте-бо, мій брате милостивий.

(До сина)

Мерзенний!

Даміс

Він!..

Оргон

Мовчи!

Даміс

То це за мій правдивий...

Оргон

Мовчи, бо я тобі всі руки потрощу.

Тартюф

Я ради Господа того не попущу.

Вдумайтесь, брате; перш прийму я всі напасті,

Ніж з голови його дам волосині впасти.

Оргон

(до сина)

Невдячний!

Тартюф

Згляньтеся на нього, от я сам

Навколішки стою...

(Падає на коліна.)

Оргон

(теж на колінах, до Тартюфа)

О Боже!.. Годі вам...

(До сина.)

Ледащо! Подивсь!

Даміс

То...

Оргон

Цить!

Даміс

Як?

Оргон

Цить! Ні слова!

Неславити його твоя душа готова.

Я знаю, за що ви його встаєте,

І жінка, й діти – всі його ви цькуєте.

Вам сорому нема всіх заходів ужити,

Щоб цей побожний пан не став у мене жити.

Але всім заходам не вигнати його;

Його я пригорну до серденька мого,

І щоб приборкати лиху мою родину,

За його я віддам дочку мою єдину.

Даміс

Чи ви примусите, що згодиться вона?

Оргон

Сьогодні ввечері, нечемо навісна!
Я дам себе взнаки, я не скорюсь нікому;
Вже час навчити вас, що я господар дому.
Ну, зараз же мені наколішки ставай
І в пана доброго пробачення благай.

Даміс

У цього злодія? В облесника такого?

Оргон

Ага, ти знов своє! Ти брешеш знов про нього!
Ціпок! Де мій ціпок!..

(До Тартюфа.)

Не здержуйте мене!

(До сина.)

Геть з двору зараз же! Іди собі, свине!
Та щоб не смів сюди ніколи повертати!

Даміс

Так, я піду, але...

Оргон

Виносься, годі длатись.

Знай: спадщини тобі я ввік не відпишу,
А те, що я сказав, прокльоном завершу.

Ява 7

Оргон, Тартюф

Оргон

Святій людині так за все добро віддячив!

Тартюф

Хай Бог його простить, як я його пробачив...

(До Оргона)

Коли б ви знали, як душа моя болить,
Що з братиком мене бажають роздружить.

Оргон

Ох, ох!

Тартюф

Як думаю про ненависть людськую,
Ох груди стиснуло... і духу вже нема...
Не можу мовити... це ж, певно, смерть сама.

Оргон

(плачучи біжить до дверей, куди він вигнав сина)
Розбійнику! Чому тебе пустив я з хати!
Було б тобі спершу всю спину полатати!

(До Тартюфа.)

Вгамуйтеся, братику, і серденько не рвіть.

Тартюф

Доволі прикrostі; вже час її скінчить.
Клопоти я приніс у вашу всю родину,
То краще я зроблю, як зовсім вас покину.

Оргон

Це жарти?

Тартюф

Тут всі на мене дишуть злом
І честь мою хочять обкидати багном.

Оргон

Ви ж бачите, що я не слухаю нікого.

Тартюф

Не кинуть вороги бажання навісного:
Щодня шептатимуть, аж поки й буде те,
Що наостанку ви їм й віри поймете.

Оргон

Ні, братику, ні ввік.

Тартюф

Ох, брате, превелика

У жінки сила є – вмовляти чоловіка.

Оргон

Ні, ні!

Тартюф

Рушати час. Пустіть же ви мене!

Нехай ніхто вже більш Тартюфа не клене.

Оргон

Зістаньтесь: не пуцу, от щоб мені пропасти!

Тартюф

То доведеться знов терпіти всі напасті.

Але, як хочете...

Оргон

А!

Тартюф

Добре, буде так.

Але я стану вже поводитись інак;
Бо честь – то ніжна річ; як побратим правдивий.
Не дам я, щоб її доткнув язик злостивий:
Дружину вашу скрізь я буду обминать.

Оргон

До неї всім на злість. Повинні ви вчащать.
Дражнити світ увесь готовий я душею;
Нехай же бачать вас щораз у парі з нею.
А щоб відчули більш зневагу всю мою,
Я вам ще за життя добро все віддаю,
І зараз же, щоб нам з цим діло не бариться,
Спишу папери всі по формі, як годиться.
Вірненький друг, ще й зять дорожчий є мені
Від жінки, від дітей і всякої рідні.
Не будьте ж до мого дарунка неласкаві.

Тартюф

Господня воля хай справдиться в кожній справі.

Оргон

Сердешний! Ну, ходім та й спишемо як слід;
Нехай від заздрості нетямиться мій рід.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

.....

Ява 3

Оргон, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Доріна

Оргон

Я радий, що знайшов усіх тут разом вас.

(До Мар'яни)

Ну, дочко. Цей контракт вас має звеселити,
Та ви вже знаєте, що може він містити.

Мар'яна

(падає на коліна перед Оргоном)

Для Бога, таточку, що зна мої жалі,
Якщо зворушать вас що-небудь на землі, –
Природні права забудьте в цю годину.
Скоряйтесь вам свою не силуйте дитину.

Не змушуйте, щоб я на вирок ваш такий
До Суду Божого несла свій плач тяжкий.
І це життя моє, що через вас я маю,
Нещасним не робіть, не нівечте до краю.
Коли вже я свої надії загублю,
Щоб з тим з'єднатися, кого я так люблю,
То хоч одну мені ви ласку ще зробіте
І світу з нелюбом, благаю, не в'яжете.
О, не гнівить мене вагою прав своїх,
Щоб я не вдіяла який великий гріх.

Оргон

(почуває жаль)

Не треба м'якшати, як легкодухі люди.

Мар'яна

Любіть же ви його, мені байдуже буде;
Кохайте, дайте все добро своє;
Як мало ще того – додайте все моє;
Я згоджуся на те, я все віддам без болю,
Та серденька мого не дайте ви в неволю,
І краще в монастир дозвольте йти мені, –
Нехай дотліють там мої останні дні.

Оргон

Оце ж ті донечки: вже зараз і в черниці,
Як батько з голови їм вибива дурниці.
Але чим більше він нелюбий вам, то тим
Ще більш достойною з'явиться перед ним.
Убийте шлюбом цим до любощів охоту
І голову мою позбавте від клопоту.

Доріна

Атож!..

Оргон

Примовчуйте; ще не прийшов ваш день.
Щоб я вас більш не чув! Мовчіть! Анітелень!

Клеант

Якщо пораду ви не приймете вразливо...

Оргон

Поради ваші всі – прегарнії на диво!
Вони розсудливі, я дуже їх люблю,
Але приймати їх, пробачте, не волю.

Ельміра

(до Оргона)

Дивившись на вас, не тямлю, що до чого;
Не розумію я засліплення такого,
Гаразд же ви йому себе запродали,
Коли й сьогодні ще нам віри не йняли.

Оргон

Простіть, я вірю в те, що бачать власні очі.
Я знаю, боронить Даміса ви охочі,
І ви боялися, щоб він не показав.
Як гидко скривдити сердешного бажав.
Нарешті ви були збентежені так мало,
Що вам повірити ніяк не випадало.

Ельміра

Хіба як хто сказав, що нас посмів кохать,
Повинна наша честь притьмом на гвалт кричать?
Чи бути іншої відповіді не може,
Як гнівом блискати, як лаятись негоже?
А я такі слова приймаю просто в жарт,

Чинити ж вибуху, по-моєму, не варт.
Чесноту я люблю, та лагідну, без крику;
Я не волю собі недоторканність дику,
Що в зуби й пазурі невинність прибира
І за найменшу річ вам очі видира.
Хай неб карає Бог чеснотою такою!
Я буду вірною, не бувши сатаною.
І слово простее, але не привітне
Зальотника незгірш від мене прожене.

Оргон

Я тямлю все, мене не збити з пантелику.

Ельміра

Дивуюсь на таку невіру превелику.
Але якщо самі побачите ви те,
Про що ми кажемо, чи віри поймете?

Оргон

Побачу?

Ельміра

Так.

Оргон

Овва!

Ельміра

А що, як я здолаю
Розкрити очі вам тим способом, що маю?

Оргон

Плетіть!

Ельміра

Ну й чоловік! Одно мені скажіть...
Коли не хочете, то віри нам не йміть,
А уявіть собі, що це могло б тут бути,
Що ви могли б те все побачити й почути.
То що сказали б ви про любого свого?

Оргон

Сказав би... не сказав нічого б, і того
Не може бути.

Ельміра

Вже вас десять ошукали;
Доволі й ви мені брехнею дорікали.
Так от же залюбки в цій хаті, в цей же час
Поставлю свідка я – нікого ж, тільки вас.

Оргон

Гаразд. Побачу ж я, піймавши вас на слові,
Чи ви обіцянку свою справдять готові.

Ельміра

(до Дріни)

Скажіть, щоб він прийшо.

Доріна

(до Ельміри)

Розумний він, глядіть, –
То, може, й у сильце так сплоха не влетить.

Ельміра

(до Дріни)

Найлегше дурить нас людина, що нам мила,
До того ж і пиха його затуманила.
Пришліть його.

(До Клеонта і Мар'яни.)

А ви – вам вийти слід обом.

Ява 4
Ельміра, Оргон.
Ельміра

Поставмо так цей стіл і скрийтесь під столом.

Оргон

Навіщо?

Ельміра

Вам тепер сховатися конечно.

Оргон

Чого ж під стіл?

Ельміра

То що? Примощуйтесь безпечно.

У мене в голові є думка, в ту ж мить
Ви зрозумієте. Ну, лізьте ж, та сидіть
Тихенько так, щоб вас не чули і не зріли.

Оргон

Вам потурати більш уже немає й сили,
Та ну, побачимо, який із вас митець.

Ельміра

(Оргонові, що вже під столом)

Переконастесь у всьому під кінець.
І свідком будете дачної розмови,
Та не турбуйтеся і не бентежте крові;
Не гнівайтесь на те, що я йому скажу,
Через розмову ту я правду покажу,

Коли на те пішло, а взяти мушу маску
І до облесника показувати ласку.
Одвагу виявить спромогу дам йому,
Стидку його любов я нібито прийму,
Але я ради вас та щоб його скарати
Прихильність прибрану бажаю показати;
Тому скінчу я враз, як здасться вам що вас
Я добре впевнила і щ скінчати час.
На вас лежатиме жагу його спинити,
Як знайдете, що більш неможна попустити,
Що досить бачили, щоб істини дійти,
І що дружину вам пора оберегти.
Та власний інтерес ховати в вашій мочі...
Вже йде... Так ви йому не кидайтесь на очі.

Ява 5
Тартюф, Ельміра, Оргон під столом.

Тартюф

Мені сказали там, – ви кликали мене.

Ельміра

Я маю дещо вам одкрити потайне.
Замкніть же двері перш, ніж стану я казати,
Та гляньте, чи ніхто не може нас піймати.

Тартюф замикає двері й вертається.

Такого лишенька не треба нам зовсім,
Яке нам трапилось недовго перед цим.
Тоді ми вскочили були по саму шию.
Боялась я за вас так, що й сказати не вмію.
Ви бачили, що я старалася в той час
Даміса втишити, щоб він мовчав про нас,
Хоча пригнічена турботою моею,
Не догадалась я все те назвати брехнею.

Та Бог не дав, щоб те скінчилось чим лихим.
І забезпечені ми більш, ніж перед тим.
Прогнала хмари всі міцна до вас шаноба;
Мій чоловік на вас не гляне вже спідлоба.
Він, з пліток сміючись, до пари раз у раз.
Тому я й не боюсь, що матиму нагану
За те, що з вами вдвох тут розмовляти стану.
Хоч, може, серце це занадто поспіша,
Та знайте, що й моя горить до вас душа.

Тартюф

Цієї мови я не здужаю збагнути:
Раніш доводилось од вас не теє чути.

Ельміра

Якщо відмова та вас досі обража,
Жіноче серденько – вам річ зовсім чужа,
І ви не знаєте, що має розумітись,
Коли ми почнемо так легко боронитись.
Хоч ми й закохані, та почуття в той час
Із соромливістю загаються ще в нас.
Яке б не мали ми правдивее кохання,
Ми все стидаємось відвертого визнання.
І ми боронимось, хоч видно по очах,
Що наше серденько у вас уже в руках,
Що тільки гонор нам шорсткі слова диктує
І що відмова та вам любові віщує.
Це дуже сміливо, що тут я визнаю,
І соромливість тим я скривдила свою,
Але вже сталося, що я вам це сказала...
Скажіть, хіба б же я Даміса зупиняла?
Хіба б я залюбки – згадайте це ще знов,
Так довго слухала розмову про любов?
Невже в речах таких була б така прихильна,
Якби від почуття сама була б я вільна?
А чуючи про вас, що шлюб ви берете,
Я відмовляла вас, не згодилась на те.
Що ж мало значити таке моє вмовляння?
Що мала я до вас прихильні почування,
Що володіть сама бажала серцем цим,
Що не хотіла ним ділитися ні з ким.

Тартюф

Добродійко, слова такі без краю мило
Почути з любих уст, що серце полюбило.
Повірте, що мені солодкий мед цих слів
Блаженства почуття по всій душі розлив.
Подобатися вам – то всі мої бажання,
Задовольняти вас – найвище раювання.
Але прошу, нехай не в гнів то буде вам,
Що трохи не дойму я віри цим словам.
Я можу думати, що це слова лукаві,
Аби пошкодити мені в весільній справі.
Я, пані, навпростець по щирості скажу,
Що до цих слів тоді довіру покажу,
Як ласки вашої, якої так жадаю,
Не тільки на словах, а в дійсності дізнаю.
І віру зацеплю в душі своїй навек,
Що з ласки вашої я щасний чоловік.

Ельміра

(навмисне кашлянувши)

Еге, які-бо ви швидкі та нетерплячі;
Так хутко стратити всі почуття гарячі.
Я тут найкраще вам освідчення чиню,
Я так стараюся, а вас не вдовольню...
Чи тільки вас тоді я впевнити здолаю.
Як із прихильністю дійду вже аж до краю?

Тартюф

Чим менше гідний хто, тим менше щастя жде
І на самі слова надій не покладе,
Щасливій доленьці ми віри не діймаєм,
Аж поки в дійсності щедрот її зазнаєм.
А я прихильності не заробив нічим,
То як же вірити мені ознакам цим?
Ні, я не впевнюся на мову ні на яку,
Аж поки справжню ви дасте мені ознаку.

Ельміра

Який гарячий пал, що й перешкод не зна!
Як душі він мені збентежує до дна!
Як пута він кладе на серденько жіноче
І як потужно він бере собі, що хоче!
Чи й способу нема боротись проти вас
І ви вже не дасте спочинку хоч на час?
Але чи можна ж так суворо намагатись
І разом усього так палко допевнятись,
Надуживаючи прихильні почуття
Тієї що вже сил збулась до бороття!

Тартюф

Коли ж приймаєте любов мою гарячу,
То чом певнішого я доказу не бачу?

Ельміра

Та як же зважусь я на те? А Божий страх?
А небо, що у вас щоденно на устах?

Тартюф

Коли це страх, що нам не буде з неба згоди,
Я легко збавлю вас такої перешкоди;
Хай серця вашого не здержує вона.

Ельміра

Але Небесний Суд – то кажуть, річ страшна.

Тартюф

Я ці страхи смішні відразу вам розвію,
Вагання зняти всі я дуже добре вмію.
Так, небо деяких не дозволяє втіх.
Порозумітись ж з ним можна в справах цих.
Така наука є, щоб, як потреба каже,
Вільніше пропускать сумління, що нас в'яже.
І вчинкам нашим злим оправдання знайти,
Якщо ми робим їх для чистої мети.
Ви потім навчитесь як слід цієї науки,
А поки що себе мені віддайте в руки;
Без ляку вдовольніть вогонь бажань моїх,
А винний буду я й візьму на себе гріх.

Ельміра кашляє дужче.

Ви кашель маєте.

Ельміра

Я страдниця, та й годі.

Тартюф

А чи не стане вам пастилька ця в пригоді?
Це кашель навісний, тепер уже, мабуть,

Ніякі пастилки його не проженуть.

Тартюф

Це неприємна річ.

Ельміра

Така, що й не сказати!

Тартюф

Нарешті легко вам вагання геть прогнози.

Тут ваша таїна сховається навік.

Лихе ж не зло само, а розголос і крик.

Скандал перед людьми вражає справді віру,

Але не є гріхом грішити потаймиру.

Ельміра

(кашляє дужче і стукає об стіл)

Я бачу, що мені скоритись час прийшов

І все віддати вам, що віддає любов;

Що меншим коштом я не смію сподіватись

Задовольнити вас і з вами сквитуватись.

Це сумно вдіяти, по правді вам скажу.

Я зовсім нехотя переступлю межу;

Але коли вже так ведуть мене до того,

Як віри все не ймуть, не слухають нічого,

Коли упевнитись бажають виразніш,

То вже послухаєш людей і вдовольниш.

Коли в цім послуху образа буде Богу,

Зле буде з тим, хто звів мене на цю дорогу.

І певно, що не я вину собі візьму.

Тартюф

Так, пані, я прийму; а про вину саму...

Ельміра

Прошу вас, відчиніть та визирніть із хати,

Чи чоловіка там де-небудь не видати?

Тартюф

І що вам за печаль журитися за ним?

Ми можем цим панком крутити, як дурним,

З таємних сих розмов радіє він без міри,

Коли ж побачить що, то все ж не пійме віри.

Ельміра

Дарма, ви все ж таки, прошу я вас, підіть

Та за дверима скрізь гарненько позирніть.

Ява 6

Оргон, Ельміра

Оргон

(вилазячи з-під стола)

Оце скажу! Чи хто видав таку личину!

Я аж не тямлюся, я з гніву тут загину!

Ельміра

А ви вже й вилізли! Та що це! Жарт для вас?

Іще ховайтеся, бо зовсім ще не час.

Чекайте до кінця, щоб знати вочевидьки,

А не звіряйтеся на всякі прості сплітки.

Оргон

Чи пекло бачило тварину більш гидку!

Ельміра

О Боже! Нащо ж так судити на швидку!

Ні, дайте впевнить вас, та вже тоді й гнівiться;

Не поспішайте так, бо можна помилиться.

(Становить Оргона за собою.)

Ява 7

Тартюф, Ельміра, Оргон

Тартюф

(не помічаючи Оргона)

Справляє все мені задля моїх утіх.

Я добре обдививсь по закутках усіх.

Нікого там нема і з думкою ясною...

В той час, як Тартюф наближається, простягає руки, щоб обняти Ельміру, вона відхиляється і Тартюфбачить Оргона.

Оргон

(спиняючи Тартюфа)

Заждіть, не кваптесь так, з любовною жагою!

І серденька свого так дуже не паліть.

Ага! Свята душе! Вже годі нас дурить!

Як легко спокуша вас біс до злого вчинку.

Ви сватали дочку, а зводили дружину.

Я все не розумів, – до чого ви йдете,

І ждав, що скажете ви щось зовсім не те.

Але вже з досвідом зійшлося тепер до краю

І більше доказів я мати не бажаю.

Ельміра

(до Тартюфа)

В тім, що зробила я, для мене честь мала,

Але до нього я примушена була.

Тартюф

(до Оргона)

Як! Ви вже певні?

Оргон

Ну, без крику, не вгинайтесь,

І зразу же мені з будинку вибирайтесь.

Тартюф

Так обіцяли ви...

Оргон

Не час розмовам цим.

Вам треба зараз же покинути цей дім.

Тартюф

Це вам іти відсіль, хоча ви й горді, пане;

Будинок мій, нехай про це відомо стане,

І я вам покажу, що ця крутня гидка

І сварка ця мене ні трошки не зляка.

Що, гонячи мене, нелегко дійдуть справи,

Що в мене спосіб є розбити план лукавий,

За небо скривджене помститись і скарать

Тих, що тепер мене так вигнати хотять.

Ява 8

Ельміра, Оргон

Ельміра

Про що він тут казав? І що це означає?

Оргон

Боюсь я далєбі. Так, жарту в цім немає.

Ельміра

Як?

Оргон

Помилку свою побачив я з цих слів.

Той запис на мій дім клопоту наробив.

Ельміра

Який там запис?

Оргон

Так, це діло вже пропало,
Та й інша річ мене турбує ще чимало.

Ельміра

Що знов?

Оргон

Дізнається. Але загляну вмиць,
Чи певна скринька там у хаті ще стоїть.

ДІЯ П'ЯТА

Ява 1

Оргон, Клеант.

Клеант

Куди ви біжите?

Оргон

Чи знаю ж я!

Клеант

До ладу

Було б, гадаю, перш усім зійтись на раду
І в цій пригоді щось намислити гуртом.

Оргон

З цією скринькою збентеживсь я цілком.
Про інше тяжко так не міг би я журитись.

Клеант

То, певно в скриньці тій поважна таємниця?

Оргон

Цю саму скриньку мій нещасний друг Аргас
На схованку до рук віддав мені в той час,
Як утікав. Ми з ним найбільшу приязнь мали.
Він говорив мені, що там лежать шпаргали,
Його ж добро й життя залежало від них.

Клеант

Навіщо ж віддали ви їх до рук чужих?

Оргон

Це сталося так: моє сумління винне в тому.
Якось признався я про це ому гидкому.
Як став же радить він, то я вже й сам знайшов,
Що краще скриньку цю віддати йому на схов.
На те, щоб відректись, найменший мав я клопіт,
Якби за скриньку ту взяли мене на допит,
І щоб, сумління вже свого не боячись,
Незгідно з правдою я міг заприсягтись.

Клеант

То кепсько; так мене принаймні це вражає.
Той дар і тайна та, яку від вас він має, –
Коли вже щиро вам сказати погляд свій, –
Ви в необачності замислили своїй,
Ви віддались йому з довірою такою;
Цей чоловік на вас готову держить зброю,
І гнівати його – то небезпечна річ.
Вам треба б лагідно його позбути з пліч.

Оргон

І він здававсь мені таким святим та божим,
А в серці був таким нещирим і негожим!..
Як старця, я тоді прийняв його й пригрів!..
Ні, вже зрікаюсь я тепер святих людців.
Я їх стріватиму гидливістю страшною

І буду задля них найгіршим сатаною.

Клеант

Еге, оце вже в вас палкий занадто гнів;
Ваш розсуд лагідний за вітром полетів.
Правдивий розум вам не робить більш послугу,
З одної крайності ви кинулись у другу.
Ви помилку свою побачили в цей час,
Що щирість брехуна приваблювала вас;
Але не бачу я потреби, щоб ви впали
Ще в більшу помилку і першу тим справляли,
Змішавши в гурт один нікчому-брехуна
З людиною, яка неправди вік не зна.
Вас одурив шахрай, з одвагою такою,
Бундючним виглядом і міною пісною,
То вже здається вам, що всі такі, як цей,
Що вже побожності нема поміж людей.
Такі дурні думки безбожні можуть мати,
А вам годилось би чесноту відрізнити,
Не кваптесь полюблять людину в одну мить;
У цьому ділі ви серединою йдіть.
Личині прибраній шаноби не давайте,
Але й побожної душі не ображайте.
Коли ж не можна вам без помилок таких,
Тоді вже краще ви впадайте в перший гріх.

.....

Ява 7

**Тартюф, поліцай, пані Парнель, Оргон, Ельміра,
Клеант, Маряна, Валер, Даміс, Доріна.**

Тартюф

(спиняє Оргона)

Заждіть, добродію, не кваптесь так тікати;
Тепер близенько вам іти відсіль до хати;
Арештувати вас король наш наказав.

Оргон

Так от що, зраднику, мені ти готував!
Останній твій удар мене зганяє з світу.
І ним ти завершив злобу свою неситу.

Клеант

Чи бач – терпливості його межі немає.

Даміс

А як він Господа, мерзенний зневажає!

Тартюф

Не може запал ваш розчулити мене
І від повинності мене не відхитне.

Мар'яна

Ви тим бажаєте хвали собі здобути,
І служби кращої для вас не може бути.

Тартюф

Почесна служба та, що влада нам дала;
Вона мене сюди, мосьпане, привела.

Оргон

Але чи ти забув. Що тільки через мене;
Ти міг поліпшити життя своє злиденне?

Тартюф

Я знаю, чим мені могли ви помагати,
Але про короля найперш я мушу дбати.
Ії повинності святої права сила

В душі моїй цілком подяку заглушила,
І я на жертву тим високим почуттям
І друга й рід увесь, і сам себе віддам.

Ельміра

Брехун!

Доріна

Як хитро він собі препишні шати
Пристроїв з тих речей, що треба шанувати!

Клеант

Коли вже в вас така велика щирість є,
Як кажете, й вона вам приводом стає,
То чом же з нею ви раніш не показались,
А вже – як зводили цю пані, та й піймались?
Чому ви з вісткою пішли до короля
Тоді вже, як Оргон прогнав вас відсіля?
Про інші речі я не став би вам казати –
Що все своє добро схотів він вам оддати;
Але ж ви кажете: злочинець він, – проте
Любісінько дари від нього береде.

Тартюф

(до поліція)

Прошу вас, перервіть ви цю крикливу мову
І докінчіть свою повинність урядову.

Поліцай

А справді, довго я її не докінчав;
Язик ваш саме в час про теє нагадав.
То, щоб скінчити враз, ходімо лиш зо мною
В тюрму, що буде вам оселею новою.

Тартюф

Хто? Я?

Поліцай

(до Тартюфа)

Так, пане, ви.

Тартюф

За віщо ж це в тюрму?

Поліцай

Не вам я поясню, за віщо це й чому.

(До Оргона)

Добродію, верніть вис покій знову в груди.
Ми маєм короля, що не терпить облуди.
Наш добрий володар читати в серці звик;
Його не ошука облесливий язик.
Великим серцем він докладно все тлумачить
І кожну річ дрібну в правдивім світлі бачить.
Не спокушається душа його нічим,
І в крайність не впаде він розумом твердим;
Чеснота перед ним довічну славу має,
Та сяєвом соїм його не засліплює;
Всіх правих любить він, але ж у серці й гнів
Страшний розпалює, як бачить брехунів.
Його б ніхто не зміг так легко одурити,
І тонші хитрощі зумів би він розбити.
Відразу короля ясний і бистрий суд.
Збагнув, що в цій душі єдиний тільки бруд.
Він був прийшов, щоб вас злочинцем показати,
Та й зрадив сам себе *(в тім кару Божу знати!)*
І виявив, що він шахрай, відомий нам,
Якого вже король під іншим знав ім'ям.

Його злочинних діл така велика сила,
Що груба книжка їх напевно б не вмітила.
Наш найясніший пан обурився в той час,
Як зрозумів його невдячність проти вас,
А вчинок цей новий до інших долучив він,
Прийти ж за ним сюди для того доручив він,
Щоб бачити, куди його ще занесе
Нахабність та щоб він вернув вам знову все.
Так хоче він, щоб ви від мене знов дістали
Папери ті, що ви нікчемному давали.
Контракт, що вашими маєтками всіма
Обдарував його король, тепер лама
І пробачає вам лишень поступування
В той час, коли ваш друг здобув собі вигнання.
Цим платить вам король за те, що колись
Ви за права його так щиро піднялись,
І тим показує, що над надію всяку
Уміє за добро складати щирю дяку,
Що про заслугу він довіку пам'ята
І що скоріш лихе в непам'ять поверта.

Доріна

Спасибі ж Богові!

Пані Парнель

Мов світ мені піднявся.

Ельміра

Як добре сталося!

Мар'яна

Ніхто й не сподівався.

Оргон

(до Тартюфа, якого поліцей введе з хати)

Гаразд! Ти, зраднику..

Ява 8

**Пані Парнель, Оргон, Ельміра, Клеант,
Мар'яна, Валер, Даміс, Доріна.**

Клеант

Ой братику, мовчіть
І гідності своїй образи не чиніть.
Покиньте ви того нікчемного злій долі,
Тепер уже й без вас він кається доволі.
Бажайте краще ви, щоб серце навернуть
Він знову міг тепер на праву, чесну путь.
Щоб справив він життя, неправди відцурався.
Та вирок короля зм'якшити постарався.
А ви з подякою підіть до короля
За те, що він таку вам радість наділя.

Оргон

Це так. Ходім скоріш; до ніг його впадимо
Й за все його добро хвалу йому складимо.
А потім. Справивши цей обов'язок свій,
Годиться взятись нам до другого мерщій,
Щоб доленьку ясну придбали в чеснім шлюбі
Мар'яна та Валер – коханці наші любі.

Пер. Володимира Самійленка

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

ДІЙОВІ ОСОБИ

Пан Журден – міщанин.
Пані Журден – його дружина.
Люсіль – дочка Журденів.
Клеонт – закоханий у Люсіль.
Дорімена – маркіза.
Дорант – граф, закоханий у Дорімену.
Нікол – покоївка Журденів.
Крв'ель – слуга Клеонта.
Учитель музики.
Учень учителя музики.
Учитель танців.
Учитель фехтування.
Учитель філософії.
Кравець.
Його учень.
Два лакеї.

.....
Дія відбувається в Парижі, в господі пана Журдена.

ДІЯ ПЕРША

Увертюру виконує велика кількість інструментів; посередині сцени учень учителя музики, сидючи за столом komponує мотив до серенади, яку замовив пан Журден.

Ява 1

Учитель музики, учитель танців, співачка, двоє співаків, двоє скрипалів, чотири танцюристи.
Учитель музики (до співаків). Заходьте до цієї зали і відпочиньте тут, поки він прийде.
Учитель танців (до танцюристів). І ви теж заходьте сюди, на цей бік.
Учитель музики (своєму учневі). Готово?
Учень. Так.
Учитель музики. Подивимось... О, та й справді добре!
Учитель танців. Щось новеньке?
Учитель музики. Так. Це музика для серенади. Я загадав йому написати її ля нашого панка, поки він прокинеться.
Учитель танців. Дозвольте глянути?
Учитель музики. Ви її почуєте разом із діалогом, коли з'явиться пан Журден. Зараз він вийде.
Учитель танців. Тепер у нас з вами діла з головою.
Учитель музики. Ого, ще б пак! Ми знайшли саме такого чоловіка, як нам треба. Його фантазія вдавати з себе галантного кавалера – просто скарб для нас! І вам з вашими танцями, і мені з моєю музикою не завадило б, щоб усі були на нього схожі.
Учитель танців. Ну, не цілком. Мені б хотілося, щоб він краще розумівся на тих речах, які ми для нього komponуємо.
Учитель музики. Він справді нічогісінько не тямить, зате добре платить, а це тепер найголовніше для нашого мистецтва.

Ява 2

Пан Журден у халаті й нічному ковпаку, учитель музики, учитель танців, учень учителя музики, співачка, двоє співаків, танцюристи, двоє лакеїв.

Пан Журден. Ну, панове! То як же буде? Ви покажете мені ваш легенький жарт?
Учитель танців. «Жарт»!.. Який жарт?
Пан Журден. Ну, той... Чи як там по-вашому? Ваш пролог чи діалог із співами й танцями?
Учитель танців. Ага-а!

Учитель музики. Ми до ваших послуг.

Пан Журден. Вам довелося-таки трохи почекати; це тому, що я сьогодні вбрався так, як убирається шляхетне панство, а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був усяку надію їх натягти...

Учитель музики. Ми тут для того, щоб виконувати всі ваші бажання.

Пан Журден. Прошу вас обох залишитися тут, доки мені не принесуть мого нового вбрання: я хочу, щоб ви побачили, яке воно ловке і як мені личить.

Учитель танців. Все, що накажете.

Пан Журден. Ви побачите, який я елегантний з голови до п'ят.

Учитель музики. Ми цього певні.

Пан Журден. Що ви скажете про цей індійський халат?

Учитель танців. Він надзвичайно милий.

Пан Журден. Мій кравець запевняє мене, що все вельможне панство вбирається вранці в такі самісінькі халати.

Учитель музики. Він вам дуже до лиця.

Пан Журден. Лакеї, агов! Обидва мої лакеї?

Перший лакей. Чого бажаєте, пане?

Пан Журден. Нічого. Я хотів тільки перевірити, чи ви мене добре чуєте. *(До вчителя музику й до вчителя танців).* Як вам подобаються мої лібреї?

Учитель танців. Чудові!

Пан Журден *(розгорнувши халат показує, вузькі червоні оксамитові штани й зелений оксамитовий камзол).* Це моє ранішнє убрання, в ньому я робитиму різні справи.

Учитель музики. Пречудово!

Пан Журден. Лакеї!

Перший лакей. Пане?

Пан Журден. Другий лакеї!

Другий лакей. Пане?

Пан Журден *(скидаючи халата).* Тримайте! *(До вчителя музику й вчителя танців.)* Я вам подобаюсь у цьому костюмі?

Учитель танців. Розкіш! Краще й бути не може.

Пан Журден. То що ж ви мені покажете?

Учитель музики. Я хотів би, щоб ви спочатку прослухали нову арію *(показуючи на свого учня),* він щойно скомпонував її для серенади, яку вимені замовили. Це один з моїх учнів, у нього щодо таких речей хист надзвичайний.

Пан Журден. Гарзд, але навіщо було доручати це учневі? Ви могли б самі скомпонувати таку штуку.

Учитель музики. Вас пане бентежить слово «учень»? Але є такі учні, що розуміються на музиці не згірше від видатних маестро. Це чудова мелодія! Послухайте-но тільки...

Пан Журден *(до лакеїв).* Подайте мені мого халата, щоб я міг краще слухати. Стривайте... може, зручніше так, без халата... Ні, давайте його сюди, так буде краще.

Співачка.

Нудьгую день і ніч, нудьгую і страждаю,

Бо став немилий я чудовим цим очам;

Коли так мучите того, хто вас кохаю, –

Що ж можете вчинить, Ірисо, ворогам?

Пан Журден. Ой, та й сумна ж яка пісня! Аж спати захотілося... Я волів би, щоб ви зробили з неї трохи веселішу.

Учитель музики. Але ж, пане, треба, щоб мелодія відповідала словам.

Пан Журден. Мене оце недавнечко вивчили співати однієї прехорошої пісеньки. Стривайте-но... Як же її співати?

Учитель танців. На жаль, не знаю.

Пан Журден. Там щось про овечку...

Учитель танців. Про овечку?

Пан Журден. Атож. Аге! *(Співає).*

Я гадав, що Жанетон

Ніжна, та гарненька,

І ласкава, мов мала

Овечка біленька.

Дарма! Дарма!
Я ж не відав того,
Що ці білі зубки
І гостріші, й зліші,
Ніж в тигра лісного.

Правда гарно?

Учитель танців. І ви ї чудово співаєте.

Пан Журден. Бачите, а ще й не вчився музики.

Учитель музики. А слід було б навчитися, пане, так само, як і танців. Ці два мистецтва тісно поєднані одне з одним...

Учитель танців. ... і виховують у людині почуття прекрасного.

Пан Журден. Хіба вельможне панство теж вчиться музики?

Учитель музики. Звичайно, пане.

Пан Журден. То й я вчитимусь. Тільки не знаю, як би його знайти час для того, бо, крім учителя фехтування, я запросив ще й учителя філософії, що мав почати цього ранку.

Учитель музики. Філософія, звичайно, дає дещо, але музика, пане, музика...

Учитель танців. Музика й танці... Музика й танці – ось що найбільш потрібне людині.

Учитель музики. Найкорисніша річ для держави – це музика.

Учитель танців. Найкорисніша річ для держави – це танці.

Учитель музики. Без музики не може існувати жодної держави.

Учитель танців. Без танців людина не знала б, що їй робити.

Учитель музики. Все безладдя, всі війни, що кояться у світі, виникають саме через те, що ніхто не вчиться музики.

Учитель танців. Всі злигодні людства, всі фатальні зміни, якими сповнена історія, всі помилки дипломатів, усі невдачі великих полководців, – усе це сталося через те, що людство не вміє танцювати.

Пан Журден. Як то?

Учитель музики. Хіба ж війна не є наслідком того, що між людьми немає єдності?

Пан Журден. Так.

Учитель музики. І якби всі люди вчилися музики, чи не було б це способом об'єднання їх усіх і встановити загальний мир на землі?

Пан Журден. **Пан Журден.** Ваша правда.

Учитель танців. Коли людина чинить невірною – чи то в родині, чи то в державних справах, чи то командуючи військом – хіба ж не кажуть завжди: такий-то зробив невірний крок у такій-то справі?

Пан Журден. Авжеж, так кажуть.

Учитель танців. А невірний крок роблять чому? Хіба ж не тому, що не вміють танцювати?

Пан Журден. Це правда, ви маєте рацію обидва.

Учитель музики. Ми, власне, й хотіли довести вам, які корисні танці та музика й наскільки вони вищі за всі інші види мистецтва й науки.

Пан Журден. Аякже!

.....

ДІЯ ДРУГА

.....

Ява 4

**Учитель філософії, пан Журден, учитель музики, учитель танців,
учитель фехтування, лакей**

Пан Журден. Ах, пане філософе, ви прийшли саме вчасно із вашою філософією. Зробіть ласку, помиріть оцих добродіїв.

Учитель філософії. В чім справа? Що сталося, панове?

Пан Журден. Та бачте, посварилися за те, яке мистецтво вище: музика, танці чи фехтування... Ображали тут один одного... Мало до бійки не дійшло.

Учитель філософії. Ах, панове, чи можна так аж із шкури лізти? Та хіба ж ви не читали вченого трактату Сенеки «Про гнів»? Чи є що гіршого, ганебнішого за пристрасть, що робить людину подібною до лютого звіра? Хіба розум наш не повинен керуватися всіма нашими почуттями?

Учитель танців. Даруйте пане! Але ж він ображає нас обох, ставлячись з таким презирством до танців, яких я навчаю, та до музики – його професії!

Учитель філософії. Серйозна людина не повинна зважати ні на які образи. Найкраща відповідь на них – стриманість і терпіння.

Учитель фехтування. Вони такі нахабні, що прирівнюють свої професії до моєї!

Учитель філософії. Та чи варто хвилюватися через таку дрібницю? Люди не повинні сперечатися за суетну славу... Мудрість та чесноти найкраще нас кваліфікують.

Учитель танців. Я йому доводжу, що танці така наука, яку всі повинні шанувати.

Учитель музики. А я кажу, що до музики людство споконвіку ставилося повагою.

Учитель фехтування. А я доводжу їм обом, що фехтування – найкраща і найнеобхідніша з усіх наук на світі.

Учитель філософії. А що ж таке, на вашу думку, філософія? Мені здається, що ви всі троє невігласи й нахаби! Та як ви смієте так самовпевнено й нахабно базикати в моїй присутності, так безсоромно називати наукою речі, які не варті навіть того, щоб називатися мистецтвом? Це просто злиденне, жалюгідне ремесло вуличних борців, співаків та комедіантів.

Учитель фехтування. Геть собачий філософе!

Учитель музики. Геть, огидний педанте!

Учитель танців. Геть, учена шкапо!

Учитель філософії. Що-о?! Ах ви ж, мерзенні шахраї!.. *(Кидається на них і всі троє починають його бити).*

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель філософії. Поганці! Шахраї! Нахаби!

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель фехтування. Мерзенна тварюка!

Пан Журден. Панове!

Учитель філософії. Вражі душі!

Пан Журден. Пане філософе!

Учитель музики. Геть к бісу, зухвальцю!

Пан Журден. Панове!

Учитель філософії. Шахраї! Голодранці! Брехуни! Дурисвіти!

Пан Журден. Пане філософе! Панове! Пане філософе! Панове! Пане філософе!

Всі вчителі лупцюють один одного, виходять.

.....

Ява 6

Учитель філософії, пан Журден, лакей

Учитель філософії *(поправляючи комір).* Вернімося до нашої лекції.

Пан Журден. Ах, пане, мені дуже прикро, що вони вас обидили!

Учитель філософії. Пусте! Філософ до всього повинен ставитися спокійно, сприймати речі просто. Я складу на них сатиру в стилі Ювенала. Ого, вона їм добре дошкулить! Та годі про це. Чого, власне, ви хочете вчитися?

Пан Журден. Всього, чого зможу: я ж страх як хочу зробитися вченим! Така лють мене бере, тільки-но згадаю, що батько з матір'ю не вчили мене різних наук у дитинстві.

Учитель філософії. Ваші міркування дуже розумні; nam, sine doctrina, vita est quasi mortis imago. Вам це зрозуміло, бо ви, звичайно, знаєте латину?

Пан Журден. Атож, а ви, проте, поясніть мені так, ніби я її зовсім не знаю. А що ж воно означає?

Учитель філософії. Це означає: «Без науки життя майже подібне смерті».

Пан Журден. Та й мудра ж ота латина.

Учитель філософії. Ви маєте якісь основи, якісь початкові наукові знання?

Пан Журден. Ну, звичайно! Я вмю читати й писати.

Учитель філософії. З чого ж ми з вами почнемо? Чи не хочете, я вас почну вчити логіки?

Пан Журден. А що це за штука – логіка?

Учитель філософії. Вона вчить нас трьох процесів мислення.

Пан Журден. Хто ж вони такі, оті три процеси мислення?

Учитель філософії. Перший, другий і третій. Перший полягає в тому, щоб добре розуміти все на підставі універсалій; Другий – у тому, щоб добре розбиратися в усьому на підставі категорій; і, нарешті, третій – у тому, щоб складати правильні висновки за допомогою фігур: Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipon тощо.

Пан Журден. Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вивчати щось цікавіше.

Учитель філософії. Хочете вчитися моралі?

Пан Журден. Моралі?

Учитель філософії. Так.

Пан Журден. Що ж вона розповідає, ота мораль?

Учитель філософії. Вона розповідає про щастя, вчить людей стримувати свої пристрасті і...

Пан Журден. Ні, це не для мене, я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає. Я волю гніватись та лаятись скільки влізе, коли маю на те охоту!

Учитель філософії. Ну, то, може, бажаєте попрацювати над фізикою?

Пан Журден. А що воно таке ота фізика?

Учитель філософії. Фізика вивчає закони всіх природних явищ і властивості тіл, природу стихій, ознаки металів, мінералів, каміння, рослин і тварин, вона пояснює причини виникнення райдуги, мандрівних вогнів, комет, зірниць, грому, блискавки, дощу, снігу, граду, вітрів та бурі.

Пан Журден. Тут щось забагато галасу та плутанини.

Учитель філософії. Ну, то чого ж я вас учитиму?

Пан Журден. Навчіть мене орфографії.

Учитель філософії. Охоче.

Пан Журден. А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Учитель філософії. Гарзд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, треба почати все по порядку: поперше, треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. Отже, я мушу вам зазначити, що літери поділяються на голосні, які звучать так через те, що визначають звуки голосу, та на приголосні, які звучать при голосних. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни звуків. Існує п'ять голосних літер, або голосових звуків: *a, e, i, o, y*.

Пан Журден. Це все я розумію.

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *a*, треба широко розкрити рота: *a*.

Пан Журден. А, *a*. Так.

Учитель філософії. Звук *e* треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: *a, e*.

Пан Журден. А, *e, a, e*. Так, так. Та й цікаво ж!

Учитель філософії. А щоб вимовити звук *i*, треба ще ближче наблизити щелепи, витягуючи куточки рота аж до вух: *a, e, i*.

Пан Журден. А, *e, i, i, i, i*. Так! Хай живе наука!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *o*, треба трохи розкрити щелепи і зблизити куточки губ: *o*.

Пан Журден. *O, o*. Авжеж, так, правда! *A, e, o, i, o*. Просто – чудо! *I, o, i, o*.

Учитель філософії. Рот набирає форму кружальця, що нагадує собою літеру *O*.

Пан Журден. *O, o, o*. Ваша правда. *O*. Як добре, коли дечого навчишся!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *y*, ми майже стискаємо зуби, витягуємо губи вперед і стуляємо їх трохи, але не дуже міцно: *y*.

Пан Журден. *Y, y*. А й справді так. *Y*.

Учитель філософії. Обидві ваші губи витягуються вперед так, ніби ви робите гримасу. Ось чому, коли вам хочеться посміятися з кого, скривити йому міну, – вам досить тільки вимовити: *y*.

Пан Журден. *Y, y*. Правда, правда! Ах! І чому ж то не вчився я раніше, щоб усе це знати!

Учитель філософії. Завтра ми розглянемо інші літери – приголосні.

Пан Журден. І вони такі ж цікаві, як і оці?

Учитель філософії. Безперечно. Ось, наприклад, щоб вимовити приголосну *d*, треба тільки кінчиком язика доторкнутися верхніх зубів: *da*.

Пан Журден. *Da, da*. Так. Ах! Дивна річ! Дивна річ!

Учитель філософії. А коли хочете схочете вимовити *ф*, притисніть верхніми зубами нижню губу: *фа*.

Пан Журден. *Фа, фа*. Таки правда! Ах, матінко ж моя й батечку! Не добрим словом вас згадую.

Учитель філософії. А щоб вимовити *p*, треба підперти кінчиком язика піднебіння, проте силою дихання язик щоразу повертається на попереднє місце, що спричиняє ться до невеличкого тремтіння: *pa, pa*.

Пан Журден. *P, p, pa, p, p, p, p, pa*. А таки правда. Ах, який же ви молодець! А я? Скільки часу я прогайнував! *P, p, p, pa*.

Учитель філософії. Я поясню вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден. Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну вельможну даму і прошу вас дуже – допоможіть мені написати до неї ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг.

Учитель філософії. Гарзд.

Пан Журден. Адже ж це буде гречно? Чи не так?

Учитель філософії. Звичайно. Ви хочете написати до неї віршами?

Пан Журден. Ні, ні, навіщо віршами?

Учитель філософії. Ага! Ви волієте прозою!

Пан Журден. Ні, не хочу я ні прози, ні віршів.

Учитель філософії. Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден. Чому?

Учитель філософії. А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Пан Журден. Тільки прозою або віршами?

Учитель філософії. Так, пане. Все, що не правда, – вірші, а що не вірші – проза.

Пан Журден. А коли ми розмовляємо, – це що ж таке?

Учитель філософії. Проза.

Пан Журден. Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені пантофлі та подай мені мого нічного ковпака», – то це проза?

Учитель філософії. Так, пане.

Пан Журден. Сто чортів! Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені ніколи таке навіть на думку не спадало. Велике, велике вам спасибі, що пояснили. Отож я хотів би їй написати: «Прекрасна маркізо, ваші прекрасні оченята віщують мені смерть від кохання». То чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну, якось делікатніше висловитися?

Учитель філософії. Напишіть, що полум'я її очей обернуло на попіл ваше серце, що ви і вдень і вночі терпите через неї жорстокі...

Пан Журден. Ні, ні, ні, нічого такого я не хочу. Я хочу написати їй тільки те, що я їй сказав: «Прекрасна маркізо, ваші прекрасні оченята віщують мені смерть від кохання».

Учитель філософії. Треба було б написати докладніше.

Пан Журден. Ні, кажу ж вам! Я хочу, щоб у листі були саме ці слова. Тільки треба розставити їх як слід, по-модному, так, щоб вийшло делікатніше, як нині заведено. Будьте такі ласкаві, навчіть мене, як найкраще це зробити.

Учитель філософії. Їх можна насамперед написати й так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». Або: «Від кохання смерть мені віщують, прекрасна маркізо, ваші чудові оченята». Або: «Ваші оченята чудові від кохання мені віщують, прекрасна маркізо, смерть». Або: «Смерть ваші чудові оченята, прекрасна маркізо, від кохання мені віщують». Або ж: «Віщують мені ваші оченята чудові смерть, прекрасна маркізо, від кохання».

Пан Журден. А як же воно найкраще?

Учитель філософії. Найкраще так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Пан Журден. От так штука! Ніколи нічого не вчився, а вийшло відразу добре. Щиро вам дякую і прошу вас прийти завтра трохи раніше.

Учитель філософії. Не турбуйтеся, я не запізнюсь.

.....
Ява 8

Пан Журден, кравець, учень кравця
з уборами для пана Журдена, лакей

Пан Журден. Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватись.

Кравець. Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Вже й так довелося засадити аж двадцятіро хлопців за ваше вбрання.

Пан Журден. Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них вліз. Ось маєте: аж дві петельки луснуло.

Кравець. Вони ще розтягнуться.

Пан Журден. Так, так, коли всі петельки луснуть. Та ще й черевики, що ви їх замовили для мене, страх, як муляють мені ноги.

Кравець. Зовсім не муляють, пане.

Пан Журден. Як то не муляють?

Кравець. Ні, вони зовсім вам не муляють.

Пан Журден. А я вам кажу, що муляють.

Кравець. Це вам тільки так здається.

Пан Журден. Того й здається, бо я таки добре те відчуваю. Не боліло б, то не здавалося б!

Кравець. Гляньте-но: не кожний придворний має таке розкішне вбрання. Дивом дивуюся, як мені пощастило зробити вам такий строгий костюм, хоч і не чорного кольору, – для цього треба бути справді високим майстром. Б'юсь об заклад, що й найкращий кравець не зуміє такого пошити.

Пан Журден. Що ж це таке? Ви пустили квіточки голівками донизу?

Кравець. Але ж ви й слова не сказали, що хочете догори.

Пан Журден. А хіба про це треба говорити?

Кравець. Аякже! Всі аристократи носять саме так!

Пан Журден. Аристократи носять голівками донизу?

Кравець. Авжеж, пане.

Пан Журден. О! А й справді гарно.

Кравець. Коли хочете, то я можу пустити їх і догори.

Пан Журден. Ні, ні.

Кравець. Ви тільки скажіть.

Пан Журден. Ні, кажу ж вам, не треба: ви добре зробили. А як ви гадаєте, чи буде мені це вбрання до лица?

Кравець. Ви ще й питаєте! Та жодний художник не зробив би своїм пензлем краще. Я маю одного учня: щодо штанів – це справжній геній, а другий у справі камзолів – просто герой.

Пан Журден. А перука й пера пристойні?

Кравець. Все як слід.

Пан Журден (придивляючись до правцевого вбрання). Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий, – він же від мого останнього костюма, що ви мені пошили! Я пізнав його одразу.

Кравець. То був такий добрий крам, пане... Я не міг утерпіти, щоб не відкряти й собі клаптик на вбрання.

Пан Журден. Так-то воно так, але навіщо ж було кряти від мого?

Кравець. Чи не хочете поміряти ваше нове вбрання?

Пан Журден. Аякже, давайте.

Кравець. Стривайте! Це так не робиться. Я привів із собою людей, щоб одягнути вас під музику: таке вбрання одягається звичайно з церемонією. Ей! Ввійдіть-но сюди!

.....

ДІЯ ТРЕТЯ

.....

Ява 2

Пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пан Журден. Ніколь!

Ніколь. Прошу?

Пан Журден. Слухай-но...

Ніколь (*сміючись*). Хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Що з цим паскудним дівчиськом?

Ніколь. Хі-хі-хі! На кого ви схожі? Хі-хі-хі?

Пан Журден. Що таке?

Ніколь. Ах, ах! Боже ж ти мій! Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти що ж це, нахабнице... з мене смієшся?

Ніколь. Ні, ні, пане, як то можна?.. Хі-хі-хі-хі-хі?

Пан Журден. Ось ну лишень, засмійся ще раз! Постривай, заробиш від мене.

Ніколь. Ніяк не можу спинитися, пане. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти не перестанеш?

Клеант

Даруйте, паночку, але ж ви такі кумедні, що я ніяк не втримаюся від сміху! Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ні, ви гляньте-но, яка зухвалість!

Клеант

Ой, ви ж такі кумедні-прекумедні в цьому вбранні! Хі-хі!

Пан Журден. Я ж тобі...

Клеант

Вибачте, будь-ласка. Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Слухайте-но, якщо ти зараз же не перестанеш, – присягаюся, я дам тобі такого ляпаса, якого ти ще зроду не діствала.

Клеант

Гаразд, пане! Вже перестала: я не сміятимуся більше.

Пан Журден. То ж то! Ти мені гляди! Поприбираєш зараз же...

Клеант

Хі-хі?

Пан Журден. Поприбираєш як слід...

Клеант

Хі-хі?

Пан Журден. Поприбираєш, кажу тобі, в залі, та...

Клеант

Хі-хі!

Пан Журден. Ти знову?

Клеант

Стривайте, пане, краще побийте мене, а тільки дайте насміятися досхочу – так мені буде легше. Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ой, я візьмуся за тебе...

Ніколь. Пане, я просто лусну, якщо не посміюся... Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ну, чи бачив хто коли-небудь таку негідницю? Зухвало сміється простісінько мені в вічі, замість того, щоб слухати моїх наказів!

Ніколь. Що ви бажаєте, щоб я зробила, пане?

Пан Журден. Бажаю, щоб ти, дурисвітко, поприбирала добре в кімнатах; до мене незабаром мають завітати гості.

Ніколь (*відводячись*). Ах! Далєбі, я вже не маю більше охоти сміятися! Всі ваші гості завжди такого понароблюють, так по насмічують у кімнатах, що від самого цього слова у мене починає псуватися настрій.

Пан Журден. Може ти бажаєш, щоб я заради тебе потакав двері для всіх знайомих?

Ніколь. Принаймні для деякого з них не вадило б їх замкнути.

Ява з

Пані Журден, Пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пані Журден. Гренько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'яв себе, чоловіче? Чи не задумав часом людей насмішити, що вбрався, наче городне опудало? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден. Тільки дурні та дурелі, жінко, тицятимуть на мене пальцями..

Пані Журден. Вже й так тицяють. З твого поводження давно вже всі сміються.

Пан Журден. Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден. Всі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. А мені просто соромно дивитися на все, що ти виробляєш. Власної господи не впізнати! Можна подумати, що в нас щодня якесь свято – тільки те й робиться. Що зранку й до смерку на скрипках терликають та пісень горлають. Бідні сусіди, ніколи не мають спокою.

Ніколь. Пані правду кажуть. Я не зможу додержувати в господарстві порядку, якщо тут швендатиме така сила всякого люду. Понаносять сюди на підшвах болота мало не з цілого міста, а бідній Франсуазі – робота! Вона геть змучилася, натираючи щодня підлоги після ваших славнозвісних учителів. Які до нас учащають.

Пан Журден. Ой Ніколь, гляди! Ну й служниця ж у нас! Проста селючка, а така гостра на язик!

Пані Журден. Ніколь має рацію. А розуму в неї більше, ніж у тебе. Ну, скажи, будь ласка, нащо тобі здався вчитель танців у твої роки?

Ніколь. А отой довготелесий фехтувальник? Цілий будинок здригається, коли він гупає ногами... І незчуєшся, як він усю підлогу нам у залі повивертає.

Пан Журден. Цитьте ви, і покоївку, і жінко!

Пані Журден. Може, ти хочеш вивчитися танцювати на старість, коли тобі вже ноги відбере?

Ніколь. Може, вам заманулося когось убити?

Пан Журден. Цитьте, я вам кажу! Нічого ви не тямите – ні одна, ні друга. Вам і не збагнути, які це дає переваги.

Пані Журден. Ти подумав би краще, як дочку заміж віддати: вона в нас якраз на порі.

Пан Журден. Я подумаю про це, коли нагодиться добра партія для неї, а тим часом хочу думати про те, щоб самому дечого хорошого навчитися.

Ніколь. Я чула, пані, що вони, щоб ситіша юшка варилася, ще й учителя філософії собі найняла.

Пан Журден. Авжеж. Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві.

Пані Журден. А чи не пішов би ти краще до школи, щоб тебе там добре відшмагали на старості літ?

Пан Журден. А чому б то й ні? Я б з радістю дозволив відшмагати себе отут при всіх хоч і зараз, аби тільки знати все те, чого вчать у школі?

Ніколь. Так, так. Оце б вам добре кісточки розім'яло.

Пан Журден. Атож.

Пані Журден. Все це, ох, яке потрібне, щоб вести наше господарство?

Пан Журден. А щоб ти знала! Ви обидві міркуєте собі, як дві курки, і мені сором, що ви такі темні. Ось – приміром (*до пані Журден*), чи знаєш ти, що ти зараз кажеш?

Пані Журден. Ще б пак! Дуже добре знаю, що кажу до діла і що тобі треба почати жити іншим ладом.

Пан Журден. Не про це мова. Я тебе питаю, що то за слова, що ти їх допіру сказала.

Пані Журден. Розумні слова, а твоя поведінка дуже нерозумна.

Пан Журден. Кажу ж тобі, не про це мова. Я тебе ось про що питаю: те, про що я з тобою розмовляю, те, що я тобі зараз кажу, – що це таке?

Пані Журден. Дурниці.

Пан Журден. Ба ні. Не так... Те, що ми обоє говоримо? Вся наша з тобою розмова?..

Пані Журден. Ну?

Пан Журден. Як це зветься?

Пані Журден. Про мене, називай як хочеш.

Пан Журден. Це – проза, неосвічена ти жінко!

Пані Журден. Проза?

Пан Журден. Еге ж, проза. Все, що проза – то не вірші, а все, що не вірші – то проза. Чула? Одне слово – наука! О!.. (*До Ніколь.*) А ти, чи ти тямиш, як треба стулити губи, щоб вимовити у?

Ніколь. Що таке?

Пан Журден. Атож. Що ти робиш, коли кажеш у?

Ніколь. Що?

Пан Журден. А спробуй лишень сказати у.

Ніколь. Ну, у.

Пан Журден. Що ти робиш?

Ніколь. Кажу у.

Пан Журден. Гарзд, але коли ти кажеш у, то що ж ти робиш?

Ніколь. Я роблю те, що ви мені наказуєте.

Пан Журден. Ох! Ну й рахуба, коли маєш справу з дурноверхими! Ти витягаєш губи вперед і наближаєш верхню щелепу до нижньої. У – ось, бачиш? Я роблю гримасу – у.

Ніколь. Та й ловко ж!

Пані Журден. Чудасія, та й годі!

Пан Журден. Ви б ще й не таке сказали, коли б побачили *о* або *да*, і *фа*, *фа*!

Пан Журден. Що це за нісенітниця?

Ніколь. Кому це потрібне?

Пан Журден. Як же вони мене дратують, оці дурелі!

Пані Журден. Вижени ти всіх отих панків з їхніми дурощами.

Ніколь. А особливо того, довготелесого фехтувальника: де не пройде по хаті, там і насмітить.

Пан Журден. Ти ба! Їм учитель фехтування не припав до серця! А ось я тобі зараз доведу, що ти нічогісінько не тямиш. (*Наказує подати собі рапери, і одну з них дає Ніколь.*) На, тримай. Стій рівно! Коли хочеш колоти квартою, то треба зробити так, а коли треба колоти терсом, то треба зробити так. Це найвірніший засіб, щоб тебе ніколи не вбили, а коли б'єшся з ким-небудь, то найважливіше знати, що тобі не загрожує небезпека. Ану лишень спробуй, кольни мене разочок!

Пан Журден.

Ніколь. Ну ось, маєте! *(Кілька разів коле пана Журдена.)*

Пан Журден. Помалу! Ей, ти! Ой! Обережно!.. Хай тобі чорт, негіднице!

Пан Журден.

Ніколь. Ви ж самі звеліли колоти.

Пан Журден. Звелів, але ти почала колоти мене терсом, замість того, щоб колоти мене квартою, і ти не маєш навіть терпіння почекати, поки я відіб'ю удар.

Пані Журден. Та ти зовсім з глузду з'їхав, чоловіче! Чи чувано таке! І всі вигадки почалися в тебе відтоді, як ти з отими аристократами злягався.

Пан Журден. Якщо я вітаю в моїй господі аристократів, то це свідчить тільки про те, що я маю витончений смак. Далеко розумніше знатися з ними, ніж приятелювати з твоїми міщанами.

Пані Журден. Нічого й казати! Велику ти маєш користь від знайомства з шляхетними панами! А особливо від того красунчика графа, яким ти так захопився, що й розум втратив!

Пан Журден. Цить мені! Подумай перш, ніж маєш щось сказати. А чи знаєш ти, жінко, що ти зовсім не знаєш, пр. кого ти говориш, коли ти говориш про нього? Це дуже висока особа, далеко значніша, ніж ти собі уявляєш, – справжній вельможа; він розмовляє з самим королем так само, як оце я з собою. Хіба ж це не велика честь для мене, що така вельможна особа так до мене вчащає, називає мене своїм дорогим другом і вважає мене собі за рівню? Нікому й на думку не спадає, які послуги він мені робить, а при всіх він буває такий ласкавий до мене, що мені аж самому стає незручно.

Пані Журден. Егеж, він робить тобі послуги, він до тебе ласкавий, але за те ж і грошенята в тебе позичає.

Пан Журден. Ну то й що! Хіба ж те не робить мені честі, що я позичаю гроші такій вельможній людині? Та чи ж можу я не зробити такої дрібнички для людини, що зве мене своїм дорогим другом?

Пані Журден. А той вельможний пан, що він робить для тебе?

Пан Журден. Ого-го! Всі здивувалися б, якби довідались.

Пані Журден. А саме?

Пан Журден. Годі! Цього вже я не скажу. Досить з тебе й того, що коли я й позичив йому грошей, – він поверне мені свій борг увесь до останнього су, і то дуже скоро.

Пані Журден. Овва! Дожидайся!

Пан Журден. Побачиш. Він мені сам сказав.

Пані Журден. Атож, атож, наставляй кишені.

Пан Журден. Він дав мені шляхетне слово честі.

Пані Журден. Брехня!

Пан Журден. Та невже? Ну, та й уперта ж ти, жінко! А я тобі кажу, що він додержиться свого слова, я цього певний!

Пані Журден. А я певна, що ні! І всі його милі розмови тільки для того, щоб якнайкраще пошити тебе в дурні.

Пан Журден. Замовкни! Та ось і він сам.

Пані Журден. Цього ще бракувало! Напевне, знову прийшов просити в тебе грошей. Дивитися на нього гидко!

Пан Журден. Замовкни, кажу тобі!

Ява 4

Дорант, Пан Журден, пані Журден, Ніколь.

Дорант. Мій дорогий друже, пане Журдене, як ся маєте?

Пан Журден. Дуже добре, ваша вельможність. Милості прошу до господи.

Дорант. А пані Журден як поживає?

Пані Журден. Пані Журден живе собі як може.

Дорант. О! Пане Журдене, яке ж на вас розкішне вбрання!

Пан Журден. Атож. Ось гляньте.

Дорант. У цьому костюмі ви виглядаєте чудово. В нас Мри дворі не знайдеться жодного юнака, що мав би таку струнку постать, як ви.

Пан Журден. Хе-хе!

Пані Журден *(набік)*. Еге ж, однаковий дурень – що ззаду, що й спереду. **Дорант.** Слово честі, пане Журдене, я страх як скучив за вами! Знаєте, з усіх моїх знайомих ні до кого не почуваю я такої пошани, як до вас: саме сьогодні ранком я говорив про вас у королівській спочивальні.

Пан Журден. Я не вартий такої честі, вельможний пане. *(До пані Журден.)* В королівській спочивальні!

Дорант. Надіньте ж капелюха.

Пан Журден. Вельможний пане, з глибокої пошани до вас...

Дорант. Боже мій, та надіньте ж! Прошу вас, без церемоній.

Пан Журден. Вельможний пане...

Дорант. Надіньте капелюха, кажу ж вам, пане Журдене, – адже ж ви мій друг.

Пан Журден. Вельможний пане, я ваш покірний слуга.

Дорант. Тоді і я не надіну капелюха, якщо ви не надінете свого.

Пан Журден *(надіваючи капелюха).* Краще здатися нечемним, ніж упертим.

Дорант. Ви ще не забули, звичайно, що я винен вам гроші?

Пані Журден *(набік).* Ще б пак! Ми пам'ятаємо це дуже добре.

Дорант. Ви були такі ласкаві, що кілька разів по мені гроші і, треба визнати, робили це вельми делікатно.

Пан Журден. Вельможний пане, ви жартуєте...

Дорант. Проте я вважаю за мій найсвятіший обов'язок платити борги і вмію цінувати послуги тих, хто стає мені в пригоді.

Пан Журден. Я цього певний, вельможний пане.

Дорант. Я хочу поквитатися з вами і прийшов зараз саме для того, щоб разом з вами звести рахунки.

Пан Журден *(стиха до пані Журден).* Ну, жінко, щ скажеш? Тепер бачиш, як ти набрехала на нього?

Дорант. Я така людина, що любить сплачувати всі свої борги відразу.

Пан Журден *(стиха до пані Журден).* Хіба ж я тобі цього не казав?

Дорант. Отже, подивимося, скільки саме я вам винен.

Пан Журден *(стиха до пані Журден).* Все твої безглузді підозри!

Дорант. Ви добре пам'ятаєте, скільки ви мені позичили грошей?

Пан Журден. Здається, пам'ятаю. Я записав собі для пам'яті. Ось рахунок. Першого разу видано вам дві сотні луїдорів.

Дорант. Так.

Пан Журден. Другого разу – сто двадцять.

Дорант. Так, так.

Пан Журден. Потім – ще сто сорок.

Дорант. Ви маєте рацію.

Пан Журден. Все те разом становить чотири сотні шістдесят луїдорів, або п'ять тисяч шістдесят ліврів.

Дорант. Рахунок точний. П'ять тисяч шістдесят ліврів

Пан Журден. Тисячу вісімсот тридцять два ліврів заплатив я за ваші плюмажі.

Дорант. Саме так.

Пан Журден. Дві тисячі сімсот вісімдесят ліврів – вашому кравцеві.

Дорант. Дійсно.

Пан Журден. Чотири тисячі триста сімдесят дев'ять ліврів дванадцять су і вісім деньє – вашому крамареві.

Дорант. Чудово. Дванадцять су і вісім деньє. Рахунок точний.

Пан Журден. І тисячу сімсот сорок вісім ліврів сім су чотири деньє – вашому сідлярев.

Дорант. Все правда. Скільки ж виходить разом?

Пан Журден. Разом – п'ятнадцять тисяч вісімсот

Дорант. Підсумок точний. П'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів. Додайте до цього рахунка ще дві сотні луїдорів, що ви їх дали мені сьогодні, – і тоді буде рівно вісімнадцять тисяч франків, які я поверну вам незабаром,

Пані Журден *(стиха до пана Журдена).* Ну що, хіба ж я невгадала?

Пан Журден *(стиха до пані Журден).* Мовчи!

Дорант. Може, це завдасть вам великого клопоту – виконати моє прохання?

Пан Журден. Ба! Зовсім ні...

Пані Журден *(стиха до пана Журдена).* Цей панок робить з тебе дійну корову.

Пан Журден *(стиха до пані Журден).* Цить!

Дорант. Якщо вам це незручно, то я звернуся до когось іншого.

Пан Журден. Ні, ні, вельможний пане.

Пані Журден (*стиха до пана Журдена*). Він не заспокоїться, поки не пустить тебе з торбами.
Пан Журден (*стиха до пані Журден*). Цить, кажу тобі!
Дорант. Скажіть відверто, може, моє прохання для вас обтяжливе?
Пан Журден. Анітрохи, вельможний пане.
Пані Журден (*стиха до пана Журдена*). Це справжній пройдисвіт!
Пан Журден (*стиха до пані Журден*). Чи ти замовкнеш нарешті?
Дорант. Звичайно, я маю багато знайомих, які охоче позичили б мені потрібну суму, але ж ви мій найкращий друг, і я просто боявся, що ви образитесь, якщо я позичу в когось іншого.
Пан Журден. Ви мені робите завелику честь, вельможний пане. Зараз я принесу гроші.
Пані Журден (*стиха до пана Журдена*). Що? Ти йому ще хочеш дати грошей?
Пан Журден (*стиха до пані Журден*). Що ж поробиш? Хіба ж я можу відмовити такій високій особі, яка ще нині вранці говорила про мене в королівській спочивальні?
Пані Журден (*стиха до пана Журдена*). Ех! Ти таки справжній йолоп!

.....

Ява 6

Пан Журден, пані Журден, Дорант, Ніколь.

Пан Журден (*до Доранта*). Маєте. Тут рівно дві сотні луїдорів.
Дорант. Запевню вас, пане Журдене, що я весь до ваших послуг; стати вам у пригоді чимсь при дворі – моє найпалкіше бажання.
Пан Журден. Дякую вам красенько.
Дорант. Якщо пані Журден матиме охоту подивитися придворну виставу, я накажу приготувати їй найкращі місця в залі.
Пані Журден. Пані Журден цілує ваші ручки...
Дорант (*стиха до пана Журдена*). Наша чарівна маркіза як я вже сповістив вас запискою, завітає зараз до вас пообідати й подивитися балет. Мені пощастило умовити її прийняти нарешті той подарунок, що ви його хочете їй презентувати.
Пан Журден. Відійдімо, про всякий випадок, трохи далі.
Дорант. Цілий тиждень проминув з того часу, як ми з вами бачилися востаннє, і я ще не мав нагоди розповісти вам про той діамантовий перстень, що ви його доручили мені передати їй від вашого імені; страшенно важко було перемогти її делікатність – лише сьогодні згодилася вона нарешті його прийняти.
Пан Журден. А він же їй сподобався?
Дорант. Надзвичайно! Я майже переконаний, що краса того діаманта збудить у її серці ніжну прихильність до вас.
Пан Журден. Дай боже!
Пані Журден (*до Ніколь*). Як удвох зійдуться, так і водою їх не розіллеш!
Дорант. Я доклав усіх сил, щоб вона зрозуміла, який коштовний ваш подарунок і яке безмежне ваше кохання.
Пан Журден. Не знаю вже, як вам і дякувати, вельможний пане. Мені страх як незручно, що така висока особа, як ви, і так клопочеться задля мене!
Дорант. Ви жартуєте? Хіба друзі можуть бути такими церемонними? Хіба ви самі не зробили б такого ж при нагоді й для мене?
Пан Журден. О, ще й як! Від щирого серця.
Пані Журден (*до Ніколь*). Немов якийсь тягар лягає мені на серце, коли він до нас приходять!
Дорант. Щодо мене, то я ладен зробити все для мого друга. Я теж упадав коло чарівної маркізи, але коли ви мені сказали, що закохалися в неї, - пам'ятаєте? – я відразу ж узявся допомагати вам у ваших сердечних справах.
Пан Журден. Це правда. Ви такі великодушні, що мені аж соромно!..
Пані Журден (*до Ніколь*). Він, здається, й не збирається йти звідси?
Ніколь. Їм удвох дуже весело, ви ж бачите.
Дорант. А вам таки пощастило зворушити її серце! Жінки більш за все люблять, щоб задля них не жалкували грошей; ваші щоденні серенади, ваші численні букети, той чудовий феєрверк на воді, діамант, який ви їй по дарували, і, нарешті, новий сюрприз, що ви його для неї готуєте, – все це набагато красномовніше розповідає про ваше кохати, ніж усі слова, які ви могли б сказати їй особисто.
Пан Журден. Нічого не пошкодую, щоб протоптати собі стежечку до її серця. Вельможна дама має для мене особливу, чарівну принадність; таку честь я ладен купити за всяку ціну...

Пані Журден (*стиха до Ніколь*). Про віщо вони так довго шепочуться? Підійди-но до них тихесенько та послухай.

Дорант. Скоро ви матимете насолоду милуватися нею і досхочу натішите ваші очі.

Пан Журден. Щоб нам почувати себе вільніше, я влаштував так, що моя жінка обідатиме нині у своєї сестри і сидітиме там до самого вечора.

Дорант. Чудова ідея! Ваша дружина могла б завдати нам клопоту. Я вже замовив кухареві обід від вашого імені і наказав також приготувати все, що буде потрібне для балету! Цей балет – мій власний твір, і, якщо тільки виконання відповідатиме ідеї, я певен, що...

Пан Журден (*помітивши, що Ніколь підслухує, дає їй ляпаса*). Це що таке? Ах ти ж, зухвале дівчисько! (*До Доранта*.) Ходімо звідси, прошу вас.

.....

Ява 12

Клеонт, пан Журден, пані Журден, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

Клеонт. Добродію, я вирішив обійтися без посередників і дозволяю собі звернутися до вас із проханням... Є одна річ, про яку я давно вже мрію. Це прохання надто важливе для мене, і тому я звертаюся до вас сам особисто. Отже, скажу вам без манівців: честь бути вашим зятем така для мене велика, що я вважав би себе за найщасливішу людину у світі, коли б міг заслужити такої ласки.

Пан Журден. Перше, ніж дати вам відповідь, добродію, я попрошу вас сказати мені: ви шляхетного роду?

Клеонт. Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Видавати себе за шляхетного тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє носити крадену назву. Але я, щиро кажучи, дивлюся на такі речі трохи інакше. Я вважаю, що всякий обман принижує порядну людину. Негідно ховати своє справі походження, з'являтися товариству на очі під чужим титулом, видавати себе не за те, що ми є насправді. Звичайно мої предки займали почесні посади, сам я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що я сподіваюся зайняти не останнє місце в товаристві, проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання яке не належить мені з народження, хоч, може, інші на моєму місці і вважали б, що вони мають право це зробити; отже, скажу вам відверто, я – не шляхетного роду.

Пан Журден. Дозвольте, добродію, потиснути вашу руку, проте дочка моя – не для вас.

Клеонт. Чому?

Пан Журден. Ви не шляхетний – ви не матимете моєї дочки.

Пані Журден. Шляхетний! Що тобі до того шляхетства? Хіба ми самі від ребра Людовіка Святого походимо чи що?

Пан Журден. Цить, жінко! Я вже бачу, до чого воно йдеться!

Пані Журден. Хіба ж ми з тобою самі не чесні міщани з діда-прадіда?

Пан Журден. Ото хтось тебе за язика тягне!

Пані Журден. Та хіба ж твій батько любісінько не був таким самим крамарем, як і мій?

Пан Журден. Ото клятві баби! Не дадуть і слова сказати! Якщо твій батько і був крамарем, – тим гірше для нього; що ж до мого, то так його може лише лихий язик називати. Кажу вам востаннє: я хочу, щоб мій зять був високого роду.

Пані Журден. Твоїй дочці потрібен чоловік до пари: для неї чесний, заможний, гарний на вроду хлопець багато кращий від будь-якого шляхтянчика – жебрака та потвори.

Ніколь. Що правда, то правда! Бачили ми в нашому селі одного паничика... Такий тухтій, такий йолоп, що й у цілому світі другого такого не стрінеш!

Пан Журден (*до Ніколь*). Цить, грубіяно! Вічно втручаєшся в розмову. Добра для дочки маю чимало, тільки почестей мені бракує, тож і хочу я зробити з неї маркізу.

Пані Журден. Маркізу?

Пан Журден. Еге ж, маркізу.

Пані Журден. Ой лишечко! Крий нас, Боже!

Пан Журден. Це вже вирішена справа.

Пані Журден. Ну, то я тобі скажу, що цього ніколи буде. Нерівний шлюб завжди нещасливий. Не хочу я, щоб мій зять дорікав моїй дочці ріднею, щоб мої онуки соромилися називати мене бабунею. Та коли б вона приїхала до мі не в гостину в екіпажі, вельможною дамою, та не вклонилася б, бува, комусь із наших сусідів, то її вся вулиця засміяла б! "Гляньте-бо, – загомоніли б усі, – як оця пані маркіза носа задерла! А це ж Журденова дочка, яка ще недавнечко, малою дитиною, вважала за велике щастя погратися з нами у "вельможну даму". Колись не була вона така пихата, адже ж обидва діди її торгували сукном коло брами Святого Інокентія. Надбали своїм діткам добра,

грошеняток та й розплачуються тепер, мабуть, недешево на тім світі за те, що придбали! Чесній-бо людині зроду так не розбагатіти". Не хочу я поговору! Одне слово, я хочу такого зятя, щоб він мені дякував за мою дочку, щоб я могла йому по-простому і сказати: "Ну ж бо, зятьок, а сідай-но лишень до столу та пообідай з нами".

Пан Журден. Отак собі міркують обмежені люди: не мають навіть бажання видряпатися знизу нагору! Досить балачок! А таки наперекір вам усім моя дочка буде маркізою! І А як розлютуєш мене ще дужче, то я з неї герцогиню зроблю!

.....
Ява 14

Клеонт, Ков'ель.

Ков'ель. Ну, та й накоїли ж ви лиха з вашим благородством!

Клеонт. Що ж поробиш! Я маю власні переконання і ніколи їх не зречуся.

Ков'ель. Ви жартуєте! Та чи ж можна ставитися серйозно до такого чоловіка, як пан Журден! Хіба ж ви не бачите, що він з глузду з'їхав? Чи то вже так важко потурати його химерам?

Клеонт. Твоя правда. Але ж я й гадки не мав, що довести своє шляхетне походження для того, щоб зробитися зятем пана Журдена.

Ков'ель (*сміється*). Ха-ха-ха!

Клеонт. Чого ти смієшся?

Ков'ель. Одна кумедна витівка спала мені на думку: одурити нашого шляхетного пана й добути вам те, чого так бажаєте.

Клеонт. Як саме?

Ков'ель. Є прехороша ідея!

Клеонт. Та в чому ж річ?

Ков'ель. Тут у нас недавно був маскарад, а для мого жарту то саме до речі: я скористаюся з нього, щоб обкрутити нашого йолопа круг пальця. Це, звичайно, комедією пахне, та з ним можна собі дозволити все що заманеться. Чого там панькатись! Він і сам зіграє свою роль чудово й легко по вірить кожній нісенітниці, якої б йому не набалакали. В мене й актори, й костюми наготові; дозвольте мені взяти на себе всю справу.

Клеонт. Але ж поясни мені...

Ков'ель. Я зараз вам усе поясню. Ходімо лишень звідси; він повертається.

Ява 15

Пан Журден сам.

Пан Журден. Сто чортів! Усі мені дорікають, що я, мовляв, злигався з вельможними панами, а на мою думку, немає нічого приємнішого, як знатися з вельможним панством. Від них маєш тільки повагу та шану. Далєбі, я дав би собі на руці два пальці відрубати, аби народитися вдруге графом чи маркізом.

.....
Ява 18

Дорімена, Дорант.

Дорімена. Я не знаю, Доранте, чи не зробила я часом помилки, дозволивши вам привезти мене в дім, де я ні з ким не знайома.

Дорант. А в якому ж іншому місці, пані, могло б вітати вас моє кохання? Адже ж, боячися поголосу, ви не бажаєте зустрітися зі мною сам на сам ні у вас, ані в мене.

Дорімена. Ви все ж не хочете визнати, що я непомітно для себе самої звикаю до щоденних і надто великих доказів цінного до мене кохання. Як би я не протестувала, а зрештою все ж здаюся на ваші умовляння: своєю делікатною настійливістю ви доводите мене зрештою до того, що я виконую кожне наше бажання. Почалося з ваших частих візитів; за ними полилися освідчення в кохання, освідчення потягли за собою серенади й сюрпризи, а далі пішли вже подарунки. Я всьому тому противилась, але ви такий настійливий і крок за кроком примушуєте мене вам скорятися. Тепер я вже ні за що не відповідаю: чого доброго, вам пощастить вирвати з мене згоду на шлюб з вами, незважаючи на те, що я всіма способами цього уникаю.

Дорант. Давно вже час, маркізо, запевняю вас. Ви – вдова і ні від кого не залежите. Я сам собі господар і кохаю вас над життя. Чому б вам уже нині не зробити мене найщасливішою людиною у світі?

Дорімена. Мій боже, Доранте, щасливе подружжя – це річ така непевна! Треба дуже багато, щоб спільне життя було щасливе. Часто-густо навіть і найрозсудливішим людям не щастить утворити союз, що міг би їх задовольнити!

Дорант. О пані! Ви надто перебільшуєте труднощі, а ваш власний життєвий досвід іще нічого не доводить.

Дорімена. Але ж вернімося до нашої розмови. Витрати, що ви на мене робите, турбують мене з двох причин: по-перше, вони зобов'язують мене більше, ніж я того хотіла б, а по-друге, – даруйте мені мою відвертість, – я певна, що вони не можуть вас не обтяжувати, а я зовсім того не бажаю.

Дорант. Ах, пані! То такі дрібниці, і те не повинно ми...

Дорімена. Я знаю, що кажу... Між іншим, діамантовий перстень, якого ви примусили мене прийняти, коштує великих грошей...

Дорант. О пані, благаю вас! Не переоцінюйте речі, її кохання моє вважає недостойною вас прикрашати, і вольте... А ось і сам подарок!

Я в а 19

Пан Журден, Дорімена, Дорант.

Пан Журден (*зробивши два поклони, стиняється за надто близько біля Дорімени*).
Відступіться трохи далі, пані.

Дорімена. Що?

Пан Журден. На один крок, будьте ласкаві.

Дорімена. Що таке?

Пан Журден. Відступіться трохи, щоб я міг ще втретє вам уклонитися.

Дорант. Маркізо, пан Журден розуміється на витонченому поведженні.

Пан Журден. Це мені така честь, пані, що ви зробили мене щасливим... Я такий радий, що маю щастя... Ви були такі добрі... що обдарували мене такою ласкою... що вшанували мене своєю високою присутністю. Коли б я був гідний бути гідним такої гідності, як ваша... коли б само небо... з заздросі до мого щастя... послало мені... дало мені перевагу... щоб я міг заслужити... так би мовити...

Дорант. Досить, досить, пане Журдене! Пані не любить довгих компліментів. Вона й без них багато вже чула про ваш гострий розум... (*Стиха до Дорімени.*) В цього доброго міщанина, як бачите, вельми кумедні манери.

Дорімена (*стиха до Доранта*). Так, це відразу впадає в око.

Дорант. Пані, дозвольте відрекомендувати вам мот найкращого друга...

Пан Журден. Це надто багато честі для мене...

Дорант. ...Людину дуже шляхетну.

Дорімена. Я відчуваю до нього глибоку повагу.

Пан Журден. Я ще нічого не зробив, пані, щоб заслужити такої ласки.

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Глядіть же: ані найменшого натяку на діамант, який ви їй подарували...

Пан Журден (*стиха до Доранта*). А чи можна хоч поцікавитись, чи припав він їй до вподоби? **Дорант** (*стиха до пана Журдена*). Та що ви! Боронь боже! То було б з вашого боку страх як нечемно. Якщо ви бажаєте поводитися так, як юдиться у вишуканому товаристві, то вдавайте, ніби то не ви його подарували. (*Вголос.*) Пан Журден, маркізо, каже, що він щасливий вітати вас у своїй господі.

Дорімена. Це для мене велика честь.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Який я вдячний вам, пане, що ви закинули їй добре слівце за мене!

Дорант (*до пана Журдена*). Я ледве умовив її поїхати до нас.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Не знаю, чим вам віддячити.

Дорант. Він каже, пані, що ви – красуня над красунями.

Дорімена. Він дуже ласкавий до мене.

Пан Журден. Пані, то ви дуже ласкаві до мене, і що ви...

Дорант. А чи не час уже й про обід подумати?

... ..

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

.....

Я в а 2

**Пані Журден, пан Журден, Дорімена, Дорант,
співаки, лакеї.**

Пані Журден. Ага-а! Та тут зібралася веселенька компанійка! Бачу добре, що на мене тут не чекали! То ось чому ви, коханий мій чоловіче, так поспішали вирядити мене на обід до моєї сестри? Там – до якоїсь вистави лаштуються, тут – бенкет на всю губу справляють! Ось на що ти своє добро гайнуєш?! Невідомих дам без мене приймаєш, наймаєш для них співаків та комедіантів, а мене – геть із власної господи?!

Дорант. Що ви хочете сказати, пані Журден? Що це у вас за фантазія? Звідки ви взяли, що ваш чоловік витрачає на нас свої гроші, що це він дає обід на честь цієї дами? То знайте ж: обід улаштовую я, а він лише запропонував мені свою господу для розваги, і вам слід спершу зважити те, що ви хочете сказати, а потім уже говорити!

Пан Журден. Авжеж, авжеж, негіднице! Обід улаштовує пан граф для цієї вельможної дами. Він зробив мені велику честь, що вибрав для цього мою господу, та ще й запросив і мене самого до столу.

Пані Журден. Все це вигадки! Я знаю те, що знаю.

Дорант. Я вам раджу, пані Журден, надіти кращі окуляри.

Пані Журден. Нічого мені окуляри надівати, добродію, я й без них добре бачу! Давно вже зрозуміла я, що у вас тут коїться. Надаремне ви думаєте, – що я така дурна! Фу, яка гидота! Шляхетний пан, а потурає дуροщам мого чоловіка. Та й ви теж хороші, шановна пані! Шляхетній дамі не випадає сіяти в сім'ї сварку та дозволяти моему чоловікові коло вас упадати.

Дорімена. Що все це означає? Ви глузуєте з мене, Доранте, примушуючи мене вислухувати дурне базікання цієї божевільної!

Дорант (*доганяючи Дорімену*). Маркізо, постривайте! Маркізо, та куди ж ви тікаєте?!

Пан Журден. Маркізо... Пане графе, попросіть у неї пробачення за мене і вблагайте її вернутися.

Я в а 5

Пан Журден, Ков'ель переодягнений.

Ков'ель. Шановний добродію, не знаю, чи маю я честь бути вам знайомим?

Пан Журден. Ні, добродію.

Ков'ель (*показуючи рукою на фут від підлоги*). А я вас пам'ятаю, як ви були ще отакенький.

Пан Журден. Мене?

Ков'ель. Атож. Ви були наймиліша дитина у світі, і всі дами брали вас на руки, щоб поцілувати.

Пан Журден. Щоб поцілувати?

Ков'ель. Атож. Я був великим другом вашого покійного батька.

Пан Журден. Мого покійного батька?

Ков'ель. Атож. То був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден. Як ви сказали?

Ков'ель. Я кажу, що він був справжній чесний шляхтич.

Пан Журден. Мій батько?

Ков'ель. Атож.

Пан Журден. Ви його добре знали?

Ков'ель. Ще б пак!

Пан Журден. І ви його такого й знали? То був шляхтич?

Ков'ель. Звичайно.

Пан Журден. Он як можна вірити людям!

Ков'ель. А що?

Пан Журден. Знайшлися такі йолопи, які запевняють мене, що він був крамарем!

Ков'ель. Ваш батько – був крамарем! То все лихі язики плетуть! Та він зроду не крамарював. Просто як людина надзвичайно привітна й послужлива, – до речі, він добре розумівся на

різному крамі, – батько ваш охоче вибирав той крам по різних місцях, наказував приносити до себе додому, а потім уже роздавав його своїм приятелям за гроші.

Пан Журден. Я в захопленні, що познайомився з вами: ви їм посвідчите, що мій батько був шляхтичем.

Ков'ель. Я ладен це підтвердити перед цілим світом.

Пан Журден. Щиро вам дякую! А в яких справах довелося вам завітати до наших країв?

Ков'ель. З того часу, як я товаришував з вашим покійним батьком, – а він, як я вже сказав вам, був справжнім шляхтичем, – я встиг об'їздити цілий світ.

Пан Журден. Цілий світ?

Ков'ель. Атож.

Пан Журден. А це, мабуть, дуже далеко звідси? **Ков'ель.** Та вже звісно... Всього чотири дні, як я повернувся з довгої мандрівки; мене завжди цікавило все, що стосується вас, а тому я й зараз заїхав сюди, щоб повідомити нам дуже приємну для вас новину.

Пан Журден. Яку ж то?

Ков'ель. Чи знаєте ви, що син турецького султана завітав до нашого міста? **Пан Журден.** Я? Ні.

Ков'ель. Та невже? З ним разом і пишний почет; всі збігаються на нього подивитися; його вітають і вшановують у нас як дуже високу особу.

Пан Журден. А я цього й не знав.

Ков'ель. Найважливіше для вас – те, що він закохався у вашу дочку.

Пан Журден. Син турецького султана?

Ков'ель. Атож. І хоче її сватати.

Пан Журден. Її сватати? Син турецького султана?

Ков'ель. Син турецького султана хоче стати вашим зятем. Сьогодні заходжу я до нього, розмовляю з ним про те, про се, звичайно, турецькою мовою – я знаю її досконало, – коли це він мені й каже: «Акчіам крок солер онш алла мустаф гіделум аманахем варахіні уссере карбулат?» – тобто: «Чи не бачив ти молоді вродливої дівчини, дочки пана Журдена, паризького шляхтича?»

Пан Журден. Син турецького султана так і сказав про мене?

Ков'ель. Еге. І коли я відповів йому, що знаю вас дуже добре і бачив вашу дочку, то він мені на це: «Ах, марабаба сахем!» – тобто: «Ах, як я закохався в неї!»

Пан Журден. «Марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї»?

Ков'ель. Атож.

Пан Журден. Дуже вам дякую за те, що сказали. Я сам ізроду не додумався б, що «Марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї!» Яка хороша ця турецька мова!

Ков'ель. Така прехороша, що важко уявити. А чи ви знаєте, що означає «Какаракамушен»?

Пан Журден. «Какаракамушен»? Ні.

Ков'ель. Це означає: «Моя душко»!

Пан Журден. «Какаракамушен» означає «моя душко»?

Ков'ель. Атож.

Пан Журден. Чудасія! «Какаракамушен» – «моя душко»! Хто б же міг таке подумати?! От так штука!

Ков'ель. Дозвольте ж мені довести справу до кінця. Отож він прибув сюди просити у вас руки вашої донечки, щоб його майбутній тесть був гідний такого вельможного зятя, він – з ласки своєї – надає вам звання «мамамуші», – це в них такий високий сан у їхній країні.

Пан Журден. «Мамамуші»?

Ков'ель. Атож, «мамамуші», тобто по-нашому – паладин. Паладини – це стародавні... ну... одне слово, паладин. Це найпочесніший сан у цілому світі, – таким чином, ви зрівняєтеся з найвидатнішими вельможами на землі.

Пан Журден. Син турецького султана робить мені вє лику честь. Прошу вас, проведіть мене, будьте ласкаві, до нього, щоб я міг подякувати йому особисто.

Ков'ель. Навіщо? Він сам завітає до вас.

Пан Журден. Він сам завітає до мене?

Ков'ель. Авжеж, і привезе з собою все, що потрібне для церемонії вашого висвячення.

Пан Журден. Ач, який він прудкий!

Ков'ель. Його кохання не має сил чекати.

Пан Журден. Одне мене бентежить... Дочка моя страх яка вперта: закохалася по самісінькі вуха в такого собі Клеонта та ще й присягається, що вийде заміж тільки за нього.

Ков'єль. Вона передумає, тільки-но гляне на сина турецького султана. До того ж уявіть собі, який дивний випадок! Син турецького султана напрочуд схожий на того Клеонта. Я його бачив, мені його показали... Коханню, яке вона відчуває до одного, дуже легко може перескочити на іншого, і... Та я чую, він наближається. Ось і він сам.

Я в 6

**Клеонт у турецькому вбранні; три пажі, що несуть
поли його каптана; пан Журден, Ков'єль.**

Клеонт. Амбуеахім окі бораф, Жордіна, саламалекі!

Ков'єль (до пана Журдена). Це означає: «Пане Журдене, нехай серце ваше цвіте цілий рік, як трояндовий кущ!» То звичайне привітання в їхній країні.

Пан Журден. Я покірний слуга їхньої турецької високоності.

Ков'єль. Карігар камбото устін мораф.

Клеонт. Устін йок катамалекі басум баче алла моран!

Ков'єль. Він каже: «Нехай пошле вам небо силу лева і мудрість гадюки!»

Пан Журден. Їхня турецька високість роблять мені надто велику честь, і я бажаю їм найбільшого щастя та доброї долі!

Ков'єль. Осса бінамен садок бабаллі оракаф урам.

Клеонт. Бель-мен.

Ков'єль. Він каже, щоб ви мерщій ішли з ним готуватися до церемонії; він бажає швидше побачитися з вашою дочкою й справити весілля.

Пан Журден. І все це він сказав двома словами?

Ков'єль. Еге: то вже така турецька мова, що кількома словами можна сказати дуже багато. Йдіть же мерщій за ним!

Я в 7

Ков'єль сам.

Ков'єль. Ха-ха-ха!.. Ну й комедія, слово честі! Ох і дурень!.. Та коли б він вивчив свою роль напам'ять, то й тоді не зіграв би її краще. Ха-ха-ха!

Я в 8

Дорант, Ков'єль.

Ков'єль. Прошу вас, пане, допоможіть нам, будьте такі ласкаві, в одній справі, що має тут відбутися.

Дорант. Ха-ха-ха! Та це ж Ков'єль! Тебе й не впізнати! Навіщо ти так одягнувся?

Ков'єль. Ось побачите! Ха-ха-ха!

Дорант. Чого ж ти смієшся?

Ков'єль. Ех, тут має відбутися одна штука, пане!..

Дорант. Що ж саме?

Ков'єль. Б'юсь об заклад, пане, що ви зроду не відгадаєте, яку ми приготували пастку для пана Журдена, щоб примусити його віддати свою дочку за мого панича.

Дорант. Що це за пастка – не відгадаю; проте знаю добре, що успіх забезпечений, коли вже ти за неї берешся.

Ков'єль. Вам, пане, звичайно, відомий той звір, на якого ми полюємо.

Дорант. Розкажи ж мені, в чому річ.

Ков'єль. Будьте ласкаві, пане, відійдіть трохи далі, щоб звільнити місце для того, що тут має відбутися. О, вже йдуть! Зараз ви побачите частину комедії, решту розповім пізніше.

ДІЯ П'ЯТА

Я в 6

Люсіль, Клеонт, пан Журден, Дорімена, Дорант, Ков'єль.

Пан Журден. Іди сюди, донечко моя, підійди-но ближче і подай руку цьому панові, який робить тобі честь, обираючи тебе собі за дружину.

Люсіль. Що з вами, тату? Що ви зробили з собою? Чи не комедію ви граєте?

Пан Журден. Ні, ні, яка там комедія! Це дуже серйозна справа і дуже почесна для тебе – кращого й не придумаєш! *(Показуючи на Клеонта.)* Ось твій майбутній чоловік – я даю його тобі.

Люсіль. Мені, тату?

Пан Журден. Атож, тобі. Мерщій подай йому руку і дякуй небові за своє щастя.

Люсіль. Я зовсім не хочу виходити заміж.

Пан Журден. А я, твій батько, цього хочу.

Люсіль. А я не хочу!

Пан Журден. Що це за вигадки? Ну! Кажу тобі ще раз, зараз же подай йому руку!

Люсіль. Ні, тату, я вже вам казала, що нізачо у світі не вийду ні за кого, крім Клеонта, і я радніше зважуся на щось лихе, ніж... *(Пізнаючи Клеонта.)* Звичайно, ви – мій батько, і я повинна вам у всьому коритися...

Пан Журден. Ах, який же я радий, що ти так скоро зрозуміла свій обов'язок! Як приємно мати таку слухняну мочку.

Я в а 7

**Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль, Дорант,
Дорімена, Ков'єль.**

Пані Журден. Як? Це що таке? Кажуть, що ти хочеш и і їдати свою дочку за якогось маскарадного блазня?

Пан Журден. Чи ти замовкнеш, нахабнице? Вічно осою у вічі лізеш, ніяк тебе на добрий розум не наставиш!

Пані Журден. Це тебе ніяк на добрий розум не наставиш! Що далі, то більше безглуздя! Що ти надумав, і до чого тут це зборище?

Пан Журден. Я хочу видати нашу дочку за сина турецького султана.

Пані Журден. За сина турецького султана?!

Пан Журден. Атож. *(Показуючи на Ков'єля.)* Негайно ж вислови йому свою пошану через цього перекладача.

Пані Журден. Навіщо мені той перекладач! Я й сама скажу йому просто в вічі, що дочки моєї він не бачитиме ніколи.

Пан Журден. Чи ти замовкнеш нарешті, кажу тобі ще раз!

Дорант. Як, пані Журден! Та невже ви відмовляєтеся від такої честі? Невже ж ви не хочете, щоб його турецька високість був вашим зятем?

Пані Журден. Боже мій, пане, не суньте ви свого носа до чужих справ!

Дорімена. Чи ж можна відмовлятися від такої великої честі?

Пані Журден. Ябі вас попросила, шановна пані, не турбуватися тим, що вас зовсім не обходить!

Дорант. Ми дбаємо насамперед про вас. Нам дуже близькі ваші інтереси – ми ж бо ваші друзі.

Пані Журден. Чудово обійдуся я й без вашої дружби.

Дорант. Таж ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

Пані Журден. Моя дочка згодна одружитися з турком?

Дорант. Звичайно.

Пані Журден. Вона може забути Клеонта?

Дорант. Чого часом не зробиш, щоб перетворитися на вельможну даму!

Пані Журден. Я задушу її власними руками, якщо вона встругне таку штуку!

Пан Журден. Безглузде базікання! Сказано тобі раз весілля буде, та й по всьому!

Пані Журден. А я тобі кажу, що не буде нічого!

Пан Журден. Ах, скільки зайвого галасу!

Люсіль. Мамо...

Пані Журден. Геть від мене, гидке дівчисько!

Пан Журден *(до пані Журден).* Що?! Ти її лаєш за що вона послухалася батька?

Пані Журден. Атож. Вона так само і моя дочка, як і твоя.

Ков'єль *(до пані Журден).* Пані...

Пані Журден. А ви що маєте мені сказати, ви?

Ков'ель. Одне слово.
Пані Журден. Дуже мені потрібне ваше слово!
Ков'ель (*до пана Журдена*). Пане, якщо дружина ваша захоче вислухати мене сам на сам, то я обіцяю вам, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.
Пані Журден. Нічого знати не хочу!
Ков'ель. Та ви тільки вислухайте мене!
Пані Журден. Ні.
Пані Журден (*до пані Журден*). Вислухай його!
Пані Журден. Ні, я не хочу його слухати!
Пані Журден Він тобі скаже...
Пані Журден. Не хочу я, щоб він до мене балакав!
Пан Журден. Сто чортів! Ну, та й уперта ж! Чи тобі що станеться, як ти його вислухаєш?
Ков'ель. Ви тільки вислухайте мене, а тоді робіть, як самі знаєте.
Пані Журден. Ну, що там таке?
Ков'ель (*стиха до пані Журден*). Ми вже цілісіньку годину подаємо вам різні знаки, пані. Невже ж ви ще й досі не бачите, що все це робиться тільки для того, щоб підробитися під пана Журдена з його кумедними химерами? Ми намагаємося обдурити його цим маскарадом. Адже це сам Клеонт – оцей син турецького султана.
Пані Журден (*стиха до Ков'еля*). Ага-а-а!
Ков'ель (*стиха до пані Журден*). А я, Ков'ель, перекладач при ньому.
Пані Журден (*стиха до Ков'еля*). Ага! Ну, коли так – я здаюсь.
Ков'ель (*стиха до пані Журден*). Тільки і взнаки не давайте.
Пані Журден (*уголос*). Так! То інша річ. Гаразд, даю згоду на цей шлюб.
Пан Журден. Ох! Нарешті всі до розуму прийшли! (*До пані Журден.*) От бачиш, а ти ще не хотіла його вислухати! Я знав, що він пояснить тобі, що то значить син турецького султана.
Пані Журден. Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.
Дорант. Чудова ідея! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися й від сьогодні перестали ревнувати вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпише контракт вашої дочки, підпише й мій шлюбний контракт з маркізою.
Пані Журден. І на це залюбки даю мою згоду.
Пан Журден. (*стиха до Доранта*). Це ви для того, щоб відвести їй очі?
Дорант (*стиха до пана Журдена*). Нехай собі втішається цією вигадкою.
Пан Журден (*стиха*). Гаразд, гаразд! (*Уголос.*) Пошліть по нотаря!
Дорант. А поки він прийде і складе шлюбні контракти, давайте подивимося наш балет і потішимо ним його турецьку високість.
Пан Журден. Блискуча думка! Ходімо ж сядьмо на свої місця.
Пані Журден. А Ніколь?
Пан Журден. Я віддаю її перекладачеві, а мою жінку хай бере, хто хоче!
Ков'ель. Дуже вам дякую, пане! (*Набік.*) От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

Пер. Ірини Стешко

ІСПАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ПЕДРО КАЛЬДЕРОН де ЛА БАРКА

(1600 1681)

Кальдерон належав до збіднілого дворянського роду. Народився в Мадриді, в родині секретаря казначейства. Мати майбутнього драматурга була дочкою зброяра, родом з Фландрії. Батько готував Кальдерона до духовної кар'єри: він здобув освіту в мадридській єзуїтській колегії, також навчався в університетах Саламанки і Алькала-де-Енарес.

У 1620 Кальдерон залишив навчання заради військової служби. З 1625 по 1635 роки служив в іспанських військах в Італії і Фландрії. У 1640-1642 рр., виконуючи військові обов'язки, Кальдерон брав участь у придушенні «Повстання женців» у Каталонії. У 1642 році за станом здоров'я залишив військову службу і через три роки удостоївся пенсії.

У 1651 році Кальдерон був висвячений на священника. Після рукоположення Кальдерон відмовився від написання світських п'єс і звернувся до священних аутос – алегоричних п'єс на сюжети, запозичені головним чином з Біблії і Священного Писання.

У 1663 році він був призначений особистим духівником Філіпа IV. Цю почесну посаду за Кальдероном зберіг і наступник короля, Карл II. Незважаючи на популярність п'єс і вподобань королівського двору, останні роки Кальдерона пройшли в помітній бідності.

Помер Кальдерон 1681 року, 25 травня, на свято П'ятдесятниці, коли в усій Іспанії лунав благовіст, що закликав на виставу одного з його аутос, над створенням якого він працював майже до останньої хвилини свого життя. На другий день після смерті його тіло, згідно з заповітом, було перенесене, без будь-яких пишнот, для поховання до церкви Сан-Сальвадор у Мадриді священниками конгрегації, на чолі якої він стояв багато років і якій заповів усе своє майно. Щоб задовольнити бажання численних прихильників небіжчика, кількома днями пізніше було здійснено урочисте поховання Кальдерона. Навіть у Валенсії, Неаполі, Ліссабоні, Мілані та Римі співвітчизники славетного драматурга вважали його смерть національною втратою.

Згідно списку творів, який склав сам автор перед смертю, його перу належать біля 120 комедій та драм, 80 аутос і 20 інтермедій, немало інших текстів серед котрих вірші та поеми.

Найчастіше п'єси Кальдерона об'єднують у наступні групи:

- драми честі (проблеми любові, релігії та честі): «Саламейський алькальд», «Лікар своєї честі», «Живописець свого безчестя»;
- філософські драми (проблеми людської долі, свободи): «Життя – це сон», «Чудодійний маг», «Чистилище святого Патріка»;
- комедії інтриг «Дама-невидимка», «У тихому омуті», «По секрету вголос».

Як драматург дебютував Кальдерон п'єсами «Кохання, честь і влада» (1623) «Удаваний звіздар» (1624), «Гра кохання та долі» (1625).

Найплідніший період творчості розпочався постановкою в Колізеї Буен Ретіро комедії «Чудовисько, Промінь та Камінь».

Центральним твором Кальдерона є філософсько-алегорична драма «Життя – це сон» (1635). Найвідоміше філософське аутос драматурга – «Великий театр світу».

Українською мовою твори Кальдерона перекладали І. Франко, О. Мокровольський, Д. Павличко, М. Лукаш, М. Литвинець, С. Борщевський та інші.

*****

Ті, що були веселістю й красою,
прокинувшись на досвітку зі сну,
під ніч обернуться в печаль марну,
заснуть, обняті тьмою льодяною.

Для розквіту троянда чарівна
росте і розцвітає, щоб зів'яти,
один бутон – колиска і труна.

Веселка, що карміну й злота грою
на мить просяє далеч грозяну –
знак людського життя, – все за одну-
єдину днину пролетить стрілою.

Життя, як день, майне, коли з дитяти
стає дідусь, і вже пора вмирати;
вік – що година, рік – що мить одна.

Пер. Дмитро Павличко

*****

Волосся пишне, що йому дала
Свободу ніч, розсіпане, бунтливие

Сінтія чеше, випрямляє звиви
Промінь, що в'ються на дузі чола.

Як би ретельно праця ця не йшла,
Яке б чесання не було дбайливе,
Сяйливішим не стане те сяйливе
Безмежне царство світла і тепла.

Що білій шкірі молодій клейноди,

Бартоло одружився наш.
І за півроку Каталіна
Йому подарувала сина.
Його потішила ця вість:

Які веселі й пишні на зорі
пробуджені ясным промінням квіти,
і як обнятих тьмою, не зігрітих
не пожаліти о нічній порі!

Суперники веселки в барвній грі,
це злото, сніг і промінь зрозуміти
дають людині, що й вона на світі

Пер. Олександр Мокровольський

Коли вона чистіша за алмаз,
Знадливіша за всі знадливі моди.

Красі не треба осяйних прикрас,
Оздобі жодні не прикрасять вроди
Явленої, розквітлої в свій час.

Пер. Дмитро Павличко

Епіграма

– Бач, те, що іншим, як ведеться,
За дев'ять місяців вдається,
Моїй вдалось всього за шість...

Пер. Сергій Борщевський

Сонет

лиш одноденна квітка, повна мрій.

Розквітнула троянда на світанні,
аби скоріш зв'яли пелюстки,
бо в пуп'янку – колиска й дім останній.

Судився і людині шлях такий:
за день набутись і пропасти в хлані.
Немов години, миготять віки.

ВІЙТ ЗАЛАМЕЙСЬКИЙ

драма в п'яти діях і сімох відслонах
Педро Кальдерона де ля Барка

Для руської сцени переробив Іван Франко

ОСОБИ

Філіпп II, король іспанський.
Дон Лопе де Фігероа, генерал.
Дон Альваро де Атайде, капітан.
Педро Креспо, багатий мужик.
Івась, Ізабелла, його діти.
Інес, його сестрінниця.
Дон Мендо, бідний сільський шляхтич.
Нуньйо, його слуга.
Підфіцер.
Реболledo, вояк.
Чіспа, маркітантка.
Громадський писар.
Свита королівська.
Вояки.
Мужики.

Діється в іспанському селі Заламеї, в провінції Естремадурі.
Заслона спадає

ДІЯ ПЕРША

Майдан в селі Заламеї. Садки, вид на поля, в перспективі косяол з вежею. В глибині мурована і дахівками крита хата багатого мужика Педро Креспо.

ЯВА ПЕРША

Ще заким піднесеться заслона, чути тарабан. В хвилі піднесення заслони видно машеруючу компанію в ояк і в з розвитою хоругвою напереді. Передні вояки проходять півперек сцени і щезають. З самого заду йдуть Реболledo і Чіспа. Коли вони опиняються на середині сцени, чути з-поза сцени, з передніх рядів, команду.

Підфіцер (*за сценою*). Стій!

Ряди стають.

Спочиньте тут, я поспішу порозумітися з паном капітаном, який нам дальший розказ будеї

Реболledo (*відпинає свій торністер, знімає з плечей мушкет і кидає все те на землю*). А щоб чорт побрав таке життя! Та се мука, се пекло, се людоїдство, а не служба! Всі кісточки болять. У горлі мов огнем палить. Здається, і після пекельної смоли не було би гірше! (*Кидається на землю*.) Ах, щоб уже бог дав раз отак лягти та й не встати більше.

Чіспа. Ну, Реболledo! Та чи не встидно тобі таке говорити? Ади, я жінка і, може, в ліпших достатках зросла, ніж ти, а нічого не кажу.

Реболledo. Що ти себе до мене рівняєш? Ти поміркуй, хто ти, а хто я? Чи бач: я служу королеві, а ти служиш мені! Я присягав королеві, а ти присягала мені.

Чіспа. Обоє служимо, обоє присягали, — то й яка ж тут різниця?

Реболledo. От сліпа, що не бачить! Адже ж подумай, який пан король, а який пан я? Чого може вимагати слуга короля, а чого слуга Реболледа? Га? Ясно тобі тепер?

Чіспа. Ну, чого ж ти можеш від короля вимагати? Щоб тебе після на війну, де би тобі турки шаблею голову знесли. Ото велика лагомина! То вже я волю те, чого можу вимагати від тебе.

Реболledo. Бачиш, Чіспо, ще говориш, як баба! І певно, я присягав королеві поперед усього на те, що буду за нього битися, його боронити, на його честь танцювати в кровавому танці. Се, Чіспо, не така погана річ, як тобі здається. Вб'ють, ну, то не біда, раз мати родила. Але на війні не всіх убивають. А пощаститься тобі, відзначишся, зловиши ворожі ряди, вб'єш ворожого генерала, перший вилізеш на шанці, то надійся

надгороди, вищої ранги, всього, чого душа бажає. Війна мені не страшна, війна для мене празник. А отся собача служба, отее пuste машерування за телячою шкурою, отся волоцюга в спеку та в сльоту, в дні і в ночі, без пуття, без цілі, — се мене лютить і мучить. Здається, плюнув би на всю службу. Радше б у коршмі за послугача найнявся.

Чіспа. О, до коршми тебе таки тягне!

Реболледо. Ну, та й не диво. Хто так, як я, носить ціле пекло в горлі, той неабиякої річки потребує, щоб його залляти. *(Підносить бляшанку до уст і відкидає її.)* Пуста, щоб у неї грім луснув!

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Капітан, підфіцер.

Капітан. А не знаєш, куди мене закватировано?

Підфіцер. Не тільки знаю, пане капітане, але вашу кватирункуву при собі маю. *(Виймає карту.)* Ось вона, а ось тут і ваша квартира. *(Показує дім.)*

Капітан. Тут? А хто ж тут живе?

Підфіцер *(гляди́ть у карту).* Пе... Педро Крес... Кре... Креспо. Кажуть, що се найбагатший мужик не тільки в цілій Заламеї, але й у цілій околиці.

Капітан. Видно по будинках, по садах і по всьому, що хлоп неабиякий.

Підфіцер. Але горда штука має бути! Кажуть, що й медведя не треба, такий упертий та вередливий. Не приведи господи з ним зачепитися.

Капітан. Е, хлопська фума. Вже ми знаємо, як її прогонювати.

Підфіцер. Ні, пане капітане. Сей хлоп не такий. Всі хвалили, що чесний, і добрий, і щирий, але шалено гордий на свою честь і в тім пункті й князеві не уступить. І кривди найменшої не стерпить.

Капітан. Нехай собі! Що се мене обходить?

Підфіцер. Може, вас щось інше буде обходити. У нього, кажуть, дочка є — красавиця така, що чудо.

Капітан. Хлоп'янка — і красавиця. Не мій смак. Красавиця, що босо ходить коло корів та гусей, що жне, пряде, варить, обгоріла, обсмалена, з руками, як лопати, з косами, раз на тиждень чесаними — фі! Що се в мене за красавиця! Я на таких і не дивлюся. У мене, братику, інші вимоги. Я з благородного гнізда і тільки благородну даму можу любити. Маленькі ніжки, маленькі ручки, шовки, пахощі, строї, а головно, розумні, дотепні речі, тужливі погляди, горда постава — ось в чім краса! Ось в чім ідеалі Дама! Тільки дама може заповнити моє серце, зайняти мої думки, запалити моє чуття. А хлопська красавиця, сільська німфа від гусей — ні, спасибі! Забавляйся ти сам з нею, коли твоя охота. Я на неї й дивитися не хочу.

Підфіцер. Я простий чоловік, пане капітане. Я не перебираю. У мене дама не дама, дівка не дівка, молодиця н? молодиця... У мене по Христовому наказу: люблю кожду, як себе самого. Звісно, доки не навкучить. А за дозвіл в сьому випадку покірно дякую пану капітанові і не залишу ним покористуватися.

Капітан *(озирається).* Гов, а се що?

Підфіцер *(гляди́ть також).* Якийсь високий панич, а худий-худий, як скіпа, злізає з такого ж худого коня. Ще й пахолок за ним. Видкося, якийсь околичний шляхтич.

Капітан. Чистісінький Дон-Кіхот, про якого писав небіжчик Михайло Сервантес. Іде сюди!

Підфіцер. Що се може значити?

Капітан. Сховаймося ось тут за корчем, побачимо, що воно і чого хоче.

Ховаються за бокову кулісу.

ЯВА П'ЯТА

Дон Мендо і Нуньйо.

Дон Мендо. Мій верховець, Нуньйо, а чи добре ти прип'яв його?

Нуньйо. Тамарінда груба, як оборожина.

Дон Мендо. Щоб тільки він не розбрикався та не вирвав її з коренем!

Нуньйо. Ні, пане! Він зараз ляг, мов захлипана собака. Не міг на ногах стояти.

Дон Мендо. І наказував я тому поганцеві, конюхові, щоби якнайчастіше виводив його на свіже повітря!

Нуньйо. Пане, йому б вівса треба, не свіжого повітря!

Дон Мендо. Не розумієш, що говориш, Нуньйо. Свіже повітря і чистота, отес половина коня.

Нуньйо. То власне на тій половині ви й їздите. Свіже повітря — і справді він виглядає, як повітря. І чистота також — чистий, як дріт.

Дон Мендо. А псів ти випустив, Нуньйо?

Нуньйо. Розуміється. Адже вили з голоду, аж дошки гризли. А скоро на волі, зараз побігли по хлопських хатах бушувати.

Дон Мендо. Досить розговорів. Подай мені рукавиці і зубочистку. Пройдемося поперед вікнами отсього хлопа.

Нуньйо. Що ж ви, пане, будете з зубів виколювати, коли, крім пряженого бобу, нічого не їли?

Дон Мендо. Не твоє діло, блазню! А нехай хто інший посміє мені сказати, що я сьогодні не їв бажантів і не закусував марципанами, то йому отсею шпадою душу з тіла виколю.

Нуньйо. Ліпше б ви нею яку бездушну істоту закололи, то було б нам обом щось пообідати.

Дон Мендо (з помпою теребить зуби). Слухай, Нуньйо! Чи то правда, що тут військо в селі постоем стало?

Нуньйо. Так, пане, ціла компанія.

Дон Мендо. Бідні хлопці! То їх об'їдять!

Нуньйо. А я, пане, думаю, що шляхтичі бідніші.

Дон Мендо. Чому?

Нуньйо. Їх ніхто не об'їсть, бо вони й самі не мають що їсти. Знаєте, пане, я так собі часом міркую, для чого то король не каже ставити вояків на квартиру до шляхти?

Дон Мендо. Для чого?

Нуньйо. Бо боїться, щоб ті постояльці з голоду не погибли.

Дон Мендо. Міркуєш по-хлопськи, Нуньйо. Не маєш виображення о тім, що значать шляхетські дипломи, привілеї і печаті. О, благословлю тебе, духу мого батька, що полишив мені той дорогоцінний диплом! Чи ти розумієш, Нуньйо? Старинний пергамен, не простий, а рожевий, а на нім по лазуровому тлі золоті букви.

Нуньйо. А я б волів, щоб ваш небіжчик татуньо був вам лишив троха більше грошенят.

Дон Мендо. І пощо мені грошенята?

Нуньйо. Не терпіли б голоду.

Дон Мендо. Хіба я терплю голод? Помиляєшся, Нуньйо! То тільки хлоп, як не має що їсти, терпить голод. Правдивий шляхтич ніколи не чує таких низьких долегливостів. Він жиє тисячолітньою традицією, заслугою своїх предків, блиском свого роду, славою свого Імені, чистотою своєї честі.

Нуньйо. Самі худі страви. Даруйте, пане, але мій жолудок ними не хоче конкетуватися.

Дон Мендо. Зараз видно плебея. Ну, але скажи мені, Нуньйо, що се значиться, що моєї Ізабелли не видно?

Нуньйо. Може, її дома нема?

Дон Мендо. Дома нема? Ні, Нуньйо. Се не може бути. Серце моє чує, що вона тут, близько, за отсею стіною, а моє серце ніколи не помиляється.

Нуньйо. Слухайте, пане! Зовсім я вас не розумію. Здається, ви любите отею Ізабеллу, принаймі все маєте любов на язиці. Так чому ж би вам не взяти та не оженитися з нею?

Дон Мендо (обурений). Оженитися! З хлоп'янкою! Як можеш хоч подумати щось подібного, Нуньйо?

Нуньйо. Ну, що ж би тут було дивного? Адже ж любите її, щодня приїжджаєте зі свого фільварку аж у село, парадуете поперед її вікна, завертаєте очі, зітхаєте, говорите їй компліменти — значить, вона варта того.

Дон Мендо. Ах, Нуньйо! Чи варта? Вона царицею варта бути!

Нуньйо. Так чому ж вам не піти до старого Креспо і не попросити о її руку?

Дон Мендо. Бо він хлоп, простий хлоп! Бо вона хлоп'янка! Батько податок платить!

Нуньйо. Хіба се встид? Платить, видно, що має з чого.

Дон Мендо. Мій батько не платив податків, мій дід не платив податків, мій прадід не платив, жаден з моїх предків ані по мужеській, ані по жіночій лінії не платив податків. То й мій тесть не сміє платити податків. Се була б нестерта пляма на нашім яснім гербі.

Нуньйо. А я волів би герб з маленькою плямкою, а при тім мішок дукатів у скрині. А старий Креспо грошовитий і за дочкою певно нічого б не пожалував.

Дон Мендо. Мовчи, мовчи о тім! Не годиться мені навіть слухати такого.

Нуньйо. Ну, а коли не хочете з нею женитися, так чого ж потребуєте від неї?

Дон Мендо. Ех, Нуньйо! Не розумієш ти людської натури. Серце моє летить до неї, спішить до неї, б'ється до неї, рветься до неї. Шляхетський гонор не дозволяє мені подати їй свою руку. Але чи ж не можна любитися без шлюбної обручки? Чи ж серце мусить в'язатися стулою? Ні, серце хоче бути свобідним, любити, доки любить, пити розкіш із сеї солодкої квітки, поки п'ється!

Нуньйо. А потому?..

Дон Мендо. Ну, що ж потому? Потому може собі Ізабелла іти... ну, хоч би в монастир.

Нуньйо. Ну, пане, дякуйте богу, що Креспо не чує отсих ваших слів, а то б він не пожалував труду і привів би ваше серце і ваш шляхетський гонор до спільного знаменника.

Дон Мендо. Мовчи, Нуньйо! Гляди там! Бачиш?

Нуньйо. Бачу, пане! Вікно відчиняється! Ваша богиня зараз покажеться. Он її чорноока кузиночка голову показала.

Дон Мендо (*наближається до вікна*). Ах! Із півночі пополудні сходиш ти, моє ясне сонце, в рожевім блиску, в діамантовій, променистій короні! Нуньйо, гляди!

.....

ЯВА ДЕСЯТА **Креспо, Івась.**

Креспо. Невитримана година з тою голотою! Доки терплю, то терплю, але як колись терпцю не стане!..

Івась. Боюсь, що я скоріше перегоню його через гречку. Ви відки йдете, таточку?

Креспо. Просто з току. Надвечір вийшов я на поле. Що за чудо! Що за краса! Доки оком окинеш, копи, копи, копи, мов купи щирого золота. А поміж ними воли і мули тягають колісниці, звозять дар божий на тік. А на току радість, співи, музика. Хлопці молотять кіньми, другі перетрясають, треті зерно в купи згортають. Надвечір вітрець легенький схопився, — почали віяти. Кажу тобі, хлопче, — розкіш! Коли б ще кілька днів погоди, то всі сусіки будуть повні. Ну, а ти де був?

Івась. Завидую вам, татку, тої щирої радості, якою наповняє вас вид збіжжя, зерна, жнива. Боюсь, що виласте мене, коли вам скажу, що я робив. Та що коли мене не туди тягне. Там, за селом, на толоці хлопці зібралися в пилку грати. Я, розуміється, вів перед і програв дві партії.

Креспо. Се нічого, коли тільки заплатив програне.

Івась. То-то й біда, що не заплатив. Усі гроші вийшли, і я хотів вас просити...

Креспо. Гов! Поки скажеш, о що ти хотів просити, на тобі дві добрі науки. Не обіцяй ніколи, чого не можеш додержати, і не програвай ані цента понад те, що маєш у кишені. Бо не додержиш слова, не доплатиш програного, — готова неслава.

Івась. Спасибі вам, таточко! Дуже мудрі ради, і я приймаю їх усім серцем. А в відплату дам вам також одну подібну: ніколи не збувайте добрими радами того, хто потребує грошей!

Креспо (*сміється*). Ха-ха-ха! Дуже добра рада, справді, дуже добра!

.....

ЯВА ДВАНADЦЯТА **Креспо, Івась.**

Івась. Дивуюсь вам, таточку, як се вам не остогидне зносити всі отсі постої та квартирунки?

Креспо. Ну, а що ж маю робити?

Івась. Купили б шляхетський диплом і були б вільні і ви, і ваші потомки.

Креспо. Ні, синку! Не говори мені про купований диплом! Адже ж усі люди знають, що я хоч чесного і заможного роду, та все-таки мужик. І що ж мені з купленого диплома? Чи я за гроші куплю собі й шляхетних предків, і родову славу? Чи я з дипломом буду ліпший, чесніший, ніж тепер? Дурниця! За диплом заплати п'ять-шість тисяч реалів, — ну, про гроші б я не дбав, але се ж гроші, а не честь. Се так, як лисому перука: сховає лисину, але не згубить.

Івась. А все-таки сховає і голову охоронить від сонця, і себе від насміхів.

Креспо. Не вір тому, сину! Не вір купованим гонорам. І пощо їх мені? Живу собі на своїм добрі, своєю працею, і хто мені що зробить? Мої предки були мужики, і мої сини нехай будуть мужиками! Але гов! Я забалакався, а тут треба порядок у домі зробити. Приклич-но мені Ізабеллу.

Івась. Та ось вона й сама надходить.

.....
ДІЯ ДРУГА
.....

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Ті самі, Креспо і Івась з шаблею, за ним Чіспа.

Креспо. А, пан капітан! Як же се? Ми вже були в перестрахи, щоб ви тут у гніві не вбили отсього вояка, біжимо щодуху, а ви тим часом...

Ізабелла. Ой, господи! Що воно буде?

Креспо. А ви тим часом залюбки точите баляси перед дівчатами.

Капітан. То трудно. Правило шляхетської чемності сильніше від наших особистих поривів. Коли отся дама за ним уймилася, то я мусив запанувати над своїм гнівом.

Креспо. Е, пане капітане! Ізабелла — моя дочка, проста хлоп'янка, а не жадна дама!

Івась *(на боці)*. їй же богу, все се була чиста комедія! Йому хотілося дістатися до сього покою, і на те він змовився з онтим гільтаєм. Та ні! Я йому покажу, що я не такий дурень, щоб мене такими штуками ошукати! *(До капітана.)* Пане капітане! Я надіюсь, що ви могли від першого разу переконатися, що мій таточко щиро старався вам у всьому служити і догодити. Чи то благородно в відплату за те робити йому таку нечесть?

Креспо *(строго)*. Хлопче! Що се ти плетеш? Про яку нечесть говориш? Коли вояк йому супротивився...

Івась. Вояк і не думав супротивлятись. Розмовляли дружнісінько!

Креспо. Мовчи! Пане капітане, моя дочка дякує вам покірно, що ви помилували сього бідолаху, а я дякую вам, що ви вшанували її просьбу.

Капітан. Тільки ся одна просьба й спинила мене! *(До Івася.)* А ти, хлопче, на будуще ліпше роздумай, що говориш!

Івась. Я дуже добре роздумав те, що сказав.

Креспо. Що? Ти ще не мовчиш?

Капітан. Тільки ваша присутність стримує мене, а то б я сього молокососа навчив розуму.

Креспо. Пане капітане! Прошу не забувати, що се мій син! Мені вільно картати і карати його, але не вам.

Івась. А я тільки від свого тата знесу докори і кари, але від когось іншого ніколи.

Капітан. Ова! А що ж би ти зробив?

Івась. Життям важу, а своєї честі нарушити не дам.

Капітан. І яка там у хлопа честь?

Івась. Така, як і у вас! Панцю, якби не хлоп, то би пани з голоду погибли.

Капітан. Що? Ти до мене так? Ні, сього я не подарую!

Добуває шаблі. Івась також.

Креспо. Гов! Стійте! Я вам розказую.

Капітан і Івась ударяють один на одного.

Реболledo. До сто чортів! Тут не жарти! Чіспо, ходімо геть, бо тут б'ють!

Чіспа *(кричить у сінях)*. Гей! Рятуйте! Мордують! Рятуйте! Патролі!

Реболledo *(вбігає до покою)*. Ой, господи! Дон Лопе надходить!

.....
ДРУГА ВІДСЛОНА

Садок перед домом Креспо

ЯВА ВОСЬМА

Капітан і Реболledo.

Капітан (*до себе*). Ні, се не любов! Вона хлоп'янка, то як же ж я можу її любити? А проте серце моє тріпаєсь, як пташка, в крові огонь горить, в голові шумить, світ у очах міниться. Дурію, мечуся, сам себе не тямлю!

Реболledo. Воліли ви, паночку, не бачити тої нещасної дівчини, ніж тепер отак терпіти!

Капітан. Ну, і що ж-сказала тобі служниця?

Реболledo. Та хіба ви ще не зрозуміли? (*Шепче йому до уха.*)

Дон Мендо (*за корчем*). Ні, не видержу! Уб'ю його! Нуньйо!

Нуньйо. Тихо, пане, не решетіться, а то він учує!

Дон Мендо. Слухай, Нуньйо, бігай ти до мене додому і вишукай мені всю лицарську зброю.

Нуньйо. Що вам, пане? Яка там у вас лицарська зброя. Тільки всеї, що отся шпада при боці теліпається. Та й то не виймайте її з піхви, щоб ніхто не побачив, що половина її відломана.

Дон Мендо. Ні, Нуньйо, там у спіжарні є мій меч предківський.

Нуньйо. Той, що на нім хомути висять? Та до чого се здале?

Дон Мендо. Я мушу отсього поганця провчити! Бігай!

Нуньйо. Ну, а ви тут самі лишитесь? У корчах? У потемку? І не страшно вам?

Дон Мендо (*озирається*). Бр! Страшно? Ну, ні! Правдивий шляхтич страху не знає. Але самому лишатися... Ні, Нуньйо, ходімо ліпше оба!

Нуньйо. І я думаю, що так ліпше буде. Тільки тихенько, щоб ті душогуби не почули!

Оба повзком перебігають через сцену і виходять.

ЯВА ДВАНАДЦЯТА

Ті самі, Ізабелла, Інес і Івась.

Ізабелла. Ви мене кликали, таточку?

Креспо. Так, доню. Дон Лопе казав тебе покликати, щоб тобі зробити честь своїм товариством.

Ізабелла. Радо буду служити вам, пане генерале.

Дон Лопе. Ні вже. Мені б радше випадало вам услугувати. (*До себе.*) Що за краса! А яка скромна та чемна! Прошу, сідайте, повечеряємо разом.

Ізабелла. Ні, пане генерале: нам, молодим, слід услугувати вам при вечері.

Дон Лопе. Ні, сідайте ось тут напротив мене!

Креспо. Ну, годі, дівчата. Вчиніть, що вам велить дон Лопе.

Ізабелла. Послушенство — наш обов'язок і наша заслуга.

Дівчата сідають.

За сценою чути бряжчання гітари.

Креспо. Мабуть, вояки проходжуються по вулиці та забавляються музикою.

Дон Лопе. А так, так! Вояцьке ремесло — тяжка річ, друже Креспо, а якби ще не та крихітка свободи на кватирах, то ніхто б при війську й не витримав.

Івась. А проте мені видається, що се чудесне життя.

Дон Лопе. Виджу по вас, молодий парубче, що вид військових мундирів, голос тарабана порушує вас, мов на пружинах підносить. Молодість, огонь! Ех! І я колись такий був. Так що, може, захочете пристати до нас?

Івась. Ох, пане генерале! Та се була б моя найбільша розкіш! А ще якби пан генерал зволили взяти мене під свою опіку.

Вояк (*за сценою, кричить*). Сюда! Сюда! Ось тут для співу ліпше місце.

Реболledo (*за сценою*). Стрібуймо ось тут під вікном. Ану, хлопці, пісеньку для прекрасної Ізабелли. А щоб її зо сну збудити, шпурніть легенько камінцями до вікна!

Кидають камінці до вікна.

Креспо (*набік*). Е, се музика не без цілі. Ну, ну, куди то воно піде? Подождімо.

Спів за сценою.

Я собі гадав,
Що зоря зійшла,
А то ж гарна Ізабелла
По воду вийшла.

Дон Лопе (*набік*). Ну, музика — се ще нічого. Але камінцями шпурляти, сього вже занадто. А ще перед моєю кватиркою отакий гармидер робити! Та ні! Задля Креспо і отсих дівчат буду тихо. (*Голосно.*) От збиточники!

Креспо. Звичайно, молодість-буйність. (*Набік.*) Ех, коли б мені не дон Лопе, я б їм всипав бобу!

Івась (*набік*). Там у світлиці, де живе дон Лопе, бачив я невеличку шабельку. Як би то незаметно збігати та дістати її до рук! (*Хоче йти.*)

Креспо. Куди ти, хлопче?

Івась. Та так... піду... поможу подавати вечерю.

Креспо. Сиди тут! На те є слуги.

Голоси (*за сценою, кричать*). Ізабелла! Ізабелла! Встань! Покажись у вікні!

Ізабелла (*набік*). Господи! Який сором! І що ж я завинила, що вони отак мене викликають?

Дон Лопе (*гнівно*). Ні, сього вже не можна Еитримати! До сто швадронів чортів! Чи чував хто таке! (*Зривається, та зачепивши о стіл, перевертає його.*)

Креспо. І кажу: до сто фургонів бісів! Тьфу на таке! (*Сканується і перевертає крісло.*)

Дон Лопе (*поміркувавшись*). Та ні бо! Нога мене страшенно заболіла, і я схопився з місця, не можучи витримати болю.

Креспо. І я також з тої самої причини схопився,

Дон Лопе. А пощо ж ви крісло перевернули?

Креспо. Ну, як ви перевернули стіл, то я не мав що іншого наборзі перевернути.

Дон Лопе (*набік*). Як би мені тільки позбутися їх! (*Голосно.*) Ну, годі вже, годі! Я сьогодні не хочу вечеряти. Ідіть спати!

Креспо. Ваша воля.

Дон Лопе (*до Ізабелли*). Добра ніч, моя красавице!

Ізабелла. Спокійної вам ночі!

Дон Лопе (*набік*). У мене шабля в покої. А двері з дому найду й напوماцки.

Креспо (*набік*). Піду ніби до стодоли спати. А стара шаблицько і в мене є.

Дон Лопе. Ну, так добраніч вам!

Креспо. Добраніч! (*Набік.*) А діти обоє запру в хаті.

Дон Лопе (*набік*). Хвилечку пережду, поки всі уляжуться.

Івась хоче крадьком відійти.

Креспо. Гей, хлопче! А ти куди крадешся? **Івась**. Я, таточку?

Креспо. Зараз мені додому! І спати всі, розумієте?

Всі відходять у хату. Сцена хвилю пуста. Темно. По хвилі входять капітан, підоліцер, Реболледо, Чіспа і вояки. Реболледо і Чіспа з гітарами.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА П'ЯТА

З Креспового дому виходять дон Лопе, Креспо і Івась в військовим мундирі.

Дон Лопе. Ну, друже Креспо, прийміть моє велике спасибі за все добре, чого я тут у вас зазнав. А вже найбільше дякую вам за те, що ви даєте мені свого сина.

Креспо. Нехай вам служить гаразд, пане генерале!

Дон Лопе. Він буде мені другом, не слугою. Не можу вам сказати, як сильно він припав мені до серця своєю відвагою, одвертістю і любов'ю до воєнного діла.

Івась. Отут при батькові запевняю вас, пане генерале, що буду для вас у всьому послушний, буду вас за батька рідного мати.

Креспо. А вже, пане генерале, зробіть ласку, пробачте йому, коли часом покажеться непроворним або в чому незвичайним. Наше сільське життя — невелика академія. Плуг, ціп, сокира, лопата — се була його наука, то й нівідки йому було набратися високої політики.

Дон Лопе. Не бійтеся, се помалу само прийде, коби лиш охота. Ну, та пора мені в дорогу. Вже сонечко хилиться вниз, жара потухає, найліпший час рушати.

Івась. Зараз біжу погляну, чи ваші носилки готові. (*Відходить.*)

ЯВА ШОСТА

Дон Лопе, Креспо, Ізабелла і Інес.

Ізабелла. Чи то так годиться виїжджати, не попрощавшись з тими, що вас так щиро поважають?

Дон Лопе. О, я певно не був би від'їхав, не попрощавшись з вами, моє гарне дитя. *(Цілує її руку.)* Та позвольте сказати вам ще одно. Отсей хрестик, висаджений діамантами, — убогий се дар, коли прирівняти його до вашої краси і доброти, але нехай він буде вам пам'яткою від мене, нехай свідчить про ту щирою симпатію, яку маю для вас. *(Подає їй хрестик.)*

Ізабелла. Пане, ви ображаєте мене, хочаби таким коштовним подарунком заплатити за нашу вбогу гостину.

Дон Лопе. Ні, дитя моє. Се не заплата, а знак мого батьківського чуття для вас.

Ізабелла *(бере хрестик).* Таку пам'ятку радо приймаю. І вірте, пане генерале, що дорога вона мені буде і люба не задля тих камінців, а задля тих благородних рук, з котрих походить. Поручаю свого брата вашій прихильності і опіці.

Дон Лопе. Про нього не журіться. При мні він не пропаде.

ЯВА ВОСЬМА

Ті самі, без дона Лопе.

Креспо. Сину мій Івасю! Поки там дон Лопе злагодиться в дорогу, слухай ще, отут при сестрі і Інесі, що тобі скажу. Спасибі богу, виріс ти у нас здоровий, гарний. Роду ти чесного і статочного, хоч хлопського, і про се не забувай ніколи. Як потомок чесного роду, що жив своєю працею і других нею годував, ти ніколи не унижуй себе, не гнись, і не хились, і не встидайся. Як хлопський син, ти не силуйся вискочити в пани, не несися занадто, щоб тим ще більше себе не принизив. Будь чемним для всякого, скорим до помочі і порятунку чи то долонею, чи кишенею. Всі скарби Індії не варті того, що людська любов і прихильність. Особливо жінок шануй і ніколи не говори о них нічого злого, а коли найде покуса, нагадай собі свою матір і сестру. До шаблі за леда дурницею не хапайся, але доброї, чесної справи борони до останньої краплі крові. Грошей даю тобі досить. Дон Лопе буде твоїм опікуном, а моє благословеństwo буде тебе супроводжати на кождім кроці. *(Цілує його.)*

Івась. Таточку! Кожде ваше слово як дорогий скарб западає в мою душу на все життя. Подайте мені руку. *(Цілує її.)* А тепер з тобою, сестричко, попрощаємось! Ну, до побачення. *(Обнімає її.)*

Ізабелла. Івасику мій! Братику милий! Здається, якби могла, назавсідги задержала б тебе при собі! *(Цілує його.)*

Івась. Годі, сестричко! *(Подає руку інесі.)* Бувайте здорові, Інесо! Дай бог нам у добрі побачитись!

Інес. Я й тепер за слізьми не бачу вас! Прощайте!

Креспо. Ну, діти! Розжалобили ви моє старе серце! В дорогу, Івасю! Дон Лопе вже геть за селом! Здається, якби можна, то я й сам не пустив би тебе в останній хвилі.

Івась. Бувайте здорові всі враз! *(Відходить.)*

ЯВА ДЕСЯТА

Креспо, Ізабелла, Інес на лавці на переді сцени. В глибині сцени, під стіною дому, показуються капітан, підпоручник, Реболledo, Чіспа в вояцькiм мундирі і ще два-три вояки. Говорять притишеним голосом.

Капітан. Пет! Тихо, тихо! Ну, Реболledo, іди ж і скажи тій служниці, що я жду ось тут.

Реболledo. Іду зараз! Але гов! Се що там за люди сидять?

Підпоручник. Здається... Е, та се сам господар, а обік нього, ота в місячнім світлі, се ж його дочка Ізабелла.

Капітан. Так, се вона! Хоч би й не місячне світло, то моє серце сказало б мені, що се вона! Ах, моє щастя вивело її мені назустріч! Тепер тільки сміло. Один відважний вчинок і — і ціль моя осягнена.

Підофіцер. Що хочете робити?

Капітан. їх троє безоружних, а нас купа. Кинемося на них, і маємо її в руках.

Підофіцер. А хочете, пане, послухати доброї ради?

Капітан. Ні.

Підфіцер. Ну, коли ні, то робіть що знаєте. Ми тут прийшли вам помагати. Значить, розкажіть. **Капітан.** Поскидайте плащі!

Всі скидають плащі.

Реболledo. Чіспо! Твоє діло — нести плащі. **Чіспа.** Давайте сюда! *(Бере плащі на плечі і стає збоку.)*

Капітан. Ми стаємо ось тут коло брами, а коли вони наближаться, я закомендерую. Коли б нам прийшлося розбігтися в різні боки, то збірний пункт отам на горі.

Зачаюються при брамі.

Креспо *(до дівчат).* Ну, діти! Досить того свіжого повітря. Ходімо вечеряти.

Всі троє встають і наближаються до брами.

Капітан. Ану, товариші! Тепер пора! *(Кидається на Ізабеллу і хапає її в свої обійми.)*

Ізабелла. Ой, господи! Що се таке?

Капітан. Го-го! Голубочко! Ти думала, що зо мною так легко розстатися! Се я, капітан! Далі за мною! *(Несе її геть.)*

Ізабелла *(за сценою).* Рятуйте! Таточку! Рятуйте!

Креспо. Га, поганці! *(Кидається за нею, вояки відтручують його.)*

Ізабелла. Таточку! На поміч!

Інес. Господи! Рятуйте її! *(Втікає у браму.)*

Креспо. Підлі розбійники! Бачите, що я безоружний, То й знущаетесь!

Реболledo. Іди геть, старий! А то досить мені раз махнути, та й по тобі!

Креспо. Махай! Бий! Що мені по житті, коли моя честь зневажена, потоптана, убита! Господи! Коли б мені тільки меча! Без меча гнатися за ними — дарма робота. А побіжу до хати за мечем, то вони втечуть!

Інес *(скрізь двері подає йому меч).* Вуйку, ось ваш меч! *(Відходить в дім.)*

Креспо. О, спасибі тобі, дитино, за сю поміч! Тепер я не загину без честі! *(Кидається на вояків.)* Де ви, розбійники? Де моя дитина? Віддайте її мені! За неї я кров свою проллю, але й вашої наточу.

Підфіцер. Дарма ваша бесіда! Нас багато, а ви самі.

Креспо. Зараз і у нас тут більше буде. Та поки що я й сам не повстидаюся. *(Кидається на нього з мечем. Тим часом Реболledo підставив йому під ноги лавку. Креспо падає.)* О, прокляття!

Реболledo. От і лежиш, старий дурню. Раз махну, та й по тобі! *(Замахується шаблею.)*

Підфіцер. Е, ні, дай спокій! Сього було б забагато. І честь його потоптати, ще й життя відібрати. Се не по-божому.

Реболledo. Але старий хрін крику наробить, піде погоня за нами.

Підфіцер. Так знаєте, що зробім? Заткайте йому рот, щоб не кричав, а потім візьмім на плечі і занесімо за село, отам у лісок і де-небудь у гушавині прив'яжім до дерева. Простоїться до завтра — ніщо йому не пошкодить.

Ізабелла *(за сценою здалека).* Таточку! Таточку!

Креспо. Дитино моя! Гвалт, люди! Гвалт!

Реболledo. Не будеш ти тихо? *(Затикає йому рот хусткою, вояки беруть його на плечі і несуть.)*

Ізабелла *(за сценою).* Рятуйте! Рятуйте!

Креспо *(за сценою).* Гвалт! Гвалт!

ЯВА ОДИНАДЦЯТА

Івась *(входить напам'яцки).* Що за крик? Що за гвалт? *(Слухає.)* Тут кричить хтось «рятуйте!», а тут «гвалт!» Тут жіночий голос, а тут мужеський. Мороз по мні проходить! Кінь мій за селом спотикнувся так, що я злетів з нього стрімголов. Зриваюся, до коня, а кінь втеки назад у село. Я за ним, а тут замість коня чую якісь крики. Що його робити? До хати йти? Ні, не слід покидати людей без рятунку. І куди бігти? Таточко казав жінок найбільше шанувати. Так і будь. Побіжу за жіночим криком! *(Виймає шаблю і вибігає геть.)*

Заслона спадає

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Поляна серед лісу. Місячна ніч, в часі останніх сцен світає.

ЯВА ПЕРША

Капітан, Ізабелла.

Капітан (*силою держить Ізабеллу за руку*). Квіточко моя! Горличко моя! Сонечко моє ясне! Невже й тепер ще ти не поглянеш на мене ласкавіше? Не промовиш до мене широкого слова?

Ізабелла (*пручається*). Нелюде! Вбий мене! Отее тобі моє останнє слово! Адже ж ти вже вбив мою душу, занастив мою честь, то вбий же й тіло!

Капітан. Покинь такі чорні думки, моя царівно! Поглянь на мене! Хіба я не молодий, не вродливий? Хіба не варт твоєї любові?

Ізабелла. Будь ти, проклятий, нікчемний зраднику! Навіть для моєї ненависті зі своїм огидним поступком ти занизький!

Капітан. Невже ж любов, гаряча, безумна, безпам'ятна, що попхнула мене до сього, не варта в твоїх очах пробачення.

Ізабелла. Пусти мене, коли вбити не хочеш! Пусти, най сама собі смерть заподію!

Капітан. О ні! Так легко я не пушу тебе. Волею чи неволею ти мусиш іти зо мною. Я зламаю твій упір, здобуду твою любов.

Ізабелла. Мою погорду вже маєш. Хіба се злий початок? Пусти!

ЯВА ДРУГА

Ті самі, Івась.

Івась. Га, здається, тут чути той крик! Гей, хто тут, озивайтеся!

Ізабелла. Господи! Хтось підходить! (*Кричить.*) Рятунку! Рятунку!

Івась (*прибігає*). Що бачу? Моя сестра!

Ізабелла. Івась! Братуку мій! Рятуй мене! Отсей, отсей поганець ухопив мене з дому!

Івась (*добуває шаблі*). Розбійнику! Злодіяко! Боронись, бо смерть твоя!

Кидається на капітана. Той пускає Ізабеллу і хапається за шаблю. Вони б'ються на шаблях, Ізабелла тим часом утікає в гущавину.

Капітан (*боронячись*). Хлопе! Чи ти знаєш, хто я? Як ти смієш на мене руку піднімати?

Івась. Ось я посміюсь! (*Ранить його, капітан падає.*)

Капітан. Ой, ой, ой! На поміч! На поміч, мої вояки!

Івась. Е, ні вже! Тепер ти в моїх руках, поганче.

ЯВА П'ЯТА

Ізабелла (*виходить із-за дерев*). Пішли! Понесли Його! Боже справедливий, як швидко рука твоя досягає переступника. Але я? Що ж мені тепер, нещасній, робити? Верну додому, — адже ж таточко не пережيه сеї ганьби, сеї нечесті, котрі йому через мене заподіяно. А тут у лісі страчусь або піду світ за очі, то злі язики готові сказати, що я добровільно пішла з тим розбійником, що я в змові з ним була. Господи, освіти мене! Додай мені сили, щоб я терпливо перенесла отее страшенне горе!

Голос за сценою (*приглушений, ледве чутний*). Убийте мене! Убийте, а не лишайте на страшну муку!

Ізабелла. Господи, а се що? Мов із-під землі якийсь страшенний стогін іде. (*Кричить.*) Хто там?

Голос за сценою. Будь моїм добродієм, убий мене! Богом святим заклинаю тебе!

Ізабелла. Якийсь нещасний! І йому смерті хочеться. І йому життя обридло. Страшно, а хочеться йти в ту сторону, побачити, хто се?

Голос за сценою. Змилуйся! Адже ж знаєш, що життя для мене гірша мука, ніж смерть!

Ізабелла. Двоє нас таких! Може, нам легше буде терпіти однакове горе. (*Іде в гущавину в напрямі, відки чути голос. На сцені якийсь час пусто. В гущавині темно, на сцені звільна розвиднюється.*)

ЯВА ШОСТА

Ізабелла, за нею Креспо з руками, зв'язаними на плечах.

Ізабелла (*озирнувшись*). Господи! Се мій таточко!

Креспо (*вийшов з тітьми*). Мати пречиста! Се ж моя дочка! Дитино моя, що з тобою?

Ізабелла (*заливаючись слізьми, кидається йому на груди*). Таточку! Таточку!

Креспо. Розв'яжи мені руки!

Ізабелла. Ні. Вперед вислухайте мене. А то ви вб'єте мене, вчувши, що зо мною сталося.

Креспо. Не бійся, доню! Знаю, що ти нічого не винна. А в такому разі нічого не могло статися з тобою такого...

Ізабелла. Ох, мати божа! Я й сама не можу збагнути всеї безодні мого нещастя! І чую, що смерть була б для мене найліпшим виходом, самотнім рятунком, і боюсь її. Та ні! Робіть зо мною що знаєте! (*Розв'язує його.*)

Креспо (*цілує її*). Не бійся, доню! Розкажи мені все, все, що знаєш. Я ж твій батько і найліпше буду міг осудити, що тут далі діяти.

Ізабелла. Все, що знаю! Бідна моя голова! Що"я знаю? Знаю те, що той огидний зрадник, той капітан, мов вовк овечку, спіймав мене з ваших обіймів і поніс у пільму. Знаю, що я кричала, пручалася, рвалася від нього, поки зовсім не зомліла. Коли я прокинулася, він уже був зо мною отут у лісі. Я лежала на землі, ледве жива, розбита, знівечена. Господи! І пощо я прокинулася? Пощо в моїй голові прокинулася свідомість мого нещастя, моєї ганьби? Він держав мене в своїх обіймах, говорив мені огидні слова, що, мов розпалені кліщі, шарпали моє серце. Я знов почала кричати, а на його погані любові відповідала прокляттями. Прийшовши трохи до себе, я схопилася і рвонулася, щоб утікати, та він оп'ять спіймав мене. Я зрозуміла, що він хоче силою провадити мене з собою, до своїх вояків, і прийнялась знов кричати. Нараз я почула голос у лісі — се був Івась. Не знаю, який дух святий зіслав його мені на поміч. Досить, він кинувся на капітана з шаблею. Капітан мусив пустити мене, щоб боронитися — і я втекла від нього та сховалася отут у гущавину. Тривога гнала мене геть, бігти бог зна куди, в світ за очі, щоб утекти від того страшного почуття, що рвало мою душу. Та любов до брата тримала мене на місці. Ану ж йому не пощастить у тій лютий бою? Хто знає, може, я зможу йому чим-небудь допомогти? Отак міркуючи, я притаїлася в корчах. Не довго тяглася їх боротьба. Бог допоміг Івасеві. Він ударив капітана так, що той з криком повалився на землю. Та в тій хвилі прибігли капітанові помічники і кинулись на Івася. Він, бідний, трібував боронитися, та їх було багато і він мусив утікати. Тоді вони розп'яли плащ, взяли раненого капітана між себе і понесли.

Креспо. Куди його понесли?

Ізабелла. Казали, що до найближчої хати.

Креспо. Значить, до нашого села?

Ізабелла. Отсією доріжкою, що веде в долину.

Креспо. Господи! Покажи свою справедливість і дай його мені в руки!

ЯВА СЬОМА

Ті самі, Івась.

Івась. Таточку! Ви тут? Господи, тобі слава!

Креспо. Що з тобою, сину? Відкіля йдеш?

Івась. Боже! Сестра тут! (*Кидається до неї, ридаючи.*) Сестричко моя! Нещасна моя! (*Цілує її руки.*) Ні, ні мовчи! Не кажи мені нічого! Все знаю, а чого не знаю, того й чути не хочу! О господи! Невже ти не помстишся на тих поганцях за нашу тяжку кривду?

Креспо. Цить, сину! Не взивай бога надармо. Він дав нам розум, і силу, і почуття справедливості в душі. Наше діло робити, що можна, щоб правда не була потоптана в болото. Скажи мені, відки ти взявся і що робиш?

Івась. Вчора вечором я виїхав від вас, щоб здогнати генерала. Недалеко за селом уже ніч мене заскочила. Жену коня, той нараз, мов прочуваючи нещастя, спотикнувся. Я злетів з нього — кінь утік назад додому. Я за ним. Прибігаю близько нашого дому, коли чую якісь жалісні крики. Слухаю, голоси все слабші і слабші, очевидно, віддаляються від села і то в різні боки. Не багато думаючи, я побіг за жіночим голосом. Якийсь час я ще чув його, він провадив мене до лісу. Та тут нараз усе затихло. Цілу ніч я мов заклятий блукав по лісі, спотикався о пні, падав у яруги, дряпався вгору. Аж отее над сим раном знов почув жіночий голос на отсій поляні. Прибігаю і бачу капітана, котрий держить Ізабеллу в своїх обіймах, Я відразу зрозумів усе, і моє серце запалало такою лютістю, що я кинувся на нього мов скажений. Він, почувши мій крик, покинув Ізабеллу і хопив за

шаблю. Не тямлю вже, як ми билися. Тямлю тільки, що, побачивши його кров, я закричав з радості, мов лютий звір. Він упав, я кинувся, щоб колоти, січи, гризти його зубами. Та в тій хвилі надбігли його товариші. Я мусив боронитися, мусив утікати перед силою.

Креспо. *(в задумі).* Добре, сину. А що ж далі? Івась. Я не тямив, куди біжу, і опинився на краю лісу. Там мене побачили наші слуги і розповіли мені про нічний напад на наш дім, про вхоплення вас і Ізабелли. Всі вони страшенно переполошені. Всю ніч шукали за вами. Та й не самі вони, а багато других людей шукає за вами.

Креспо. Як же сталося, що ти вернувся сюди?

Івась. Дізнавшись від слуг, що ані вас, ані Ізабелли нема ще дома, я зараз побіг шукати сестри в те місце, де її бачив. А вас і не надіявся тут найти.

ЯВА ВОСЬМА

Ті самі, громадський писар і кілька селян.

Писар. А, Педро Креспо! Господи, тобі слава, що ви живі, здорові! А ми вже думали, що з вами, борони господи, сталася якась погана пригода!

Креспо. Спасибі вам, панове сусіди, за ваше добре серце!

Писар. Ми тут за вами вже від самого досвіта шукаємо, щоб вам сказати аж три новини

Креспо. Які новини?

Писар. Адже ви мабуть ще не знаєте, що вас учора на зборі громадським вибрано війтом?

Креспо. Мене?

Писар. Так, пане Креспо. Одноголосно вас вибрали.

Креспо. Боже! Воля твоя!

Писар. А друга новина також іще вчора наскочила. Король має приїхати до нас. Через наше село їхатиме і як не нині то завтра буде в Заламеї.

Креспо. Га, так спішимся! Треба порядок робити. Треба гідно привітати нашого славного монарха.

Писар. Іо-то й є. Задля того ми й розбіглися так усі шукати за вами, бо знаємо, що у нас до такої справи ніхто не є так спосібний, як ви.

Креспо. Ну, а третя новина?

Писар. Ах, третя новина вже нам по дорозі здибалася. Погана новина. Сеї ночі в отсім лісі хтось королівського капітана напав і зранив. Вояки понесли його на плащі до села, облитого кров'ю.

Креспо. Господи! Що ви мовите?

Писар. Ви справедливо перелякалися, пане Креспо. Се дуже неприємна новина. Коли б, не дай боже, показалося, що се хтось із нашого села зробив, то готові нас навіки зруйнувати контрибуціями.

Креспо. І де, кажете, понесли його?

Писар. У село. Спішилися, щоб дійти до першої хати, щоб спинити кров і перев'язати рану.

Креспо. О, се важна новина! За сю новину велике вам спасибі! Ходім! Поспішаймо. Тут найшвидше треба моєї руки і моєї поради! Івасю, веди Ізабеллу додому, а опісля прийдеш до громадської канцелярії! *(Набік.)* Господи! Подай мені сили, і твердості, і мудрості, щоб я своє розбите судно прокермував щасливо через отсі розбурхані та зрадливі хвилі.

Всі відходять.

Заслона спадає

Пер. Івана Франко

ЖИТТЯ – ЦЕ СОН

Дійові особи:

Басиліо, король Полонії.

Сехисмундо, принц.

Астольфо герцог Московії.

Клотальдо, старий.

Кларін, блазень.

Естрелья, інфанта.

Росаура, знатна дама.

Солдати, почет, музиканти, співаки, слуги, придворні дами.

Дія відбувається у дворі польського короля, у фортеці неподалік і на полі битви.

ХОРНАДА ПЕРША

З одного боку — заросла лісом гора, з іншого — вежа, підніжжя якої править за в'язницю Сехисмундо. Двері, що навпроти глядача, — прочинені. Дія починається надвечір

СЦЕНА ПЕРША

Росаура, в чоловічому одязі, з'являється на вершині скелі й спускається в долину; за нею йде Кларін.

Росаура

О гіпногрифе¹ ярий,

Який примчався вітрові до пари,

Куди на горе наше,

Безлуска рибо і безкрилий пташе,

Мій коню, в шалі тому

По лабіринту плутанім, крутому

Цих скель стрімких і голих

Летиш крізь зарості, немов на сполох?

Зостанься й тут до скону

Служитимеш із кіньми Фаетону²;

Я ж, як мені судила

Законом доля, прикра і немила, У відчаї великім

Сама спущуся по камінні дикім

З гори, що наче брови,

На сонні хмурить підківки діброви.

Полоніє-державо,

Приймаєш чужоземця неласкаво,

Свої здійнявши гори,

І кров'ю слід його значиш на горі.

Це доля ятрить рани:

Де співчуття віднайде безталанний?

Кларін

Ні, не один, а двоє, —

В заїзді не лишай мене з журбою³;

Якщо сумної днини

Ми вийшли вдвох із рідної країни,

Здолали шлях далекий,

Пізнавши злигодні та небезпеки,

Тут разом опинились

І вдвох із горем із гори спустились, —

Чи це не привід знову,

Скінчить рахунки і почать розмову?

Росаура

Не хочу безнастанним Тебе,

Кларіне, мучить наріканням

Аби ти сам потиху

Знайшов у злигоднях своїх утіху.

В журбі є смак відчаю,

Казав якийсь філософ, і я знаю,

Щоб те відчути, брате,

Нещастя треба з ризиком шукати.

Кларін

Знать, був філософ клятий

П'яницею; йому лящів би дати

Добряхих чин по чину,

Тоді й для скарги мав би він причину!

Що ж ми, сеньйоро, будем

Самі робити тут, де пішки блудим

В пустелі в пізню пору,

Коли вже сонце хилиться за гору?

Росаура

Хто бачив ще такі дива

пророчі!

Якщо мене не обманули очі,

Не марево ж то плине, —

В останньому лякливім світлі днини,

Мені здається, бачу

Ген там будову.

Кларін

Вірю я в удачу, —

Ходім до того дому.

Росаура

Встає між голих скель палац, в якому

Таке вузьке віконце,

Що в нього зазирнуть боїться сонце:

Вся грубої будови

Ця вежа аж до самої основи

Між скелями й горою,

Яку вкриває ліс, немов габою;

Вона черкає тучі,

На камінь схожа, що звалився з кручі.

Кларін

Ходім туди бадьоро;

Це краще, ніж дивитися, сеньйоро,

Коли ще й благородні

Живуть там люди, то ми вдвох

сьогодні

Притулок знайдем.

Росаура

Двері

(Вірніше, чорна паша у печері)

Відкриті, й там утроба,

В якій народжуються ніч і злоба.

(*Чується брязкіт кайданів.*)

Кларін

О небо, що я чую!
Росаура
Мене мороз і жар пройняв, тремчу я.
Кларін
Невже дзвенять кайдани?
Карається там каторжник незнаний;
Чуття від жаху гасне.
Сехисмундо (у вежі)
Ох, горе тут мені! Ох, я нещасний!
Росаура
Який жахливий голос!
Моє від муки серце розкололось.
Кларін
За всім зі страхом стежу.
Росаура
Кларін...
Кларін
Сеньйоро...
Росаура
Ні, покиньмо вежу,
Тікаймо звідси.

Кларін
Так я потерпаю,
Що духу вже тікати я не маю.
Росаура
Чи це не блиск отої
Зірниці кволої, зорі блідої,
Яка пульсує синім,
Злотистим розсипаючись промінням,
Ллючи сумнівне світло,
Іще темнішим робить темне житло?
Тому в її сіянні
Я можу, хай здаля, у хвилюванні
Розглянути в'язницю,
Живого трупа кам'яну гробницю.
І в цю лиху годину
В звіриній шкурі бачу я людину,
Що дзвонить ланцюгами
У світлі мерехкім там, серед ями.
Не можемо втікати,
Послухаєм, що буде він казати,
Чом, як маю більш душі,

СЦЕНА ДРУГА

Стулки дверей розчиняються, і видно Сехисмундо; він у кайданах, одягнений у івірину шкуру. У вежі мерехтить світло.

Сехізмундо
Ох, горе тут мені! Ох, я нещасний!
Небеса, чому звалився,
Впав такий на мене гнів,
Що за злочин я вчинив
Проти вас – що народився?
Все я зважив, роздавився,
Розібрався у причині,
То й жорстокість вашу нині
Я збагнув уже сповна,
Адже злочин і вина —
Це зродитися людині.
Хочу знати все, як є,
Щоб не мучитись журбою
(Хоч я знаю, що виною
Тут народження моє),
Чом недоля мене б'є,
Щоб ще більше я страждав
Через те, що світ пізнав?
Інші також народились,
Чом же їм права судились
Ті, яких я вік не мав?
Птах зродився, як із тьми,
І красується улітку,
Схожий барвам на квітку
Чи на гілочку крильми,
Коли синяву грудьми
Крає й лине у висоти,
Занедбавши у висоти
Десь гніздечко на межі, –
Чом, як маю більш душі,
Маю менше я свободи?

Звір народиться й міцну
Носить шкуру, різномасний,
Наче знак зірок злощасний,
Кисті мудру таїну,
Коли суть явля страшну
І жорстоку від природи,
Людській силі йде супроти
В небезпеці сам на сам, —
Чом із кращим почуттям
Маю менше я свободи?
Риба зродиться й не дише
В піні грається морській,
Ніби човен із луски
Той, що хвилечка колише,
Аби їй плилось вільніше,
І глибокі мірить води,
Забажавши прохолоди,
Аж на дно пірнає в твань, –
Чом, як більше поривань,
Маю менше я свободи?
Зродиться ручай, пливе,
Поміж квітами зміється,
Мов срібло несе водиця
Поміж квітами живе,
Коли дзвінко кличе, зве
Поміж квітами до згоди
І в полях без перешкоди
Плине вільно, мов дитя, —
Чом, як маю більше знаття,
Маю менше я свободи?
Що на мене ще впаде?
Наче Етна, я палаю
І готовий із відчаю

Серце вирвати з грудей:
Де закон, причина де,
Щоб людині, мов для страху,
Відібрати перевагу
З нею й пільгу ще таку,
Що Всевишній дав струмку,
Дав і рибі, й звіру, й птаху?

Росаура

Відчуваю жаль і ляк
Від його болінь і суму.

Сехисмундо

Хто мою підслухав думу?
Це Клотальдо?

Кларін (убік до своєї пані)

Ствердь, що так.

Росаура

Ні, то я, скрушений бідак,
Що забрів під це склепіння,
Слухав тут твоє тужіння.

Сехисмундо

Зараз я тебе уб'ю,
Бо я взнав, що ти мою

(Хапає її)

Слабкість знаєш і терпіння.

Лиш за те, що чув мене,

Розірву тебе з нестями

Цими дужими руками.

Кларін

Я глухий, тож я й не

Чув тебе.

Росаура

Твій гнів мине,

Як уклякну, бо сповняє
Щось людське тебе й тримає.

Сехисмундо

Голос твій мене хвилює,
Образ твій мене дивує
І повага зігриває.

Хто ти? Хоч за довгі дні

Знав із світу лиш одно я,

Що колискою й труною

Стала ця тюрма мені;

І хоча у глушині,

Де з народження лиш голі

Бачу скелі в цім околі,

Я, живий скелет, живу,

Душу втративши живу

В безпросвітній цій неволі;

І хоч тут я до сих пір

Бачив, чув лише єдину

Ту, що вчить мене, людину,

Що мені про небо й мир

Повіла; й хоча надмір

Ти злякавсь і злу повірив

І між тіней та вампірів

Монстром звеш мене, –

Наче й я тут звір серед людей

І людина серед звірів;

І хоча було не мед,

Все я звідав, все я звірив,

Вчивсь поведженню у звірів,

Осягав пташиний лет

І читав я рух планет,

А по них – людські дороги, –

Саме ти мої тривоги

Вгамував, підніс мій дух,

Зір потішив мій і слух,

Оживив мене хоч трохи.

Як дивлюсь на тебе я,

То захоплююсь тобою

І з жадобою новою

Бачу, як твій зір сія.

Спрага не мина моя,

То й очима смерть спиваю;

Більше я страху не маю,

Хоч і гину, та все п'ю,

Долю бачачи свою,

І, щоб бачити, – вмираю.

Тебе ж бачить – це вмирать;

Я не знаю, крім огуди,

Що мені, слабкому, буде,

Як не бачити й чекать.

Буде зло — не благодать,

Біль, гризота, гнів затятий;

Буде смерть, бо смерть – це дати

Після мук і сум'яття

Нещасливому життя,

А в щасливого відняти.

Росаура

Я дивуюсь і дивлюсь,

Чемно слухаю й чекаю,

Що тобі сказати – не знаю

І спитати тебе боюсь;

Тільки віриться чомусь,

Щиро віриться: мене-бо

Привело утішити небо,

Якщо втіха може бути

В тім, щоб бачити і чуть

Більш нещасного за себе.

Кажуть, жив мудрець нужденний,

Так збіднів, що повсякдень

Різотрав'я мав лишень

За їство своє злиденне.

Чи бідніший є за мене? –

Сам себе в журбі питаю.

Скоро й відповідь дістав,

Як узрів, що вслід хирлявий

Інший брів мудрець і трави,

Що він викинув, збирав.

Так я вів життя нужденне

В цьому світі й бідував

І коли себе питаю:

Чи нещасніший за мене

Хтось тут є, о рідна нене?

Твою відповідь почув;

Я журбу свою збагнув,

То й зібрав свої знегоди
І, щоб разом все збороти, їх на радість
обернув.

І, якщо мої нещастя

Клотальдо (за сценою)

Гей, сторожа!

Чи ви спали, боягузи,
Що ввійшло до вежі двоє,
Мов узявши вас на глузи...

Росаура

Знов неспокій відчуваю

Сехисмундо

Це Клотальдо, мій тюремник.

Де ж кінець моїм нещастям?

Клотальдо

Гей, сюди, візьміть нікчемних

Чи забийте їх, коли

Вчинять опір вам щосили.

Голоси (за сценою)

Росаура

Бачу, що тебе гординя
Ображає, й некмітливим
Був би я, не попросивши
Проявити милосерда
До життя, яке в пилюці
Біля ніг твоїх простерте
Бо жорстоко дати волю
І смиренню, і гордині.

Кларін

Як Гординя чи Смирення⁸

Вже тебе не зрушать нині

Персонажі ті, що діють

Чи не в тисячі містерій,

Я, не гордий, не смиренний,

Щось середне в цій же сфері,

Тут прошу тебе уклінно

Захист нам і поміч дати.

Клотальдо

Ах, ви так

Солдати

Сеньйоре...

Клотальдо

Взять

Зброю в них і зав'язати

Очі їм, аби не знали,

Звідки вийдуть і кудою.

Росаура

Шпагу я лише тобі

Віддаю, як власну зброю,

Адже ти найголовніший

Із усіх, і я не знаю,

Хто б її був більше гідний.

Кларін

Я ж свою вручу й гульцяю,

Можуть тебе втішити трохи,

Слухай і збирай уважно

Те, що викинув я, вбогий.

Я зовуся...

СЦЕНА ТРЕТЯ

Зрада!

Кларін

Стражі цієї вежі,

Якщо нас ви пропустили,

Значить, видали нам вибір, –

А схопити нас найлегше.

Входять Клотальдо з пістолем у руках і солдати. Обличчя у всіх закутані.

Клотальдо (убік до солдатів при виході)

Всім-усім закрити обличчя;

Це важливо, це найперше,

Аби нас, поки ми тут,

Не могли впізнати люди.

.....

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Отака вона.

(До солдата)

Беріть!

Росаура

І, якщо померти мушу,

Хочу я за милосерда

Піднести тобі як мужу

В дар цю шпагу, адже нею

Володів у нашім краї

Муж достойний, то й прошу

Берегти її, бо знаю,

Що у цій злтавій зброї

Є велика таємниця,

Тож, надіючись на неї,

Йду в Полонію помститися

За образу.

Клотальдо

Боже мій!

Що це буде? Чи я мало

Звідав лиха і печалі?

Що мене тут схвилювало?

Хто ж тобі дав шпагу?

Росаура

Жінка.

Клотальдо

Як же звать її?

Росаура

Назвати

Я не можу ймення.

Клотальдо

Звідки

Ти зумів чи зміг узнати,

Що в цій зброї таємниця?

Росаура

Та, яка її вручала:

«Йди в Полонію, – сказала –
Будь обачний, будь і вмілий,
Щоб помітили цю шпагу
Знатні та шляхетні родом,
І того між ними знайдеш,
Хто тебе підтрима згодом».
Ймення скрила, бо не знала
Чи не вмер випадком досі.

Клотальдо

О мій Боже, що я чую!
Ще збагнути я не в змозі,
Чи видіння це чи правда?
Отакий ти, мій таланте!
Це та шпага, що залишив
Я прекрасній Віоланте
В знак того, що в мене той,
Хто колись її надіне,
Знайде поміч, як у батька
І шанобу, як у сина
Що мені тепер чинити,
Коли той, хто смілий досить,
Шпагу взяв для оборони,
Але смерть із нею носить,
Бо засуджений до смерті,
Він звертається до мене?
Ох яка мінлива доля!
Диво дивне й незбагненне!
Це мій син, про що й прикмети
Свідчать і пориви серця,
Котре, вмиє його впізнавши,
Кличе, зве і крильми б'ється
В мене в грудях і не може
Їх зламати, як кайдан
Бідний в'язень, що, зачувши
Шум на вулиці нежданий,
До вікна свій зводить погляд,
Так і серце, хоч не знає,
Що там сталось, шум почувши,
Рветься до очей, що має
За віконця і сльозами
З них, виходить, і горює.
Що робить мені, о небо?
Що робить? Як відведу я
Сам його до короля, –
Він загине, а сховаю,
То закон і свою клятву,

Як підданець я зламаю.
У мені любов і вірність
Борються. Чи королеві
Буду вірним? Звідки сумнів
І вагання ці хвилинні?
Що обрять – життя чи смерть?
Отже, вірність буде жити!
Він сказав, що тут з'явився
За образи відомстити.
Хто ображений, той нищий,
Адже честь – це справа смілих,
Це не син мій, не шляхетна
Кров моя у нього в жилах.
Та якщо уже стряслася
Небезпека, то від злого
Ще ніхто не увільнився,
Адже честь слабка до того,
Що ламається од вчинку
Чи плямується од вітру,
Що ж іще робити має
Благородний і нехитрий,
Як не знов піти до батька,
Ризикуючи собою?
Це мій син, моя кровинка,
Бо подібний він герою;
Таким чином є тут путь
Між двох сумнівів єдина, –
Йти до короля й сказати:
Це мій син – убийте сина.
Якщо честь моя зворушить
Короля, і син лишиться
У живих, то за образу
Поможу йому помститися.
Та якщо король не зважить
І на відданість, амбітний,
Він умре, не взявши навіть,
Що йому я батько рідний.
(До Росаури й Кларіна)
Йдїть а мною, чужоземці,
Та не бійтесь, що опори
Ви не знайдете в нещастях,
Бо в такому сумнівнім спорі –
Жить чи вмерти! – я не знаю,
Що з них важче, то змовкаю.
(Виходить)

.....

СЦЕНА ШОСТА

Входить король Басиліо із своїм почтом.

Естрелья

Мудрий Фалес...

Астольфо

Наш Евклід...

Естрелья

Що світилами...

Астольфо

й зірками...

Естрелья

Славно правиш...

Астольфо

стілки літ...

Естрелья

І за знаками...

Астольфо

й значками...

Естрелья

Визначаєш...

Астольфо

їхній хід...

Естрелья

О, дозволь після розлуки...

Астольфо

О, дозволь після розпуки...

Естрелья

Обів'юсь плющем круг стану...

Астольфо

На коліна тут я стану.

Басиліо

Небожата, дайте руки

І повірте, я вже знаю

Вашу вірність, крім усього,

Королю й своєму краю,

Тож, не кривдячи нікого,

Вас обох я урівняю.

Тим-то вам я довіряю

Справу нелегку й прохаю

Тихо вислухат мене,

Адже йдеться про складне,

Що здивує вас без краю.

Мій небоже і небого,

Двір Полонії преславний,

Ленники, васали й друзі,

Важусь я на чин державний.

Ви вже знаєте, що в світі

Працею, а не указом,

Заслужив я вчений ступінь,

Що, змагаючись із часом,

Пензлі нинішніх Тімантів,

Мармури нових Лісіппів¹¹

Вже Басиліо великим

(Що ж, мені цей жереб випав)

Тут мене проголосили.

Ви вже знаєте, шаную

Я науки, особливо

Математику ясную,

Через що я відриваю

Час від слави й справ поточних,

Щоб навчатися щоденно;

Гляну – й по таблицях точних

У віках прийдешніх бачу

Стільки різного й нового,

Що, здолавши час, про все це

Я кажу раніш за нього.

Ті високі зводи сніжні,

Ті скляні дахи безкраї,

Що їх сонце осяває,

Що серпом їх місяць красє;

Ті пливкі алмазні сфери,

Ті тремкі кришталні арки,

Що їх зорі прикрашають І

таємні повнять знаки, –

Це найбільша із наук

Моїх років, книг священних,

Де на сторінках сапфірних,

В вічних зшитках незнищених

Пише прямо і нерівно

Літерами золотими

Небо наші щасні долі

І зрадливі разом з ними.

Я так бистро їх читаю,

Що простежую душею

За їх рухами швидкими

По дорогах над землею.

Краще б небо повеліло,

Щоб раніше, ніж мій геній

Розглумачив їх нотатки

І їх аркуші знаменні,

Я життя своє утратив,

Впавши жертвою страшною

Його гніву, щоб не сталась

Ця трагедія зі мною,

Бо ж і розум тут гостріший

За ножа для нещасливця,

Адже той, кому знання

Чинять шкоду, — самовбивця!

Так скажу, та скажуть ліпше

Мої успіхи й діяння,

Прошу тиші, щоб почули

Ви про них оповідання.

Королева Клорілене

Народила мені сина,

У якому проявила

Чудеса небесна сила.

Перед тим, як із живого

Вийти склепу й світло боже

Взріти (адже народитись

І померти – це так схоже),

Він з'являвся породіллі

В снах і в мареннях червоно,

І здавалось їй, що люто

Розриває в неї лоно

Дикий нелюді, скрасившись

І крові її пролитій,

Смерть несе їй, народившись,

Людське чудище століття.

Наближався день пологів,

І збулось лихе, о доле,

Бо жорстокі передвістя

Не обманюють ніколи.

Він знайшовсь за гороскопом

За таким, що днини тої,

Кров ллючи, стялося сонце

З місяцем в жахнім двобої.

За бар'єр обравши землю,
Двоє світичів небесних
Бились, промені схрестивши,
Як на шаблях величезних.
Це затемнення жахливе,
Що зазнало сонце знову
Після того, коли кров'ю
Смерть оплакало Христову
Сталось, бухало пожегаром,
Аж здавалося, що візьме
І заб'ється вмить світило
Ув останнім пароксизмі.
Небеса покрились млою
І тряслись доми великі,
Хмари плакали камінням
І спливали кров'ю ріки.
Цього ж дня, що з болю корчивсь,
Жару сонячного повен,
Сехисмундо народився,
Зразу всім явивши хто він.
Смерть матусі заподіяв
Мов сказав несамовитий:
"Я — людина, бо почав я
За добро вже злом платити".
До своїх звернувшись студій,
Я узрів у всьому з жалем
Те, що буде Сехисмундо
Чоловіком вкрай зухвалим,
Принцем-кривдником жорстоким
І монархом нечестивим,
За якого королівство
Стане розбратом злостивим,
Школою хвальби й пороків,
Академією зради,
А він сам, поійнятий шалом,
Серед злочинів і звади,
Має тут мене звалити,
І себе, хоч я правую,
Біля ніг його побачу
(Це із соромом кажу я!),
І мої сивини стануть
Для ступнів йому за килим.
Хто не вірить злу, коли
Зло постало зрозумілим
З його студій, що він робить
Із любові та потреби?
Тож, повіривши у долю,
Що мені явило небо
Віщуваннями лихими
І майбутньою бідою,
Я рішився ув'язнити
Звіра, зродженого мною,
Щоб довідатись, чи мудрий
Має владу над зірками.
Сповістити, що знайшовся

Мертвим принц, і в день той самий
Я звелів поставити вежу
Серед лісу і каміння
У цих горах, де б наледве
Пробивалося проміння
Через вхід, що брили грубі
Загороджують велично.
Заборону там з'являться
Об'явили ми публічно,
Як і ту сувору кару, —
Це закон, а не безправ'я.
Про причини, чом так сталось,
Вам, підданці, розказав я.
Там живе наш Сехисмундо,
Нещасливець полонений,
Де лише один Клотальдо
Спілкувався з ним і, вчений,
Викладав йому науки,
Католицького закону
Вчив так само, будучи свідком
Його злигоднів у всьому.
Тут є три задачі; перша:
Так шаную гордовиту
Я Полонію, що хочу
Вас звільнити від служби й гніту
Короля-тирана; був би
Не сеньйор я, щоб країну
До такої небезпеки
Привести свою єдину.
Друга: просто так позбавить
Спадкоємця кров од крові
Небом посланого права,
Непохитного в основі, —
Це не християнська милість;
Жоден-бо закон при цьому
Не говорить щоб, не давши
Йому змоги, стать самому
Злим тираном, то й дізнавшись,
Що мій син тиран неситий
І на злочини зугарний, —
Я не буду їх чинити.
Третя з них і вже остання, -
Бачу помилку в тому,
Що повірили так легко
Ми провіщенню лихому;
Хоч його сама природа
Спонукала до пороку,
Він же міг його уникнуть,
Долю виправить жорстоку,
Бо нестримність і зловісний
Блис к зорі на небосхилі
Долю нам лише згинають,
Та зламати її не в силі.
Отже, все обміркувавши,
Зваживши на всі причини,
Я до висновку прийшов,

Що здивує вас, єдиний.
Завтра, щоб не знав, що рідний
Він мій син і ваш владика,
Посаджу я Сехисмундо
(Це ж подія, і велика!)
В королівському палаш
Нас воє му на престолі,
Де він вами буде править,
Де ЙОМУ по добрій волі
Всі на вірність присягнете;
Таким чином по порядку
Розв'яжу я три задачі,
Про які казав спочатку.
Перша з них, – якщо він буде
Мудрий з вами й справедливий,
Подолавши передвістя,
Про яке тут чули всі ви, –
То здобудете законно
Принца, що недолю звідав,
Мав за двір і почет гори,
Ну, а звірів – за сусідів.
Друга. Тож, якщо зухвалий,
Тішачи пиху жорстоку,
Він помчиться без гнuzдечки
По шляху свого пороку, –
Буду знову милосердним,
Злу поставивши заслону;
І, його лишивши спадку,
Я вчиню все по закону,
Бо вернуть його в темницю
Не жорстокість, а покара.
Ось і третя: якщо буде
Принц таким, немов почвара, —
Вас шануючи, васали,
Дам я вам державців, гідних

Цього скіпетра й корони;
Тож, як престолонаслідних
Небожа й небогу в шлюбі
Королівському з'єднаю,
Справедливість учинивши
По законнім обичаю.
Це велю вам як король.
Це як батько вас прошу я,
Це як вчений вас прохаю,
Це як старший вам кажу я;
І, якщо сказав Сенека
Нам іспанський¹², що для краю
Рідного король – це раб,
То як раб я вас благаю.

Астольфо

Що ж до мене, то я маю
Дать одвіт на все, що чую,
Що мене тут зачіпає,
І тому за всіх скажу я:
Хай приходить Сехисмундо,
Він твій син, ми так і кажем.

Всі

Це наш принц, верни нам принца,
Королем він буде нашим.

Басиліо

Я вам дякую, васали,
За підтримку цю невтомну.
Проведіть до їх покоїв
Двох Атлантів мого трону¹³,
Бо він завтра буде тут.

Всі

Чесць Басиліо і слава!

*Всі виходять, супроводжуючи Естрелью і
Астольфо; король залишається.*

.....

ХОРНАДА ДРУГА

СЦЕНА ПЕРША

Басиліо, Клотальдо

Клотальдо

Все, що ти звелів, сеньйоре,
Я вже виконав.

Басиліо

Розкажуй,

Як воно було, Клотальдо.

Клотальдо

А було все так: я зразу
Взяв напій, уже готовий,
Заспокійливий, темнавий,
В котрім за твоїм велінням
Змішані були всі трави,
Що тиранська їх могутність
І таємна їхня сила
Відбирає у людини
Мову і рухомість тіла,
Що на труп живий поволі

Перетворює людину,
Почуття віднявши в неї,
Як і розум, в ту ж хвилину...
Ми не маєм сумніватись,
Що було б це неможливо,
Адже стільки раз, сеньйоре,
Свідчив досвід нам правдиво
Те, що повна медицина
Різних таємниць природи,
І рослини не існує,
Ані камення й звіроти,
Щоб властивостей не мали
Визначених, і якщо вже
Безліч створює отрути
Людський підступ, то, знайшовши
Трутину, яка вбиває,
Чи знайти він не здолає,

Притлумивши її силу,
Ще й таку, що присипляє?
Сумніватись нам не слід
В тому – вийде чи не вийде,
Адже те після досліджень
І всіх випроб – очевидне...
Цей напій, в якому опій
Змішаний з блекотою,
Я приніс в тісну в'язницю,
Де томився самотою
Сехисмундо, й там із ним
Говорив (була ж нагода!)
Про науки, що його
Вчила матінка-природа
Серед гір під небесами,
Бо в тій школі, як я зирив,
Він риторику засвоїв
Ледь не всіх птахів і звірів.
Тож, аби ще більш підняти
В нього дух для тої справи,
Що ти робиш, я предметом
Для розмови, як яскравий
Приклад, взяв орла стрімкого,
Що долає згорда сферу
Вітру, схожий на вогнисту
Блискавку золотоперу
Чи на мандрівну комету.
Похваливши лет високий,
Я промовив: "Ти король
Вільних птахів ясноокий,
Отже, всі тобі підвладні,
Як обранцеві своєму".
Досить слів було моїх,
Щоби, зачепивши тему
Величі, він запишався
Гордовито-величавий,
Бо його і справді кров
На значні важливі справи
Спонукає, й він сказав:
"Це й в республіці тривожній
Бистрих птахів є такий,
Що йому підвладний кожний!
До цих роздумів дійшовши,
Відчуваю менше болю;
Я невірний, та мене
Силоміць взяли в неволю,
Знаючи, що доброхітно
Я б нікому сам не здався".
Тож, помітивши, що він
Затужив і схвилювався,
Я напою дав йому
Повну склянку, і потому,
Як напій розлився в грудях,
Він скорився сну міцному,
І побіг йому по тілу

Зимний піт, як срібні хвильки,
Страх і жах, аби не знав я,
Що переді мною тільки
Привид смерті, то б злякався
За його життя. Тут люди,
Котрим ти довірив дослід,
Появились і, маруди,
Повезли його в кареті,
Помістили до кімнати,
Де вже все було готове,
Щоб як слід його прийняти
Згідно з величчю і саном.
І в твою постіль уклали,
Де, поки не втратить сили
Летаргічний сон тривалий,
Як тобі, йому слугують
Твої люди за наказом.
І, якщо моя слухняність
Здобувається цим разом
Нагороди, то прошу я
(Ти пробач мені, дерзкому),
Щоб сказав ти про свій намір,
Чом привезли, як додому,
До палацу Сехисмундо.
Басиліо
Я, Клотальдо, розумію
Твої сумніви і хочу
Правду викласти тобі я.
Сехисмундо злісна зірка
(Не держу цього в секреті)
Провіщає тисячі,
Як нещастя, так і трагедій.
Хочу спробувати, чи небо,
Що обманювати не може,
В чому ми переконались,
Тут не зміниться, о Боже,
У жорстокості до нас,
Чи не зм'якшиться суворе
І той присуд не відкине,
Що несе нам тільки горе,
Бо владичить над зірками
У своїм житті людина.
Це я хочу перевірити,
У палац привізши сина,
Де, дізнавшись, чий він пагін,
І талант свій проявивши,
Буде він королювати
Справедливо, а коли вже
Стане владним і жорстоким,
Поверну його в кайдани.
Ти питаєш, а для чого
На дослідження старанне,
Вживши спосіб незвичайний,
Перевіз його ти сплячим.
Відповім тобі по правді,

Потім зважимо все й побачимо.
Як дізнається сьогодні,
Чий він син, а завтра вдруге
У тюрмі себе побачить
Як щось бідне й недолуге,
Певно, в розпач упаде,
Долю клянучи прокляту;
Адже, відаючи, хто він,
Де й яку знайде відряду?
Так для зла уже дверей
Ми з тобою не зачиним,
Аби думав, що сновиддя
Де й яку знайду відряду?
Так для зла уже дверей
Ми з тобою не зачиним,
Аби думав, що сновиддя
Все що бачить. Таким чином
Перевіримо дві речі:
Перша – сутність перевірки,
Бо, прокинувшись, покаже,
На які він здатний вчинки.
А розрада – це вже друга;
Бо, якщо він загордиться,
Взявши владу, а пізніш
Знов опиниться в темниці,
То гадатиме, що снилось,

І не змилюється, гадавши
Бо, Клотальдо, в цьому світі
Хто живе, той марить завше.

Клотальдо

Я б довів, що не досягнеш
Таким робом тої цілі;
Але тут немає ради,
Хоч устої наші цілі;
Та здається, він прокинувся
І до нас уже прямує.

Басиліо

Хочу зникнути звідсіль.
Ти ж наставник і не всує
Вчив його, тож і йому
Сумніви розвіять маєш,
Всю, як є, сказавши правду.

Клотальдо

Значить, ти вже дозволяєш
Все йому відкрити?

Басиліо

Так;

Правду кажучи, він гоже
Поведеться і вже легше
Небезпеку переможе.

(Виходить)

.....

СЦЕНИ ТРЕТЯ

Музиканти співають, а слуги несуть одяг Сехисмундо, який виходить і, здивований, зупиняється

Сехисмундо

О мій світе, що я бачу!
О мій світе, що я чую!
Я дивуюсь і німую,
Вірю й ні в свою удачу.
Я в палатах незрівнянних?
Як же я сюди потрапив?
Я в парчі серед єдвабів,
Поміж слуг розкішно вбраних?

Я прокинувся зі сну
В гарній ложі, недолугий?
І мене вбирають слуги
В пишну одіж і ясну?

Не кажіть, що сон – омана:
Я збудився, день сія, —
Чи не Сехисмундо я?
Чом така до мене шана?

Як це сталося мені
Із уявою мою,
Поки спав я, що себе я
Тут побачив не вві сні?
Долі все жне обманути,
Хто б тут міг мене повчати?
Їм дозволю слугувати,
І хай буде те, що буде.

1-й слуга

Глянь, яким він став сумним.

2-й слуга

Хто б не мучивсь, аби сталося
З ним таке, що й не гадалось?

Кларін

Я.

2-й слуга

Поговори-но з ним.

1-й слуга (до Сехисмундо)

Може, заспівати?

Сехисмундо

Ні,

Я не хочу, не співай.

2-й слуга

Я б розважив, бо відчай Охопив тебе.

Сехисмундо

Мені

Цих розваг, цього жалю
Не потрібно; я чудову
Тільки музику військову
Серцем слухати люблю.

Клотальдо

Ваша світлосте, ви єсть
Наш сеньйор, поцілувати
Дайте руку й цим віддати
Мені першому вам честь.
Сехисмундо *(убік)*

Це Клотальдо. Але чом
Той, хто у тюрмі лютує,

Чемно так мене шанує?
Що тут сталося притємом?
Клотальдо
Ти збентежений усім,
Що дає новий твій сан,
І боїшся ти оман,
Битий сумнівом гірким;
Але хочу я, негідний,
Всі турботи з тебе знять,
Бо, сеньйоре, мусиш знать,
Що ти польський принц наслідний.

Ти страждав тому в неволі
І в темниці був закутий,
Схований, щоб відвернути
Зло й немилосердя долі,

Що імперії великій
Тьму трагедій нарекла,
Коли б лавр тобі згола
Увінчав чоло владики.

Але з вірою, що ти
Збореш лиховісні зорі,
Бо шляхетний муж і в горі
Здатний їх перемогти, –

Ми тебе в палац вернули
З вежі, де провів ти роки,
Коли в сон ти впав глибокий
Ідо всього був нечулий.

Батько твій, а мій сеньйор
Йде до тебе, щоб ти взнав
Те, чого я не сказав.

Сехисмундо
Злодій, зрадник, людомор,

Що я зможу ще почути,
Як уже дізнавсь, хто я,
Щоб явити з цього дня
Свою владу і можуть?

Чом вітчизну так лукаво
Зрадив і мене в тюрмі ти
Взявся мучити й морити,
Відібравши в мене право

На державу?

Клотальдо

Я не встою!

Сехисмундо
Ти зламав закон живцем,
Був лестивий з королем
І жорстокий був зі мною;

Тож закон, і я, й король
Тебе судим, і тепер ти
Від руки моєї вмерти
Мусиш тут.

2-й слуга

Сеньйоре, зволь...

Сехисмундо

Хай ніхто не заважає,
Не благайте, бо все 'дно
Вас я викину в вікно,
Якщо хтось того бажає.

2-й слуга

Утікай, Клотальдо.

Клотальдо

Ти

Загордився і не знаєш,
Що вві сні перебуваєш.
(*Виходить*)

2-й слуга

Зваж на все...

Сехисмундо

Ну, годі, йди!

2-й слуга

Короля шануй ім'я.

Сехисмундо

Шанувати слід закон
Справедливий, а не трон,
І наслідний принц тут я.

2-й слуга

Права він не мав питать,
Чи це добре чи погане.

Сехисмундо

Ти не гідний, грубіяне,
Щоб зі мною розмовлять.

Кларін

Принц не стерпів зла і лжі, –
Зле зробив ти і сказав.

2-й слуга

Хто тобі це право дав?

Кларін

Сам його я взяв.

Сехисмундо

Скажи,

Хто ти?

Кларін

Шалапут, гульвіса,
Я повсюди пхаю носа,
Адже я отой проноза,
Знаний скрізь і хитрий з біса.

Сехисмундо

Тільки ти цієї миті
Мене втішив.

Кларін

Пане мій,
Я – утішник мандрівний
Сехисмундо всіх на світі.

.....

СЦЕНА ШОСТА

Входить Басиліо.

Сехисмундо

Та нічого.

Басиліо

Що тут сталось?

Я з балкона чоловіка
Кинув, бо допік драпіка.
Кларін
Це король, він судить строго.

Басиліо

Ти з людських почав утрат
Перший день своєї влади?

Сехисмундо

Він поспорився закласти,
І я виграв той заклад.

Басиліо

Прикро, принце! Я бажання
Мав зустріть тебе на волі,
Коли ти зірок і долі
Переможеш віщування,

Бачу ж я тебе жорстоким,
І почав ти все із кривди,
Бо найперше, що вчинив ти, –
Заподіяв смерть нароком.

Як же можу я з любов'ю
Рук торкнутися твоїх,
Коли ти убити зміг,
Вмивши їх людською кров'ю?

Ні, не можу. Хто б таки,
Взрівши меч, який багряну
Вмить завдав смертельну рану,
Не здригнувся? Хто б чуткий,

Що криваве місце визнає,
Де хтось смерть комусь прискорив,
Не страшився? За свій норів
Сильний теж відповідає.

На це місце я дивлюся,
На твої убивчі руки
І від тебе, повен муки,
Як від смерті, сторонюся.

І хоч я жадав з любов'ю
Обійнять тебе, горлаю,
Без обіймів покидаю,
Бо заплямився ти кров'ю.
Сехисмундо

Обійтись без них я можу,
Як обходився до цього,
Коли батько мене строго
Взяв і вежі під сторожу;

На мені зганяв свій гнів,
Мав мене за бузувіра
І виховував, як звіра,
Як недолюда, ростив

І бажав моєї смерті, –
Що з обіймів, як, марні,
Буть людиною мені
Не дають вони простерті?

Басиліо

Мабуть, Бог мене впослідив, –
Це б життя тобі не дав я,
То б не знав твого безслав'я,
Злодіянь твоїх не відав.

Сехисмундо

Якби ти життя не дав,

Я б не ремствував, тиране,
Та життя, тобою дане,
Ти ж у мене й відібрав.

Дати – це шляхетна справа,
Що не міряється злотом,
Але дар відняти потім –
То вже річ низька й лукава.

Басиліо

Красно дякуєш за всяку
Поміч і за те, горлаю,
Що ти принц уже!

Сехисмундо

Чи маю

Я тобі складати дяку?

Ти душив мою свободу,
Тож, старий уже й похилий,
Що даєш біля могили?
Те, що є моїм ізроду!

Ти – мій батько і король;
Я впадкову по праву
Всю цю велич і державу
І твою в державі роль.

Знай, хоч я в такому стані,
Та до тебе строгим буду,
Притягну тебе до суду
За той час, коли в кайданні

Я провів свій юний вік;
І вже дякуй, винуватий,
Що не правлю з тебе плати,
Бо ж у мене ти – боржник.

Басиліо

Я дивлюсь на тебе з жалем
Небо співнювало слово;
І ти став не випадково
Себелюбним і зухвалим.

І хоча вже знаєш, хто ти,
І хоч бачиш, що весь люд
Так тебе шанує тут,
І хоч ти серед пишноти, –

Зваж на зриму засторогу:
Сниться, може, це тобі ж,
Хоч гадаєш, що не спиш,
Втім, усе збагнеш потроху.

(Виходить)

Сехисмундо

Чи це сон чи, може, яв
Те, що бачу, – я не знаю.
Я не сплю, бо відчуваю,
Ким я був і ким я став.

І, хоч каєшся і спориш,
Мало вдасться вже тобі;
Знаю, хто я, й, далєбі,
Ти мене вже не впокориш

І не скориш; я прийму,
Впадкувавши, цю корону;
І, якщо ти без закону
Кинув сина у тюрму, –

То був підступ і офіра;
Що було моє ім'я?

Я не знав, та взнав, що я –
Це злиття людини й звіра.

.....

СЦЕНА ДВНАДЦЯТА

Росаура за завісою.

Росаура (убік)
Слава Богу! Вже минають
Мої злигодні й м'якшиться
Їх жорстокість. Хто це бачив,
Той нічого не боїться!

Астольфо
Цей портрет зніму з грудей,
Хай їх вічно прикрашає
Відбиття твоєї вроди.
Де зоря Естрелья сяє,
Тіней там нема, де сонце –
Там нема зірок. Я зразу
Принесу портрет.

(убік)

Пробач,
Цю, Росауру, образу,
Адже так в розлуці вірність
Бережуть жінки й мужчини.

(Виходить)

Росаура наближається

Росаура (убік)
Боячись, що він помітить,
Мало я почула нині.

Естрелья

Ти, Астрее?

Росаура

Я, сеньйоро.

Естрелья

Знай, на тебе вся надія;
Добре, що зі мною ти,
І довірю лиш тобі я
Тайну.

Росаура

Ти шануєш ту,
Що тобі покірна й долі.

Естрелья

Мало ще тебе, Астрее,
Знаю, та моєї волі
Ти ключі уже тримаєш;
І тому, чого ж лукавить,
Звірить зважуюсь тобі
Те, що я від себе навіть
Скрила.

Росаура

Я раба твоя.

Естрелья
Треба коротко сказати:
Мій кузен Астольфо (досить,
Щоб кузена тут назвати,
Бо є речі, про які
Тільки подумки говорять),
Має взяти шлюб зі мною,
Якщо доля благоволить
В цьому нам, аби у щасті
Всіх нещастя позбутись лютих.
Я смутилась в перший день,
В нього вбачивши на грудях
Образок якоїсь дами;
Я йому сказала гречно
Принести портрет; пішов,
З ним вернеться доконечно;
Та мені незручно вельми
Його взяти після; всього.
Тут лишиш і, як він прийде,
Забери портрет у нього.
Я тобі сказала все;
Ти красива й зухвала:
Що таке любов – ти знаєш.
(Виходить)

.....

СЦЕНА ЧОТИРНАДЦЯТА

Входить Астольфо, несучи портрет.

Астольфо
Я приніс портрет, сеньйоро,
Ах, мій Боже!

Росаура

Що дивує
Вашу світлість?

Астольфо

Те, що бачу
Тут Росауру і чую.

Росаура

Я Росаура? Мене ви
Прийняли за іншу даму;
Я – Астрея, не хвилюйтесь,
Не вдавайтесь в оману,

Знайте, я не заслужила
На подібну честь велику.

Астольфо

Ні, Росауро, душа
Не обманює ізвіку
І хоча Астрею бачить, –
В ній Росауру кохає.

Росаура

Зрозуміти вас не змію,
Що сказати вам, не знаю;
Я лише одне скажу,
Що мені Естрелья (може,
Це Венера) повеліла,

Щоб я тут, де гарно й гоже,
Ждала вас і вам сказала,
Щоб мені портрет вручили,
Щоб я їй передала,
І для вас це зрозуміле.
То Естрелья хоче так,
Мушу слухатись, хоч гірко,
Хоч було б мені й на шкоду,
Адже це веління зірки.

Астольфо

Хоч стараєшся над силу,
Та, Росауро, не в змозі
Ти всього втаїть. Очам
Накажи, щоб в суголоссі
Зі словами сполучались,
Бо звучить, як винуватий,
Інструмент, що розладнався,
І не може поєднати
Своїх виразів фальшивих
Із справдешніми чуттями.

Росаура

Вам кажу лише, що жду я
На портрет.

Астольфо

Ізнов теж саме!
Раз мене манити хочеш,
То й від мене жди обману.
Я кажу, й інфанті скажеш,
Що до неї маю шану,
Що було б із мого боку
Негалантно, як я знаю,
Їй портрет послать, тому
Із поваги посилаю
І дарю оригінал;
Віднесеш його до неї,
Бо його з собою носиш,

Як сама себе, Астрес.

Росаура

Коли хтось узявсь за діло,
Гордий, мужній і бувалий,
Зробить інше, хай і краще,
Хоч йому те нав'язали,
То принижений і бідний
Вернеться з великим жалем.
Я прийшла по цей портрет
І вернусь з оригіналом,
Хай і кращим, та вернусь
Жалюгідна; дайте, прошу,
Ваша світлосте, портрет, —
Тільки з ним вернутись зможу.

Астольфо

А коли не дам, то як
Принесеш?

Росаура

Ось так, марудо.

Відпусти, кажу.

Намагається відняти у нього портрет.

Астольфо

Не вирвеш!

Росаура

Слава Богу, він не буде
В жінки в іншої в руках!

Астольфо

Ти страшна.

Росаура

А ти – зрадливий.

Астольфо

Все, Росауро моя.

Росаура

Я твоя? Ти брешеш, хтивий.

Обоє тримаються за портрет.

СЦЕНА П'ЯТНАДЦЯТА

Входить Естрелья.

Естрелья

О Астольфо і Астрес,
Що це тут?

Астольфо (убік)

Естрелья!

Росаура (убік до Астольфо)

Дай-но,

Заберу я свій портрет,
Клятий зраднику.

(До Естрельї)

Звичайно,

Все, що сталося тут, сеньйоро,
Я скажу.

Астольфо (убік до Росаури)

Що ти захтіла?

Росаура

Ти звеліла, щоб я ждала
Тут Астольфо й попросила
Твоїм іменем портрет.

Я сама була, й оскільки
Спогади й думки збігали
Швидко й легко, наче хвильки,
Я твої слова згадала
Про портрети й те, що маю
Свій портрет у рукаві.
Вийняла і розглядаю,
Розважається ж людина
В самотині дрібничками;
Він із рук у мене випав;
Тут з портретом тої дами і
Як на зло, з'явивсь Астольфо
І підняв мій, та затятий,
Не дає того, що в нього,
Хоче й іншого забрати.
Повернути мій портрет
Я благала, він одначе
Не зважав на умовляння;
Запальна і нетерпляча,

Я віднять портрет хотіла.
Той, який держить вельможа
Мій – і все! Сама побачиш,
Чи я там на себе схожа.

Естрелья

Поверніть портрет, Астольфо!
Забирає у нього з рук портрет.

Астольфо

Ні, сеньйоро..

Естрелья

Точно й рівно,
Справді, тут відбито риси.
Росаура

Чи це мій?

Естрелья

Так, безсумнівно.

Росаура

А тепер хай другий дасть.

Естрелья

Свій портрет візьми і йди вже.

Росаура (убік)

Хай буде уже, що буде,
Я скажу, своє зробивши.
(Виходить).

.....

СЦЕНА ВІСІМНАДЦЯТА

Входить Басиліо, ретельно закутаний в плащ.

Басиліо

Мій Клотальдо.

Клотальдо

Чом сюди,
Ваша світлосте, прийшли ви?

Басиліо

Хочу знати я, журливий,
Що тут (ох, боюсь біди!)
З Сехисмундо. Тож прийти
Із цікавості рішився.

Клотальдо

Гляньте, знов же опинився
Він у стані жалюгіднім.

Басиліо

Ой мій принце, чужерідним
В день недобрий ти зродився!

Розбуди його, вже час,
Він зморився в лютій злобі,
Бо знесилів, спивши опій.

Клотальдо

Щось тривожно раз-у-раз
Він говорить.

Басиліо

Мо', й про нас?
Нам послухати не гріх.

Сехисмундо (крізь сон)

Добрий принц той, що усіх
Сам карає злих тиранів:
Вб'ю Клотальдо, щоб не ганив,
Батька я звалю до ніг.

Клотальдо

Він мене страхає горем.

Басиліо

А мені грозить бідою.

Клотальдо

Хоче покінчить зі мною.

Басиліо

А мені зробити сором.

Сехисмундо (крізь сон)

Хай на сцені у просторім
Цім театрі світовім
Вже в оформленні новім

Розіграється картина, –
Помста Сехисмундо-сина
Із тріумфом бойовим.

(Пркидається)

Де ж це я? Хто б міг сказать?

Басиліо

Треба, щоб не взнав мене він.
(До Клотальдо)

Зробиш все, як слід, я певен.
Буду звідти підслухать.

(Стає осторонь)

Сехисмундо

Чи це я? В тюрмі як татъ,
Я окутий кайданами.

Як це сталось? Я без тями.

Чи гробниця ти моя,
Вежо? Так! Мій Боже, я
Снив і жив такими снами!

Клотальдо (убік)

Я щасливу мить впіймав,
Щоб цю гру скінчить назавше.
(До Сехисмундо)

Чи збудитись не пора вже?

Сехисмундо

Так, збудитись час настав.

Клотальдо

Чи всю днину ти проспав?
Мабуть, сон солодкий снівся?

Відтоді, як я дивився
Вслід летючому орлу,
Що спізнився й краяв млу,
Ти ні разу й не збудився?

Сехисмундо

Ні, я сплю, як досі спав;
Я, Клотальдо, відчуваю.

Що в цей час, іще дрімаю
І в оману більш не впав;

Те, що марилось уяв,
Бачив тут я достовірним,
Та вже бачу несумірним;
І я знову все терплю,
Бо, прокинувшись, я сплю,

Живучи вві сні позірнім.
Клотальдо
Розкажи той сон мені.
Сехисмундо
Ніби снів я, сню ще й досі;
Я, Клотальдо, не в спроможі
Розказати все, о, ні!
Я узрів себе вві сні
(Це жорстокість небувала!)
Там, на ложі, де вражала
Гра всіх барв і кольорів,
Де в квітках альков горів,
Що сама весна зіткала.
Там ретельні служники
Уклякали, називали
Мене принцом і вдягали
У шарлати і шовки.
Ти з'явився і таки
Вгамував мою гризоту,
Ствердивши, що я відроду
Принц Полонії, й мене
Щастя сповнило ясне.
Клотальдо
І дістав я нагороду.
Сехисмундо
Та не щедру. Впав я в гнів

І, в злобі несамовитий,
Двічі мав тебе убити.
Клотальдо
Чим таке я заслужив?
Сехисмундо
Я сеньйором був і мстив
Люто всім у нашім краї;
Жінку я кохав, кохаю...
Це не снилось, це було,
Адже інше все пройшло,
А не це. Чому? Не знаю.
(*Король виходить*)
Клотальдо (убік)
У журбі король пішов,
Цими вражений словами.
(*До Сехисмундо*)
Це тому, що про орла ми
Говорили, снилась знов
Тобі влада і любов;
Та і в снах за всі старання,
Що в твоє я вклав навчання,
Маєш дякувать мені,
Сехисмундо, бо й вві сні
Слід робить добродіяння¹⁸.
(*Виходить*)

СЦЕНА ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА

Сехізмундо сам.

Сихисмундо
Всеж бо правда! Загнуздаєм
Честолюбство і злобу,
Це шаленство й лють сліпу,
Якщо снити знов бажаєм;
Адже ми перебуваєм
В світі, повнім таїни,
Бо життя – це сон чудний;
Знаю з досвіду, що всюди
Тут живуть сновиддям люди,
Поки збудяться вони.
Снить король, що він правує
В королівстві тут і там,
Все вирішуючи сам;
І хвала, яку він чує,
Наче вітер, лине всує;
І на попіл голосну
Смерть оберне (чи збагну?):
Хто б хотів королювати,
Коли взнав, що має встати
Збуджений від смерті-сну?

Снить багач, що він, багатий,
Лупить гроші так і сяк;
Бідний снить, що він, бідняк,
Мусить пріти й заробляти;
Снить же той, хто взявся драти,
Снить, хто гнеться й хто згина,
Снить господар, снить жона
І, як видно, всі на світі
Снять, спокусами повиті,
Хоч цього ніхто й не зна.

Сню, що тут в'язниця тьмяна,
Я в залізних ланцюгах,
А раніш себе у снах
Бачив я щасливим зрана.
Що таке життя? Омана!
Що таке життя? Це скон,
Це ілюзій всіх полон,
Чорна тінь і страховіття;
Все життя – це лиш сновиддя,
А сновиддя – тільки сон.

ХОРНАДА ТРЕТЯ

Вежа Сехисмундо.

СЦЕНА ДРУГА

За сценою – сурми, барабани, голоси.

1-й солдат (за сценою)
У цій вежі він сидить.
Двері замкнені? Зламати!

Всі заходьте.
Кларін

Боже милій!

Це ж мене шукають кляті,
Адже кажуть, що я тут.
Що їм треба?

1-й солдат (за сценою)

Входьте сміло.

Входять юрбою солдати.

2-й солдат

Він десь тут.

Кларін

Та ні!

Солдати

Сеньйоре..

Кларін

Чи не п'яні всі? Ну й діло!

1-й солдат

Ти – наш принц, і ми бажаєм,

Щоби принц законом даний

Нами правив, а не той

Чужоземний, небажаний.

Ми до ніг тобі впадаєм

Солдати

Хай живе наш принц великий!

Кларін (убік)

Боже, та вони це справді...

Чи такий тут звичай дикий

В королівстві, щоб когось

Брать щоднини, як я стежу,

І робити з нього принца,

А затим вертати в вежу?

Що ж, свою зіграю роль.

Солдати

Дай нам ноги.

Кларін

Ні, не можу,

Бо вони мені згодяться,

І а й не гоже, зважить прошу,

Бути принцеві безногим.

2-й солдат

Разом батькові твоєму

Ми сказали, що за принца

Тільки тебе визнаємо,

Не московського.

Кларін

До батька

До мого згубили шану?

Ах, сякі-такі, стривайте.

1-й солдат

Ми і душею, без обману.

Кларін

Якщо так, я вам прощаю.

2-й солдат

Йди й бери свої клейноди.

Слава Сехисмундо!

Всі

Слава!

Кларін (убік)

Сехисмундо кажуть? Згода!

Сехисмундами йменують

Всіх лжепринців, як я бачу.

СЦЕНА ТРЕТЯ

Входить Сехисмундо.

Сехисмундо

Хто назвав тут Сехисмундо?

Кларін (убік)

Був я принц, стерплю й невдачу.

1-й солдат

Хто з вас Сехисмундо?

Сехисмундо

Я.

2-й солдат (до Кларіна)

Чом ти, блазню безтолковий,

Вдав із себе Сехисмундо?

Кларін

Сехізмундо я? Та що ви!

Ви ж самі мене отут

Сихизмундили, тому-то

Ваші ця плутня й нахабство,

Хоч і лається люто.

1-й солдат

Славний принце Сехисмундо

Той, якого всі ми знаєм

По прикметах, хоч на віру

Владарем тебе звиваєм,

Батько твій, король Басильйо,

Боячись своєї долі,

Про яку звістило небо,

Що його ти звалиш долі,

Вирішив тебе позбавить

Трону, щоб права на нього

Перебрав Астольфо, герцог

Із Московії. Для цього

Скликав двір. Але народ

Знає вже, що спадкоємець

Є законний, то й не хоче,

Щоб захожий іноземець

Панував над ним. Ось так,

Не бажаючи кориться

Лютій мачусі-недолі,

Він знайшов тебе в темниці,

Щоб залишив ти цю вежу,

На його зіпершись зброю,

І відняв таки в тирана,

Як належиться герою,

Скіпетр і свою корону.

Тож виходь. У цій пустелі

Військо з'юрмилось численне,

Всі звитяжці та плебеї,

Що несуть тобі свободу;

Чуєш, кличуть, ждуть на тебе?

Голоси (за сценою)

Хай живе наш Сехисмундо!
Сехисмундо
Знову (що ж це там, о небо?)
Хочете, щоб я про владу,
Яку час відніме, марив?
Знову хочете, щоб бачив
Я між тіней і між марев
Пишну велич і розкоші,
Що вітрець розвіє ранній?
Знову хочете, щоб стрів я
Небезпеки та омани,
Які родять і вбивають
Людську владу, злющу й хирну?
Та цього уже не буде!
Ще раз гляньте, я покірний
Своїй долі; я вже знаю,
Що життя – це сон. Ви чули?
Гетьте, тіні! Хоч змертвілим
Ви моїм чуттям вернули
Плоть і голос, та нема
Голосу у вас і плоті.
Я не хочу віддаватись
Ложній величі й пишноті,
Адже це лише привиддя,
Що розвіється здужалим
Першим леготом ранковим,
Як буває із мигдалем,
Що розквітнув на світанку
Несподівано й неждано,
І при першій повіванні
Опадуть, зів'януть рано
Пелюстки його рожеві,
Зблякнувши із днем тривожним.
Я пізнав вас, я вас бачив
І я відаю, це з кожним
Тим, хто спить, таке буває;
Розчарований до краю
Вже не здамся на оману,
Бо життя – це сон, я знаю.
2-й солдат
Коли думаєш, що манім
Ми тебе, здійнявши галас,
Глянь на гори і побачиш,
Скільки там людей зібралось,

Клотальдо

Боже, що за галас чую?

Сехисмундо

О Клотальдо.

Клотальдо

Пане...

(*Убік*)

Злобу

На мені зжене.

Щоб тобі служити.

Смісундо

Вже

Бачив (маю ж душу зрячу!)

Я це ж саме так виразно,

Як і нині його бачу,

Та було це сном.

2-й солдат

Великі

Справи подають, сеньйоре,

Передвістку, тож і бачив

Та вві сні палаци й гори.

Сехисмундо

Так, була це передвістка,

В неї вірю я недуже,

А життя таке коротке,

Заснемо ізнову, душе,

Заснемо; але обачно,

Не заснувши цього разу,

Що прокинутися можем

Ми за кращого вже часу;

Якщо більше будем знати,

То й омани менше буде;

Адже лихо треба сміхом

Попереджувати всюди.

І при тому, що дається

Влада в борг, як і життєві

Блага, й нам її належить

Повернути владареві, –

Ми відважимося на все.

Я за вірність вам, васали,

Дякую; в мені знайдете

Ви того, хто вас, здужалий,

Звільнить від чужого рабства.

Тож сурмить, хай серед бою

Вам явлю свою звитягу.

Маю намір зняти зброю

Проти батька й правду неба

Я пізнати не боюся.

Він мені впаде у ноги...

(*Убік*)

А якщо раніш збуджуся,

Чи мовчать про те не краще,

Чого, мабуть, не здійсню я?

Всі

Хай живе наш Сехисмундо!

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Входить Клотальдо.

Кларін

Звіщаю,

Скине він його зі скелі.

(*Виходить*)

Клотальдо

Я до ніг тобі впадаю,

Знаю, що загину.

Сехисмундо

Встань,

Батьку мій, зведись на ноги,
Будеш ти мені зорею,
Щоб не збився я з дороги;
Я за гарне виховання
Дякую тобі без краю.
Дай-но руку.
Клотальдо

Що ти скажеш?

Сехисмундо
Те, що сню й добро жадаю
Я творити, бо не зникне
Те, що й в снах вдалось зробити.

Клотальдо
Вже, сеньйоре, ти шляхетний,
Якщо взявсь добро творити,
Бо ж не в гнів тобі, що й я
Дбаю про цю справу гожу.
Ти на батька йдеш війною!
Він – король, і я не можу
Проти нього йти з тобою.
В ноги падаю і в тебе
Смерті я прошу.

Сехисмундо

Негідник,
Зрадник, лиходій!

(Убік)

О небо!

Треба стримати мій гнів,
Бо не знаю, чи не сплю я.
(До Клотальдо)
Що ж, Клотальдо, вашу честь
І відвагу я шаную,
Йдїть служити королю,
Стрїнемось на полі бою.
Гей, мерщїй сурмїть тривогу!

Клотальдо

Я хилюсь перед тобою.

(Виходить)

Сехисмундо

Доле, йдем королювати;
Не буди, якщо дрїмаю,
Якщо правда – не всипляй;
Я добро чинити маю,
Правда це чи сон – байдуже;
Якщо правда їй служити;
Якщо сон – то пробудитись
Помїж друзїв, білий свїте!
Виходять під барабанний бїй.
Зала в королївському палаці.

СЦЕНА П'ЯТА

Входять Басиліо і Астольфо.

Басиліо

Астольфо, хто вгамує, доброчинний,
Коня розгнузданого на скаку?
Хто течїю ріки, що в море плине,
Погордливу зупинить й швидку?
Хто брилу, що зірвалася з вершини,
Перед падінням стримає важку?
Нї, легше все, як бачиться, спинити,
Аніж народу гнів несамовитий.

Про це говорить нам той шум і крик,
Що відбивають гори щосекунди,
Реве, роздвоївшись, людський потїк, –
Одні: "Астольфо!" Інші: "Сехисмундо!"
Забули клятву, що дали навїк,
Нова жорстокість постає із бунту,
Це той театр, де, красна звїздаля,
Трагедїї нам доля представля.

Астольфо

Сеньйоре, хай мене васали радї

Не славлять цього дня, як ти звелїв,
Адже Полонїя (тут на заваді
Цей бунт, який усе нам перебив)
Ще моїй не підлягає владї,
Щоб спершу я цю владу заслужив, –
Коня! І смїло над усїм огромом
Вогнем сїяне той, хто грозився громом!
(Виходить)

Басиліо

Нїхто не може долї відвернуть,
Бо все, як визначено, так і плине;
Те, чому будь, того нам не минуть,
І станеться, що статися повинне.
Жорстокий тут закон і в ньому суть:
Хто від бїди бїжить – бїду зустрїне;
Що зберїгав я, те і змарнував;
Я сам свою вїтчизну зруїнував.
.....

СЦЕНА ДЕВ'ЯТА

Входить Сехисмундо, вдягнутий в звїрину шкуру; солдати в бойовому марші; Кларїн. Б'ють барабани.

Сехисмундо

Аби мене в дерзаннях
Побаїчив Рим доби трїумфів ранніх,
О, як радїв би гордий,
Що пощастило взрїть йому когорти,
Коли за кличем звїра,
Чия висока в пориваннях вїра,
На бїй їдуть солдати,

З ним ладнї й небосхил завоювати!
Та цей полїт ми низим,
Душе моя; не стане так сюрпризом
Цей успїх, бо страшуся,
Аби не втратить враз, коли проснуся,
Усе ранїш набуте,
Нам слїд уже збагнути:
Що менше ми жадаєм,

То й менше мучимось, коли втрачаєм.

Звучить кларнет.

Кларін

Глянь, на коні буланім²⁴
(Його намалювати прийшла пора ним
В моім оповіданні),
Видніє карта світу в осіянні,
Адже земля – це тіло,
Вогонь, –то серце, що затріпотіло,
Дихання – вітер, море – біла піна,
І весь цей хаос бачу я, людина,
(Бо тілом, піною й душі горінням –
Це моря, вітру і землі створіння).

Той кінь рудої масті,
У яблуках, мов просить він, гривастий,
Щоб в них острога біла,
На ньому жінка мила
До тебе поспішає.

Сехисмундо

Мені її вже світло засліплює

Кларін

Росаура! Цежтреба!

(Виходить)

Сехисмундо

Вона летить до мене, мов із неба.

СЦЕНА ДЕСЯТА

Входить Росаура, зішпагою при боці і з кинджалом.

Росаура

О шляхетний Сехисмундо
Що на звершення пророчі,
Зустрічаючи свій день,
Вийшов з темних тіней ночі,
Що, як сяюча планета,
Обійнявшись із зорею,
Світло ллеш на трави й ружі,
Славний величчю своєю,
Що над горами й морями
У короні заіскрілій
Ллеш проміння, сиплеш світло,
Пестиш скелі, міниш хвилі;
Так, засяявши над світом,
Ти палаєш, польське сонце,
Щоб якусь нещасну жінку
Захистити (ні, не сон це!)
Бо вона тобі до ніг
В горі падає: дві речі
Необхідні для звиятця
В цій незмовкній колотнечі,
Аби жінку врятувати,
Хоч задосить і одної.
Ти мене вже видів тричі
Та й не відав тричі, хто я,
Тричі я тобі з'являлась
В різнім вигляді й одежі.
Вперше ти мене побачив
Вояком у темній вежі,
Де з твоїм життям стражденним
Своє горе я звіряла.
Вдруге милувався мною,
Жінкою, коли сіяла
Твоя велич пишна й грізна,
Як фантазія й сновиддя.
Втретє ось тобі з'являюсь
Я, дволике страховіття
У жіночому вбранні
Та вояцьким обладунку
І, щоб ти зі співчуття
Все зробив для порятунку,
Я повім тобі трагічну
Свою долю, свої вчинки.

Знай, в Московії зродилась
Від шляхетної я жінки,
Моя мати – нещаслива,
Невже значать, що красива.
Тож її примісив зрадник,
В чому знов немає дива;
Його імені не знаю,
Але втілилась у мене
Його мужність; я шкодную,
Що я хрещена, о нене,
Адже б вірила безумна,
Що він з тих богів, речистий,
Що в своїх метаморфозах²⁵
(лебідь, бик і дощ злотистий!)
Полонив коханням Леду,
Як Європу і Данаю²⁶.
Тут згадавши віроломність,
Свою повість доповняю;
Хочу я тобі с казати
Знов проте, що моя мати,
Хитро зваблена зізнанням
Із любові шлюб узяти,
Як ніхто була красива
І, як всі, була нещасна.
Тож, дружиною не ставши,
Так зневірилась прекрасна,
Що і досі тужить, плаче,
Від сльози мовчить гіркої.
Він же був таким тираном,
Як Еней колись у Трої²⁷,
Що лишив їй тільки шпагу.
Хай тут лезо спочиває,
Оголю його, як повість
Доведу свою до краю.
Так той вузол затягнувся,
Що, зв'язавши, не тримає,
Чи одруження чи злочин, –
Тут різниці вже немає.
Я знайшлась на матір схожа
Не її красою, – де там? –
А нещастям і діянням
Я була її портретом.
Далі вже й казати не варто

Те, що я, невинувата,
Її долю впадкувала
І бідою лиш багата.
Можу я того назвати,
Хто відняв, немов трофеї,
В мене честь мою і славу,
Рештки гідності моєї.
Це Астольфо... Зло і горе!
Як забилося з відчаю
Моє серце, що лихого
Ворога я називаю.
Цей Астольфо, що на спадок
Заздритьс'я й добра не тямить
(Бо ж, коли любов минула,
Забувають і про пам'ять),
До Полонії з'явився,
Щоб пошлюбити Естрелью
Ту, що смолоскип для мене,
Хоч йменується зорею.
Хто повірить в те, що зірка
Двох закоханих з'єднала,
Як тепер оця Естрелья
Розлучає їх, зухвала?
Я від кривди і зневаги
Стала дикою й сумною,
Стала мертвою до того,
Аж не знала, що зі мною,
Бо змішалось, як у пеклі,
Все в моєму Вавілоні;
І, прикинувшись німою
(Бо єсть біди невгомонні,
Про які чуттями легше
Повідати, ніж вустами),
Виразала мовчки муки,
Поки щирими словами
Віоланте, моя мати,
Ту в'язницю не розбила,
І не вирвались страждання,
Що я в грудях затаїла.
Я не стрималась, бо легко
Повідати тій людині,
Що сама слабка й знаходить
Співучасника в провині,
Наче це її рятує;
І немає в тому дива,
Бо й поганий приклад часом
Чомусь служить. Жаліслива,
Про мої почувши муки,
Мене втішила своїми:
Той суддя, що сам злочинець,
Вибачає й непростиме!
Живучи сама з бідою,
Мати знала, що свобода
Бездіяльна не лікує,
Як і час, адже скорбота
Ще й моя її гнітила;
Тож дала мені пораду
Йти за ним і хитрим словом
Змусить його за відняту

Чість мою сплатити борг.
І, щоб по лихих пригодах
Легше скритись, я наділа
Чоловічий звичний одяг.
Час настав, я оголяю
Шпагу, що при боці в мене.
Мати, вірячи у знаки,
Що на ній, як щось знаменне,
Зі стіни здійнявши зброю:
"Йди в Полонію, – сказала, –
І подбай, аби цю шпагу,
Що до піхов ти уклала,
Благородні взріли; може,
Хтось із них, якщо удасться,
Захистить тебе й підтрима,
Відвернувши зло й нещастя".
Я в Полонію з'явилась
Вже не стану говорити
Про відоме, що мене
Кінь примчав несамовитий
До печери, де я в подив
Увела тебе, герою.
Обмину й те, що Клотальдо
Заопікувався мною,
Що просив мені пощади,
Що король явив цю милість
І звелів, дізнавшись, хто я,
Щоб в жіночий стрій оділась
І служила я Естрельї,
Де взялась на їхню згубу
Я звести любов Астольфо
І завадити їх шлюб.
Обмину і те, що знов ти
Здивувався (ми ж дива хочем!)
І два образи вже сплутав,
Як узрів мене в жіночій.
А згадаю, що Клотальдо
За мету важливу ставив,
Щоб з Естрельєю Астольфо
Шлюб узяв і з нею правив.
Радить він, щоб я зреклася
Домагань своїх навіки.
Я, довідавшись, о мужній
Сехисмундо наш великий,
Що тебе відомста кличе,
Що тобі звеліло небо
Цю тісну розбить темницю,
Де ти був, мов для ганьби,
За чуттями справжнім звіром,
За стражданнями скалою,
Що здійняв ти на вітчизну
І супроти батька зброю, –
Йду, спішу тобі на поміч,
Вбравшись у Діани шати
І на них надівши панцир
Завойовниці Паллади,
Чим з'єднала шовк і крицю,
Що мене вкрашають нині.
Гей, проводирю звитяжний,

Ми з тобою вдвох повинні
Їм весілля розладнати,
Бо потрібно це для мене,
Аби той не одружився,
Хто мій подруг наречений,
А для тебе, – щоб, злучивши
Дві держави в силу строгу,
Не звели вони нінащо
Нашу спільну перемогу.
Я прошу тебе як жінка
Честь мені вернуть законну
І як муж іду боротись,
Щоб ти взяв свою корону.
Я схиляюсь тут як жінка
У сльозах перед тобою
І як муж тобі служити
Йду, надійну взявши зброю.
Та, коли мене як жінку
Нині скривдиш, гордовитий,
То як муж уб'ю тебе.
Адже буду боронити
Честь свою і буду я
У твоїй зв'язі й вчинках –
Жінка у моїх образах,
Муж у наших поєдинках.
Сехисмундо (убік)
Якщо правда те, що сплю я,
Стримай спогади, о небо!
Чи можливо, щоб подій
Стільки сон вбирив у себе?
Я питаю: хто зумів би
Чи з них вийти без вагання,
Чи про жодну з них не думать?
Хто ще знав такі страждання?
Ну, якщо мені ця велич
Тільки снилась, то як може
Жінка ця розповідати
Сни знайомі, о мій Боже?
Втім, якщо була це правда
(Я дивуюсь тут немало),
То чому в жаскім сум'ятті
Знов моє життя назвало
Все це сном? Така подібна
До сновиддя тая слава,
Що ніяк не розібрати.
Де велична й лукава,
Де оманлива й де справжня?
Незначна між них різниця,
Звідси й сумнів: те, що бачиш,
Що втішає і яскриться, –
То неправда чи то правда?
Копія, як все тутешнє,
Схожа так з оригіналом,
Що не знати, де справдешнє?
Хай це так, і я побачу,
Як розвіються в тумані,
Наче тіні, влада й велич,
І розкоші незрівнянні, –
Скористаймо з неї хвилі,

Що нас квапить сум'ятлива,
Аби звідать насолоду,
Що лише у снах можлива.
Тут Росаура-красуня, –
Серце з захвату холодне;
Не пропустимо нагоди;
Пристрасть ломить всі закони
Тої гідності й довіри,
Що я бачу цієї днини.
Таж ж це сон; нехай мені
Сниться щастя швидкоплинне,
Бо пізніш наснитись горе.
Але я, душа лукава,
Запевняю сам себе!
Чи це сон чи марна слава?
Хто задля земної слави
Славу жертвує небесну?
Чи не сон добро минуле?
Хто, зробивши справу чесну,
Що йому принесла щастя,
Не сказав би сам собі вже:
Мабуть, все було сновиддям,
Що я бачив? Тож, прозрівши,
Знаю я, що насолода –
Це те полум'я яскраве,
Що на попіл обертає
Тильний вітер кучерявий,
Отже, думаймо про вічність,
Це та слава неокрая,
Де не спить велике щастя
І величчя не дримає.
Честь Росаура шукає;
Тільки принц вернути може
Честь її, а не відняти.
Тож раніш верну, о Боже
Честь її, ніж собі корону.
Ми ще гаємо потроху
Цю нагоду, що привабна
І зручна.
(До одного з солдатів)
Сурміть тривогу!
Маю дати бій сьогодні,
Поки ніч в очих привіллях
Втопить золоте проміння
У зелено-темних хвилях.
Росаура
Мій сеньйоре, ти вже йдеш,
Не підтримавши і словом
Мене в горі та нещасті
На шляху моїм смутковім?
Чи можливо це, сеньйоре?
Ти мені не глянеш в очі
І не чуєш тут мене?
Сехисмундо
Честь, Росауро, так хоче:
Щоб з тобою бути зичливим,
Я жорстоким бути маю.
Відповідь тобі на голос –
Честь моя відповідає,

Я не говорю – говорять
Мої справи із тобою,
Бо в такій великій скруті
Не милується красою
Той, хто честь твою – не вроду
Має тут побачить горду.
Виходить, і за ним виходять солдати.

Росаура
Ну й загадки, білий світе!
Після всяких лих та бід
Як двозначний цей одвіт
Мені треба розуміти?
.....

СЦЕНА ДВНАДЦЯТА

Голоси одних
Хай живе новий король!
Голоси інших
Наша хай живе свобода!
Кларін
Хай свобода з королем
Тут живуть і квітнуть разом!
Ну, а я собі тим часом
Заховаюся тихцем,
Подивлюся, ставши збоку,
На цю бучу, що шаблонна,
І зіграю роль Нерона,

Геть відкинувши моруку.
Тим лише я засмучуся,
Що торкається мене.
Тут, як хтось не прожене,
Всеньке свято подивлюся.
Поміж скель, де повно ям,
Серед цієї круговерті
Заховаюся від смерті
І дві дулі смерті дам.
*Ховасться; б'ють барабани, і чути
брязкіт зброї.*

СЦЕНА ТРИНАДЦЯТА

Входять втікаючи Басиліо, Клотальдо і Астольфо

Басиліо
Захитався в мене трон!
Йде на батька син, ой світе!
Клотальдо
І воє військо вже розбите,
Де ж порядок і закон?
Астольфо
Стали зрадники з лякливих
Переможцями.
Басиліо
У війнах
В переможцях бачать вірних,
А в подоланих – зрадливих.
Геть біжим, Клотальдо! Син
Йде сюди, він невблаганним
І жорстоким став тираном.
*За сценою лунають постріли, і Кларін,
поранений, падає з того місця, де знаходився.*
Кларін
Боже мій, спаси!
Астольфо
Хто ж він,
Цей солдат, що, бідолашний,
Кров'ю вмившись, нам під ноги
Впав, звестись не має змоги?
Кларін
Чоловік я сіромашний,
Що хотів спастись від смерті
І від неї утікав
Та її ж і пострічав,
Бо від неї на цій тверді
Не сховатися ніде;
Значить, звідси впливає:
Хто від смерті утікає,
Той скоріш її знайде.
Гей, верніться, гей сюди

На криваве поле бою,
Бо серед вогню та зброї
Більше певності завжди,
Ніж ховатися у горах,
Адже це надійна путь
Долю силою здобуть
В ратних випробах суворих.
Хоч рятуєтесь від смерті,
Геть від неї біжіте,
Гляньте, зараз умрете,
Якщо Богвелить умерти.
Падає за сцену.
Басиліо
Гляньте, зараз умрете,
Якщо Бог велить умерти!
Із яким знанням, о Боже,
Викрив мудро і безжально
Наше неуцтво й заблуди
Цей мертвець, який повчально
Нам сказав устами рани
З глумом, що йому кривавий
Розв'язав язик, ту правду,
Що даремні людські справи
І стремління марні проти
Сили вищої й причини!
Я, аби від бунту й смерті
Увільнити батьківщину,
Сам її довів до того,
Чим боявся їй зашкодити.
Клотальдо
Хоч, сеньйоре, доля знає
Всі шляхи й того знаходить,
Кого в заростях шукає
Поміж скель, неслід завчасу
Християнину казати,

Що нема від неї спасу.
Єсть, бо долю мудрий муж
Переможе, й все удасться;
І, якщо ти безборонний
Проти муки і нещастя,
Пошукай, де врятуватись
Астольфо
Це тобі, сеньйоре, каже
Наш Клотальдо, зрілий муж,
Про твоє спасіння й наше,
Як і я, юнак хоробрий:

На горі в густозелених
Хашах кінь стоїть гарячий,
Швидший од вітрів шалених;
Утікай на ньому; я ж
Вдарити не дам у спину.

Басиліо

Якщо хоче Бог, щоб я
Вмер, чи смерть у цю хвилину
Жде мене, то віч-на-віч
Саме тут її зустріну.

СЦЕНА ЧОТИРНАДЦЯТА

Входять Сехисмундо, Кстрелья, Росаура, солдати, почет

Солдат

На горі в дрімучій хаші
Деся ховається в цю пору
Наш король.

Сехисмундо

Знайдіть негайно!

Кожну схованку, всю гору,
Весь той ліс якнайпильніше
Обшукайте величезний.

Клотальдо

Утікай, сеньйоре.

Басиліо

Чом же?

Астольфо

Що ти ждеш?

Басиліо

Астольфо, щезни.

Клотальдо

Що ти хочеш?

Басиліо

Я, Клотальдо,

Хочу те зробити, що маю.

(До Сехисмундо, стаючи на коліна)

Принце, ти шукав мене?

Я до ніг тобі впадаю:

Білим килимом хай буде

Сивина моя для тебе;

Стань на неї і корону

Для ще більшої ганеби

Розтрощи мені; глумися

З величі моєї й сану,

Мсти, як бранцеві своєму;

І за зрадницьку оману

Доля здійснить правий присуд,

Небо сповнить своє слово.

Сехисмундо

Двір Полонії преславний,

Той, що править так чудово,

Свідком будь, уважно слухай,

Що твій принц тут скаже далі.

Те, що визначило небо

І на голубій скрижалі

Бог перстом своїм накреслив

В тайних знаках незгладимих

На стількох листах блакитних

Літерами золотими, –

Зроду-віку не обманить;

А обманить той, хто хоче

Осягнута задля злого

Те провіщення пророче.

Батько мій, аби жорстокість

Відхилить мою невинну,

Обернув мене на звіра,

На страхітливу людину.

Та якби веління долі

(За своїм еством звияжний,

І за вдачею відважний)

Я зродився тихомирним

І покірливим, то й цього

Вистачило б виховання,

Цього трибу життєвого,

Щоб жорстокі взяв я звички.

«Добрий» спосіб їх змінити.

Тож якби комусь сказали::

«Звір отой несамовитий

Вб'є тебе", – чи добрий засіб

Віднайшов би розумаха,

Зві ра сплячого збудивши?

Чи сказали б ще: «Ця шпага,

Що на поясі твоєму,

Вб'є тебе », – було б даремно,

Щоб загин свій відвернути,

Оголиить її і ревно

До грудей собі приставить.

Чи с казали б: " Ця затока

Тобі стане за гробницю,

Світосайна і глибока",

Зле було б віддатись морю

В час, коли здійсмає в реві

Гори-хвилі сніжно-білі,

Буйні хвилі кришталеві.

Все це трапилось із батьком,

Як із тим, хто звіра будить,

Щоб загрозу відвернути;

Як і з тим, хто лячно крутить

Голу шпагу; як із тим же,

Хто зманивсь буремним виром.

А якби *(прошу уваги!)*

Був мій гнів заснулим звіром,

Ярість – шпагою у піхвах,

Злоба — стихлою грозою,

Чи годі б здолав я долю

Злою кривдою і мстою,

Вкрай її роздратувавши?
Отже, хто змогти бажає
Свою долю, той розумним
І терплячим бути має.
Поки зло лише надходить,
Не вчинило ще страшного,
Той, хто лихо передбачив,
Діє мудро і від нього
Може вберегтись, одначе,
Як уже почнеться люте,
То нема такої сили,
Щоб нещастя відвернути.
Хай усім за приклад буде
Виняткова ця подія,
Це захоплення, цей жах,
Ці дива: й скажу тоді я,
Що мені незвично бачить
Після кривди (це не скарга!)

Біля ніг у мене батька
І смиренного монарха.
То було веління неба:
Він хотів його здолати,
Та не зміг. Чи можу я,
Не такий, як він, багатий
На знання, роки і досвід,
Це зробити? (*До короля*)

Встань, сеньйоре,
Руку дай мені; це ж небо
Показало, що, на горе,
Схибив ти, коли його
Захотів здолать. Схиялю
Голову, ждучи на вирок,
І до ніг тобі впадаю.

Басиліо

Сину, цей шляхетний вчинок

Повертає мені вдруге

Цього дня тебе, – ти принц!

Ждуть на тебе за заслуги

Лавр і пальма; добрим чином

Ти здобув тут перемогу.

Всі

Хай живе наш Сехисмундо!

Сехисліундо

Відчуваючи тривогу,
Перемог яжду великих
І найбільшу. наче муку, —
Це змогти себе. Астольфо
Хай Росаурі дасть руку, –
Це той борг за честь, що мушу
Йй вернути, як годиться.

Астольфо

Так, це правда, перед нею
Я в боргу; вона боїться,
Бо не знає, хто вона;
Я б укрити себе ганьбою,
Якби цю пошлюбив жінку...

Клотальдо

Стій, тебе я заспокою;
Знай, Росаура шляхетна,
Як і ти, Астольфо, й всюди
Захищу цю правду збройно;
Це моя дочка — і буде!

Астольфо

Що ти кажеш?

Клотальдо

Те, що, поки

Не побачу її в шлюбі,

Я хотів про це мовчати.

Повість довга, мої любі, —

Знайте: це дочка моя.

Астольфо

Якщо так, то свого слова

Не порушу.

Сехисмундо

Щоб Естрелья

Не тужила гонорова,

Що вона втрачає принца

Чином славного й оружжям,

Я рукою тут своєю

Обвінчаю її з мужем,

Що заслугами і саном

Рівний з ним, та вищим стане.

Руку дай мені!

Естрелья

Я щастя

Віднайшла таке неждане.

Сехисмундо

А Клотальдо, що моєму

Батькові служив задосить,

Я дарю обійми й милість

Ту, яку він сам попросить.

Солдат

Якщо так того, хто зовсім

Не служив тобі, шануєш,

То мені, хто королівство

Збурих і тебе, ти чуєш,

З вежі вирвав, — що даси?

Сехисмундо

Вежу; з тим, щоб відтепер ти

З неї вже повік не вийшов,

Був під вартою до смерті;

Зрадник більше не потрібний

В час, коли минула зрада.

Басиліо

Розум твій усіх дивує.

Астольфо

В нього вже й не та повада!

Росаура

Мудрий він і справедливий!

Сехисмундо

Що дивує вас? Чи дивно,

Коли сон був мій учитель

І боюсь, як не противно,

Що прокинутися можу

Знов у замкнутій темниці?

А коли цього не буде,

То воно мені насниться;

Отже, я переконався

Втому, що все щастя людське,

Зрештою, як сон, минає,

І я хочу скористатися

Щастям тим, що час дарує;

Я прошу вас, винуватий,

Помилки простити наші,

Бо шляхетно їх прощати.

Пер. Миколи Литвинця

ГОНГОРА-І-АРГОТЕ, Луїс де (1561 - 1627)

Гонгора-і-Арготе народився у Кордові. Вивчав право та вдосконалювався у танцях і фехтуванні у Саламанському університеті. Прийняв сан священника, а згодом став почесним капеланом короля Філіппа III і проживав при Мадридському дворі.

Поетичні твори Гонгора-і-Арготе породили заклятих ворогів і відданих прихильників.

У першій поетичній збірці, яка вийшла друком у рік смерті поета, Гонгора-і-Арготе був названий «іспанським Гомером». Ліричний спадок поета складають романси, летрильї, та сонети.

У художньо-тематичному аспекті романси досить строкаті: ліричні, прикордонні, мавританські. Окрім серйозних, героїчних, він створив і бурлескно-сатиричні романси. Летрильї насмішкуваті та сатиричні, вони тонко відтворюють почуття. У сонетах, він оспівує та прославляє водночас. Сонети Гонгора-і-Арготе, присвячені кохання й уславленню жіночої краси, також зазвичай побудовані на контрасті між життям і смертю, красою та неминучістю її знищення.

Перу Гонгора-і-Арготе належать і поеми. Серед них «Історія Поліфема та Галатеї» (1612), «Поемах усамітнення» (1614), «Панегірик герцогу Лерма» (1600).

Гонгора-і-Арготе представляв бароко в його аристократичному варіанті. Дійсності він протиставляв ілюзорний світ, схожий на феєрію й умовну декорацію. Створенню цього світу слугував і стиль поета, який започаткував цілий напрям в іспанській поезії, відомий під назвою «гонгоризм».

За два роки до смерті, вже хворий і безпам'ятний, поет повернувся у рідну Кордову. Помер поет у 1627 році.

Українською мовою окремі твори Гонгора-і-Арготе переклали Л. Первомайський, М. Москаленко.

Галерник

На галері, на турецькій,
І до лави там прикутий,
Руки на весло поклавши,
Очі втупивши додолу,

Він, драгутівський невільник,
Біля узбереж Марбельї
Нарікав під звук суворий
Ланцюга й весла своїх:

«О святе іспанське море,
Славний береже і чистий,
Коне, де незмірна безліч
Сталася нещастя наморських!»

Ти ж бо є те саме море,
Що прибоюми цілує
Краю батьківського мури,
Короновані і горді.

Про дружину принеси ти
Вістку і скажи, чи щирі
Плач її і всі зітхання,
Що мені і тут лунають.

Бо якщо полон мій справді
Ще оплакує, як легко
Ти могло б південні води
Перлами перевершити!

Дай же, о криваве море,
Відповідь, тобі не тяжко
Це вчинити, якщо правда,
Що і води мають мову.

Але ти німуй, о море,
Якщо смерть її забрала;
Хоч цього не сміє статись,
Бо живу я поза нею,

Бо прожив я десять років
Без свободи і без неї
В вічній каторзі при веслах –
Не вбиває сум нікого».

Враз потужно розгорнулось
Шестеро вітрил галерних,
І звелів йому наглядач
Всю свою ужити силу.

Пер. М.Ореста

(уривок з поеми)

«О красна Галатеє, яснолиця
І ніжна, мов гвоздики молоді,
біліші, ніж ота сліпуча птиця,
яка живе і гине на воді,
чи птах, чий синій полиск золотиться
удень очима дивними, й тоді
горять вони, як уночі світила!
О, двох красунь ти у собі вмістила!
Дочок Фетіди зграйний хор покинь,
покинь і хвилі, схов краси твоєї;
Як злотну колісницю вгорне тінь –
осяє землю світло Галатеї.
Люблю, як топче зволожілу рінь
легка стопа вродливиці тієї,
чий дотик – скойкам знак зневажить плин
плодючих рос, зачавши блєсть перлин.

Глуха дочка морів до скарг смутен них
моїх, мов до вітрів скала, тверда;
або хай ліс коралів сто огненних
тебе, мені на горе, викрада,
або ж лови хорали незліченних
стозвуких мушель, німфо молода,
слух прихили до голосу лункого
мого – хай байдуже тобі до нього!

Так, я – пастух, та досить єсть отар
у мене, щоб заповнить на привіллї
найширші доли з тінями від хмар
та русла рік, від спеки поруділі –
не ті, якими рине плинний жар

Іще гаряче золото не в силі
з волоссям порівнятися твоїм,
іще обличчям лагідно-ясним
затмарюєш ти вроду чистих лілій,

іще на диво всім горять несмілі
твої вуста цвітінням запашним,
іще не може дорікнути нічим
кришталь твоїй красі сліпучо-білій,

Вже тричі Аквілон несамовитий
зелених нив незайманість терзав,
і тричі Феб оновлений вставав
колхідське золоте зерно зігріти,

відколи йду я (намертво прибитий
стрілою) скрізь, де голос твій лунав,
о наймиліша, де по морю трав,
німими знаками палають квіти.

В траві не видно крапельин рудих

з-під вій моїх – потоки зчервонілі
пекучих сліз, о невблаганний світ!
Багатств у мене стільки, як і бід.

Нектар солодкий, пахощі живлющі,
незнані досі стаду ласих кіз,
для мене борть ховає серед пуші,
труди робочих бджіл ввібравши; ліс
мені гілля схиляє, всюдисущі
рої летять – чи квітень їх приніс,
чи травень – цідять свій бурштин, і вміння
являють ткати сонячне проміння.

Я – темногривого Нептуна син,
хоч і пастух; прийди – хай в однім лоні
старий монарх коралових долин
тебе віта невісткою на троні;
зве Поліфем тебе – о, сам один
він озирає узбережжя сонні,
могутній муж – такого Феб не зрів
од Волги аж до Інду берегів!

Сиджу – й зриваю легко із вершини
солодкий плід, хоч пальма і стара,
стою – і тінь моя вкрива рівнини
з отарами, як літня йде пора;
та що із того, як збира хмарини,
щоб зростом наздогнати мене, гора,
і може грубим пальцем без вагання
вписати в небеса свої страждання?..»

Пер. Михайла Москаленка

Сонет

а вже волосся, шия та вуста,
все, чим пора квітує золота
твоя, усе – до лілії і кришталю,

не тільки сріблом ч стеблом сухим
стає поволі, а й відходить далі –
у землю, в тінь, у порожнечу, в дим.

Пер. Михайла Москаленка

Сонет

моєї крові; твій політ – із тих,
що в небі грають диво-кольорами,

аж. Наостанку, пастухи за нами
слідами йдуть, що на землі ми їх
лишаємо: я – кров'ю, ти – квітками.

До троянди

Родилась вчора – і завтра вмерти маєш
Хто ж дав тобі життя на цю коротку мить?
Красою сяєш ти, щоб так недовго жити,
Щоб одійти в ніщо – так свіжістю палаєш!

Даремно ти себе надією втішаєш –
Ти маєш одцвісти, як одцвітають всі,
Приреченість лежить в самій твоїй красі,
Бо передчасно ти зів'янеш і сконаєш.

Як не зійти тебе, твого садівника,
За звичаєм твоїм безжалісна рука,
Твій цвіт зметуть вітри, в суворості одверті...

На втіху чи на глум ти маєш розцвісти?
О, не народжуйся, адже зближаєш ти
Хвилиною життя, мить неминучу смерті!

Пер. Леонід Первомайський

ФРАНЦІСКО ГОМЕС ДЕ КЕВЕДО-І-ВІЛЬЄГАС (1580 - 1645)

Майбутній видатний письменник і сатирик народився 26 вересня 1580 року в Мадриді в сім'ї королівського секретаря та фрейлінина вчався в єзуїтському коледжі в Мадриді та університетах Алькала де Енрес і Вальядоліда, де вивчав логіку, фізику та математику, давні та нові мови, натурфілософію, метафізику і теологію.

Літературна творчість розпочинається у студентські роки з написання сатиричних памфлетів та віршів. У 1606 році Кеведо переїжджає до Мадриду, де розпочинає роботу над циклом «Сновиддя» та романом «Історія життя пройдисвіта на ймення дон Паблос...».

З 1613 року мандрує Європою. Після повернення до Мадриду, видає першу частину трактату «Політика Бога» та роман «Пройдисвіт дон Паблос», що став етапним в історії крутійського роману, а через рік виходять чотири виданнями «Сновиддя».

Поетична спадщина іспанського автора надзвичайно різноманітна. До неї увійшли витончені ліричні сонети, сатири, приправлені інколи брутальним цинізмом, епіграми, елегії, романси, канцони, оди.

1632 р. Кеведо-і-Вільєгаса призначено королівським секретарем. Він багато подорожував країною, супроводжуючи Філіппа IV. 1639 р. Кеведо-і-Вільєгаса заарештували за підозрою у авторстві «Меморіалу...», у якому невідомий автор критикував короля та його міністрів, і ув'язнили у Сан-Маркос де Леон. Чотирирічне ув'язнення цілковито підірвало його здоров'я. 1645 р. він переїхав у Вільянуева де лос Інфантес, де й помер 8 вересня 1645 році.

Українською мовою окремі твори Кеведо-і-Вільєгаса переклали М. Іванов, Д. Павличко, О. Мокровольський, М. Москаленко, М. Орест.

Римові, похованому в руїнах

У Римі Рим шукаєш, пілігриме?
Тут не знайдеш нічого, крім руїн:
Оце його могила – Авентин,
Щербини ці – останки Риму.
Ніколи цезарями золотими
Не запишається вже Палантин;

В медалях ржавих гасне слави дзвін
Гучнішають часу звитяги зримі,
І тільки Тибр невпинний, що умів
Так ніжно пестити латинські мури,
Тепер виводить свій жалобний спів.
О Риме! Щезло все міцне й понуре

Із величі твоїх минутих днів –

Лишилась хвиля, що тече в зажурі.

Пер. Олександр Мокровольський

Сонет
(Минущість життя)

Ах, що життя? Хто відповість мені?
Навік жагуча юність одлетіла,
Часи мої найкращі Доля з'їла,
І безум топче Мит мою в багні.

Минуло Вчора, Завтра – не для мене,
Сьогодні поспішає, не спинить;
Я – Буде, і Було, і Є стражденне.

Куди – не знати, пощезали дні,
Здоров'я де колись міцного тіла?
Життя нема. Людина перетліла.
Навкруг самі лиш біди навісні.

Сьогодні, Вчора, Завтра – кожному мить
Од пелюшок до савана щоденно
Я тільки мрець, що ходить і не спить.

Пер. Олександр Мокровольський

Сонет

Сховати зможе у свою запону
мене останній морок, а тоді,
скоряючись одній щемній жаді
душі надасть свободу від бездонну,

зламавши власть суворого закону.
Душа, якій сам бог був за тюрму,
не заніміє, скута зимним жахом;
мій мозок, серце, зір, що краєв тьму, –

та все ж по цей бік чорного кордону
зоставить знак про бурі молоді;
мій жар плистиме й в крижаній воді,

усе, що смерть зітне єдиним махом,
чуття не втратить, ляже в твердь німу
закоханим, хоч і безмовним, прахом.

Пер. Михайло Москаленко

На добродія, котрий одрізав носа коханцеві своєї дружини

Чому обрав ти помсту дивну,
Лишивши кривдника в журбі?
Ніс не загрожував тобі,
Не він вчинив тяжку провину:
Ніс нюхав лиш твою дружину.

Від помсти виграв ти не дуже,
Дружині-зрадниці байдуже
Твоє обурення пусте,
Бо в кривдника лишилось те,
Чим знов тебе образить, друже.

Пер. Сергій Борщевський

Приклад того, як все довкола нагадує про смерть

На мури батьківщини я глядів;
Колись міцні, вони дались руїні,
Стомили роки їх, в бігу невпинні,
І час їх доблесть давню знепліднив.

Я не побачив на полях струмків:
Їх сонце випило. Черід в долині
Я чув жалі, що ліс, простерши тіні,
Украв їм сяєво липневих днів.
Я в дім ввійшов. Це був лише побляклий
Уламок давніх пробувань моїх;
Скривився посох мій і став заляклий.

І час – відчув я – меч мій перемиг,
І кожна річ, знайома і прив'яла,
Мені про смерть німотно нагадала.

Пан дукат

Що король і що магнат
Найможніший — пан Дукат!
Мамо, я кохаю злото,
і воно мене голубить,
гожої краси не губить,
хоч укинь його в болото.
Все — моє, без крові й поту, —
тільки б купа грошенят.
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат!
У Вест-Індії справляє
бучно світ його родини,
ув Іспанії — вмерлини,
в Генуї ж його ховає.
Хто його в кишені має,
наче вищає стократ.
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат!

Пан цей чемний, бездоганний,
в будь-які увійде двері;
найпевніший з кавалерів,
він і мавр, і християнин.
Схоче — ордена дістане,
сам усім законам кат.
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат!

Не простацького він роду,
бо одна у жилах грає
кров — що в нього, що у зграї
золотих імперій сходу.
Навіть вискочня з народу
вознесе він до палат.
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат!

Як масток донья Бланка
на забави промарнує,
хай сеньйор не подивує,
що жона — Дуката бранка.
Моляться ж йому щоранку
і підніжок, і пірат.
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат!

Де ще стільки є, у кого,
корогов, щитів з гербами?
Генерал де з вояками
без володаря ясного?
Вслід за копачем премного
хоче золота й прелат.
Що король і що магнат?

Найможніший — пан Дукат!

В позичайла чи хапуги
він порадник і споміжник,
тож його скупий драпіжник
і ховає від злодюги.
Він спокусить раз і вдруге,
і врятує він від ґрат.
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат!

І такий він величавий,
що, хоч часом і хворіє,
все ж ніколи не марніє
цей найбільший стовп держави.
Ним свої підняти справи
прагнуть наймит і солдат.
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат!

Всі відповідають дами
на коштовні залицяння
тим недорогим коханням,
що за нього пан цей, мамо,
платить завше гаманцями —
їм не треба інших плат!
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат!

В нього й розум небуденний —
золоту його підпору цінять
дужче в мирну пору, н
іж в непевний час воєнний.
Він у всіх краях священний,
він ніде не знає втрат.
Що король і що магнат?
Найможніший — пан Дукат

Пер. Олександр Мокровольський

* * *

Як вислизаєш ти! Ні, не схопити
Тебе, мій віку! І яке уперте
Твоє ступання, о холодна смерте!
Ти прагнеш стерти все і спопелити.

Як люто юнь дереться на граніти
Крихкі! Але крило уже простерте
Дня крайнього для лету - і, розжерте
Жданням, крила не може серце зріти.

Буття земне! Призначення суворе!
Чому до завтра я не можу жити,
Щоб без оплати смерть свою купити!

І кожна людська мить - це тільки страта,
Щораз нова, що повторяти рада,

Яке життя хистке, даремне, хворе.

Переклад Михайла Ореста

**ЛОПЕ ФЕЛИКС де ВЕГА КАРПИО
(1562 – 1635)**

Лопе Фелікс де Вега Карпіо більше відомий як Лопе де Вега народився 25 жовтня 1562 року в Мадриді в сім'ї ремісника-вишивальника.

Навчався в Єзуїтському коледжі, а потім в університеті міста Алькала-де-Ернес та Королівській академії математичних наук. Перебував на службі в знатних осіб, брав участь у поході «Непереможної армади».

Перші вірші написав у п'ять років. У десять років переклав Клавдіана. У дванадцятирічному віці написав першу п'єсу «Істинний коханець». З цього часу на життя заробляв майже виключно своїм літературним талантом.

Впродовж життя створив багато п'єс різних як за жанром, так і за тематикою. «Великий герцог Московський», «Доблесний кордовець Педро Карбонеро», «Дівчина з глечиком», «Вчитель танців», «Останній готський король», «Граф Фернан Гонсалес», «Зубці стін Торо», «Юність Бернара дель Каріпо», «Незаконний син Мударра», «Фуенте Овехуна»

Окрім того до його спадку входять ауто, поеми, романси та теоретичні обґрунтування.

Він прожив досить бурхливе життя, сповнене любовних історій, що не помішало йому прийняти сан священника (1614) і навіть стати членом інквізиції (1624).

У 1625 р. рада Кастилії забороняє друкувати і ставити в театрах його п'єси, заборона була знята за рік до смерті драматурга. Саме в час заборони і пересторог Лопе де Вега творить чи не найкращі свої п'єси серед котрих «Собака на сні», «Дурна для інших і розумна для себе» тощо.

Помер письменник 27 серпня 1635 року в Мадриді.

Українською мовою твори іспанського автора можна прочитати а перекладах Миколи Лукаша, Сергія Борщевського, Михайла Ореста.

Епіграма

Картину «Тайної вечери»
Замовив яюсь дворянин.
Аж ось прийшов по неї він,
Та, ледве прочинивши двері.
Почав художника картати:
«Обманщик ти і баламут –
Апостолів тринадцять тут,
Я це не буду купувати!»
Сказав митець: «Не бійтесь, пане,
Цей повечеря з усіма
Та й піде геть собі притьма,
І знову їх дванадцять стане».

Пер. Сергій Борщевський

* * *

О нуждо, мати непутяща, злісна
Зухвальства підлого, стида гризького!
Ти ясність розуміння тьмиш убого,
Ще, може, в небезпеці хитромисна.

Машин вигадниця ти славнозвісна,
Твій дім і плід простерся так розлого,
Ти - Аргос і нашіптувачка злого,

Сто раз природі смертній ненависна.

Грабіжник низькодушний, на шляхи ти
Вночі ідеш, прочан щоб убивати,
І любо честь тобі багном укрити.

Одна користь від тебе: хто утрати
Не відав і біди не знав носити,

Той не спроможен і добро пізнати.

Перекладач: Михайло Орест

Юдита

Звисає з ложа кровію червоне
Плече жорстокосердого тирана,
Що вся його могутя окаянна
Не подолала мурів оборони.

Недвижну ткань багряної запони
Рука рвонула, мстою полум'яна,-
І глибина шатра являє тьмяна
Жахливий тулуб, що на лід холоне,

Дебела броня, чаші і напої,
Стіл перекинутий. І спить сторожа,
Що, ненадійна, ще біди не знає.

На мурі - дівчина невинна, гожа,
Народом славлена. Не криця зброї -
В руці у неї голова палає.

Перекладач: Михайло Орест

НІМЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА

Андреас Грифіус

(1616 -1664)

Справжнє ім'я Андреаса Грифіуса Андреас Грайф. Народився майбутній німецький поет і драматург 1616 року в м. Глогау в сім'ї лютеранського пастора. Він рано втратив батька.

З приходом до рідного міста Грифіуса війни, сім'я була змушена покинути свій будинок і шукати порятунку на чужій землі, залишивши на поталу ворогові найдорожчий для Грифіуса скарб – батьківську бібліотеку. Незабаром помирає його мати. З вітчим хлопчик переїжджає до м. Фрауштадт. Саме тут, отримуючи освіту Грифіус пише свою першу п'єсу латинською мовою «Дітовбивця Ірод».

Перебуваючи у Данцигені, Грифіус знайомиться з творчістю М. Опіца, долучається до популяризації літератури німецькою мовою.

З 1638 року Грифіус студент прославленого Лейденського університету. Тут він навчається юриспруденції, медицині, слухає лекції поета й історика Д. Гейнзля, захоплюється анатомічним театром та

кунсткамерою, де черпає інформацію для своїх міркувань.

Закінчивши навчання він подорожує Італією, Францією, а у 1647 році повертається до Сілезії, де на посаді сандика в Глогау проявляє здібності дипломата, захищаючи суверенні права свого міста від зазіхань австрійської корони.

За життя він написав та опублікував п'ять трагедій, кілька збірок сонетів, од та епіграм.

Важливе місце у творчому доробку Грифіуса займають сонети, які він почав писати ще в юності. Творчість спрямована на увагу до потойбічного, страху перед життям. На думку поета основою життя є горе та жах. Його дух перебуває у постійному сум'ятті.

Найвідомішими у доробку німецького барочного автора вважаються комедії «Кохана Роза», у якій зображено любовні пригоди селян; «Петер Сквенц», де осміянно піддано театральні потуги простих ремісників. Ним написано також декілька трагедій, в тому числі «Лев Армянин» (1650), «Катерина Грузинська» (1657), «Карл Стюарт» (1659), «Карденіо і Целінда» (1659). Герої драматичних творів тягнуться до потойбічного, до бога, радо приймають смерть, ненавидять красу, багатство, насолоду. Творчості Грифіуса непритаманні гедоністичні настрої. Для нього характерний епічний пафос. Грифіус заперечує гіпертрофовану вичурну орнаменталістику, надмірну пишноту.

Помер раптово, в розквіті сил 16 липня 1664 року під час засідання міської ради.

Утіхи світу з горем нерозлучні

Без горя – радощів, без суму – втіх немає.
Хто, де, коли свій хрест спромігся обминути?
Без колючок ніде троянди не цвітуть;
Хто зовсім всміхнений, той в серці біль ховає.

Та що там і казати! Відколи сонця диск
Освітлює мій вид пожовклий, наче віск,
Я ще не мав і дня, коли б забув тривогу.

Услід пошані йдуть і клопоти безкраї,
Достатки теж турбот без ліку завдають,
Та й безтурботному червак журби, мабуть,
І розум стомлений, і душу пожирає.

Ти, світе, сліз юдоль! Блаженні тільки ті,
Що, перш ніж прикрощів дізнань в земнім
житті,
Із лона матері у рай знайшли дорогу.

Пер. Григорій Кочур

Сльози вітчизни року 1636

Спустошені ми вкрай, кругом росте зневіра.
Насильство диких орд, стрясає світ картеч
І навісна сурма, і кров'ю ситий меч –
Пожерли праці плід – пощо така офіра?

Горять міста докруг, наругу терпить віра,
Жінки згвалтовані, знущать пекельний смерч,
Повсюди жах, ганьба, ти – раб і не переч,
Чума, руїни, смерть. Чи є страждання міра?!
Через міські вали Невпинно знов і знов

Три шестиліття вже потоком рине кров
І гори мертвяків спинили наші ріки.

Та що там жах, вогонь, холодна смерть, війна,
Що – біль, чума, ганьба, наруга ця страшна.
Коли скарби душі з нас вирвано навіки!

Пер. Олега Жупанського

До безневинного страдника

Відколи світ стоїть, хто знав подібну скруту?
Де ще так владарює тиранії гідь?
Де ще так зло своєю задовольняє хіть?
В якому ще краю жорстоким вбивцям духу

Лиш ересь доліта – сягає мого слуху.
О Боже, доки ж люд твій буде боязкий?!
Укороти цей вік – задовгий і тяжкий,
Аби нас сатана не встиг ввести в оману.

Безкарно все минає? Тут чесність, мов брехуху,
І кайданах повели. А правосуддя спить.
У храмі божому антихрист вірі вчить –

О радосте моя, о істино душі,
На крилах бережуть винось мене мерщій
Зі світу хтивості, гнилизни і дурману!

Пер. Олега Жупанського

Самотність

Живу в самотині, що більша від пустелі,
Блукаю в болотах, у хащах – сам не свій.
То слухаю птахів, то крик сичів страшний:
Довкола тільки ліс і неприступні скелі.

Під вечір змучені, на ранок знов веселі.
Печера, череп, хмиз, кістяк, що ось лежить –
Все вказує мені – життя то тільки мить.
Зів'яну й відійду, як квітка однорічна.

Палацу зрікся. Я в чужій оселі.
Дивлюсь, як люд бредє в самотину глухий.
І їх надії всі стають як ґрунт хвисткий, –

Облуплена стіна, забутий богом край –
Дорожчі навіть є за той жаданий рай,
Бо ж вірю, що душа немеркнуча і вічна!

Пер. Олега Жупанського

На завершення року 1648

Жорстокий роче, геть з тортурями жаскими!
З собою забери мої страждання й страх!
Хай згинуть злидні, біль – за мертвими твоїм
шлях!
І не стискай душі кайданам важкими!
О Боже, все ніщо з турботами твоїми.
Невже мої літа пощезнуть по світах?
Ти свічкою не дай згоріти на вітрах
І сонця не гаси з роками молодими!

Як нас тільки не цькували,
Мов худобу убивали!
О, дай, Всевишній, нам хоч дух перевести!

Дай цю жменьку літ дожити,
Щоб кохати міг, радіти.
І силу, віру дай – жаданий мир знайти!

Пер. Олега Жупанського

На завершення року 1650

Минали чорні дні гонінь, страждань і скрути
У піхви меч страшний сховали назавжди.
Настав жаданий мир, розквітли знов сади,
Замість шалених сурм пісні хвалебні чути.

Боже, ми такі стражденні, все, що ти послав,
знесли.
Хто ще знав подібні муки і нестерпний біль
хули,
Хто ще знав таке падіння?!

Щоки пашать не з сорому і не з осмути,
Спадає з серця гніт, лишаючи сліди, –
Воно пережило і лютий смерч біди,
І віроломний страх, і знадний смак отрути.

Ледве дишимо, та вірим – мир нас верне до
життя.
Дай нам спокю і сили, мирних років для
звитяг,
Ти, хто обіцяв спасіння!

Пер. Олега Жупанського

До портрета Міколая Коперника

О тричі мудрий дух! Муж – більше, ніж
великий!
Ні ночі грізний час, ні марєво безлике,

Навіть святоші злі здолати не змогли
Твій ум, що вивів люд із глупої імли,
Розвіяв маячню – старечу ту судому,

Та й істину повів , що рух завжди в живому,
І таїну відкрив одвічної пїтьми –
Що обертаємось навколо Сонця ми.

Ця метушня мине – тут все недовгочасне,
Лиш велич бо твоя, як Сонця непогасне!

Пер. Олега Жупанського

Гробниця кесаря

Воздвигли, ніби храм, на грїш гїркий бїдноти
Гробницю Кесарю. Минули вже скорботи.
Тепер руйнує все, спустошує війна,
І труп його шматує зграя псїв жахна,
А мрамур дорогий порозтягали люди –

Лиш купа смїття із величної споруди, –
Грабують завжди тих, хто грабував усїх.
Жалкує кривний брат: «Який великий грїх!
Грабують мертвого – одежі геть роздерті».
І я шкодую теж: як жаль, що після смерті.

Пер. Олега Жупанського

До злоязикого

Облудний, злий плїткар, – із скривленої пашї
Скверноти язика зміюками повзуть.
Скаженїший за пса й затяту псячу лють,
Ти є хитрючий лис – від нього геть не кращий.

Твої слова сїчуть, як меч у дні нашесть,
В вогні б тобі горїть за те, що крадеш честь,
За наклепи й брехню тебе б колесувати.

Ти трїйла ненасить у черевї ледашїм,
Від голови до п'ят – весь потолочі суть.
Барліг драконячий, де гади всї живуть,
Триклятий дїдько ти, – усе зведеш нїнашо.

Та язичисько твій тебе й занастить,
Тебе послухаєш – і зрозумїєш вмиць:
Хто жив без Господа – тому Господь
вїдплатить.

Пер. Олега Жупанського

До нафарбованої

Що маєте свого, вельмишановна панно!
Не зуби маєте, а щелепи вставні,
Вже не рятують вас білила ці масні,
А кучерї в'юнкі – перуки лиш омана.

Дрїбненькі зморщечки, о вам смертельна рана.

Рум'янець ваших щїк – недорогі рум'яна.
Тож ненароком хтось, буває, в метушнї
Зїтре цю фальш з лица – вмиць з'являться
рясні

Фальшива зовні вся, немовби із брехні,
З лукавим поглядом, нещира день при дні,
Люб'язна з усїма, ну, а насправдї – ница.

Облуда в розумї, мїзернїсть у душі.
О лицемїрна вщерть, куди до вас ханжі!
Нещасний буде той, хто вами спокуситься.

Пер. Олега Жупанського

До Євгенїї

Вїдлюдником живу. В самотинї зав'яз.
Навколо нї душі, всї мрїї попелїють,
Лише звїриний крик – вовки голоднї виють
Вїдлюдником живу, надїї промїнь згас.

Тебе згадаю і – печаль огорне враз.
Вїдлюдником живу, нїщо менї не миле,
Бо ти для мене Все, моє далеке Я.
Один я на землї – самотнїй і безсилїй.

Уже давно народ вїтає мирний час –
Закїнчилась війна, спївають і радїють
Лиш я на самотї. Цїлунки даленїють,

А шойно образ твій постав перед очима –
Вже не самотнїй я. Для мене ти – життя.
А що ж буде тодї, як станеш справдї зрима?!

Пер. Олега Жупанського

До святого духу

Стомився. Радосте, журбу мою розрай!
Згораю. О росо, зволож уста невиннї!
Караюся. Полегкосте, потїш хоч нинї!
Хитаюся! Снаго, ходу твердїшу дай!

Волаю, чуєш бо, який гїркий вїдчай!
Блукаю. Глузде мїй, шлях укажи несхибнїй!
Вагаюсь. Істино, збуди мене мерщїй!
Я скнїю, вольносте! Кайдани геть розбий!

Я проклятий всїма! О, не зрїкайся, стривай!
Сплю – запали вогонь! Осяй же днї ці плиннї!
Гостюй-господарюй в духовнїй самотинї!

Тремчу. О, захисти! Бо грїм жахає грїзний!
Вмираю. Вїчносте мене своїм назви!
О всїх речей життя! Я вмуру, а ти – живи!

Заключний сонет

Скорботу звідав я чорнішу, ніж могила,
Блукання, злигодні, знуцання ворогів,
Зазнав меча й вогню, смерть друзів пережив, –
Терпіти мусив те, що й стерпіти несила.

Тяжка біда мені в кулак перо встромила, –
Все, що було, списав, узявши в горя слів.
Аж ось і заздрощі, мов дим, що закурів
Чадною смугою, як свічка догоріла.

Ну, що ж, гарчіть, гризіть, обмовники бридкі,
Бо де троянда, там відразу ж колючки.
Та не погине ввік, що процвітати вміє.

Мов зернятка, в землі притоптані колись,
В блакить високими деревами знялись,
Так вами гноблене всіх вас перетриває.

Пер. Григорій Кочур

Мартін Опіц (1597 – 1639)

Народився майбутній поет і теоретик мистецтва 23 грудня 1597 року в Бунцлау.

Освіту отримав у Гейдельберзі, де вивчав право та філологію. По закінченні навчання служив у різних князів.

Творча спадщина класика складається з трактатів, що мали теоретичне спрямування та поезії. Так «Аристарх» (1617) присвячений заклику вивчати та удосконалювати німецьку літературну мову, а у «Книзі про німецький вірш» (1624) обґрунтовано принципи силабо-тонічної системи віршування.

Своєю поезією Мартін Опіц стверджував думки, запропоновані ним у трактатах. Спираючись у віршотворенні на досвід поетів античності та Відродження, він, однак, закликає до звільнення від застарілих середньовікових традицій, ратує за очищення німецької мови від запозичень тощо.

У 1621 р. М. Опіц пише велику поему в чотирьох книгах (2300 віршів) «Слово втіхи серед бід війни» (1633). У поемі описуються всі жахи війни, проілюстровані прикладами із стародавньої і нової історії. Оскільки Опіц був протестантом, його поема має антикатолицьке спрямування.

У 1624 році вийшла з друку теоретична праця Опіца «Книга про німецьке віршування». В трактаті розглядаються загальні питання поетичної творчості: роль поетичного натхнення, ерудиція поета, питання про правдоподібність, теорія жанрів, конкретні стилістичні правила. Опіц встановлює для німецького вірша силабо-тонічну систему. Серед віршованих розмірів перше місце він віддає олександрійському віршу. Поет детально аналізує різні типи і варіанти рим, встановлює правила римування, дає описи строфічної структури сонета та оди.

У своїй ліриці М. Опіц розробляв поряд з темою війни традиційні мотиви ренесансної поезії: оспівував чуттєве кохання, насолоду картинами мирного життя на лоні природи.

У 1635 Опіц оселився в Данцігу. За оду на честь польського короля Владислава IV був призначений королівським секретарем і історіографом Польщі.

Помер Опіц 20 серпня 1639 року в Данцизі.

Між бідувань, страхів, скорботи і осмути...

Між бідувань, страхів, скорботи і осмути,
Між незбагнених кар нестямної доби,
Коли конає люд, — що хоч йому роби, —
І землю засіва родюче зерно скрути,

І можна зло в добро безкарно обернути,
І правда тріпотить під чоботом злоби,
Глупак, я ще насмів коханої скарби —

Її веселий сміх, і розум незакутий,
Її уста, ходу, обличчя осяйне
У віршах славити! І не болять мене
Людські прокльони, кров, плачі, торттури, страти?

Невже насправді я до того змізернів?
О музо, пожалій! Дай інших, дужих слів,
А ні, — тоді звели повік мені мовчати.

Пер. Леонід Череватенко

*****

Часу не гаймо, люба.
Життя летить.
Затримка — завжди згуба,
А юність — мить.

Нечутною ступою
Втече краса,
Заблисне сивиною
Твоя коса.

Лице змарніє красне.
Замовкне кров.
Жага поволі згасне
Й не скресне знов.

Непам'ять перестріне,
Жаль принесе.
Усе живуще — тлінне,
І вічне все.

Зривай же без утоми
Тремтливий цвіт.
Не вириємо все дно ми
З потоку літ.

Чому, на кого ждеш ти?
Мене кохай!
Віддай себе до решти —
Спізнаєш рай.

Пер. Леонід Череватенко

Слово розради на лихоліття війни

То горе, то біда — не вільно й відітхнути.
За що припало нам цей біль терпіти лютий?
Адже прочани ми, хоч безліч маєм справ.
Сьогодні топчем ряст — на завтра й слід
пропав.

Так отрясаймо прах, підносьмося душею
Над задрістю, над злом, над підлою землею,
Щоб не дрижали ми в остуді та в жару,
Мов діти боязкі, уздрівши машкару.

Бо все навколо нас — одні фальшиві маски.
Печалей і страждань, ненависті і ласки.

І щастя мить легка — лиш пінява морська:
Шумує, виграє і безвісти зника.

Це сон. Прочнись — нема. Десь він далеко
лине.

Ми ж мусим уловить питоме і нетлінне,
Що нас не покида в часи жаских погонь,
Чого не роз'їда ні хвиля, ні вогонь.

І хату, і палац зруйнує ворог клятий,
Але відваги мур він не проб'є з гармати.
Він опоганить храм, окраде знов і знов,
А чистота твоя — для святощів покров.

Він скот поріже твій — лишиться хліб
незжертий.
Загарба в тебе хліб — а що він зробить смерті?
Він злото забере — а мужність при тобі.
Ти зранений знеміг — чеснота йде на бій.

Цькувать і обмовлять її, звичайно, можна,
Проте вона живе таки непереможна,
Мов нелинь молодий: його сокира тлить,
А він собі вроста в чорнозем та блакить.

Країно дорога, як мордували, рвали,
Тебе за ці роки проклятої навали!
Як хутко вороги звели тебе на пси!
Який тобі хосен з багатства і краси

А ти ж була колись величних діянь коном.
До тебе звідусіль по ласку йшли з поклоном.
Ступала гордо так, преславна у віках.
Широкий і прямий тобі стелився шлях.

Давно хвали не чуть. Розгромлено собори.
Твоє добро й пашню розкрадено х комори
Утратили жінки своїх чоловіків.
Не тільки гострий меч дітей посиротив.

І не сама картеч: повітря тут отрутне.
Укритий трупом світ — за пргріхи покутне.
Що вирветься з вогню — донищує бола.
І темрява тяжка на душу наляга.

Чесноту побороть минушим дням несила,
Їй розум дарував свої могутні крила.
Її шанує бог, пристало в наші дні.
Її владаркою будь, а наймичкою — ні.

Лежатиме й лежить на денці серця потай,
Її не забруднить марнота чи турбота,
Не викраде у нас ніхто, ніяк, ніде.
Поміж оцих страхіть вона не пропаде.

Пер. Леонід Череватенко

Скарга

Найкращі між людей, оспівані герої
Зазнали, як один, кончини соромної
Не зважився ніхто себе оборонить.
Оружно розтовкти катівську підлу хіть.

Як нині віднайти любов і дружбу щиру?
Затислі в кулаці, перевернули віру.
Потоптано закон. Чеснотам скрізь ганьба.
В багнюці, у гною мистецтво загиба.

Німецька древня честь — про неї вже забуто
Свавільна зграя зайд розправи чинить круто.
І лад наш, і звичай постали шкереберть
Із виломлених брам гряде видима смерть.

Хто весь цей звідав жах, але мовчить лукаво,
Хто в серце не вража війни лукаве право, —
Він деревини шмат, бездушний камінь він,
Тигрицю хижу ссав — зростав поміж тварин.

Пер. Леонід Череватенко

ПАУЛЬ ФЛЕМІНГ (1609 – 1640)

Пауль Флемінг народився 5 жовтня 1609 року в місті Хартенштейн в Саксонії в сім'ї міського пастора. Першу освіту отримав у сім'ї, а потім навчався у школі у Митвайді. У віці 14 років був зарахований до престижної гімназії Томасшуле.

У 1628 році вступає до Лейпцігського університету, де навчається на медичному факультеті, який успішно закінчує через п'ять років. По завершенні навчання відправляється до Голштинії, де приєднався до посольства, що від'їжджало до Росії. У серпні 1634 року він їде до Москви. Через рік з посольством їде до Персії. Флемінг проводить там біля двох років. Після повернення до Європи, він отримує ступінь доктора медицини в Лейденському університеті.

Поезія Флемінга характеризується життєрадісним сприйняттям буття. У 1631 році він пише духовні вірші,

переробляючи псалми Давида.

Особливе місце в творчій спадщині Флемінга займає любовна лірика: «На одне весілля», «Похвальне слово одній», «До її уст» та інші. Частина його віршів присвячена Тридцятилітній війні. До їх числа належать: «Вдячна пісня» (1632), «Ода на новий 1633 рік», «Пану Олерію» (1636), «Похвала піхотинцю», «До голдшинських посланників». У них Флемінг висловлює надію на закінчення війни і встановлення миру.

Особливе місце в творчому доробку Флемінга займають вірші написані в Росії та про Росію «Сонет до Москви», «Новгородська ідилія» та інші.

Помер поет 2 квітня 1640 від запалення легенів.

Ода на новий 1633 рік

Земле, витоптана вкрай
Чобітьми ворожих зграй!
Рідний Майсоне, вже й ти!
Мусив горя шлях пройти!

Всюди ниви косить смерть,
Всюди ріки повні вщерть
Сліз, що хлюпотять, рясні,
Наче повинь навесні.

Всюди в селах сум та страх,
Всюди пустка по містах,
Всюди відчай в городян,
Всюди пастка на селян.

Всі харчі, хто мав – спожив,
Всі комори спорожнив,
Всі скарби, які були,
Щезли хтозна-де й коли.

Може б, вороги лихі,
Позбулися ви пихи,
Може б, ми спитали вас,
Чи миритися не час?

Знайте – мир врожай збере,
А війна все те зжере,

Знайте – переміг вдвійні
Той, хто запобіг війні.

Марсе, втримай власну лють,
Вчися лагіднішим будь,
Зброю замашну покинь,
Прокажи: війні амінь!

Хай залізний цей шолом
Стане ластівці кублом,
Щоб тут весняного дня
Цвірінчало пташеня.

Хай дадуть мечі й списи
Криця для серпа й коси
І оратимуть шаблі
Лоно живої землі.

Розбрат, навісна чума –
Гетьте! – місця вам нема.
Жах, тривоги – згиньте й ви,
Бо надходить рік новий!

Пер. Микола Терещенко

Абрахам а Санта-Клара (1644 – 1709)

Абрахам а Санта-Клара власне (Йоган (Ганс) Ульрик Мегенрле) – один із найвідоміших прозаїків та сатириків німецької барокової літератури, августинський монах, а з 1677 року придворний проповідник у Відні.

Народився 1644 року у Креєнхайнштеттені (Швабія) в селянській сім'ї. Він вступив до ордену августинців, а згодом став священником. Кілька років Абрахам був приходським священником, а потім перебрався до монастиря святого Августина у Відні. Тут він знаходився до самої смерті. Впродовж своєї службової кар'єри був призначений придворним проповідником при імператорі Леопольді I

(1677), вибраний пріором монастиря (1680), назначений головою однієї із орденських провінцій.

Його виступи та проповіді були надзвичайно живими завдяки високому пафосу, непристойним жартам, дивним порівнянням, каламбурам тощо. Він підготував більше 20 томів проповідей та повчальних творів.

Відомим у доробку письменника вважаються трактати «Не забувай»(1679) – присвячений епідемії чуми у Вені та «Вствайте, християне» (1683) – у якому йдеться про осаду міста турками..

Помер Абрахам а Санта-Клара 1709 року.

Опівнічні музики

Майдан чи суточки –
Ми, дурноверхі злидні,
Музичимо вночі
Мотиви жалюгідні.
Любові грішна трясця
Покій жене і сон.
Смики напоготові.
Бринімо в унісон!
Як день ясний сягне
Останнього упруга,
Настроїмо скрипки,
Щоб з ходу здохла туга.
Дім, де Філіда квітне,
Пахтить найбільше нам.
Знаряддя наладнали,
Розклали нотний крам.
Такт – перший задає.
Рве другий ноту з флейти,
Б'є третій в барабан,
Дудить в трубу четвертий.
Ще інший витинає
На лютні басовій.

Валує з нього пара,
Від шалу сам не свій.
На розі сидимо
(Бо ноги натомили).
Аж раптом у вікні
Замріє образ милий.
Поставши під дверима,
Як не утнемо враз!
Виводимо щомога
(Не без зітхань і павз).
Сердечність арієт
Сторожі не до тями.
Щоб руки вберегти,
Накивуєм п'ятами.
Зневажених і гнаних,
Куди його брести?
Весь світ регоче з дурнів.
Аби, красо, не ти!
Заслухавши від нас
Нічні музичні скрути,
До ранку нам дозволя
У тебе перебути.

Пер. Леонід Череватенко

АНГЕЛЮС СИЛЕЗІУС (1624-1677)

Ангелюс Силезіус – справжнє ім'я Йоганнес Шефлер. Народився в Бреславлі.

Належить до числа поетів містиків-вільнодумців.

1657 р. побачили світ містичні вірші автора.

У 1674 році з'являється друге розширене видання творів Силезіуса під назвою «Херувімський подорожній». У своїх віршах автор часто відходить від церковних норм в бік містичного пантеїзму.

Ангелісу Силезіусу були близькими «еретичні» погляди Дж.Бруно.

*****

Без мене, знаю, бог часинки не існує.
На порох обернись — гукає з тьми він всує.

Я славний наче бог, він наче я малий.
Хоч я ходжу під ним, мене займає не смій.

Нездатен я сконать: в мені сконає бог.
Він житиме, бо я живу за нас обох.

Тебе хіба женуть? Сам колесом єси,
Забувши спокій, мчиш. Пощо тобі паси?

Я сонце осяйне, промінням власним мушу
В безбарвний океан вписати божу душу.

Бог вилюдніє, втім не станеш богом ти,
Про полог свій і смерть навиклий гідь
верзти.

Троянда без «чого» між інших квітне квітів,
Не сушить голови, чи хтось її примітив.

Людино, сутня стань: сей світ як сон мина,
Події відійдуть, а суть — тривка вона.

Несотворений бог летючу творить мить,

Та в вічності ніхто не зміг його уздріть.

Пер. Леонід Череватенко

СИМОН ДАХ

(1605 – 1659)

Народився майбутній поет 29 липня 1605 року у Мемелі. У чотирнадцять років переїжджає до Кенігсберга, де навчається у соборній школі. Згодом продовжує навчатися у Віттенберзі та Магдебурзі. У 1626 році вступає до Кенігсберзького університету, де вивчає теологію, грецьку та римську літератури. По закінченні навчання Дах стає працює вчителем.

Отримавши звання професора поезики повертається до Кенігсберзького університету, а у 1656 році був обраний його ректором.

Працюючи в університеті пише п'єсу «Пруссіархус», присвячену засновникам вузу і першим рокам його функціонування.

Поетичний спадок Даха нараховує біля півтора тисячі віршів. Частина з них написана латиною. Серед доробку поета хвалебні оди, гімни, дружні послання, вірші на різні теми.

Найвідомішим віршем Симона Даха є текст «Анхен із Тарау», який писався як весільний подарунок друзям. Згодом він був покладений на музику. Цей текст, перекладена Гердером на літературну мову, популярний по сьогоднішній день, у Німеччині, Австрії та Швейцарії.

Симон Дах помер 15 квітня 1659 в Кенігсберзі.

Анхен із Тарав

Анхен із Тарав люблю я давно,
Все в ній знайшов я — життя і майно.

Анхен із Тарав, у щасті й біді
Б'ються в нас разом серця молоді.

Скрізь ти зі мною, куди б не
пішов,
Подиху мій, моя плоть, моя кров.

Бурі і грози лютують, — дарма.
Що вони зроблять із нами двома!

Туга, недуга, важкі вороги
Нас лише в'яжуть у вузол тугий.

Пальму вітрисько і град
обтина,
Втім виганяється в небо вона.

Так і любов наша кріпне, росте
Між мордувань, збиткувань і смертей.

А помандруєш одна у світи,
Де не прогляне проміння з сльоти, —

Морем і лісом услід побреду

Крізь лід, залізо, крізь дику орду.

Анхен із Тарав, зірниче моя!

Доки гориш, доти й житиму я.

Пер. Леонід Череватенко

ПЕРЕКЛАДАЧІ

Борщевський Сергій Юхимович (1946) – поет, перекладач. Народився у м. Києві. Закінчив Київський університет.

Автор перекладів текстів з іспанської мови. Лауреат Міжнародної премії ім. Івана Кошелівця та літературної премії ім. М. Рильського та ім. М. Гоголя.

Сергій Борщевський перекладав твори колумбійця Г. Гарсія Маркеса, перуанця М. Варгаса Льюїси, парагвайця А. Роа Бастоса, аргентинців Х. Л. Борхеса, Х. Кортасара, чилійки Ісабель Альєнде та багатьох інших письменників. Його перу належать переклади поезії видатних іспанських поетів Л. Гонгори, Ф. Кеведо, Г. А. Беккера, М. Унамуно, А. Мачадо, Х. Р. Хіменеса, Л. Феліпе, Ф. Гарсія Лорки, М. Ернандеса, а також А. Нерво (Мексика), Г. Містраль (Чилі), Х. Л. Борхеса (Аргентина), Н. Гільєна (Куба). Переклав для театрів України понад 30 п'єс, серед них світова класика – «Дівчина з глечиком» і «Переваги від зневаги» Лопе де Веги, «Стійкий принц» і «Дама-примара» П. Кальдерона де ла Барки, «Світанкова фея» та «Дерева помирають стоячи» А. Касони, «В палаючій п'їтми» та «Нічні судді» А. Буєро Вальєхо, «Річард II» Вільяма Шекспіра.

Годованець Микита Павлович (1893-1974) – поет-байкар, перекладач.

Народився в с. Вікнина Тернівської волості Подільської губернії, нині Гайворонський район Кіровоградської області. Закінчив Степашанську вчительську школу. Навчався на дворічних курсах підготовки до університету. Вчителював у церковнопарафіяльних школах сіл Орлівка та Бубнівка на Поділлі.

Незаконно заарештований в Києві. Ухвалою особливої наради при НКВС від 13 червня 1937 року висланий на Середню Колиму, де пробув до 1947 року. Тривалий час Годованець трудився над художнім освоєнням байки античних часів, епохи Відродження, творчої спадщини видатних західноєвропейських майстрів цього жанру. Микола Годованець перекладав і переспівував байки Езопа, Леонардо да Вінчі, Федри, Бабрія. Його праця увінчалася виданням книг "Ріка мудрості. Байки за Езопом" (1964), "Веселий педант" (1965), "Байки зарубіжних байкарів у переспівах та перекладах Микити Годованця" (1973). Він переклав українською мовою твори Дем'яна Бідного.

Доценко Ростислав Іванович (1931-) – перекладач, критик, письменник. Народився у Києві. Закінчив Київський університет. Десять з гаком років будував концтабірний комунізм на безкраїх просторах від Тихого океану до Мордовії і філософськи осмислював суть тоталітарного режиму.

Переклав твори «Портрет Доріана Грея» О. Вайльда, «Останній з могікан» Ф. Купера, «Крадії» та «Домашнє вогнище» В. Фолкнера, «Гості Ірландії» Ф. О'Коннора, збірник ірландської малої прози «Господар у домі», збірник фольклору «Англійські прислів'я а приказки». Окрім того «Ірландські прислів'я та приказки», «Казки Смарагдового острова» (ірландські казки). Автор статей, присвячених зарубіжній літературі в її зв'язках з українською, питанням перекладу, культури мови, бібліографії.

Жупанський Олег Іванович (1952) – поет, перекладач, видавець. Народився в с. Космач, Богородчанського району, Івано-Франківської області. Закінчив Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов.

Переклав з французької та німецької мов твори Жака Превера, Альбера Камю, Жана-Поля Сартра, Рене Шара, Філіппа Жаккотте, Жана Жене, Анрі Мішо, Райнера Марії Рільке, Андреаса Окопенка та ін.

У 2008 році став лауреатом Премії імені Рильського за переклад з французької твору Альбера Камю «Перша людина».

Коптілов Віктор Вікторович (1930-2009) – український мовознавець, перекладач, теоретик перекладу, критик. Народився в Києві. Закінчив філологічний факультет Київського університету

Лауреат літературних премій ім. Максима Рильського (2000) та ім. Миколи Лукаша (2001)

Перекладав з польської, англійської, німецької і французької літератур. Серед перекладів твори Анни Зегерс, Волта Вітмена, Владислава Броневського, Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Франсуази Саган і багатьох інших письменників.

Кочур Григорій Порфірович (1908-1994) – перекладач, поет, літературознавець, громадський діяч. Народився в селі Феськівка Менського району Чернігівської області. Навчався в Київському інституті народної освіти. 1943 разом з дружиною безпідставно заарештований, засуджений до каторжних робіт на шахтах системи ГУЛАГ м. Інта (Комі АРСР).

Його переклади охоплюють 26 століть, починаючи від Архілока (давньогрецька поезія) і закінчуючи сучасними поетами, три континенти (Європа, Америка й Азія), близько 30-ти літератур.

Кравець Ярема (1944) – філолог-романіст, літературознавець, перекладач, кандидат філологічних наук.

Литвинець Михайло Іванович (1933) – поет, перекладач. Народився в с. Ришавка Коростенського району Житомирської області. Навчався у Кладьківській середній школі на Чернігівщині. Закінчив факультет французької мови Київського інституту іноземних мов.

Перекладає з іспанської, португальської, французької, провансальської, польської та інших мов. У його перекладі побачили світ: повість бразильського прозаїка Дівса да Коста «Робота», повість кубинського поета Хосе Марті «Згубна дружба», романи Мігеля де Карріона «Грішниці» і «Сфінкс», книга вибраної лірики нікарагуанського поета Рубена Даріо, «Лузіади» Камоенса, «Марні зусилля кохання» Вільяма Шекспіра, твори П'єра Жана Беранже, Віктора Гюго, збірки баскських, іспанських, італійських і португальських прислів'їв і приказок.

Лукаша Миколи Олексович (1919-) – прозаїком і поетом, романістом і новелістом, ліриком і сатириком, майстром епіграми та пародії, відмінним знавцем фольклору, діалектів деяких мов.

Народився в Кролевці — нині райцентр на Сумщині. Навчався на історичному факультеті Київського університету.

На небосхилі цього всесвіту — неперевершений повний переклад Лукашем «Фауста» Й.-В.Гете, «Декамерон» Д.Боккаччо, «Дон Кіхот» М. де Сервантеса, «Пані Боварі» Г.Флобера, поезії середньовічних японських авторів, Р. Бернса і Г. Гейне, Ф. Шіллера і Г. Аполлінера, П. Верлена і Р. - М. Рільке, В. Гюго й А. Міцкевича, Д. Гофштейна і Ю. Тувіма, А. Йожефа і К. Гавличенко-Боровського, багатьох інших, які заговорили по-українськи вустами Миколи Лукаша.

Мокровольський Олександр Миколайович (1946) – перекладач, журналіст.

Народився в селі Черниші Черкасько області. Володіє англійською, німецькою, французькою мовами.

Редактор, упорядник, перекладач серії книжок світової поезії для дітей: «Співець» (1972), «Світанок» (1978), «Передчуття» (1979), А.Гроссо «Сліпучо блакитне небо» (переклад з іспанської), Е.Лір «Небилиці» (переклад з англійської), збірки поезій «Глибокий літ», «Поклик», Дж. Р. Р. Толкін «Гобіт» та «Володар кілець» (переклад з англійської), збірка поезій «Явір і пальма», П. Б. Шеллі «Поезії» (переклад з англійської), «Заграва», Вільям Батлер Єйтс «Поезії» (переклад з англійської), Діккенс Чарлз "Різдвяні повісті" (переклад з англійської).

Москаленко Михайло Миколаєвич (1948-2006) – перекладач, історик і теоретик перекладу. Народився в Києві, закінчив біологічний факультет Київського державного університету ім. Тараса Шевченка.

У його перекладах публікувалися фрагменти з Біблії, давньоруська словесність, вірші Махтумкулі, поезія Агриппи д'Обіньє, Віктора Гюго, Шарля Бодлера, Артюра Рембо, Малларме, Поля Верлена, Поля Елюара, Блеза Сандрара, Сен-Жон Перса, Т.С.Еліота, Рільке, Гонгри, Кеведо, Лорки, Хосе Марти, Пабло Неруди, Габрієли Містраль, К.Бачинського, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, А.Ахматової та інших.

Павличко Дмитро Васильович (1929) – поет, політик, державний діяч, один з найвизначніших українських перекладачів. Перекладає з англійської, іспанської, італійської, французької, португальської, їдиш та багатьох слов'янських мов.

Народився в с. Стопчатові Яблунівського району на Івано-Франківщині. Спочатку навчався в польській школі с. Яблунова, потім у Коломийській гімназії. Закінчив філологічний факультет Львівського університету.

Працював завідував відділом поезії редакції журналу «Жовтень», редагував журнал «Всесвіт». Видав ряз поетичних збірок «Любов і ненависть» (1953), «Моя земля» (1955), «Чорна нитка» (1958), «Правда кличе» (1958), «Гранослов» (1968), «Сонети подільської осені» (1973), «Таємниця твого обличчя» (1974, 1979), «Спіраль» (1984), «Поєми й притчі» (1986), «Покаянні псалми» (1994). Перу Д. Павличка належить також антологія перекладів «Світовий сонет» (1983). Літературно-критичні праці зібрані в книжках

«Магістралями слова» (1978), «Над глибинами» (1984), «Біля мужнього слова» (1988) та інші.

Дмитро Павличко має великий доробок і як літературний критик. Найповнішим виданням літературно-критичних праць Павличка є двотомник Літературознавство. Критика», виданий видавництвом «Основи» у 2007 році.

Завдяки зусиллям Павличка з'явилося повне зібрання творів Шекспіра в 6-ти т. (1986) Він автор перекладів: «Антологія словацької поезії XX століття» (1997), «Сонети» В.Шекспіра (1998), антологія «50 польських поетів» (2000), «Поезії» Хосе Марті (2001) та інші.

Павличко перекладав твори з Шарля Бодлера, Гвездослава, Луїса де Камоенса, Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарки, Мікеланджело Буонарроті, Федеріко Гарсія Лорки, Хосе Марті, Сесара Вальєхо, Рубена Даріо, Йогана Вольфганга Гете, Генріха Гайне, Райнер Марія Рільке, Генріка Ібсена, Леопольда Стаффа, Ярослава Івашкевича, П'єра Ронсара, Жозе-Марія де Ередіа, Вітезслава Незвала та багатьох інших.

Первомайський Леонід Соломонович (Ілля Шль'омович Гуревич) (1908-1973) – поет, прозаїк, драматург, перекладач. Народився в м. Костянтиноград Полтавської губернії (нині — м. Красноград Харківської області). Навчався в початковій школі, потім у перших двох класах Костянтиноградської гімназії (1917-1920) і в семирічній трудовій школі (1920-1922).

Завдяки його праці українською мовою побачили світ твори Франсуа Війона, Шандора Петефі, Юліуса Фучика, Нізамі Гянджеві, Михайла Лермонтова, Володимира Маяковського, Генріха Гайне, балади слов'янських та інших народів світу.

Рильський Максим Тадейович (1895-1964) перекладач, публіцист, громадський діяч, академік АН. Народився у Києві.

Після приватної гімназії Рильський у 1915-1918 роках навчався на медичному факультеті Київського університету Св. Володимира, потім на історико-філологічному факультеті Народного університету в Києві, заснованому за гетьмана Павла Скоропадського, але жодного з них не закінчив. арештом НКВС у 1931, після чого він майже рік просидів у Лук'янівській тюрмі. 1927 року – переклад поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш».

Світличний Іван Олексійович (1929-1992) – мовознавець, літературний критик, поет, діяч українського руху опору 1960—70-их років, репресований. Народився в с. Половинкине Старобільського району, Луганської області. Закінчив факультет української літератури й мови Харківського університету.

По 8 місяцях ув'язнення Світличний вийшов на волю, але не міг працювати за фахом, і в січні 1972 був заарештований удруге, а в березні 1973 засуджений «за антирадянську агітацію і пропаганду» до 12 років позбавлення волі (7 років концтаборів суворого режиму і 5 років заслання).

Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка за збірник «Серце для куль і для рим» (1994).

Стешенко Ірина Іванівна (1898-1987) – українська драматична акторка, письменниця й перекладачка. Народилася у Києві, де й закінчила Вищі жіночі курси (1918) і Вищий музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка (1920).

Найвідомішими перекладами Ірини Стешко є твори Шекспіра («Отелло», «Венеціанський купець», «Багато галасу з нічого», «Ромео і Джульєта», «Комедія помилок», «Двоє сеньйорів з Верони»), Мольєра («Вибрані комедії»), Й.-В. Гете («Егмонт»), Шиллера («Дон Карлос»), окремі твори Г. Мопассана, Г. Ібсена, Дж. Лондона, М. Твена («Пригоди Гаклберрі Фінна»).

На початку 1970-х років виключена зі Спілки письменників України за «співпрацю з дисидентами».

Терещенко Мико́ла Іванович (1898-1966) – український поет і перекладач. Народився в року в селі Щербинівка Кропив'янської волості Золотоніського повіту тодішньої Полтавської губернії. Після початкової (сільської) школи Терещенко навчався в Золотоніській класичній гімназії, яку й закінчив 1917 року. Навчався на хімічному факультеті Київського політехнічного інституту.

Терещенко багато перекладав. В його перекладах вийшли три збірки Еміля Верхарна, антологія узбецької поезії, багато збірок перекладів інших авторів: з російської О. Пушкіна, М. Лермонтова, Рилєєва К.Ф., М. Некрасова, В. Маяковського, Д. Бедного; з білоруської Я. Купали, Я. Коласа; з польської А. Міцкевича; з провансальської Маркабрюна, Бернард де Вентадорн, Бертрана де Борна, Жофре Рюделя, Пейре Відаля; з французької Г. Аполлінера, Л. Арагона, О. Барб'є, А. Барбюса, А. Бассіса, Р. Белло, Ж.-П. Беранже, Ж.-Р. Блока, Ш. Бодлера, Н. Буало-Депрео, Ж. Валлеса, П. Верлена, Е. Верхарна, В. Гюго, П. Емманюеля, Е. Потьє, А. Рембо та ін.; зі словацької С. Жари та М. Ферка з чеської Й. Гори, К.-Я. Ербена та О. Лисогорського.

Франко Іван Якович (1856-1916) – письменник, поет, публіцист, філософ, політичний діяч, громадський діяч, мовознавець, літературознавець, економіст, етнограф, перекладач. Народився в селі Нагуєвичі Дрогобицького повіту в Східній Галичині, поблизу м. Борислав

Навчався спочатку в школі села Ясениця-Сільна, потім у так званій нормальній школі при василіанському монастирі у Дрогобичі. Закінчив у Дрогобичі гімназію. Став студентом філософського факультету у Львівському університеті.

Франко перекладав з 14 мов, серед інших Гомера, Данте, Шекспіра, Гете, Золя, Б'єрнсона. З слов'янських класиків Франко перекладав Пушкіна, Лермонтова, Чернишевського, Герцена, Некрасова, Міцкевича, Гомулицького, Асника, Гавлічка-Боровського, Яна Неруду, Махара, Халупку та інших. Серед перекладів Івана Яковича велике місце належить перекладам з античних літератур. Він вважав, що антична поезія є скарбницею світової культури, і намагався збагатити нею українську культуру. Гомер і Гесіод, гомерівські гімни, переклад трагедії Софокла «Цар Едіп», Сапфо і Алкей, Піндар і Менандр, збірка «Старе золото», римські поети Горацій і Вергілій — цим далеко не вичерпується список античних перекладів Франка. Переклади з Сапфо і Алкея вийшли окремою книжкою. Це — дослідження творчості двох

стародавніх поетів з перекладами їх поезій (Алкей і Сапфо, Тексти і студія, «Міжнародна бібліотека», 1913). Багато уваги приділив Франко перекладам з безсмертних гомерівських поем «Іліада» та «Одіссея».

Він переклав ряд сонетів Шекспіра, «Венеціанський купець», уривки з «Бурі» і «Короля Ліра». Також були перекладені з англійської твори Клоутона. Найвагомішою працею Франка-перекладача є «Фауст» Гете. Франко дуже цікавився розвитком чеської літератури, листувався із чеськими літераторами. У журналі «Літературно-науковий вісник» письменник надрукував переклади творів Альфонса Доде, Анатолія Франса, Готфріда Келлера, Марка Твена, Ібсена, Лессінга, Міцкевича, а також – переклади з маловідомих тоді австралійських новелістів: Джона Гріна, Артура Девіса, Дж. Пойнтон та багатьох інших.

Особливо цікавили Івана Яковича епоси різних часів і народів, починаючи з «Слова о полку Ігоревім», середньовічного епосу «Пісня про Нібелунгів», старогрецького епосу і завершуючи індійським і старовавилонськими епосами.

Переклав більше, ніж сто віршованих уривків для другого українського видання збірки арабських казок «Тисяча і одна ніч». Він переклав уривки з «Махабхарати» і кілька індійських казок з Панчатантри.

І. Франко перекладав давньошотландські та давньоанглійські балади, поезії П. Б. Шеллі, Альфреда Теннісона, Томаса Мура, Томаса Гуда.

Іван Якович переклав українською мовою твори близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур.

Череватенко Леонід Васильович (1938) – поет, мистецтвознавець, кінокритик, сценарист. Народився в Дніпропетровську. Закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка та Вищі сценарні курси при Держкіно СРСР у Москві.

Лауреат Республіканської премії ім. О. Білецького в галузі літературно-художньої критики. Лауреат Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка (2002).